

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुद्दकनिकाये

थेरीगाथा-अट्ठकथा

१. एककनिपातो

१. अज्जतराथेरीगाथावण्णना

इदानीं थेरीगाथानं अत्थसंवण्णनाय ओकासो अनुप्पत्तो । तत्थ यस्मा भिक्खुनीनं आदितो यथा पब्बज्जा उपसम्पदा च पटिलद्धा, तं पकासेत्वा अत्थसंवण्णनाय करीयमानाय तत्थ तत्थ गाथानं अट्ठप्पत्तिं विभावेतुं सुकरा होति सुपाकटा च, तस्मा तं पकासेतुं आदितो पट्टाय सङ्घेपतो अयं अनुपुब्बिकथा —

अयञ्चि लोकनाथो “मनुस्सत्तं लिङ्गसम्पत्ती” त्यादिना वुत्तानि अट्ठङ्गानि समोधानेत्वा दीपङ्करस्स भगवतो पादमूले कतमहाभिनीहारो समतिसंपारमियो पूरेन्तो चतुवीसतिया बुद्धानं सन्तिके लद्धब्याकरणो अनुक्कमेन पारमियो पूरेत्वा जातत्थचरियाय लोकत्थचरियाय बुद्धत्थचरियाय च कोटिं पत्वा तुसितभवने निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा दससहस्सचक्कवाळदेवताहि बुद्धभावाय —

“कालो खो ते महावीर, उप्पज्ज मातुकुच्छियं ।

सदेवकं तारयन्तो, बुद्धस्सु अमतं पद” न्ति ॥ (बु० वं० १.६७) —

आयाचितमनुस्सूपपत्तिको तासं देवतानं पटिज्जं दत्वा, कतपञ्चमहाविलोकनो सक्थराजकुले सुद्धोदनमहाराजस्स गेहे सतो सम्पजानो मातुकुच्छिं ओक्कन्तो दसमासे सतो सम्पजानो तत्थ ठत्वा, सतो सम्पजानो ततो निक्खन्तो लुम्बिनीवने लद्धाभिजातिको विविधा धातियो आदिं कत्वा महता परिहारेण सम्मदेव परिहरियमानो अनुक्कमेन वुट्ठिप्पत्तो तीसु पासादेसु विविधनाटकजनपरिवृतो देवो विय सम्पत्तिं अनुभवन्तो जिण्णब्याधिमत्तदस्सनेन जातसंवेगो जाणस्स परिपाकतं गतत्ता, कामेसु आदीनवं नेक्खम्मे च आनिसंसं दिस्वा, राहुलकुमारस्स जातदिवसे छन्नसहायो कण्डकं अस्सराजं आरुह्य, देवताहि विवटेन द्वारेण अट्ठुरत्तिकसमये महाभिनिक्खमनं निक्खमित्वा, तेनेव रत्तावसेसेन तीणि रज्जानि अतिक्कमित्वा अनोमानदीतीरं पत्वा घटिकारमहाब्रह्मना आनीते अरहत्तद्धजे गहेत्वा पब्बजितो, तावदेव वस्ससट्ठिकत्थेरो विय आक्कप्पसम्पन्नो हुत्वा, पासादिकेन इरियापथेन अनुक्कमेन राजगहं पत्वा, तत्थ पिण्डाय चरित्वा पण्डवपब्बतपब्भारे पिण्डपातं परिभुज्जित्वा, मागधराजेन रज्जेन निमन्तियमानो तं पटिक्खित्वा, भग्गवस्सारामं गन्त्वा, तस्स समयं परिगग्हित्वा ततो आळारुदकानं समयं परिगग्हित्वा, तं सब्बं अनलङ्करित्वा अनुक्कमेन उरुवेलं गन्त्वा तत्थ छब्बस्सानि दुक्करकारिकं कत्वा, ताय अरियधम्मपटिवेधस्साभावं जत्वा “नायं मग्गो बोधाया” ति ओळारिकं आहारं आहरन्तो कतिपाहेन बलं गाहेत्वा विसाखापुण्णमदिवसे सुजाताय दिन्नं वरभोजनं भुज्जित्वा, सुवण्णपातिं नदिया पटिसोतं खित्वा, “अज्ज बुद्धो भविस्सामी” ति कतसन्निट्ठानो सायन्हसमये काळेन नागराजेन अभित्थुतिगुणो बोधिमण्डं आरुह्य अचलट्टाने पाचीनलोकधातुअभिमुखो अपराजितपल्लङ्के निसिन्नो चतुरङ्गसमन्नागतं वीरियं अधिद्वाय, सूरिये

अनत्थङ्गतेयेव मारबलं विधमित्वा, पठमयामे पुब्बेनिवासं अनुस्सरित्वा, मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा, पच्छिमयामे पटिच्चसमुप्पादे जाणं ओतारेत्वा, अनुलोमपटिलोमं पच्चयाकारं सम्मसन्तो विपस्सनं वड्ढेत्वा सब्बबुद्धेहि अधिगतं अनञ्जसाधारणं सम्मासम्बोधिं अधिगन्त्वा, निब्बानारम्मणाय फलसमापत्तिया तत्थेव सत्ताहं वीतिनामेत्वा, तेनेव नयेन इतरसत्ताहेपि बोधिमण्डेयेव वीतिनामेत्वा, राजायतनमूले मधुपिण्डिकभोजनं भुज्जित्वा, पुन अजपालनिग्रोधमूले निसिन्नो धम्मताय धम्मगम्भीरतं पच्चवेक्खित्वा अप्पोस्सुक्कताय चित्ते नमन्ते महाब्रह्मना आयाचितो बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो तिक्खिन्द्रियमुदिन्द्रियादिभेदे सत्ते दिस्वा महाब्रह्मना धम्मदेसनाय कतपटिज्जो “कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति आवज्जेन्तो आळारुदकानं कालङ्कतभावं जत्वा, “बहुपकारा खो मे पच्चवगिया भिक्खू, ये मं पधानपहितत्तं उपट्ठहिंसु, यन्नूनाहं पच्चवगियानं भिक्खून् पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति (महाव० १०) चिन्तेत्वा, आसाळिहपुण्णमायं महाबोधितो बाराणसिं उद्दिस्स अट्टारसयोजनं मगं पटिपन्नो अन्तरामगगे उपकेन आजीवकेन सद्धिं मन्तेत्वा, अनुक्कमेन इसिपतनं पत्वा तत्थ पच्चवगिये सञ्जापेत्वा “द्वेमे, भिक्खवे, अन्ता पब्बजितेन न सेवितब्बा”तिआदिना (महाव० १३; सं० नि० ५.१०८१; पटि० म० २.३०) धम्मचक्कपवत्तनसुत्तन्तदेसनाय अञ्जासिकोण्डञ्जप्पमुखा अट्टारसब्रह्मकोटियो धम्मामतं पायेत्वा पाटिपदे भद्वित्थेरं, पक्खस्स दुतियायं वप्पत्थेरं, पक्खस्स ततियायं महानामत्थेरं, चतुत्थियं अस्सजित्थेरं, सोतापत्तिफले पतिट्ठापेत्वा, पच्चमियं पन पक्खस्स अनत्तलक्खणसुत्तन्तदेसनाय (महाव० २०; सं० नि० ३.५९) सब्बेपि अरहत्ते पतिट्ठापेत्वा ततो परं यसदारकप्पमुखे पच्चपण्णासपुरिसे, कप्पासिकवनसण्डे तिसमत्ते भद्ववगिये, गयासीसे पिट्ठिपासाणे सहस्समत्ते पुराणजटिलेति एवं महाजनं अरियभूमिं ओतारेत्वा बिम्बिसारप्पमुखानि एकादसनहुतानि सोतापत्तिफले नहुतं सरणत्तये पतिट्ठापेत्वा वेळुवनं पटिग्गहेत्वा तत्थ विहरन्तो अस्सजित्थेरस्स वाहसा अधिगतपठममगगे सञ्चयं आपुच्छित्वा, सद्धिं परिसाय अत्तनो सन्तिकं उपगते सारिपुत्तमोग्गल्लाने अगगफलं सच्छिकत्वा सावकपारमिया मत्थकं पत्ते अगगसावकट्टाने ठपेत्वा काळुदायित्थेरस्स अभियाचनाय कपिलवत्थुं गन्त्वा, मानत्थद्धे जातके यमकपाटिहारियेन दमेत्वा, पितरं अनागामिफले, महापजापतिं सोतापत्तिफले पटिट्ठापेत्वा, नन्दकुमारं राहुलकुमारञ्च पब्बाजेत्वा, सत्था पुनदेव राजगहं पच्चागच्छि ।

अथापरेन समयेन सत्थरि वेसालिं उपनिस्साय कूटागारसालायं विहरन्ते सुद्धोदनमहाराजा सेतच्छत्तस्स हेट्ठाव अरहत्तं सच्छिकत्वा परिनिब्बायि । अथ महापजापतिया गोतमिया पब्बज्जाय चित्तं उपज्जि, ततो रोहिनीनदीतीरे कलहविवादसुत्तन्तदेसनाय (सु० नि० ८६८ आदयो) परियोसाने निक्खमित्वा, पब्बजितानं पच्चन्नं कुमारसतानं पादपरिचारिका एकज्झासयाव हुत्वा महापजापतिया सन्तिकं गन्त्वा, सब्बाव “सत्थु सन्तिके पब्बजिस्सामा”ति महापजापतिं जेट्ठिकं कत्वा सत्थु सन्तिकं गन्तुकामा अहेसुं । अयञ्च महापजापति पुब्बेपि एकवारं सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा नालत्थ, तस्मा कप्पकं पक्कोसापेत्वा केसे छिन्दापेत्वा कासायानि अच्छादेत्वा सब्बा ता साकियानियो आदाय वेसालिं गन्त्वा आनन्दत्थेरेन दसबलं याचापेत्वा, अट्टगरुधम्मपटिग्गहणेन पब्बज्जं उपसम्पदञ्च अलत्थ । इतरा पन सब्बापि एकतो उपसम्पन्ना अहेसुं । अयमेत्थ सङ्खेपो । वित्थारतो पनेतं वत्थु तत्थ तत्थ पाळियं (चूळव० ४०२) आगतमेव ।

एवं उपसम्पन्ना पन महापजापति सत्थारं उपसङ्कमित्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथस्सा सत्था धम्मं देसेसि । सा सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा अरहत्तं पापुणि । सेसा च पच्चसतभिक्खुनियो नन्दकोवादपरियोसाने (म० नि० ३.३९८) अरहत्तं पापुणिंसु । एवं भिक्खुनिसङ्घे सुप्पतिट्ठिते पुथुभूते तत्थ तत्थ गामनिगमजनपदराजधानीसु कुलित्थियो कुलसुण्हायो कुलकुमारिकायो बुद्धसुबुद्धतं धम्मसुधम्मतं सङ्गसुप्पटिपत्तितञ्च सुत्वा, सासने अभिप्पसन्ना संसारे च जातसंवेगा अत्तनो सामिके मातापितरो जातके च अनुजानापेत्वा, सासने उरं दत्वा पब्बजिंसु । पब्बजित्वा च

सीलाचारसम्पन्ना सत्थुनो च तेसं थेरानञ्च सन्तिके ओवादं लभित्वा घटेन्तियो वायमन्तियो नचिरस्सेव अरहत्तं सच्छाकंसु । ताहि उदानादिवसेन तत्थ तत्थ भासिता गाथा पच्छा सङ्गीतिकारकेहि एकज्झं कत्वा एककनिपातादिवसेन सङ्गीतिं आरोपयिंसु “इमा थेरीगाथा नामा”ति । तासं निपातादिविभागो हेट्ठा वुत्तोयेव । तत्थ निपातेसु एककनिपातो आदि । तत्थपि —

१. “सुखं सुपाहि थेरिके, कत्वा चोळेन पारुता ।
उपसन्तो हि ते रागो, सुक्खडाकंव कुम्भिय”न्ति ॥ —

अयं गाथा आदि । तस्सा का उप्पत्ति? अतीते किर अज्जतरा कुलधीता कोणागमनस्स भगवतो काले सासने अभिप्पसन्ना हुत्वा सत्थारं निमन्तेत्वा दुतियदिवसे साखामण्डपं कारेत्वा वालिकं अत्थरित्वा उपरि वितानं बन्धित्वा गन्धपुष्पादीहि पूजं कत्वा सत्थु कालं आरोचापेसि । सत्था तत्थ गन्त्वा पज्जत्ते आसने निसीदि । सा भगवन्तं वन्दित्वा पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन परिविसित्वा, भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं तिचीवरेन अच्छादेसि । तस्सा भगवा अनुमोदनं कत्वा पक्कामि । सा यावतायुकं पुज्जानि कत्वा आयुपरियोसाने देवलोके निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं सुगतीसु एव संसरन्ती कस्सपस्स भगवतो काले गहपतिकुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा, संसारे जातसंवेगा सासने पब्बजित्वा उपसम्पज्जित्वा वीसतिवस्सहस्सानि भिक्खुनिसीलं पूरेत्वा, पुथुज्जनकालकिरियं कत्वा, सग्गे निब्बत्ता एकं बुद्धन्तरं सग्गसम्पत्तिं अनुभवित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे वेसालियं खत्तियमहासालकुले निब्बत्ति । तं थिरसन्तसरीरताय थेरिकाति वोहरिंसु । सा वयप्पत्ता कुलप्पदेसादिना समानजातिकस्स खत्तियकुमारस्स मातापितूहि दिन्ना पतिदेवता हुत्वा वसन्ती सत्थु वेसालिगमने सासने पटिलद्धसद्धा उपासिका हुत्वा, अपरभागे महापजापतिगोतमीथेरिया सन्तिके धम्मं सुत्वा पब्बज्जाय रुचिं उप्पादेत्वा “अहं पब्बजिस्सामी”ति सामिकस्सारोचेसि । सामिको नानुजानाति । सा पन कताधिकारताय यथासुतं धम्मं पच्चवेक्खित्वा रूपारूपधम्मे परिग्गहेत्वा विपस्सनं अनुयुत्ता विहरति ।

अथेकदिवसं महानसे ब्यज्जने पच्चमाने महती अग्गिजाला उट्ठहि । सा अग्गिजाला सकलभाजनं तटतटायन्तं झायति । सा तं दिस्वा तदेवारम्मणं कत्वा सुट्ठतरं अनिच्चतं उपट्ठहन्तं उपधारेत्वा ततो तत्थ दुक्खानिच्चानत्ततज्ज आरोपेत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अनुक्कमेन उस्सुक्कापेत्वा मग्गपटिपाटिया अनागामिफले पतिट्ठहि । सा ततो पट्ठाय आभरणं वा अलङ्कारं वा न धारेति । सा सामिकेन “कस्मा त्वं, भद्दे, इदानि पुब्बे विय आभरणं वा अलङ्कारं वा न धारेसी”ति वुत्ता अत्तनो गिहिभावे अभब्बभावं आरोचेत्वा पब्बज्जं अनुजानापेसि । सो विसाखो उपासको विय धम्मदिन्नं महता परिहारेन महापजापतिगोतमिया सन्तिकं नेत्वा “इमं, अय्ये, पब्बाजेथा”ति आह । अथ महापजापतिगोतमी तं पब्बाजेत्वा उपसम्पादेत्वा विहारं नेत्वा सत्थारं दस्सेसि । सत्थापिस्सा पकतिया दिट्ठारम्मणमेव विभावेन्तो “सुखं सुपाही”ति गाथमाह ।

तत्थ सुखन्ति भावनपुंसकनिद्वेसो । सुपाहीति आणत्तिवचनं । थेरिकेति आमन्तनवचनं । कत्वा चोळेन पारुताति अप्पिच्छताय नियोजनं । उपसन्तो हि ते रागोति पटिपत्तिकित्तनं । सुक्खडाकंवाति उपसमेतव्वस्स किलेसस्स असारभावनिदस्सनं । कुम्भियन्ति तदाधारस्स अनिच्चतुच्छादिभावनिदस्सनं ।

सुखन्ति चेतं इट्ठाधिवचनं । सुखेन निदुक्खा हुत्वाति अत्थो । सुपाहीति निपज्जनिदस्सनज्जेतं चतुन्नं इरियापथानं, तस्मा चत्तारोपि इरियापथे सुखेनेव कप्पेहि सुखं विहराति अत्थो । थेरिकेति इदं यदिपि तस्सा नामकित्तनं, पचुरेन अन्वत्थसज्जाभावतो पन थिरे सासने थिरभावप्पत्ते, थिरेहि सीलादिधम्मेहि समन्नागतेति अत्थो । कत्वा चोळेन पारुताति

पंसुकूलचोळेहि चीवरं कत्वा अच्छादितसरीरा तं निवत्था चेव पारुता च । उपसन्तो हि ते रागोति हि-सद्वो हेत्वत्थो । यस्मा तव सन्ताने उपपज्जनककामरागो उपसन्तो अनागामिमग्गजाणगिना दड्ढो, इदानीं तदवसेसं रागं अगमग्गजाणगिना दहेत्वा सुखं सुपाहीति अधिप्पायो । सुखडाकं व कुम्भियन्ति यथा तं पक्के भाजने अप्पकं डाकव्यञ्जनं महितया अग्गिजालाय पच्चमानं झायित्वा सुस्सन्तं वूपसम्मति, यथा वा उदकमिस्से डाकव्यञ्जने उद्धनं आरोपेत्वा पच्चमाने उदके विज्जमाने तं चिच्चिटायति चिटिचिटायति, उदके पन छिन्ने उपसन्तमेव होति, एवं तव सन्ताने कामरागो उपसन्तो, इतरम्पि वूपसमेत्वा सुखं सुपाहीति ।

थेरी इन्द्रियानं परिपाकं गतत्ता सत्थु देसनाविलासेन च गाथापरियोसाने सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.१.२६-३०) ।

“कोणागमनबुद्धस्स, मण्डपो कारितो मया ।
धुवं तिचीवरंदासिं, बुद्धस्स लोकबन्धुनो ॥

“यं यं जनपदं यामि, निगमे राजधानियो ।
सब्बत्थ पूजितो होमि, पुज्जकम्मस्सिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं, भवा सब्बे समूहता ।
नागीव बन्धनं छेत्वा, विहरामि अनासवा ॥

“स्वागतं वत मे आसि, बुद्धसेट्ठस्स सन्तिके ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

“पटिसम्भिदा चतस्सो, विमोक्खापि च अट्ठिमे ।
छळभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा थेरी उदानेन्ती तमेव गाथं अभासि, तेनायं गाथा तस्सा थेरिया गाथा अहोसि । तत्थ थेरिया वुत्तगाथाय अनवसेसो रागो परिग्गहितो अगमग्गेन तस्स वूपसमस्स अधिप्पेतत्ता । रागवूपसमेनेव चेत्य सब्बेसम्पि किलेसानं वूपसमो वुत्तोति दड्ढब्बं तदेकट्ठताय सब्बेसं किलेसधम्मनं वूपसमसिद्धितो । तथा हि वुच्चति —

“उद्धच्चविचिकिच्छाहि, यो मोहो सहजो मतो ।
पहानेकट्ठभावेन, रागेन सरणो हि सो”ति ॥

यथा चेत्य सब्बेसं संकिलेसानं वूपसमो वुत्तो, एवं सब्बत्थापि तेसं वूपसमो वुत्तोति वेदितब्बं । पुब्बभागे तदङ्गवसेन, समथविपस्सनाक्खणे विक्खम्भनवसेन, मग्गक्खणे समुच्छेदवसेन, फलक्खणे पटिप्पस्सद्विवसेन वूपसमसिद्धितो । तेन चतुब्बिधस्सापि पहानस्स सिद्धि वेदितब्बा । तत्थ तदङ्गप्पहानेन सीलसम्पदासिद्धि, विक्खम्भनपहानेन समाधिसम्पदासिद्धि, इतरेहि पज्जासम्पदासिद्धि दस्सिता होति पहानाभिसमयोपसिज्जनतो । यथा भावनाभिसमयं साधेति तस्मिं असति तदभावतो, तथा सच्छिकिरियाभिसमयं परिज्जाभिसमयञ्च साधेति एवाति । चतुराभिसमयसिद्धिया तिस्सो सिक्खा, पटिपत्तिया तिविधकल्याणता, सत्तविसुद्धियो च परिपुण्णा इमाय गाथाय पकासिता होन्तीति वेदितब्बं । अज्जतराथेरी

अपञ्जाता नामगोत्तादिवसेन अपाकटा, एका थेरी लक्खणसम्पन्ना भिक्खुनी इमं गाथं अभासीति अधिप्पायो ।

अञ्जतराथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

२. मुत्ताथेरीगाथावण्णना

२. “मुत्ते मुच्चस्सु योगेहि, चन्दो राहुग्गहा इव ।
विप्पमुत्तेन चित्तेन, अनणा भुञ्ज पिण्डक”न्ति ॥ —

अयं मुत्ताय नाम सिक्खमानाय गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवडूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती विपस्सिस्स भगवतो काले कुलगहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थारं रथियं गच्छन्तं दिस्वा पसन्नमानसा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा पीतिवेगेन सत्थु पादमूले अवकुज्जा निपज्जि । सा तेन पुञ्जकम्मेन देवलोके निब्बत्तित्वा अपरापरं सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति, **मुत्ता**तिस्सा नामं अहोसि । सा उपनिस्सयसम्पन्नाय वीसतिवस्सकाले महापजापतिगोतमिया सन्तिके पब्बजित्वा सिक्खमानाव हुत्वा कम्मट्ठानं कथापेत्वा विपस्सनाय कम्मं करोति । सा एकदिवसं भत्तकिच्चं कत्वा पिण्डपातपटिक्कन्ता थेरीनं भिक्खुनीनं वत्तं दस्सेत्वा दिवाट्ठानं गन्त्वा रहो निसिन्ना विपस्सनाय मनसिकारं आरभि । सत्था सुरभिगन्धकुटिया निसिन्नोव ओभासं विस्सज्जेत्वा तस्सा पुरतो निसिन्नो विय अत्तानं दस्सेत्वा “**मुत्ते मुच्चस्सु योगेही**”ति इमं गाथमाह ।

तत्थ **मुत्ते**ति तस्सा आलपनं । **मुच्चस्सु योगेही**ति मग्गपटिपाटिया कामयोगादीहि चतूहि योगेहि मुच्च, तेहि विमुत्तचित्ता होहि । यथा किं? **चन्दो राहुग्गहा इवा**ति राहुसङ्घातो गहतो चन्दो विय उपक्विलेसतो मुच्चस्सु । **विप्पमुत्तेन चित्तेना**ति अरियमग्गेन समुच्छेदविमुत्तिया सुट्ठु विमुत्तेन चित्तेन, इत्थं भूतलक्खणे चेतं करणवचनं । **अनणा भुञ्ज पिण्डक**न्ति किलेसइणं पहाय अनणा हुत्वा रट्ठपिण्डं भुञ्जेय्यासि । यो हि किलेसे अप्पहाय सत्थारा अनुज्जातपच्चये परिभुञ्जति, सो साणो परिभुञ्जति नाम । यथाह आयस्मा बाकुलो — “सत्ताहमेव खो अहं, आवुसो, साणो रट्ठपिण्डं भुञ्जि”न्ति (म० नि० ३.२११) । तस्मा सासने पब्बजितेन कामच्छन्दादिइणं पहानाय अनणेन हुत्वा सद्भादेय्यं परिभुञ्जितब्बं । **पिण्डक**न्ति देसनासीसमेव, चत्तारोपि पच्चयेति अत्थो । **अभिण्हं ओवदती**ति अरियमग्गप्पत्तिया उपक्विलेसे विसोधेन्तो बहुसो ओवादं देति ।

सा तस्मिं ओवादे ठत्वा नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.१.३१-३६) —

“विपस्सिस्स भगवतो, लोकजेट्ठस्स तादिनो ।
रथियं पटिपन्नस्स, तारयन्तस्स पाणिनो ॥

“घरतो निक्खमित्वान, अवकुज्जा निपज्जहं ।
अनुकम्पको लोकनाथो, सिरसि अक्कमी मम ॥

“अक्कमित्वान सिरसि, अगमा लोकनायको ।
तेन चित्तप्पसादेन, तुसितं अगमासहं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा सा तमेव गाथं उदानेसि । परिपुण्णसिक्खा उपसम्पज्जित्वा अपरभागे परिनिब्बानकालेपि तमेव गाथं पच्चभासीति ।

मुत्ताथेरीगाथावण्णना निड्डिता ।

३. पुण्णाथेरीगाथावण्णना

पुण्णे पूरस्सु धम्मेहीति पुण्णाय नाम सिक्खमानाय गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती बुद्धसुज्जे लोके चन्दभागाय नदिया तीरे किन्नरयोनिं निब्बत्ता । एकदिवसं तत्थ अज्जतरं पच्चेकबुद्धं दिस्वा पसन्नमानसा नळमालाय तं पूजेत्वा अज्जलिं पग्गय्ह अट्ठासि । सा तेन पुज्जकम्मेन सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं गहपतिमहासालकुले निब्बत्ति । **पुण्णातिस्सा** नामं अहोसि । सा उपनिस्सयसम्पन्नताय वीसतिवस्सानि वसमाना महापजापतिगोतमिया सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा पब्बजित्वा सिक्खमाना एव हुत्वा विपस्सनं आरभि । सत्था तस्सा गन्धकुटियं निसिन्नो एव ओभासं विस्सज्जेत्वा —

३. “पुण्णे पूरस्सु धम्मेहि, चन्दो पन्नरसेरिव ।
परिपुण्णाय पज्जाय, तमोखन्धं पदालया”ति ॥ — इमं गाथमाह ।

तत्थ **पुण्णेति** तस्सा आलपनं । **पूरस्सु धम्मेहीति** सत्ततिसबोधिपक्खियधम्मेहि परिपुण्णा होहि । **चन्दो पन्नरसेरिवाति** र-कारो पदसन्धिकरो । पन्नरसे पुण्णमासियं सब्बाहि कलाहि परिपुण्णो चन्दो विय । **परिपुण्णाय पज्जायाति** सोळसन्नं किच्चानं पारिपूरिया परिपुण्णाय अरहत्तमग्गपज्जाय । **तमोखन्धं पदालयाति** मोहक्खन्धं अनवसेसतो भिन्द समुच्छिन्द । मोहक्खन्धपदालनेन सहेव सब्बेपि किलेसा पदालिता होन्तीति ।

सा तं गाथं सुत्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.१.३७-४५) —

“चन्दभागानदीतीरे, अहोसिं किन्नरी तदा ।
अहसं विरजं बुद्धं, सयम्भुं अपराजितं ॥

“पसन्नचित्ता सुमना, वेदजाता कतज्जली ।
नळमालं गहेत्वान, सयम्भुं अभिपूजयिं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा किन्नरीदेहं, अगच्छिं तिदसं गतिं ॥

“छत्तिसदेवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
दसन्नं चक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ।
संवेजेत्वान मे चित्तं, पब्बजिं अनगारियं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं, भवा सब्बे समूहता ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“चतुन्नवुतितो कप्पे, यं पुप्फमभिपूजयिं ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, पुप्फपूजायिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा सा थेरी तमेव गाथं उदानेसि । अयमेव चस्सा अज्जाब्बाकरणगाथा अहोसीति ।

पुण्णाथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

४. तिस्साथेरीगाथावण्णना

तिस्से सिक्खस्सु सिक्खायाति तिस्साय सिक्खमानाय गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनित्वा सम्भतकुसलपच्चया इमस्मिं बुद्धुप्पादे कपिलवत्थुस्मिं सकयराजकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता बोधिसत्तस्स ओरोधभूता पच्छा महापजापतिगोतमिया सद्धिं निक्खमित्वा पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोति । तस्सा सत्था हेट्ठा वुत्तनयेनेव ओभासं विस्सज्जेत्वा —

४. “तिस्से सिक्खस्सु सिक्खाय, मा तं योगा उपच्चगुं ।
सब्बयोगविसंयुत्ता, चर लोके अनासवा”ति ॥ — गाथं अभसि ।

तत्थ तिस्सेति तस्सा आलपनं । सिक्खस्सु सिक्खायाति अधिसीलसिक्खादिकाय तिविधाय सिक्खाय सिक्ख, मग्गसम्पयुत्ता तिस्सो सिक्खायो सम्पादेहीति अत्थो । इदानि तासं सम्पादने कारणमाह “मा तं योगा उपच्चगुं”न्ति मनुस्सत्तं, इन्द्रियावेकल्लं, बुद्धुप्पादो, सद्धापटिलाभोति इमे योगा समया दुल्लभक्खणा तं मा अतिक्कमुं । कामयोगादयो एव वा चत्तारो योगा तं मा उपच्चगुं मा अभिभव्वेयुं । सब्बयोगविसंयुत्ताति सब्बेहि कामयोगादीहि योगेहि विमुत्ता ततो एव अनासवा हुत्वा लोके चर, दिट्ठसुखविहारेण विहराहीति अत्थो ।

सा तं गाथं सुत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पापुणीति आदिनयो हेट्ठा वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

तिस्साथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

५-१०. तिस्सादिथेरीगाथावण्णना

तिस्से युज्जस्सु धम्मेहीति तिस्साय थेरिया गाथा । तस्सा वत्थु तिस्सासिक्खमानाय वत्थुसदिसं । अयं पन थेरी हुत्वा अरहत्तं पापुणि । यथा च अयं, एवं इतो परं धीरा, वीरा, मित्ता, भद्रा, उपसमाति पञ्चन्नं थेरीनं वत्थु एकसदिसमेव । सब्बापि इमा कपिलवत्थुवासिनियो बोधिसत्तस्स ओरोधभूता महापजापतिगोतमिया सद्धिं निक्खन्ता ओभासगाथाय च अरहत्तं पत्ता ठपेत्वा सत्तामिं । सा पन ओभासगाथाय विना पगेव सत्थु सन्तिके लद्धं ओवादं निस्साय विपस्सनं उस्सुक्कापेत्वा अरहत्तं पापुणित्वा उदानवसेन “वीरा वीरेही”ति गाथं अभसि । इतरापि अरहत्तं पत्वा —

५. “तस्से युज्जस्सु धम्मोहि, खणो तं मा उपच्चगा ।
खणातीता हि सोचन्ति, निरयम्हि समप्पिता ॥
६. “धीरे निरोधं फुसेहि, सज्जावूपसमं सुखं ।
आराधयाहि निब्बानं, योगक्खेममनुत्तरं ॥
७. “वीरा वीरेहि धम्मोहि, भिक्खुनी भावितिन्द्रिया ।
धारेति अन्तिमं देहं, जेत्वा मारं सवाहनं ॥
८. “सद्भाय पब्बजित्वान, मित्ते मित्तरता भव ।
भावेहि कुसले धम्मे, योगक्खेमस्स पत्तिया ॥
९. “सद्भाय पब्बजित्वान, भद्रे भद्ररता भव ।
भावेहि कुसले धम्मे, योगक्खेममनुत्तरं ॥
१०. “उपसमे तरे ओघं, मच्चुधेय्यं सुदुत्तरं ।
धारेहि अन्तिमं देहं, जेत्वा मारं सवाहनं”न्ति ॥ — गाथायो अभासिंसु ।

तत्थ युज्जस्सु धम्मोहीति समथविपस्सनाधम्मोहि अरियेहि बोधिपक्खियधम्मोहि च युज्ज योगं करोहि । खणो तं मा उपच्चगाति यो एवं योगभावनं न करोति, तं पुगलं पतिरूपदेसे उप्पत्तिक्खणो, छन्नं आयतनानं अवेकल्लक्खणो, बुद्धुप्पादक्खणो, सद्भाय पटिलद्धक्खणो, सब्बोपि अयं खणो अतिक्कमति नाम । सो खणो तं मा अतिक्कमि । खणातीताति ये हि खणं अतीता, ये च पुगले सो खणो अभीतो, ते निरयम्हि समप्पिता हुत्वा सोचन्ति, तत्थ निब्बत्तित्वा महादुक्खं पच्चनुभवन्तीति अत्थो ।

निरोधं फुसेहीति किलेसनिरोधं फुस्स पटिलभ । सज्जावूपसमं सुखं, आराधयाहि निब्बानन्ति कामसज्जादीनं पापसज्जानं उपसमनिमित्तं अच्चन्तसुखं निब्बानं आराधेहि ।

वीरा वीरेहि धम्मोहीति वीरियपधानताय वीरेहि तेजुस्सदेहि अरियमग्गधम्मोहि भावितिन्द्रिया वड्ढितसद्भादिन्द्रिया वीरा भिक्खुनी वत्थुकामेहि सवाहनं किलेसमारं जिनित्वा आयतिं पुनब्भवाभावतो अन्तिमं देहं धारेतीति थेरी अज्जं विय कत्वा अत्तानं दस्सेति ।

मित्तेति तं आलपति । मित्तरताति कल्याणमित्तेसु अभिरता । तत्थ सक्कारसम्मानकरणता होहि । भावेहि कुसले धम्मोति अरियमग्गधम्मे वड्ढेहि । योगक्खेमस्साति अरहत्तस्स निब्बानस्स च पत्तिया अधिगमाय ।

भद्रेति तं आलपति । भद्ररताति भद्रेसु सीलादिधम्मोसु रता अभिरता होहि । योगक्खेममनुत्तरन्ति चतूहि योगेहि खेमं अनुपद्वं अनुत्तरं निब्बानं, तस्स पत्तिया कुसले बोधिपक्खियधम्मो भावेहीति अत्थो ।

उपसमेति तं आलपति । तरे ओघं मच्चुधेय्यं सुदुत्तरन्ति मच्चु एत्थ धीयतीति मच्चुधेय्यं, अनुपचितकुसलसम्भारेहि

सुदु दुत्तरन्ति सुदुत्तरं, संसारमहोद्यं तरे अरियमग्गनावाय तरेय्यासि । धारेहि अन्तिमं देहन्ति तस्स तरणेनेव अन्तिमदेहधरा होहीति अत्थो ।

तिस्सादिथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

निट्ठिता पठमवग्गवण्णना ।

११. मुत्ताथेरीगाथावण्णना

सुमुत्ता साधुमुत्ताम्हीति आदिका मुत्ताथेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे कुसलं उपचिनित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे कोसलजनपदे **ओघातकस्स** नाम दलिद्वब्राह्मणस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति, तं वयप्पत्तकाले मातापितरो एकस्स खुज्जब्राह्मणस्स अदंसु । सा तेन घरावासं अरोचन्ती तं अनुजानापेत्वा पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोति । तस्सा बहिद्धारम्मणेसु चित्तं विधावति, सा तं निग्गणहन्ती “सुमुत्ता साधुमुत्ताम्ही”ति गाथं वदन्तीयेव विपस्सनं उस्सुक्कापेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मेषु चक्खुमा ।
पाणिने अनुगणहन्तो, पिण्डाय पाविसी पुरं ॥

“तस्स आगच्छतो सत्थु, सब्बे नगरवासिनो ।
हट्ठतुट्ठा समागन्त्वा, वालिका आकिरिंसु ते ॥

“वीथिसम्मज्जनं कत्वा, कदलिपुण्णकद्धजे ।
धूमं चुण्णञ्च मासञ्च, सक्कारं कच्च सत्थुनो ॥

“मण्डपं पटियादेत्वा, निमन्तेत्वा विनायकं ।
महादानं ददित्वान, सम्बोधिं अभिपत्थयि ॥

“पदुमुत्तरो महावीरो, हारको सब्बपाणिनं ।
अनुमोदनियं कत्वा, ब्याकासि अग्गपुग्गलो ॥

“सतसहस्से अतिक्कन्ते, कप्पो हेस्सति भद्दको ।
भवाभवे सुखं लद्धा, पापुणिस्ससि बोधियं ॥

“हत्थकम्मञ्च ये केचि, कतावी नरनारियो ।
अनागतमिह अद्धाने, सब्बा हेस्सन्ति सम्मुखा ॥

“तेन कम्मविपाकेन, चेतनापणिधीहि च ।
उप्पन्नदेवभवने, तुहं ता परिचारिका ॥

“दिब्बं सुखमसङ्ख्येय्यं, मानुसञ्च असङ्खियं ।
अनुभोन्ति चिरं कालं, संसरिह भवाभवे ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, यं कम्ममकरिं तदा ।
सुखुमाला मनुस्सेसु, अथो देवपुरेसु च ॥

“रूपं भोगं यसं आयुं, अथो कित्तिसुखं पियं ।
लभामि सततं सब्बं, सुकतं कम्मसम्पदं ॥

“पच्छिमे भवे सम्पत्ते, जाताहं ब्राह्मणे कुले ।
सुखुमालहत्थपादा, रमणिये निवेसने ॥

“सब्बकालमपि पथवी, न पस्सामनलङ्कतं ।
चिक्खल्लभूमिं असुचिं, न पस्सामि कुदाचनं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा उदानेन्ती —

११. “सुमुत्ता साधुमुत्तामहि, तीहि खुज्जेहि मुत्तिया ।
उदुक्खलेन मुसलेन, पतिना खुज्जेकेन च ।
मुत्तामहि जातिमरणा, भवनेत्ति समूहता”ति ॥ — इमं गाथं अभासि ।

तत्थ सुमुत्ताति सुट्ठु मुत्ता । साधुमुत्तामहिंति साधु सम्मदेव मुत्ता अमहि । कुतो पन सुमुत्ता साधुमुत्ताति आह “तीहि खुज्जेहि मुत्तिया”ति, तीहि वङ्ककेहि परिमुत्तियाति अत्थो । इदानी तानि सरूपतो दस्सेन्ती “उदुक्खलेन मुसलेन, पतिना खुज्जेकेन चा”ति आह । उदुक्खले हि धञ्जं पक्खिपन्तिया परिवत्तेन्तिया मुसलेन कोट्टेन्तिया च पिट्ठि ओनामेतब्बा होतीति खुज्जकरणहेतुताय तदुभयं “खुज्ज”न्ति वुत्तं । सामिको पनस्सा खुज्जो एव । इदानी यस्सा मुत्तिया निदस्सनवसेन तीहि खुज्जेहि मुत्ति वुत्ता । तमेव दस्सेन्ती “मुत्तामहि जातिमरणा”ति वत्वा तत्थ कारणमाह “भवनेत्ति समूहता”ति । तस्सत्थो — न केवलमहं तीहि खुज्जेहि एव मुत्ता, अथ खो सब्बस्मा जातिमरणापि, यस्मा सब्बस्सापि भवस्स नेत्ति नायिका तण्हा अग्गमग्गेन मया समुग्घाटिताति ।

मुत्ताथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१२. धम्मदिन्नाथेरीगाथावण्णना

छन्दजाता अवसायीति धम्मदिन्नाथेरिया गाथा । सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले हंसवतीनगरे पराधीनवुत्तिका हुत्वा जीवन्ती निरोधतो वुट्ठितस्स अग्गसावकस्स पूजासक्कारपुब्बकं दानं दत्वा देवलोके निब्बत्ता । ततो चवित्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ती फुस्सस्स भगवतो काले सत्थु वेमातिकभातिकानं कम्मिकस्स गोहे वसमाना दानं पटिच्च “एकं देही”ति

सामिकेन वुत्ते द्वे देन्ती, बहुं पुज्जं कत्वा कस्सपबुद्धकाले **किकिस्स** कासिकरज्जो गेहे पटिसन्धिं गहेत्वा सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसतिवस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा एकं बुद्धन्तरं देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे कुलगेहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता विसाखस्स सेट्ठिनो गेहं गता ।

अथेकदिवसं विसाखो सेट्ठि सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा अनागामी हुत्वा घरं गन्त्वा पासादं अभिरुहन्तो सोपानमत्थके ठिताय धम्मदिन्नाय पसारितहत्थं अनालम्बित्वाव पासादं अभिरुहित्वा भुज्जमानोपि तुण्हीभूतोव भुज्जि । धम्मदिन्ना तं उपधारेत्वा, “अय्यपुत्त, कस्मा त्वं अज्ज मम हत्थं नालम्बि, भुज्जमानोपि न किञ्चि कथेसि, अत्थि नु खो कोचि मय्हं दोसो”ति आह । विसाखो “धम्मदिन्ने, न ते दोसो अत्थि, अहं पन अज्ज पट्टाय इत्थिसरीरं फुसितुं आहारे च लोलभावं कातुं अनरहो, तादिसो मया धम्मो पटिविद्धो । त्वं पन सचे इच्छसि, इमस्मियेव गेहे वस । नो चे इच्छसि, यत्तकेन धनेन ते अत्थो, तत्तकं गहेत्वा कुलघरं गच्छाही”ति आह । “नाहं, अय्यपुत्त, तथा वन्तवमनं आचमिस्सामि, पब्बज्जं मे अनुजानाही”ति । विसाखो “साधु, धम्मदिन्ने”ति तं सुवण्णसिविकाय भिक्खुनिउपस्सयं पेसेसि । सा पब्बजित्वा कम्मट्ठानं गहेत्वा कतिपाहं तत्थ वसित्वा विवेकवासं वसितुकामा आचरियुपज्झायानं सन्तिकं गन्त्वा, “अय्या, आकिण्णट्ठाने मय्हं चित्तं न रमति, गामकावासं गच्छामी”ति आह । भिक्खुनियो तं गामकावासं नयिंसु । सा तत्थ वसन्ती अतीते मद्दितसङ्घारताय न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.३.९५-१३०) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू ।
इतो सतसहस्सम्हि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदाहं हंसवतियं, कुले अज्जतरे अहुं ।
परकम्मकारी आसिं, निपका सीलसंवुता ॥

“पदुमुत्तरबुद्धस्स, सुजातो अगगसावको ।
विहारा अभिनिक्खम्म, पिण्डपाताय गच्छति ॥

“घटं गहेत्वा गच्छन्ती, तदा उदकहारिका ।
तं दिस्वा अददं पूपं, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥

“पटिग्गहेत्वा तत्थेव, निसिन्नो परिभुज्जि सो ।
ततो नेत्वान तं गेहं, अदासिं तस्स भोजनं ॥

“ततो मे अय्यको तुट्ठो, अकरी सुणिसं सकं ।
सस्सुया सह गन्त्वान, सम्बुद्धं अभिवादयिं ॥

“तदा सो धम्मकथिकं, भिक्खुनिं परिकित्तयं ।
ठपेसि एतदग्गम्हि, तं सुत्वा मुदिता अहं ॥

“निमन्तयित्वा सुगतं, ससङ्गं लोकनायकं ।
महादानं ददित्वान, तं ठानमभिपत्थयिं ॥

“ततो मं सुगतो आह, घननिन्नादसुस्सरो ।
ममुपट्टाननिरते, ससङ्खपरिवेसिके ॥

“सद्धम्मस्सवने युत्ते, गुणवद्धितमानसे ।
भद्दे भवस्सु मुदिता, लच्छसे पणिधीफलं ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
धम्मदिन्नाति नामेन, हेस्सति सत्थु साविका ॥

“तं सुत्वा मुदिता हुत्वा, यावजीवं महामुनिं ।
मेत्तचित्ता परिचरिं, पच्चयेहि विनायकं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“इमहि भद्दके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“उपट्टाको महेसिस्स, तदा आसि नरिस्सरो ।
कासिराजा किकी नाम, बाराणसिपुरुत्तमे ॥

“छट्ठा तस्सासहं धीता, सुधम्मा इति विस्सुता ।
धम्मं सुत्वा जिनग्गस्स, पब्बज्जं समरोचयिं ॥

“अनुजानि न नो तातो, अगारेव तदा मयं ।
वीसवस्ससहस्सानि, विचरिम्ह अतन्दिता ॥

“कोमारिब्रह्मचरियं, राजकञ्जा सुखेधिता ।
बुद्धोपट्टाननिरता, मुदिता सत्त धीतरो ॥

“समणी समणगुत्ता च, भिक्खुनी भिक्खुदायिका ।
धम्मा चेव सुधम्मा च, सत्तमी सङ्खदायिका ॥

“खेमा उप्पलवण्णा च, पटाचारा च कुण्डला ।
गोतमी च अहञ्चेव, विसाखा होति सत्तमी ॥

“तेहि कम्मेहि सुकतेहि, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, गिरिब्वजपुरुत्तमे ।
जाता सेट्टिकुले फीते, सब्बकामसमिद्धिने ॥

“यदा रूपगुणूपेता, पठमे योब्वने ठिता ।
तदा परकुलं गन्त्वा, वसिं सुखसमप्पिता ॥

“उपेत्वा लोकसरणं, सुणित्वा धम्मदेसनं ।
अनागामिफलं पत्तो, सामिको मे सुबुद्धिमा ॥

“तदाहं अनुजानेत्वा, पब्बजिं अनगारियं ।
नचिरेनेव कालेन, अरहत्तमपापुणिं ॥

“तदा उपासको सो मं, उपगन्त्वा अपुच्छथ ।
गम्भीरे निपुणे पज्जे, ते सब्बे ब्याकरिं अहं ॥

“जिनो तस्मिं गुणे तुट्ठो, एतदग्गे ठपेसि मं ।
भिक्खुनिं धम्मकथिकं, नाज्जं पस्सामि एदिसिं ॥

“धम्मदिन्ना यथा धीरा, एवं धारेथ भिक्खवो ।
एवाहं पण्डिता होमि, नायकेनानुकम्पिता ॥

“परिचिण्णो मया सत्था, कतं बुद्धस्स सासनं ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्ति समूहता ॥

“यस्सत्थाय पब्बजिता, अगारस्मानगारियं ।
सो मे अत्थो अनुप्पत्तो, सब्बसंयोजनक्खयो ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
परचित्तानि जानामि, सत्थुसासनकारिका ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
खेपेत्वा आसवे सब्बे, विसुद्धासिं सुनिम्मला ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥ (अप० थेरी २.३.९५-१३०) ।

अरहत्तं पन पत्वा “मय्हं मनं मत्थकं पत्तं, इदानि इध वसित्वा किं करिस्सामि, राजगहमेव गन्त्वा सत्थारज्ज

वन्दिस्सामि, बहू च मे जातका पुज्जानि करिस्सन्ती”ति भिक्खुनीहि सद्धिं राजगहमेव पच्चागता । विसाखो तस्सा आगतभावं सुत्वा तस्सा अधिगमं वीमंसन्तो पञ्चक्खन्धादिवसेन पज्जं पुच्छि । धम्मदिन्ना सुनिसितेन सत्थेन कुमुदनाळे छिन्दन्ती विय पुच्छितं पुच्छितं पज्जं विस्सज्जेसि । विसाखो सब्बं पुच्छाविस्सज्जननयं सत्थु आरोचेसि । सत्था “पण्डिता, विसाख, धम्मदिन्ना भिक्खुनी”ति आदिना तं पसंसन्तो सब्बज्जुतज्जाणेन सद्धिं संसन्देत्वा व्याकतभावं पवेदेत्वा तमेव चूळवेदल्लसुत्तं (म० नि० १.४६०) अट्ठुप्पत्तिं कत्वा तं धम्मकथिकानं भिक्खुनीनं अगगट्ठाने ठपेसि । यदा पन सा तस्मिं गामकावासे वसन्ती हेट्ठिममगे अधिगन्त्वा अगमगत्थाय विपस्सनं पट्टपेसि, तदा —

१२. “छन्दजाता अवसायी, मनसा च फुटा सिया ।

कामेसु अप्पटिबद्धचित्ता, उद्धंसोताति वुच्चती”ति ॥ —

इमं गाथं अभासि ।

तत्थ **छन्दजाताति** अगगफलत्थं जातच्छन्दा । **अवसायीति** अवसायो वुच्चति अवसानं निट्ठानं, तम्पि कामेसु अप्पटिबद्धचित्ताय “उद्धंसोता”ति वक्खमानत्ता समणकिच्चस्स निट्ठानं वेदितब्बं, न यस्स कस्सचि, तस्मा पदद्वयेनापि अप्पत्तमानसा अनुत्तरं योगक्खेमं पत्थयमानाति अयमत्थो वुत्तो होति । **मनसा च फुटा सियाति** हेट्ठिमेहि तीहि मग्गचित्तेहि निब्बानं फुटा फुसिता भवेय्य । **कामेसु अप्पटिबद्धचित्ताति** अनागामिमग्गवसेन कामेसु न पटिबद्धचित्ता । **उद्धंसोताति** उद्धमेव मग्गसोतो संसारसोतो च एतिस्साति उद्धंसोता । अनागामिनो हि यथा अगमग्गो उप्पज्जति, न अज्जो, एवं अविहादीसु उप्पन्नस्स याव अकनिट्ठा उद्धमेव उप्पत्ति होतीति ।

धम्मदिन्नाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१३. विसाखाथेरीगाथावण्णना

करोथ बुद्धसासनन्ति विसाखाय थेरिया गाथा । तस्सा वत्थु धीराथेरियावत्थुसदिसमेव । सा अरहत्तं पत्वा विमुत्तिसुखेन वीतिनामेन्ती —

१३. “करोथ बुद्धसासनं, यं कत्वा नानुत्पत्ति ।

खिप्पं पादानि धोवित्वा, एकमन्ते निसीदथा”ति ॥ —

इमाय गाथाय अज्जं व्याकासि ।

तत्थ **करोथ बुद्धसासनन्ति** बुद्धसासनं ओवादअनुसिट्ठिं करोथ, यथानुसिट्ठं पटिपज्जथाति अत्थो । **यं कत्वा नानुत्पत्तीति** अनुसिट्ठिं कत्वा करणहेतु न अनुत्पत्ति तक्करस्स सम्मदेव अधिप्पायानं समिज्जनतो । **खिप्पं पादानि धोवित्वा, एकमन्ते निसीदथाति** इदं यस्मा सयं पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्ता आचरियुपज्झायायानं वत्तं दस्सेत्वा अत्तनो दिवाट्ठाने पादे धोवित्वा रहो निसिन्ना सदत्थं मत्थकं पापेसि, तस्मा तत्थ अज्जेपि नियोजेन्ती अवोच ।

विसाखाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१४. सुमनाथेरीगाथावण्णना

धातुयो दुक्खतो दिस्वाति सुमनाय थेरिया गाथा । तस्सा वत्थु तिस्साथेरिया वत्थुसदिसं । इमिस्सापि हि सत्था ओभासं विस्सज्जेत्वा पुरतो निसिन्नो विय अत्तानं दस्सेत्वा —

१४. “धातुयो दुक्खतो दिस्वा, मा जातिं पुनरागमि ।
भवे छन्दं विराजेत्वा, उपसन्ता चरिस्ससी”ति ॥ —

इमं गाथमाह । सा गाथापरियोसाने अरहत्तं पाप्पणि ।

तत्थ धातुयो दुक्खतो दिस्वाति ससन्ततिपरियापन्ना चक्खादिधातुयो इतरापि च उदयब्बयपटिपीळनादिना “दुक्खा”ति जाणचक्खुना दिस्वा । मा जातिं पुनरागमीति पुन जातिं आयतिं पुनब्भवं मा उपगच्छि । भवे छन्दं विराजेत्वाति कामभवादिके सब्बस्मिं भवे तण्हाछन्दं विरागसङ्घातेन मग्गेन पजहित्वा । उपसन्ता चरिस्ससीति सब्बसो पहीनकिलेसताय निब्बुता विहरिस्ससि ।

एत्थ च “धातुयो दुक्खतो दिस्वा”ति इमिना दुक्खानुपस्सनामुखेन विपस्सना दस्सिता । “भवे छन्दं विराजेत्वा”ति इमिना मग्गो, “उपसन्ता चरिस्ससी”ति इमिना सउपादिसेसा निब्बानधातु, “मा जातिं पुनरागमी”ति इमिना अनुपादिसेसा निब्बानधातु दस्सिताति दट्ठब्बं ।

सुमनाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१५. उत्तराथेरीगाथावण्णना

कायेन संवुता आसिन्ति उत्तराय थेरिया गाथा । तस्सापि वत्थु तिस्साथेरिया वत्थुसदिसं । सापि हि सक्ककुलप्पसुता बोधिसत्तस्स ओरोधभूता महापजापतिगोतमिया सद्धिं निक्खन्ता ओभासगाथाय अरहत्तं पत्वा पन —

१५. “कायेन संवुता आसिं, वाचाय उद चेतसा ।
समूलं तण्हमब्बुह, सीतिभूताम्हि निब्बुता”ति ॥ —

उदानवसेन तमेव गाथं अभासि ।

तत्थ कायेन संवुता आसिन्ति कायिकेन संवरेण संवुता अहोसिं । वाचायाति वाचसिकेन संवरेण संवुता आसिन्ति योजना, पदद्वयेनापि सीलसंवरमाह । उदाति अथ । चेतसाति समाधिचित्तेन, एतेन विपस्सनाभावनमाह । समूलं तण्हमब्बुहाति सानुसयं, सह वा अविज्जाय तण्हं उद्धरित्वा । अविज्जाय हि पटिच्छादितादीनवे भवत्तये तण्हा उप्पज्जति ।

अपरो नयो — कायेन संवुताति सम्माकम्मन्तेन सब्बसो मिच्छाकम्मन्तस्स पहाना मग्गसंवरेनेव कायेन संवुता आसिं । वाचायाति सम्मावाचाय सब्बसो मिच्छावाचाय पहाना मग्गसंवरेनेव वाचाय संवुता आसिन्ति अत्थो । चेतसाति समाधिना । चेतोसीसेन हेत्थ सम्मासमाधि वुत्तो, सम्मासमाधिग्गहणेनेव मग्गलक्खणेन एकलक्खणा सम्मादिट्ठिआदयो मग्गधम्मा गहिताव होन्तीति, मग्गसंवरेण अभिज्झादिकस्स असंवरस्स अनवसेसतो पहानं दस्सितं होति । तेनेवाह “समूलं

तण्हमब्बुहा'ति । सीतिभूताम्हि निब्बुताति सब्बसो किलेसपरिळाहाभावेन सीतिभावप्पत्ता अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया निब्बुता अम्हीति ।

उत्तराथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१६. वुड्डपब्बजितसुमनाथेरीगाथावण्णना

सुखं त्वं वुड्डिके सेहीति सुमनाय वुड्डपब्बजिताय गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे कुसलं उपचिन्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं महाकोसलरज्जो भगिनी हुत्वा निब्बत्ति । सा सत्थारा रज्जो पसेनदिस्स कोसलस्स “चत्तारो खो मे, महाराज, दहराति न उज्जातब्बा”तिआदिना (सं० नि० १.११२) देसितं धम्मं सुत्वा लद्धप्पसादा सरणेषु च सीलेसु च पतिट्ठाय पब्बजितुकामापि “अय्यिकं पटिजग्गिस्सामी”ति चिरकालं वीतिनामेत्वा अपरभागे अय्यिकाय कालङ्कताय रज्जा सद्धिं महग्घानि अत्थरणपावुरणानि गाहापेत्वा विहारं गन्त्वा सङ्घस्स दापेत्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा अनागामिफले पतिट्ठिता पब्बज्जं याचि । सत्था तस्सा जाणपरिपाकं दिस्वा —

१६. “सुखं त्वं वुड्डिके सेहि, कत्वा चोळेन पारुता ।
उपसन्तो हि ते रागो, सीतिभूतासि निब्बुता”ति ॥ —

इमं गाथं अभासि । सा गाथापरियोसाने सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा उदानवसेन तमेव गाथं अभासि । इदमेव चस्सा अज्जाब्बाकरणं अहोसि, सा तावदेव पब्बजि । गाथाय पन वुड्डिकेति वुड्डे, वयोवुड्डेति अत्थो । अयं पन सीलादिगुणोहिपि वुड्डा, थेरिया वुत्तगाथाय चतुत्थपादे सीतिभूतासि निब्बुताति योजेतब्बं । सेसं वुत्तनयमेव ।

वुड्डपब्बजितसुमनाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१७. धम्माथेरीगाथावण्णना

पिण्डपातं चरित्वानाति धम्माय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिन्तित्वा सम्भतपुञ्जसम्भारा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं कुलघरे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता पतिरूपस्स सामिकस्स गेहं गन्त्वा सासने पटिलद्धसद्धा पब्बजितुकामा हुत्वा सामिकेन अननुज्जाता पच्छा सामिके कालङ्कते पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती एकदिवसं भिक्खाय चरित्वा विहारं आगच्छन्ती परिपत्तित्वा तमेव आरम्मणं कत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा —

१७. “पिण्डपातं चरित्वान, दण्डमोलुब्भ दुब्बला ।
वेधमानेहि गत्तेहि, तत्थेव निपतिं छमा ।
दिस्वा आदीनवं काये, अथ चित्तं विमुच्चि मे”ति ॥ —

उदानवसेन इमं गाथं अभासि ।

तत्थ पिण्डपातं चरित्वान, दण्डमोलुब्भाति पिण्डपातत्थाय यट्ठिं उपत्थम्भेन नगरे विचरित्वा भिक्खाय

आहिण्डित्वा । छमाति छमायं भूमियं, पादानं अवसेन भूमियं निपतिन्ति अत्थो । दिस्वा आदीनवं कायेति असुभानिच्चदुक्खानत्ततादीहि नानप्पकारेहि सरीरे दोसं पज्जाचक्खुना दिस्वा । अथ चित्तं विमुच्चि मेति आदीनवानुपस्सनाय परतो पवत्तेहि निब्बिदानुपस्सनादीहि विक्खम्भनवसेन मम चित्तं किलेसेहि विमुच्चित्वा पुन मग्गफलेहि यथाक्कमं समुच्छेदवसेन चेव पटिप्पस्सद्विवसेन च सब्बसो विमुच्चि विमुत्तं, न दानिस्सा विमोचेतब्बं अत्थीति । इदमेव चस्सा अज्जाब्बाकरणं अहोसीति ।

धम्मथेरीगाथावण्णना निड्डिता ।

१८. सङ्गाथेरीगाथावण्णना

हित्वा घरे पब्बजित्वाति सङ्गाय थेरिया गाथा । तस्सा वत्थु धीराथेरिया वत्थुसदिसं । गाथा पन —

१८. “हित्वा घरे पब्बजित्वा, हित्वा पुत्तं पसुं पियं ।

हित्वा रागञ्च दोसञ्च, अविज्जञ्च विराजिय ।

समूलं तण्हमब्बुह, उपसन्तामि निब्बुता”ति ॥ — गाथं अभासि ।

तत्थ हित्वाति छड्डित्वा । घरेति गेहं । घरसद्धो हि एकस्मिम्पि अभिधेय्ये कदाचि बहूसु बीजं विय रूळ्हवसेन वोहरीयति । हित्वा पुत्तं पसुं पियन्ति पियायितब्बे पुत्ते चेव गोमहिंसादिके पसू च तप्पटिबद्धछन्दरागप्पहानेन पहाय । हित्वा रागञ्च दोसञ्चाति रज्जनसभावं रागं, दुस्सनसभावं दोसञ्च अरियमग्गेन समुच्छिन्दित्वा । अविज्जञ्च विराजियाति सब्बाकुसलेसु पुब्बङ्गमं मोहञ्च विराजेत्वा मग्गेन समुग्घाटेत्वा इच्चेव अत्थो । सेसं वुत्तनयमेव ।

सङ्गाथेरीगाथावण्णना निड्डिता ।

एककनिपातवण्णना निड्डिता ।

२. दुकनिपातो

१. अभिरूपनन्दाथेरीगाथावण्णना

दुकनिपाते आतुरं असुचिं पूतिन्तिआदिका अभिरूपनन्दाय सिक्खमानाय गाथा । अयं किर विपस्सिस्स भगवतो काले बन्धुमतीनगरे गहपतिमहासालस्स धीता हुत्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा सरणेसु च सीलेसु च पतिड्डिता सत्थरि परिनिब्बुते धातुचेतियं रतनपटिमण्डितेन सुवण्णच्छत्तेन पूजं कत्वा, कालङ्कत्वा सग्गे निब्बत्तित्वा अपरापरं सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे कपिलवत्थुनगरे खेमकस्स सक्कस्स अग्गमहेसिया कुच्छिस्मिं निब्बत्ति । नन्दातिस्सा नामं अहोसि । सा अत्तभावस्स अतिविय रूपसोभगप्पत्तिया अभिरूपा दस्सनीया पासादिका अभिरूपनन्दात्वेव पज्जायित्थ । तस्सा वयप्पत्ताय वारेय्यदिवसेयेव वरभूतो सक्ककुमारो कालमकासि । अथ नं मातापितरो अकामं पब्बाजेसुं ।

सा पब्बजित्वापि रूपं निस्साय उप्पन्नमदा “सत्था रूपं विवण्णेति गरहति अनेकपरियायेन रूपे आदीनवं दस्सेती”ति बुद्धुपट्टानं न गच्छति । भगवा तस्सा जाणपरिपाकं जत्वा महापजापतिं आणापेसि “सब्बापि भिक्खुनियो पटिपाटिया

ओवादं आगच्छन्तू”ति । सा अत्तनो वारे सम्पत्ते अज्जं पेसेसि । भगवा “वारे सम्पत्ते अत्तनाव आगन्तब्बं, न अज्जा पेसेतब्बा”ति आह । सा सत्थु आणं लङ्घितुं असक्कोन्ती भिक्खुनीहि सद्धिं बुद्धपट्टानं अगमासि । भगवा इद्धिया एकं अभिरूपं इत्थिरूपं मापेत्वा पुन जराजिण्णं दस्सेत्वा संवेगं उप्पादेत्वा —

१९. “आतुरं असुचिं पूतिं, पस्स नन्दे समुस्सयं ।
असुभाय चित्तं भावेहि, एकगं सुसमाहितं ॥

२०. “अनिमित्तज्च भावेहि, मानानुसयमुज्जह ।
ततो मानाभिसमया, उपसन्ता चरिस्ससी”ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभसि । तासं अत्थो हेट्ठा वुत्तनयो एव । गाथापरियोसाने अभिरूपनन्दा अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने —

“नगरे बन्धुमतिया, बन्धुमा नाम खत्तियो ।
तस्स रज्जो अहुं भरिया, एकज्झं चारयामहं ॥

“रहोगता निसीदित्वा, एवं चिन्तेसहं तदा ।
आदाय गमनीयहि, कुसलं नत्थि मे कतं ॥

“महाभितापं कटुकं, घोररूपं सुदारुणं ।
निरयं नून गच्छामि, एत्थ मे नत्थि संसयो ॥

“एवाहं चिन्तयित्वान्, पहंसेत्वान् मानसं ।
राजानं उपगन्त्वान्, इदं वचनमब्रविं ॥

“इत्थी नाम मयं देव, पुरिसानुगता सदा ।
एकं मे समणं देहि, भोजयिस्सामि खत्तिय ॥

“अदासि मे महाराजा, समणं भावितिन्द्रियं ।
तस्स पत्तं गहेत्वान्, परमन्नेन पूरयिं ॥

“पूरयित्वा परमन्नं, सहस्सगघनकेनहं ।
वत्थयुगेन छादेत्वा, अदासि तुट्ठमानसा ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“सहस्सं देवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
सहस्सं चक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“पदेसरज्जं विपुलं, गणनातो असङ्खियं ।
नानाविधं बहुं पुञ्जं, तस्स कम्मफला ततो ॥

“उप्पलस्सेव मे वण्णा, अभिरूपा सुदस्सना ।
इत्थी सब्बङ्गसम्पन्ना, अभिजाता जुतिन्धरा ॥

“पच्छिमे भवसम्पत्ते, अजायिं साकिये कुले ।
नारीसहस्सपामोक्खा, सुद्धोदनसुतस्सहं ॥

“निब्बिन्दित्वा अगारेहं, पब्बजिं अनगारियं ।
सत्तमिं रत्तिं सम्पत्त्वा, चतुसच्चं अपापुणिं ॥

“चीवरपिण्डपातञ्च, पच्चयञ्च सेनासनं ।
परिमेतुं न सक्कोमि, पिण्डपातस्सिदं फलं ॥

“यं मय्हं पुरिमं कम्मं, कुसलं जनितं मुनि ।
तुहत्थाय महावीर, परिचिण्णं बहुं मया ॥

“एकतिंसे इतो कप्पे, यं दानमददिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, पिण्डपातस्सिदं फलं ॥

“दुवे गती पजानामि, देवत्तं अथ मानुसं ।
अञ्जं गतिं न जानामि, पिण्डपातस्सिदं फलं ॥

“उच्चे कुले पजानामि, तयो साले महाधने ।
अञ्जं कुलं न जानामि, पिण्डपातस्सिदं फलं ॥

“भवाभवे संसरित्वा, सुक्कमूलेन चोदिता ।
अमनापं न पस्सामि, सोमनस्सकतं फलं ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी होमि महामुने ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मम महावीर, उप्पन्नं तव सन्तिके ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥
अरहत्तं पत्वा पन सा सयम्पि उदानवसेन तायेव गाथा अभासि, इदमेव चस्सा अज्जाब्बाकरणं अहोसीति ।

अभिरूपनन्दाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

२. जेन्ताथेरीगाथावण्णना

ये इमे सत्त बोज्झङ्गातिआदिका जेन्ताय थेरिया गाथा । तस्सा अतीतं पच्चुप्पन्नञ्च वत्थु अभिरूपनन्दावत्थुसदिसं । अयं पन वेसालियं लिच्छविराजकुले निब्बत्तीति अयमेव विसेसो । सत्थारा देसितं धम्मं सुत्वा देसनापरियोसाने अरहत्तं पत्वा अत्तना अधिगतं विसेसं पच्चवेक्खित्वा पीतिवसेन —

२१. “ये इमे सत्त बोज्झङ्गा, मग्गा निब्बानपत्तिया ।
भाविता ते मया सब्बे, यथा बुद्धेन देसिता ॥

२२. “दिट्ठो हि मे सो भगवा, अन्तिमोयं समुस्सयो ।
विक्खीणो जातिसंसारो, नत्थि दानि पुनब्भवो”ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभासि ।

तत्थ ये इमे सत्त बोज्झङ्गाति ये इमे सतिधम्मविचयवीरियपीतिपस्सद्विसमाधिउपेक्खासङ्घाता बोधिया यथावुत्ताय धम्मसामगिया, बोधिस्स वा बुज्जनकस्स तंसमङ्गिनो पुग्गलस्स अङ्गभूतत्ता “बोज्झङ्गा”ति लद्धनामा सत्त धम्मा । मग्गा निब्बानपत्तियाति निब्बानाधिगमस्स उपायभूता । भाविता ते मया सब्बे, यथा बुद्धेन देसिताति ते सत्तित्स बोधिपक्खियधम्मा सब्बेपि मया यथा बुद्धेन भगवता देसिता, तथा मया उप्पादिता च वड्ठिता च ।

दिट्ठो हि मे सो भगवाति हि-सद्वो हेतुअत्थो । यस्मा सो भगवा धम्मकायो सम्मासम्बुद्धो अत्तना अधिगतअरियधम्मदस्सनेन दिट्ठो, तस्मा अन्तिमोयं समुस्सयोति योजना । अरियधम्मदस्सनेन हि बुद्धा भगवन्तो अज्जे च अरिया दिट्ठा नाम होन्ति, न रूपकायदस्सनमत्तेन । यथाह — “यो खो, वक्कलि, धम्मं पस्सति, सो मं पस्सती”ति (सं० नि० ३.८७) च “सुतवा च खो, भिक्खवे, अरियसावको अरियानं दस्सावी”ति (म० नि० १.२०; सं० नि० ३.१) च आदि । सेसं वुत्तनयमेव ।

जेन्ताथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

३. सुमङ्गलमातुथेरीगाथावण्णना

सुमुत्तिकातिआदिका सुमङ्गलमाताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे कुसलं उपचिन्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं दलिद्वकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता अज्जतरस्स नल्लकारस्स दिन्ना पठमगम्भेयेव पच्छिमभविकं पुत्तं लभि । तस्स सुमङ्गलोति नामं अहोसि । ततो पट्ठाय सा सुमङ्गलमाताति पज्जायित्थ । यस्मा पनस्सा नामगोत्तं न पाकटं, तस्मा “अज्जतरा थेरी भिक्खुनी अपज्जाता”ति पाळियं वुत्तं । सोपिस्सा पुत्तो विज्जुत्तं पत्तो पब्बजित्वा

सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा **सुमङ्गलत्थे**रोति पाकटो अहोसि । तस्स माता भिक्खुनीसु पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती एकदिवसं गिहिकाले अत्तना लद्धदुक्खं पच्चवेक्खित्वा संवेगजाता विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा उदानेन्ती —

२३. “सुमुत्तिका सुमुत्तिका, साधुमुत्तिकाम्हि मुसलस्स ।
अहिरिको मे छत्तकं वापि, उक्खलिका मे देडुभं वाति ॥

२४. “रागञ्च अहं दोसञ्च, चिच्चिटि चिच्चिटीति विहनामि ।
सा रुक्खमूलमुपगम्म, ‘अहो सुखं’न्ति सुखतो ज्ञायामी’ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभसि ।

तत्थ **सुमुत्तिका**ति सुमुत्ता । क-कारो पदपूरणमत्तं, सुट्ठु मुत्ता वताति अत्थो । सा सासने अत्तना पटिलद्धसम्पत्तिं दिस्वा पसादवसेन, तस्सा वा पसंसावसेन आमन्तेत्वा वुत्तं “सुमुत्तिका सुमुत्तिका”ति । यं पन गिहिकाले विसेसतो जिगुच्छति, ततो विमुत्तिं दस्सेन्ती “**साधुमुत्तिकाम्ही**”ति आदिमाह । तत्थ **साधुमुत्तिकाम्ही**ति सम्मदेव मुत्ता वत अम्हि । **मुसलस्सा**ति मुसलतो । अयं किर दलिद्वभावेन गिहिकाले सयमेव मुसलकम्मं करोति, तस्मा एवमाह । **अहिरिको मे**ति मम सामिको अहिरिको निल्लज्जो, सो मम न रुच्चतीति वचनसेसो । पकतियाव कामेसु विरत्तचित्ताय कामाधिमुत्तानं पवत्तिं जिगुच्छन्ती वदति । **छत्तकं वापी**ति जीवितहेतुकेन करीयमानं छत्तकम्पि मे न रुच्चतीति अत्थो । वा-सद्धो अवुत्तसमुच्चयत्थो, तेन पेळाचङ्कोटकादिं सङ्गण्हाति । वेळुदण्डादीनि गहेत्वा दिवसे दिवसे छत्तादीनं करणवसेन दुक्खजीवितं जिगुच्छन्ती वदति । “अहितको मे वातो वाती”ति केचि वत्वा अहितको जरावहो गिहिकाले मम सरीरे वातो वायतीति अत्थं वदन्ति । अपरे पन “अहितको परेसं दुग्गन्धतरो च मम सरीरतो वातो वायती”ति अत्थं वदन्ति । **उक्खलिका मे देडुभं वाती**ति मे मम भत्तपचनभाजनं चिरपारिवासिकभावेन अपरिसुद्धताय उदकसप्पगन्धं वायति, ततो अहं साधुमुत्तिकाम्हीति योजना ।

रागञ्च अहं दोसञ्च, चिच्चिटि चिच्चिटीति विहनामीति अहं किलेसजेडुकं रागञ्च दोसञ्च चिच्चिटि चिच्चिटीति इमिना सद्देन सद्धिं विहनामि विनासेमि, पजहामीति अत्थो । सा किर अत्तनो सामिकं जिगुच्छन्ती तेन दिवसे दिवसे फालियमानानं सुखानं वेळुदण्डादीनं सद्धं गरहन्ती तस्स पहानं रागदोसपहानेन समं कत्वा अवोच । **सा रुक्खमूलमुपगम्मा**ति सा अहं सुमङ्गलमाता विवित्तं रुक्खमूलं उपसङ्कमित्वा । **सुखतो ज्ञायामी**ति सुखन्ति ज्ञायामि, कालेन कालं समापज्जन्ती फलसुखं निब्बानसुखञ्च पटिसंवेदियमाना फलज्झानेन ज्ञायामीति अत्थो । **अहो सुखन्ति** इदं पनस्सा समापत्तितो पच्छा पवत्तमनसिकारवसेन वुत्तं, पुब्बाभोगवसेनातिपि युज्जतेव ।

सुमङ्गलमातुथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

४. अड्डकासिथेरीगाथावण्णना

याव कासिजनपदोति आदिका अड्डकासिया थेरिया गाथा । अयं किर कस्सपस्स दसबलस्स काले कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा भिक्खुनीनं सन्तिकं गन्त्वा धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा पब्बजित्वा भिक्खुनीसीले ठितं अञ्जतरं

पटिसम्भिदाप्पत्तं खीणासवत्थेरिं गणिकावादेन अक्कोसित्वा, ततो चुता निरये पच्चित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे कासिकरुद्धे उळारविभवे सेट्टिकुले निब्बत्तित्वा वुद्धिप्पत्ता पुब्बे कतस्स वचीदुच्चरितस्स निस्सन्देन ठानतो परिभट्ठा गणिका अहोसि । नामेन अट्ठकासी नाम । तस्सा पब्बज्जा च दूतेन उपसम्पदा च खन्धके आगतायेव । वुत्तज्हेतं —

तेन खो पन समयेन अट्ठकासी गणिका भिक्खुनीसु पब्बजिता होति । सा च सावत्थिं गन्तुकामा होति “भगवतो सन्तिके उपसम्पज्जिस्सामी”ति । अस्सोसुं खो धुत्ता — “अट्ठकासी किर गणिका सावत्थिं गन्तुकामा”ति । ते मग्गे परियुट्ठिसु । अस्सोसि खो अट्ठकासी गणिका “धुत्ता किर मग्गे परियुट्ठिता”ति । भगवतो सन्तिके दूतं पाहेसि — “अहज्झि उपसम्पज्जितुकामा, कथं नु खो मया पटिपज्जितब्ब”न्ति? अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि — “अनुजानामि, भिक्खवे, दूतेनपि उपसम्पादेतु”न्ति (चूळव० ४३०) ।

एवं लद्धूपसम्पदा पन विपस्सनाय कम्मं करोन्ती न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.४.१६८-१८३) —

“इमहि भद्वके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“तदाहं पब्बजित्वान, तस्स बुद्धस्स सासने ।
संवुता पातिमोक्खमि, इन्द्रियेसु च पञ्चसु ॥

“मत्तज्जुनी च असने, युत्ता जागरियेपि च ।
वसन्ती युत्तयोगाहं, भिक्खुनिं विगतासवं ॥

“अक्कोसिं दुट्ठचित्ताहं, गणिकेति भणिं तदा ।
तेन पापेन कम्मेन, निरयमि अपच्चिसं ॥

“तेन कम्मावसेसेन, अजायिं गणिकाकुले ।
बहुसोव पराधीना, पच्छिमाय च जातियं ॥

“कासीसु सेट्टिकुलजा, ब्रह्मचारीबलेनहं ।
अच्छरा विय देवेसु, अहोसिं रूपसम्पदा ॥

“दिस्वान दस्सनीयं मं, गिरिब्बजपुरुत्तमे ।
गणिकत्ते निवेसेसुं, अक्कोसनबलेन मे ॥

“साहं सुत्वान सद्धम्मं, बुद्धसेट्ठेन देसितं ।
पुब्बवासनसम्पन्ना, पब्बजिं अनगारियं ॥

“तदूपसम्पदत्थाय, गच्छन्ती जिनसन्तिकं ।
मग्गे धुत्ते ठिते सुत्वा, लभिं दूतोपसम्पदं ॥

“सब्बकम्मं परिकखीणं, पुज्जं पापं तथेव च ।
सब्बसंसारमुत्तिण्णा, गणिकत्तञ्च खेपितं ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी होमि महामुने ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिकखीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मम महावीर, उप्पन्नं तव सन्तिके ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥ (अप० थेरी २.४.१६८-१८३) ।
अरहत्तं पन पत्वा उदानवसेन —

२५. “याव कासिजनपदो, सुङ्को मे तत्तको अहु ।
तं कत्वा नेगमो अग्घं, अट्ठेनग्घं ठपेसि मं ॥

२६. “अथ निब्बिन्दहं रूपे, निब्बिन्दञ्च विरज्जहं ।
मा पुन जातिसंसारं, सन्धावेय्यं पुनप्पुनं ।
तिस्सो विज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥ —

इमा गाथा अभ्वासि ।

तत्थ याव कासिजनपदो, सुङ्को मे तत्तको अहूति कासीसु जनपदेसु भवो सुङ्को कासिजनपदो, सो याव यत्तको, तत्तको मय्हं सुङ्को अहु अहोसि । कित्तको पन सोति? सहस्समतो । कासिरट्ठे किर तदा सुङ्कवसेन एकदिवसं रज्जो उप्पज्जनकआयो अहोसि सहस्समतो, इमायपि पुरिसानं हत्थतो एकदिवसं लद्धधनं तत्तकं । तेन वुत्तं — “याव कासिजनपदो, सुङ्को मे तत्तको अहू”ति । सा पन कासिसुङ्कपरिमाणताय कासीति समज्जं लभि । तत्थ येभुय्येन मनुस्सा सहस्सं दातुं असक्कोन्ता ततो उपट्ठं दत्वा दिवसभागमेव रमित्वा गच्छन्ति, तेसं वसेनायं अट्ठकासीति पज्जायित्थ । तेन वुत्तं — “तं कत्वा नेगमो अग्घं, अट्ठेनग्घं ठपेसि मं”न्ति । तं पज्जसतमत्तं धनं अग्घं कत्वा नेगमो निगमवासिजनो इत्थिरतनभावेन अनग्घमि समानं अट्ठेन अग्घं निमित्तं अट्ठकासीति समज्जावसेन मं ठपेसि, तथा मं वोहरीति अत्थो ।

अथ निब्बिन्दहं रूपेति एवं रूपूपजीविनी हुत्वा ठिता । अथ पच्छा सासनं निस्साय रूपे अहं निब्बिन्दि “इतिपि रूपं अनिच्चं, इतिपिदं रूपं दुक्खं, असुभं”न्ति पस्सन्ती तत्थ उक्कण्ठिं । निब्बिन्दञ्च विरज्जहन्ति निब्बिन्दन्ती चाहं ततो परं विरागं आपज्जिं । निब्बिन्दग्गहणेन चेत्थ तरुणविपस्सनं दस्सेति, विरागग्गहणेन बलवविपस्सनं । “निब्बिन्दन्तो विरज्जति

विरागा विमुच्चती'ति हि वुत्तं । मा पुन जातिसंसारं, सन्धावेय्यं पुनप्पुनन्ति इमिना निब्बिन्दनविरज्जनाकारे निदस्सेति । तिस्सो विज्जातिआदिना तेसं मत्थकप्पत्तिं, तं वुत्तनयमेव ।

अट्ठकासिथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

५. चित्ताथेरीगाथावण्णना

किञ्चापि खोम्हि किसिकातिआदिका चित्ताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती इतो चतुन्नवुतिकप्पे चन्दभागाय नदिया तीरे किन्नरयोनिं निब्बत्ति । सा एकदिवसं एकं पच्चेकबुद्धं रुक्खमूले निसिन्नं दिस्वा पसन्नमानसा नळपुप्फेहि पूजं कत्वा वन्दित्वा अञ्जलिं पग्गहेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । सा तेन पुञ्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धप्पादे राजगहे गहपतिमहासालकुले निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा सत्थु राजगहप्पवेसने पटिलद्धसद्धा पच्छा महापजापतिगोतमिया सन्तिके पब्बजित्वा महल्लिकाकाले गिज्झकूटपब्बतं अभिरुहित्वा समणधम्मं करोन्ती विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने

“चन्दभागानदीतीरे, अहोसिं किन्नरी तदा ।
अद्वसं विरजं बुद्धं, सयम्भुं अपराजितं ॥

“पसन्नचित्ता सुमना, वेदजाता कतञ्जली ।
नळमालं गहेत्वान, सयम्भुं अभिपूजयिं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा किन्नरीदेहं, अगच्छिं तिदसं गतिं ॥

“छत्तिसदेवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
दसन्नं चक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ।
संवेजेत्वान मे चित्तं, पब्बजिं अनगारियं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं, भवा सब्बे समूहता ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“चतुन्नवुतितो कप्पे, यं पुप्फमभिपूजयिं ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, पुप्फपूजायिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन'न्ति ॥
सा पन अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा —

२७. “किञ्चापि खोम्हि किसिका, गिलाना बाळ्हदुब्बला ।

दण्डमोलुब्ध गच्छामि, पब्बतं अभिरूहिय ॥

२८. “सङ्घाटिं निक्खिपित्वान, पत्तकञ्च निकुज्जिय ।
सेले खम्भेसिमत्तानं, तमोखन्धं पदालिया”ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभसि ।

तत्थ किञ्चापि खोम्हि किसिकाति यदिपि अहं जराजिण्णा अप्पमंसलोहितभावेन किससरीरा अम्हि । गिलाना बाळहदुब्बलाति धात्वादिविकारेण गिलाना, तेनेव गेलज्जेन अतिविय दुब्बला । दण्डमोलुब्ध गच्छामीति यत्थ कत्थचि गच्छन्ती कत्तरयट्ठिं आलम्बित्वाव गच्छामि । पब्बतं अभिरूहियाति एवं भूतापि विवेककामताय गिज्झकूटपब्बतं अभिरुहित्वा ।

सङ्घाटिं निक्खिपित्वानाति सन्तरुत्तरा एव हुत्वा यथासंहतं अंसे ठपितं सङ्घाटिं हत्थपासे ठपेत्वा । पत्तकञ्च निकुज्जियाति मय्हं वलज्जनमत्तिकापत्तं अधोमुखं कत्वा एकमन्ते ठपेत्वा । सेले खम्भेसिमत्तानं, तमोखन्धं पदालियाति पब्बते निसिन्ना इमिना दीधेन अद्धुना अपदालितपुब्बं मोहकखन्धं पदालेत्वा, तेनेव च मोहकखन्धपदालनेन अत्तानं अत्तभावं खम्भेसिं, मम सन्तानं आयतिं अनुप्पत्तिधम्मतापादनेन विक्खम्भेसिन्ति अत्थो ।

चित्ताथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

६. मेत्तिकाथेरीगाथावण्णना

किञ्चापि खोम्हि दुक्खिताति आदिका मेत्तिकाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं पुज्जं उपचिनन्ती सिद्धत्थस्स भगवतो काले गहपतिकुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा सत्थु चेतिये रतनेन पटिमण्डिताय मेखलाय पूजं अकासि । सा तेन पुज्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति । सेसं अनन्तरे वुत्तसदिसं । अयं पन पटिभागकूटं अभिरुहित्वा समणधम्मं करोन्ती विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.१.२०-२५) —

“सिद्धत्थस्स भगवतो, थूपकारापिका अहुं ।
मेखलिका मया दिन्ना, नवकम्माय सत्थुनो ॥

“निट्ठिते च महाथूपे, मेखलं पुनदासहं ।
लोकनाथस्स मुनिनो, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥

“चतुन्नवुत्तितो कप्पे, यं मेखलमदं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, थूपकारस्सिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं... पे० ... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥
अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

२९. “किञ्चापि खोमिह दुक्खिता, दुब्बला गतयोब्बना ।
दण्डमोलुब्ध गच्छामि, पब्बतं अभिरूहिय ॥

३०. “निक्खिपित्वान सङ्घाटिं, पत्तकञ्च निकुज्जिय ।
निसिन्ना चमिह सेलमिह, अथ चित्तं विमुच्चि मे ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभासि ।

तत्थ **दुक्खिता**ति रोगाभिभवेन दुक्खिता सज्जातदुक्खा दुक्खप्पत्ता । **दुब्बला**ति ताय चेव दुक्खप्पत्तिया,
जराजिण्णताय च बलविरहिता । तेनाह “**गतयोब्बना**”ति, अब्धगताति अत्थो ।

अथ चित्तं विमुच्चि मेति सेलमिह पासाणे निसिन्ना चमिह, अथ तदनन्तरं वीरियसमताय सम्मदेव योजितत्ता
मग्गपटिपाटिया सब्बेहिपि आसवेहि मम चित्तं विमुच्चि । सेसं वुत्तनयमेव ।

मेत्तिकाथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

७. मित्ताथेरीगाथावण्णना

चातुदसिं पञ्चदसिन्ति आदिका अपराय मित्ताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे
विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती विपस्सिस्स भगवतो काले खत्तियकुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा बन्धुमस्स रज्जो
अन्तेपुरिका हुत्वा विपस्सिस्स भगवतो साविकं एकं खीणासवत्थेरिं दिस्वा पसन्नमानसा हुत्वा तस्सा हत्थतो पत्तं गहेत्वा
पणीतस्स खादनीयभोजनीयस्स पूरेत्वा महग्घेन साटकयुगेन सद्धिं अदासि । सा तेन पुज्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती
इमस्मिं बुद्धुप्पादे कपिलवत्थुस्मिं सक्कराजकुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा
उपासिका अहोसि । सा अपरभागे महापजापतिगोतमिया सन्तिके पब्बजित्वा कतपुब्बकिच्चा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती न
चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.१.४६-५९) —

“नगरे बन्धुमतिया, बन्धुमा नाम खत्तियो ।
तस्स रज्जो अहुं भरिया, एकज्झं चारयामहं ॥

“रहोगता निसीदित्वा, एवं चिन्तेसहं तदा ।
आदाय गमनीयहि, कुसलं नत्थि मे कतं ॥

“महाभितापं कटुकं, घोररूपं सुदारुणं ।
निरयं नून गच्छामि, एत्थ मे नत्थि संसयो ॥

“राजानं उपसङ्कम्म, इदं वचनमब्रविं ।
एकं मे समणं देहि, भोजयिस्सामि खत्तिय ॥

“अदासि मे महाराजा, समणं भावितिन्द्रियं ।
तस्स पत्तं गहेत्वान, परमन्नेन पूरयिं ॥

“पूरयित्वा परमन्नं, गन्धालेपं अकासहं ।
जालेन पिदहित्वान, वत्थयुगेन छादयिं ॥

“आरम्मणं ममं एतं, सरामि यावजीवितं ।
तत्थ चित्तं पसादेत्वा, तावतिसमगच्छहं ॥

“तिसानं देवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
मनसा पत्थितं मय्हं, निब्बत्तति यथिच्छित्तं ॥

“वीसानं चक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ।
ओचितत्ताव हुत्वान, संसरामि भवेस्वहं ॥

“सब्बबन्धनमुत्ताहं, अपेता मे उपादिका ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“एकनवुतितो कप्पे, यं दानमददिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, पिण्डपातस्सिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ (अप० थेरी २.१.४६-५९) ।
अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा पीतिसोमनस्सजाता उदानवसेन —

३१. “चातुद्वसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्टमी ।
पाटिहारियपक्खञ्च, अट्टङ्गसुसमागतं ॥

३२. “उपोसथं उपागच्छिं, देवकायाभिनन्दिनी ।
साज्ज एकेन भत्तेन, मुण्डा सङ्घाटिपारुता ।
देवकायं न पत्थेहं, विनेय्य हदये दर”न्ति ॥ — इमा द्वे गाथा अभासि ।

तत्थ चातुद्वसिं पञ्चदसिन्ति चतुद्वसन्नं पूरणी चातुद्वसी, पञ्चदसन्नं पूरणी पञ्चदसी, तं चातुद्वसिं पञ्चदसिञ्च, पक्खस्साति सम्बन्धो । अच्चन्तसंयोगे चेत्तं उपयोगवचनं । या च पक्खस्स अट्टमी, तज्जाति योजना । पाटिहारियपक्खञ्चाति परिहरणकपक्खञ्च चातुद्वसीपञ्चदसीअट्टमीनं यथाक्कमं आदितो अन्ततो वा पवेसनिगमवसेन उपोसथसीलस्स परिहरितब्बपक्खञ्च तेरसीपाटिपदसत्तमीनवमीसु चाति अत्थो । अट्टङ्गसुसमागतन्ति पाणातिपाता वेरमणिआदीहि अट्टहि अङ्गेहि सुट्ठु समन्नागतं । उपोसथं उपागच्छिन्ति उपवासं उपगमिं, उपवसिन्ति अत्थो । यं सन्धाय वुत्तं —

“पाणं न हने न चादिन्ममादिये, मुसा न भासे न च मज्जपो सिया ।
अब्रह्मचरिया विरमेय्य मेथुना, रत्तिं न भुज्जेय्य विकालभोजनं ॥

“मालं न धारे न च गन्धमाचरे, मज्जे छमायं व सयेथ सन्थते ।
एतज्झि अट्ठङ्गिकमाहुपोसथं, बुद्धेन दुक्खन्तगुणा पकासित”न्ति ॥ (सु० नि० ४०२-४०३) ।

देवकायाभिनन्दिनीति ततूपपत्तिआकङ्खावसेन चातुमहाराजिकादिं देवकायं अभिपत्येन्ती उपोसथं उपागच्छन्ति योजना । साज्ज एकेन भत्तेनाति सा अहं अज्ज इमस्मिंयेव दिवसे एकेन भत्तभोजनक्खणेन । मुण्डा सङ्घाटिपारुताति मुण्डितकेसा सङ्घाटिपारुतसरीरा च हुत्वा पब्बजिताति अत्थो । देवकायं न पत्येहन्ति अगमग्गस्स अधिगतत्ता कज्जि देवनिकायं अहं न पत्ये । तेनेवाह — “विनेय्य हृदये दर”न्ति, चित्तगतं किलेसदरथं समुच्छेदवसेन विनेत्वाति अत्थो । इदमेव चस्सा अज्जाब्याकरणं अहोसि ।

मित्ताथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

८. अभयमातुथेरीगाथावण्णना

उद्धं पादतलातिआदिका अभयमाताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे पुज्जानि उपचिनन्ती तिस्सस्स भगवतो काले कुलगहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थारं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा पसन्नमानसा पत्तं गहेत्वा कटच्छुमत्तं भिक्खं अदासि । सा तेन पुज्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे तादिसेन कम्मनिस्सन्देन उज्जेनियं पदुमवती नाम नगरसोभिणी अहोसि । राजा बिम्बिसारो तस्सा रूपसम्पत्तिआदिके गुणे सुत्वा पुरोहितस्स आचिक्खि — “उज्जेनियं किर पदुमवती नाम गणिका अहोसि, तमहं दट्ठुकामोही”ति । पुरोहितो “साधु, देवा”ति मन्तबलेन कुम्भीरं नाम यक्खं आवहेत्वा यक्खानुभावेन राजानं तावदेव उज्जेनीनगरं नेसि । राजा ताय सद्धिं एकरत्तिं संवासं कप्पेसि । सा तेन गब्भं गण्हि । रज्जो च आरोचेसि — “मम कुच्छियं गब्भो पतिट्ठही”ति । तं सुत्वा राजा नं “सचे पुत्तो भवेय्य, वट्ठेत्वा ममं दस्सेही”ति वत्वा नाममुद्दिकं दत्वा अगमासि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायित्वा नामग्गहणदिवसे अभयोति नामं अकासि । पुत्तञ्च सत्तवस्सिककाले “तव पिता बिम्बिसारमहाराजा”ति रज्जो सन्तिकं पहिणि । राजा तं पुत्तं पस्सित्वा पुत्तसिनेहं पटिलभित्वा कुमारकपरिहारेन वट्ठेसि । तस्स सद्धापटिलाभो पब्बज्जा विसेसाधिगमो च हेट्ठा आगतोयेव । तस्स माता अपरभागे पुत्तस्स अभयत्थेरस्स सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा भिक्खुनीसु पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती नचिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.१.६०-७०) —

“पिण्डचारं चरन्तस्स, तिस्सनामस्स सत्थुनो ।
कटच्छुभिक्खं पग्गय्ह, बुद्धसेट्ठस्सदासहं ॥

“पटिग्गहेत्वा सम्बुद्धो, तिस्सो लोकगगनायको ।
वीथिया सण्ठितो सत्था, अका मे अनुमोदनं ॥

“कटच्छुभिक्खं दत्वान, तावतिसं गमिस्ससि ।
छत्तिसदेवराजूनं, महेसित्तं करिस्ससि ॥

“पञ्जासं चक्कवत्तीनं, महेसित्तं करिस्ससि ।
मनसा पत्थितं सब्बं, पटिलच्छसि सब्बदा ॥

“सम्पत्तिं अनुभोत्वान, पब्बजिस्ससि किञ्चना ।
सब्बासवे परिञ्जाय, निब्बायिस्ससिनासवा ॥

“इदं वत्त्वान सम्बुद्धो, तिस्सो लोकगगनायको ।
नभं अब्भुग्गमी वीरो, हंसराजाव अम्बरे ॥

“सुदिन्नं मे दानवरं, सुयिद्धा यागसम्पदा ।
कटच्छुभिक्खं दत्त्वान, पत्ताहं अचलं पदं ॥

“द्वेनवुते इतो कप्पे, यं दानमददिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, भिक्खादानस्सिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पुत्तेन अभयत्थेरेन धम्मं कथेन्तेन ओवादवसेन या गाथा भासिता, उदानवसेन सयम्पि ता एव पच्चुदाहरन्ती —

३३. “उद्धं पादतला अम्म, अधो वे केसमत्थका ।
पच्चवेक्खस्सुमं कायं, असुचिं पूतिगन्धिकं ॥

३४. “एवं विहरमानाय, सब्बो रागो समूहतो ।
परिळाहो समुच्छिन्नो, सीतिभूताम्हि निब्बुता”ति ॥ — आह ।

तत्थ पठमगाथाय ताव अयं सङ्खेपत्थो — अम्म पदुमवति, पादतलतो उद्धं केसमत्थकतो अधो नानप्पकारअसुचिपूरिताय असुचिं सब्बकालं पूतिगन्धवायनतो पूतिगन्धिकं, इमं कुच्छितानं आयतनताय कायं सरीरं जाणचक्खुना पच्चवेक्खस्सूति । अयज्झि तस्सा पुत्तेन ओवाददानवसेन भासिता गाथा ।

सा तं सुत्वा अरहत्तं पत्वा उदानेन्ती आचरियपूजावसेन तमेव गाथं पठमं वत्वा अत्तनो पटिपत्तिं कथेन्ती “एवं विहरमानाया”ति दुतियं गाथमाह ।

तत्थ एवं विहरमानायाति एवं मम पुत्तेन अभयत्थेरेन “उद्धं पादतला”तिआदिना दिन्ने ओवादे ठत्वा सब्बकायं असुभतो दिस्वा एकगगचित्ता तत्थ भूतुपादायभेदे रूपधम्मं तप्पटिबद्धे वेदनादिके अरूपधम्मं परिग्गहेत्वा तत्थ तिलक्खणं आरोपेत्वा अनिच्चानुपस्सनादिवसेन विहरमानाय । सब्बो रागो समूहतोति वुड्डानगामिनिविपस्सनाय मग्गेन घटिताय मग्गपटिपाटिया अग्गमग्गेन सब्बो रागो मया समूहतो समुग्घाटितो । परिळाहो समुच्छिन्नोति ततो एव सब्बो किलेसपरिळाहो सम्मदेव उच्छिन्नो, तस्स च समुच्छिन्नत्ता एव सीतिभूता सउपादिसेसाय निब्बानधातुया निब्बुता अम्हीति ।

अभयमातुथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

९. अभयाथेरीगाथावण्णना

अभये भिदुरो कायोतिआदिका अभयत्थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टपनिस्सयं पुज्जं उपचिनन्ती सिखिस्स भगवतो काले खत्तियमहासालकुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा अरुणरज्जो अगमहेसी अहोसि । राजा तस्सा एकदिवसं गन्धसम्पन्नानि सत्त उप्पलानि अदासि । सा तानि गहेत्वा “किं मे इमेहि पिळन्धन्तेहि । यंनूनाहं इमेहि भगवन्तं पूजेस्सामी”ति चिन्तेत्वा निसीदि । भगवा च भिक्खाचारवेलायं राजनिवेसनं पाविसि । सा भगवन्तं दिस्वा पसन्नमानसा पच्चुग्गन्त्वा तेहि पुप्फेहि पूजेत्वा पच्चपतिट्ठितेन वन्दि । सा तेन पुज्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे उज्जेनियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा अभयमातुसहायिका हुत्वा ताय पब्बजिताय तस्सा सिनेहेन सयम्पि पब्बजित्वा ताय सद्धिं राजगहे वसमाना एकदिवसं असुभदस्सनत्थं सीतवनं अगमासि । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव तस्सा अनुभूतपुब्बं आरम्भणं पुरतो कत्वा तस्सा उद्धुमातकादिभावं पकासेसि । तं दिस्वा संवेगमानसा अट्ठासि । सत्था ओभासं फरित्वा पुरतो निसिन्नं विय अत्तानं दस्सेत्वा —

३५. “अभये भिदुरो कायो, यत्थ सत्ता पुथुज्जना ।
निक्खिपिस्सामिमं देहं, सम्पजाना सतीमती ॥

३६. “बहूहि दुक्खधम्मेहि, अप्पमादरताय मे ।
तण्हक्खयो अनुप्पत्तो, कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ —

इमा गाथा अभासि । सा गाथापरियोसाने अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.१.७१-९०) —

“नगरे अरुणवतिया, अरुणो नाम खत्तियो ।
तस्स रज्जो अहुं भरिया, वारितं वारयामहं ॥

“सत्तमालं गहेत्वान, उप्पला देवगन्धिका ।
निसज्ज पासादवरे, एवं चिन्तेसि तावदे ॥

“किं मे इमाहि मालाहि, सिरसारोपिताहि मे ।
वरं मे बुद्धसेट्ठस्स, जाणम्हि अभिरोपितं ॥

“सम्बुद्धं पटिमानेन्ती, द्वारासन्ने निसीदहं ।
यदा एहिति सम्बुद्धो, पूजयिस्सं महामुनिं ॥

“ककुधो विलसन्तोव, मिगराजाव केसरी ।
भिक्खुसङ्गेन सहितो, आगच्छि वीथिया जिनो ॥

“बुद्धस्स रंसिं दिस्वान, हट्ठा संविग्गमानसा ।

द्वारं अवापुरित्वान, बुद्धसेट्टमपूजयिं ॥

“सत्त उप्पलपुप्फानि, परिकिण्णानि अम्बरे ।
छदिं करोन्तो बुद्धस्स, मत्थके धारयन्ति ते ॥

“उदग्गचित्ता सुमना, वेदजाता कतञ्जली ।
तत्थ चित्तं पसादेत्वा, तावतिसमगच्छहं ॥

“महानेलस्स छादनं, धारेन्ति मम मुद्धनि ।
दिब्बगन्धं पवायामि, सत्तुप्पलस्सिदं फलं ॥

“कदाचि नीयमानाय, जातिसङ्गेन मे तदा ।
यावता परिसा मय्हं, महानेलं धरीयति ॥

“सत्तति देवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
सब्बत्थ इस्सरा हुत्वा, संसरामि भवाभवे ॥

“तेसट्ठि चक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ।
सब्बे ममनुवत्तन्ति, आदेय्यवचना अहुं ॥

“उप्पलस्सेव मे वण्णो, गन्धो चेव पवायति ।
दुब्बण्णिंयं न जानामि, बुद्धपूजायिदं फलं ॥

“इद्धिपादेसु कुसला, बोज्झङ्गभावनारता ।
अभिञ्जापारमिप्पत्ता, बुद्धपूजायिदं फलं ॥

“सतिपट्ठानकुसला, समाधिज्ञानगोचरा ।
सम्मप्पधानमनुयुत्ता, बुद्धपूजायिदं फलं ॥

“वीरियं मे धुरधोरय्हं, योगक्खेमाधिवाहनं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“एकतिंसे इतो कप्पे, यं पुप्फमभिपूजयिं ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, बुद्धपूजायिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ (अप० थेरी २.१.७१-९०) ।
अरहत्तं पन पत्वा उदानेन्ती ता एव गाथा परिवत्तित्वा अभसि ।

तत्थ अभयेति अत्तानमेव आलपति । भिदुरोति भिज्जनसभावो, अनिच्चोति अत्थो । यत्थ सत्ता पुत्थुज्जनाति यस्मिं

खणेन भिज्जनसीले असुचिदुग्गन्धजेगुच्छपटिक्कूलसभावे काये इमे अन्धपुथुज्जना सत्ता लगा लगिता ।
निक्खिपिस्सामिमं देहन्ति अहं पन इमं देहं पूतिकायं पुन अनादानेन निरपेक्खा खिपिस्सामि छट्टेस्सामि । तत्थ कारणमाह
“सम्पजाना सतीमती”ति ।

बहूहि दुक्खधम्महेहीति जातिजरादीहि अनेकेहि दुक्खधम्महेहि फुट्टायाति अधिप्पायो । अप्पमादरतायाति ताय एव
दुक्खोतिण्णताय पटिलद्धसंवेगता सतिअविप्पवाससङ्घाते अप्पमादे रताय । सेसं वुत्तनयमेव । एत्थ च सत्थारा
देसितनियामेन —

“निक्खिपाहि इमं देहं, अप्पमादरताय ते ।

तण्हक्खयं पापुणाहि, करोहि बुद्धसासन”न्ति ॥ —

पाठो, थेरिया वुत्तनियामेनेव पन संगीतिं आरोपितत्ता । अप्पमादरताय तेति अप्पमादरताय तया भवितब्बन्ति अत्थो ।

अभयाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१०. सामाथेरीगाथावण्णना

चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुन्तिआदिका सामाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे
विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिन्त्वा सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे कोसम्बियं गहपतिमहासालकुले निब्बत्तित्वा
सामातिस्सा नामं अहोसि । सा विज्जुतं पत्ता सामावतिया उपासिकाय पियसहायिका हुत्वा ताय कालङ्कताय सज्जातसंवेगा
पब्बजि । पब्बजित्वा च सामावतिकं आरब्भ उपपन्नसोकं विनोदेतुं असक्कोन्ती अरियमग्गं गण्हितुं नासक्खि । अपरभागे
आसनसालाय निसिन्नस्स आनन्दत्थेरस्स ओवादं सुत्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा ततो सत्तमे दिवसे सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं
पापुणि ।

अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा तं पकासेन्ती —

३७. “चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुं, विहारा उपनिक्खमिं ।

अलद्धा चेतसो सन्तिं, चित्ते अवसवत्तिनी ।

तस्सा मे अट्टमी रत्ति, यतो तण्हा समूहता ॥

३८. “बहूहि दुक्खधम्महेहि, अप्पमादरताय मे ।

तण्हक्खयो अनुप्पत्तो, कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ —

उदानवसेन इमा द्वे गाथा अभासि ।

तत्थ चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुं, विहारा उपनिक्खमिन्ति “मम वसनकविहारे विपस्सनामनसिकारेन निसिन्ना
समणकिच्चं मत्थकं पापेतुं असक्कोन्ती उतुसप्पायाभावेन ननु खो मय्हं विपस्सना मग्गेन घट्टेती”ति चिन्तेत्वा चत्तारो पञ्च
चाति नव वारे विहारा उपस्सयतो बहि निक्खमिं । तेनाह “अलद्धा चेतसो सन्तिं, चित्ते अवसवत्तिनी”ति । तत्थ चेतसो

सन्तिन्ति अरियमग्गसमाधिं सन्धायाह । चित्ते अवसवत्तिनीति वीरियसमताय अभावेन मम भावनाचित्ते न वसवत्तिनी । सा किर अतिविय पग्गहितवीरिया अहोसि । तस्सा मे अट्टमी रत्तीति यतो पट्टाय आनन्दत्थेरस्स सन्तिके ओवादं पटिलभिं, ततो पट्टाय रत्तिन्दिवमतन्दिता विपस्सनाय कम्मं करोन्ती रत्तियं चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुं विहारतो निक्खमित्वा मनसिकारं पवत्तेन्ती विसेसं अनधिगन्त्वा अट्टमियं रत्तियं वीरियसमतं लभित्वा मग्गपटिपाटिया किलेसे खेपेसिन्ति अत्थो । तेन वुत्तं — “तस्सा मे अट्टमी रत्ति, यतो तण्हा समूहता”ति । सेसं वुत्तनयमेव ।

सामाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

दुकनिपातवण्णना निट्ठिता ।

३. तिकनिपातो

१. अपरासामाथेरीगाथावण्णना

तिकनिपाते पण्णवीसतिवस्सान्तीति आदिका अपराय सामाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती विपस्सिस्स भगवतो काले चन्दभागाय नदिया तीरे किन्नरयोनियं निब्बत्ति । सा तत्थ किन्नरेहि सद्धिं कीळापसुता विचरति । अथेकदिवसं सत्था तस्सा कुसलबीजरोपनत्थं तत्थ गन्त्वा नदीतीरे चङ्कमि । सा भगवन्तं दिस्वा हट्ठतुट्ठा सळलपुप्फानि आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा तेहि पुप्फेहि भगवन्तं पूजेसि । सा तेन पुज्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे कोसम्बियं कुलघरे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता सामावतिया सहायिका हुत्वा तस्सा मतकाले संवेगजाता पब्बजित्वा पञ्चवीसति वस्सानि चित्तसमाधानं अलभित्वा महल्लिकाकाले सुगतोवादं लभित्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.२.२२-२९) —

“चन्दभागानदीतीरे, अहोसिं किन्नरी तदा ।

अदसाहं देवदेवं, चङ्कमन्तं नरासभं ॥

“ओचिनित्वान सळलं, बुद्धसेटुस्सदासहं ।

उपसिद्धिं महावीरो, सळलं देवगन्धिकं ॥

“पटिग्गहेत्वा सम्बुद्धो, विपस्सी लोकनायको ।

उपसिद्धिं महावीरो, पेक्खमानाय मे तदा ॥

“अज्जलिं पग्गहेत्वान, वन्दित्वा द्विपदुत्तमं ।

सकं चित्तं पसादेत्वा, ततो पब्बतमारुहिं ॥

“एकनवुत्तितो कप्पे, यं पुप्फमददिं तदा ।

दुग्गतिं नाभिजानामि, बुद्धपूजायिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं... पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

३९. “पण्णवीसति वस्सानि, यतो पब्बजिताय मे ।
नाभिजानामि चित्तस्स, समं लद्धं कुदाचनं ॥

४०. “अलद्धा चेतसो सन्ति, चित्ते अवसवत्तिनी ।
ततो संवेगमापादिं, सरित्वा जिनसासनं ॥

४१. “बहूहि दुक्खधम्मोहि, अप्पमादरताय मे ।
तण्हक्खयो अनुप्पत्तो, कतं बुद्धस्स सासनं ।
अज्ज मे सत्तमी रत्ति, यतो तण्हा विसोसिता”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ चित्तस्स समन्ति चित्तस्स वूपसमं, चेतोसमथमग्गफलसमाधीति अत्थो ।

ततोति तस्मा चित्तवसं वत्तेतुं असमत्थभावतो । संवेगमापादित्ति सत्थरि धरन्तोपि पब्बजितकिच्चं मत्थकं पापेतुं
असक्कोन्ती पच्छा कथं पापयिस्सामीति संवेगं जाणुत्रासं आपज्जिं । सरित्वा जिनसासनन्ति
काणकच्छपोपमादिसत्थुओवादं (सं० नि० ५.१११७; म० नि० ३.२५२) अनुस्सरित्वा । सेसं वुत्तनयमेव ।

अपरासामाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

२. उत्तमाथेरीगाथावण्णना

चतुक्खत्तुं पच्चक्खत्तुन्तिआदिका उत्तमाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे
विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती विपस्सिस्स भगवतो काले बन्धुमतीनगरे अज्जतरस्स कुटुम्बिकस्स गेहे घरदासी हुत्वा
निब्बत्ति । सा वयप्पत्ता अत्तनो अय्यकानं वेय्यावच्चं करोन्ती जीवति । तेन च समयेन बन्धुमराजा पुण्णमीदिवसे
उपोसथिको हुत्वा पुरेभत्तं दानानि दत्वा पच्छाभत्तं गन्त्वा धम्मं सुणाति । अथ महाजना यथा राजा पटिपज्जति, तथेव
पुण्णमीदिवसे उपोसथङ्गानि समादाय वत्तन्ति । अथस्सा दासिया एतदहोसि — “एतरहि खो महाराजा महाजना च
उपोसथङ्गानि समादाय वत्तन्ति, यन्नूनाहं उपोसथदिवसेसु उपोसथसीलं समादाय वत्तेय्य”न्ति । सा तथा करोन्ती सुपरिसुद्धं
उपोसथसीलं रक्खित्वा तावतिंसेसु निब्बत्ता अपरापरं सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं सेट्ठिकुले
निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा पटाचाराय थेरिया सन्तिके धम्मं सुत्वा पब्बजित्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा तं मत्थकं पापेतुं
नासक्खि । पटाचारा थेरी तस्सा चित्ताचारं जत्वा ओवादमदासि । सा तस्सा ओवादे ठत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं
पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.२.१-२१) —

“नगरे बन्धुमतिया, बन्धुमा नाम खत्तियो ।
दिवसे पुण्णमाय सो, उपवासि उपोसथं ॥

“अहं तेन समयेन, कुम्भदासी अहं तहिं ।
दिस्वा सराजकं सेनं, एवाहं चिन्तयिं तदा ॥

“राजापि रज्जं छुट्टेत्वा, उपवसि उपोसथं ।
सफलं नून तं कम्मं, जनकायो पमोदितो ॥

“योनिषो पच्चवेक्खित्वा, दुग्गच्चञ्च दलिद्वतं ।
मानसं सम्पहंसित्वा, उपवसिं उपोसथं ॥

“अहं उपोसथं कत्वा, सम्मासम्बुद्धसासने ।
तेन कम्मेन सुकतेन, तावतिसमगच्छहं ॥

“तत्थ मे सुकतं ब्यम्हं, उब्भयोजनमुग्गतं ।
कूटागारवरूपेतं, महासनसुभूसितं ॥

“अच्छरा सतसहस्सा, उपतिट्ठन्ति मं सदा ।
अञ्जे देवे अतिक्कम्म, अतिरोचामि सब्बदा ॥

“चतुसङ्घिदेवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
तेसङ्घिचक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“सुवण्णवण्णा हुत्वान, भवेसु संसरामहं ।
सब्बत्थ पवरा होमि, उपोसथस्सिदं फलं ॥

“हत्थियानं अस्सयानं, रथयानञ्च सीविकं ।
लभामि सब्बमेवेतं, उपोसथस्सिदं फलं ॥

“सोण्णमयं रूपिमयं, अथोपि फलिकामयं ।
लोहितङ्गमयञ्चेव, सब्बं पटिलभामहं ॥

“कोसेय्यकम्बलियानि, खोमकप्पासिकानि च ।
महग्घानि च वत्थानि, सब्बं पटिलभामहं ॥

“अन्नं पानं खादनीयं, वत्थसेनासनानि च ।
सब्बमेतं पटिलभे, उपोसथस्सिदं फलं ॥

“वरगन्धञ्च मालञ्च, चुण्णकञ्च विलेपनं ।
सब्बमेतं पटिलभे, उपोसथस्सिदं फलं ॥

“कूटागारञ्च पासादं, मण्डपं हम्मियं गुहं ।
सब्बमेतं पटिलभे, उपोसथस्सिदं फलं ॥

“जातिया सत्तवस्साहं, पब्बजिं अनगारियं ।
अट्ठमासे असम्पत्ते, अरहत्तमपापुणिं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं, भवा सब्बे समूहता ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“एकनवुतितो कप्पे, यं कम्ममकरिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, उपोसथस्सिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन’न्ति ॥
अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

४२. “चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुं, विहारा उपनिक्खमिं ।
अलब्धा चेतसो सन्तिं, चित्ते अवसवत्तिनी ॥

४३. “सा भिक्खुनिं उपागच्छिं, या मे सद्धायिका अहु ।
सा मे धम्ममदेसेसि, खन्धायतनधातुयो ॥

४४. “तस्सा धम्मं सुणित्वान, यथा मं अनुसासि सा ।
सत्ताहं एकपल्लङ्केन, निसीदिं पीतिसुखसमप्पिता ।
अट्ठमिया पादे पसारेसिं, तमोखन्धं पदालिया’ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ सा भिक्खुनिं उपागच्छिं , या मे सद्धायिका अहूति या मया सद्धातब्बा सद्धेय्यवचना अहोसि, तं भिक्खुनिं साहं उपगच्छिं उपसङ्कमिं, पटाचाराथेरिं सद्धाय वदति । “सा भिक्खुनी उपगच्छि, या मे साधयिका’तिपि पाठो । सा पटाचारा भिक्खुनी अनुकम्पाय मं उपगच्छि, या मय्हं सदत्थस्स साधिकाति अत्थो । **सा मे धम्ममदेसेसि, खन्धायतनधातुयो**ति सा पटाचारा थेरी “इमे पञ्चक्खन्धा, इमानि द्वादसायतनानि, इमा अट्ठारस धातुयो’ति खन्धादिके विभजित्वा दस्सेन्ती मय्हं धम्मं देसेसि ।

तस्सा धम्मं सुणित्वानाति तस्सा पटिसम्भिदाप्पत्ताय थेरिया सन्तिके खन्धादिविभागपुब्बङ्गमं अरियमग्गं पापेत्वा देसितसण्हसुखमविपस्सनाधम्मं सुत्वा । **यथा मं अनुसासि** साति सा थेरी यथा मं अनुसासि ओवदि, तथा पटिपज्जन्ती पटिपत्तिं मत्थकं पापेत्वापि सत्ताहं एकपल्लङ्केन निसीदिं । कथं? **पीतिसुखसमप्पिताति** ज्ञानमयेन पीतिसुखेन समङ्गीभूता । **अट्ठमिया पादे पसारेसिं, तमोखन्धं पदालियाति** अनवसेसं मोहक्खन्धं अगमग्गेन पदालेत्वा अट्ठमे दिवसे पल्लङ्कं भिन्दन्ती पादे पसारेसिं । इदमेव चस्सा अज्जाब्बाकरणं अहोसि ।

उत्तमाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

३. अपरा उत्तमाथेरीगाथावण्णना

ये इमे सत्त बोज्झङ्गातिआदिका अपराय उत्तमाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती विपस्सिस्स भगवतो काले बन्धुमतीनगरे कुलदासी हुत्वा निब्बत्ति । सा एकदिवसं सत्थु सावकं एकं खीणासवत्थेरं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा पसन्नमानसा तीणि मोदकानि अदासि । सा तेन पुञ्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे कोसलजनपदे अञ्जतरस्मिं ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्ता जनपदचारिकं चरन्तस्स सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा पब्बजित्वा नचिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.२.३०-३६) —

“नगरे बन्धुमतिया, कुम्भदासी अहोसहं ।
मम भागं गहेत्वान, गच्छं उदकहारिका ॥

“पन्थम्हि समणं दिस्वा, सन्तचित्तं समाहितं ।
पसन्नचित्ता सुमना, मोदके तीणिदासहं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
एकनवुतिकप्पानि, विनिपातं न गच्छहं ॥

“सम्पत्ति तं करित्वान, सब्बं अनुभविं अहं ।
मोदके तीणि दत्त्वान, पत्ताहं अचलं पदं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं’न्ति ॥
अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

४५. “ये इमे सत्त बोज्झङ्गा, मग्गा निब्बानपत्तिया ।
भाविता ते मया सब्बे, यथा बुद्धेन देसिता ॥

४६. “सुञ्जतस्सानिमित्तस्स, लाभिनीहं यदिच्छकं ।
ओरसा धीता बुद्धस्स, निब्बानाभिरता सदा ॥

४७. “सब्बे कामा समुच्छिन्ना, ये दिब्बा ये च मानुसा ।
विक्खीणो जातिसंसारो, नत्थि दानि पुनब्भवो’ति ॥ —

इमा गाथा अभासि ।

तत्थ सुञ्जतस्सानिमित्तस्स, लाभिनीहं यदिच्छकन्ति सुञ्जतसमापत्तिया च अनिमित्तसमापत्तिया च अहं यदिच्छकं

लाभिनी, तत्थ यं यं समापज्जितुं इच्छामि यत्थ यत्थ यदा यदा, तं तं तत्थ तत्थ तदा तदा समापज्जित्वा विहरामीति अत्थो । यदिपि हि सुज्जताप्पणिहितादिनामकस्स यस्स कस्सचिपि मग्गस्स सुज्जतादिभेदं ति विधम्मि फलं सम्भवति । अयं पन थेरी सुज्जतानिमित्तसमापत्तियोव समापज्जति । तेन वुत्तं — “सुज्जतस्सानिमित्तस्स, लाभिनीहं यदिच्छक”न्ति । येभ्य्यवसेन वा एतं वुत्तं । निदस्सनमत्तमेतन्ति अपरे ।

ये दिब्बा ये च मानुसाति ये देवलोकपरियापन्ना ये च मनुस्सलोकपरियापन्ना वत्थुकामा, ते सब्बेपि तप्पटिबद्धछन्दरागप्पहानेन मया सम्मदेव उच्छिन्ना, अपरिभोगारहा कता । वुत्तहि — “अभब्बो, आवुसो, खीणासवो भिक्खु कामे परिभुज्जितुं । सेय्यथापि पुब्बे अगारियभूतो”ति । सेसं वुत्तनयमेव ।

अपरा उत्तमाथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

४. दन्तिकाथेरीगाथावण्णना

दिवाविहारा निक्खम्मातिआदिका दन्तिकाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती बुद्धसुज्जकाले चन्दभागाय नदिया तीरे किन्नरयोनियं निब्बत्ति । सा एकदिवसं किन्नरेहि सद्धिं कीळन्ती विचरमाना अद्दस अज्जतरं पच्चेकबुद्धं अज्जतरस्मिं रुक्खमूले दिवाविहारं निसिन्नं । दिस्वान पसन्नमानसा उपसङ्कमित्वा सालपुप्फेहि पूजं कत्वा वन्दित्वा पक्कामि । सा तेन पुज्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं कोसलरज्जो पुरोहितब्राह्मणस्स गोहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा जेतवनपटिग्गहणे पटिलद्धसद्धा उपासिका हुत्वा पच्छा महापजापतिगोतमिया सन्तिके पब्बजित्वा राजगहे वसमाना एकदिवसं पच्छाभत्तं गिज्झकूटं अभिरुहित्वा दिवाविहारं निसिन्ना हत्थारोहकस्स अभिरुहनत्थाय पादं पसारेन्तं हत्थिं दिस्वा तदेव आरम्मणं कत्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.२.८६-९६) —

“चन्दभागानदीतीरे, अहोसिं किन्नरी तदा ।
अद्दसं विरजं बुद्धं, सयम्भुं अपराजितं ॥

“पसन्नचित्ता सुमना, वेदजाता कतज्जली ।
सालमालं गहेत्वान, सयम्भुं अभिपूजयिं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा किन्नरीदेहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“छत्तिसदेवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
मनसा पत्थितं मय्हं, निब्बत्तति यथिच्छित्तं ॥

“दसन्नं चक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ।
ओचितत्ताव हुत्वान, संसरामि भवेस्वहं ॥

“कुसलं विज्जते मय्हं, पब्बजिं अनगारियं ।

पूजारहा अहं अज्ज, सकयपुत्तस्स सासने ॥

“विसुद्धमनसा अज्ज, अपेतमनपापिका ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“चतुन्नवुतितो कप्पे, यं बुद्धमभिपूजयिं ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, सालमालायिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥
अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा पीतिसोमनस्सजाता उदानवसेन —

४८. “दिवाविहारा निक्खम्म, गिज्झकूटमिह पब्बते ।
नागं ओगाहमुत्तिण्णं, नदीतीरमिह अद्दसं ॥

४९. “पुरिसो अङ्कुसमादाय, ‘देहि पाद’न्ति याचति ।
नागो पसारयी पादं, पुरिसो नागमारुहि ॥

५०. “दिस्वा अदन्तं दमितं, मनुस्सानं वसं गतं ।
ततो चित्तं समधेसिं, खलु ताय वनं गता”ति ॥ — इमा गाथा अभसिं ।

तत्थ नागं ओगाहमुत्तिण्णन्ति हत्थिनागं नदियं ओगाहं कत्वा ओगय्हा ततो उत्तिण्णं । “ओगय्हा मुत्तिण्ण”न्ति वा पाठो । म-कारो पदसन्धिकरो । नदीतीरमिह अद्दसन्ति चन्दभागाय नदिया तीरे अपस्सिं ।

किं करोन्तन्ति चेत्तं दस्सेतुं वुत्तं “पुरिसो”तिआदि । तत्थ ‘देहि पाद’न्ति याचतीति “पादं देहि”इति पिट्ठिआरोहनत्थं पादं पसारेतुं सज्जं देति, यथापरिचित्तिं सज्जं देन्तो इध याचतीति वुत्तो ।

दिस्वा अदन्तं दमितन्ति पकतिया पुब्बे अदन्तं इदानीं हत्थाचरियेन हत्थिसिक्खाय दमितदमथं उपगमितं । कीदिसं दमितं? मनुस्सानं वसं गतं यं यं मनुस्सा आणापेन्ति, तं तं दिस्वाति योजना । ततो चित्तं समधेसिं, खलु ताय वनं गताति खलूति अवधारणत्थे निपातो । ततो हत्थिदस्सनतो पच्छा, ताय हत्थिनो किरियाय हेतुभूताय, वनं अरज्जं गता चित्तं समधेसियेव । कथं? “अयम्पि नाम तिरच्छानगतो हत्थी हत्थिदमकस्स वसेन दमथं गतो, कस्मा मनुस्सभूताय चित्तं पुरिसदमकस्स सत्थु वसेन दमथं न गमिस्सती”ति संवेगजाता विपस्सनं वड्ढेत्वा अगमग्गसमाधिना मम चित्तं समधेसिं अच्चन्तसमाधानेन सब्बसो किलेसे खेपेसिन्ति अत्थो ।

दन्तिकाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

५. उब्बिरिथेरीगाथावण्णना

अम्म, जीवातिआदिका उब्बिरिया थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं

कुसलं उपचिनन्ती पदमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्ता एकदिवसं मातापितृसु मङ्गलं अनुभवितुं गेहन्तरगतेसु अदुतिया सयं गेहे ओहीना उपकट्टाय वेलाय भगवतो सावकं एकं खीणासवत्थेरं गेहद्वारसमीपेन गच्छन्तं दिस्वा भिक्खं दातुकामा, “भन्ते, इध पविसथा”ति वत्वा थेरे गेहं पविट्ठे पञ्चपतिट्ठितेन थेरं वन्दित्वा गोनकादीहि आसनं पञ्जापेत्वा अदासि । निसीदि थेरो पञ्जत्ते आसने । सा पत्तं गहेत्वा पिण्डपातस्स पूरेत्वा थेरस्स हत्थे ठपेसि । थेरो अनुमोदनं कत्वा पक्कामि । सा तेन पुञ्जकम्मेन तावतिंसेसु निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुक्कं उळारदिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा ततो चुता सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं गहपतिमहासालकुले निब्बत्तित्वा उब्बिरीति लद्धनामा अभिरूपा दस्सनीया पासादिका अहोसि । सा वयप्पत्तकाले कोसलरज्जा अत्तनो गेहं नीता, कतिपयसंवच्छरातिक्कमेन एकं धीतरं लभि । तस्सा जीवन्तीति नामं अकंसु । राजा तस्सा धीतरं दिस्वा तुड्ढमानसो उब्बिरिया अभिसेकं अदासि । धीता पनस्सा आधावित्वा परिधावित्वा विचरणकाले कालमकासि । माता यत्थ तस्सा सरीरनिक्खेपो कतो, तं सुसानं गन्त्वा दिवसे दिवसे परिदेवति । एकदिवसं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा थोकं निसीदित्वा गता अचिरवतीनदिया तीरे ठत्वा धीतरं आरब्ध परिदेवति । तं दिस्वा सत्था गन्धकुटियं यथानिसिन्नोव अत्तानं दस्सेत्वा “कस्मा विप्पलपसी”ति पुच्छि । “मम धीतरं आरब्ध विप्पलपामि, भगवा”ति । “इमस्मिं सुसाने ज्ञापिता तव धीतरो चतुरासीतिसहस्समत्ता, तासं कतर सन्धाय विप्पलपसी”ति । तासं तं तं आळाहनट्ठानं दस्सेत्वा —

५१. “अम्म जीवाति वनम्हि कन्दसि, अत्तानं अधिगच्छ उब्बिरी ।

चुल्लासीतिसहस्सानि, सब्बा जीवसनामिका ।

एतम्हाळाहने दट्ठा, तासं कमनुसोचसी”ति ॥ — सउपट्ठगाथमाह ।

तत्थ, अम्म, जीवाति मातुपचारनामेन धीतुया आलपनं, इदञ्चस्सा विप्पलपनाकारदस्सनं । वनम्हि कन्दसीति वनमज्जे परिदेवसि । अत्तानं अधिगच्छ उब्बिरीति उब्बिरी तव अत्तानमेव ताव बुज्झस्सु याथावतो जानाहि । चुल्लासीतिसहस्सानीति चतुरासीतिसहस्सानि । सब्बा जीवसनामिकाति ता सब्बापि जीवन्ति, या समाननामिका । एतम्हाळाहने दट्ठाति एतम्हि सुसाने ज्ञापिता । तासं कमनुसोचसीति तासु जीवन्तीनामासु चतुरासीतिसहस्समत्तासु कं सन्धाय त्वं अनुसोचसि अनुसोकं आपज्जसीति एवं सत्थारा धम्मे देसिते देसनानुसारेण जाणं पेसेत्वा विपस्सनं आरभित्वा सत्थु देसनाविलासेन अत्तनो च हेतुसम्पत्तिया यथाठाताव विपस्सनं उस्सुक्कापेत्वा मग्गपटिपाटिया अग्गफले अरहत्ते पतिट्ठासि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.२.३७-६०) —

“नगरे हंसवतिया, अहोसिं बालिका तदा ।

माता च मे पिता चेव, कम्मन्तं अगमंसु ते ॥

“मज्झन्हिकम्हि सूरिये, अदसं समणं अहं ।

वीथिया अनुगच्छन्तं, आसनं पञ्जपेसहं ॥

“गोनकाविकतिकहि, पञ्जपेत्वा ममासनं ।

पसन्नचित्ता सुमना, इदं वचनमब्रविं ॥

“सन्तत्ता कुथिता भूमि, सूरौ मज्झन्हिके ठितौ ।

मालुता च न वायन्ति, कालो चेवेत्थ मेहिति ॥

“पञ्जत्तमासनमिदं, तवत्थाय महामुनि ।
अनुकम्पं उपादाय, निसीद मम आसने ॥

“निसीदि तत्थ समणो, सुदन्तो सुद्धमानसो ।
तस्स पत्तं गहेत्वान, यथारन्धं अदासहं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“तत्थ मे सुकतं ब्यम्हं, आसनेन सुनिम्मितं ।
सट्ठियोजनमुब्बेधं, तिसयोजनवित्थतं ॥

“सोण्णमया मणिमया, अथोपि फलिकामया ।
लोहितङ्गमया चेव, पल्लङ्का विविधा मम ॥

“तूलिकाविकतिकाहि, कट्टिस्सचित्तकाहि च ।
उद्धएकन्तलोमी च, पल्लङ्का मे सुसण्ठिता ॥

“यदा इच्छामि गमनं, हासखिडुसमप्पिता ।
सह पल्लङ्कसेट्ठेन, गच्छामि मम पत्थितं ॥

“असीतिदेवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
सत्ततिचक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“भवाभवे संसरन्ती, महाभोगं लभामहं ।
भोगे मे ऊनता नत्थि, एकासनस्सिदं फलं ॥

“दुवे भवे संसरामि, देवत्ते अथ मानुसे ।
अञ्जे भवे न जानामि, एकासनस्सिदं फलं ॥

“दुवे कुले पजायामि, खत्तिये चापि ब्राह्मणे ।
उच्चाकुलीना सब्बत्थ, एकासनस्सिदं फलं ॥

“दोमनस्सं न जानामि, चित्तसन्तापनं मम ।
वेवण्णियं न जानामि, एकासनस्सिदं फलं ॥

“धातियो मं उपट्ठन्ति, खुज्जा चेलापिका बहू ।
अङ्केन अङ्कं गच्छामि, एकासनस्सिदं फलं ॥

“अज्जा न्हापेन्ति भोजेन्ति, अज्जा रमेन्ति मं सदा ।
अज्जा गन्धं विलिम्पन्ति, एकासनस्सिदं फलं ॥

“मण्डपे रुक्खमूले वा, सुज्जागारे वसन्तिया ।
मम सङ्कप्पमज्जाय, पल्लङ्को उपतिट्ठति ॥

“अयं पच्छिमको मय्हं, चरिमो वत्तते भवो ।
अज्जापि रज्जं छट्ठेत्वा, पब्बजिं अनगारियं ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, यं दानमददिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, एकासनस्सिदं फलं ॥

“किलेसा ज्ञापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन’न्ति ॥
अरहत्ते पन पतिट्ठाय अत्तना अधिगतविसेसं पकासेन्ती —

५२. “अब्बही तव मे सल्लं, दुद्धसं हदयस्सितं ।
यं मे सोकपरेताय, धीतुसोकं व्यपानुदि ॥

५३. “साज्ज अब्बूळहसल्लाहं, निच्छाता परिनिब्बुता ।
बुद्धं धम्मञ्च सङ्गञ्च, उपेमि सरणं मुनि’न्ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभासि ।

तत्थ अब्बही वत मे सल्लं, दुद्धसं हदयस्सितन्ति अनुपचितकुसलसम्भारेहि याथावतो दुद्धसं मम चित्तसन्निस्सितं पीळाजननतो दुन्नीहरणतो अन्तो तुदनतो च “सल्लं”न्ति लद्धनामं सोकं तण्हञ्च अब्बही वत नीहरि वत । यं मे सोकपरेतायाति यस्मा सोकेन अभिभूताय मय्हं धीतुसोकं व्यपानुदि अनवसेसतो नीहरि, तस्मा अब्बही वत मे सल्लन्ति योजना ।

साज्ज अब्बूळहसल्लाहन्ति सा अहं अज्ज सब्बसो उद्धटतण्हासल्ला ततो एव निच्छाता परिनिब्बुता । मुनिन्ति सब्बञ्जुबुद्धं तदुपदेसितमग्गफलनिब्बानपभेदं नवविधलोकुत्तरधम्मञ्च, तत्थ पतिट्ठितं अट्ठारियपुग्गलसमूहसङ्घातं सङ्गञ्च, अनुत्तरेहि तेहि योजनतो सकलवट्टदुक्खविनासनतो च सरणं ताणं लेणं परायणन्ति, उपेमि उपगच्छामि बुज्झामि सेवामि चाति अत्थो ।

उब्बिरिथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

६. सुक्काथेरीगाथावण्णना

किंमे कता राजगहेतिआदिका सुक्काय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे

विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती विपस्सिस्स भगवतो काले बन्धुमतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्ता उपासिकाहि सद्धिं विहारं गन्त्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा पब्बजित्वा बहुस्सुता धम्मधरा पटिभानवती अहोसि । सा तत्थ बहूनि वस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा पुथुज्जनकालकिरियमेव कत्वा तुसिते निब्बत्ति । तथा सिखिस्स भगवतो, वेस्सभुस्स भगवतो कालेति एवं तिण्णं सम्मासम्बुद्धानं सासने सीलं रक्खित्वा बहुस्सुता धम्मधरा अहोसि, तथा ककुसन्धस्स, कोणागमनस्स, कस्सपस्स च भगवतो सासने पब्बजित्वा विसुद्धसीला बहुस्सुता धम्मकथिका अहोसि ।

एवं सा तत्थ तत्थ बहू पुञ्जं उपचिनित्वा सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहनगरे गहपतिमहासालकुले निब्बत्ति, सुक्कातिस्सा नामं अहोसि । सा विञ्जुतं पत्ता सत्थु राजगहपवेसने लद्धप्पसादा उपासिका हुत्वा अपरभागे धम्मदिन्नाय थेरिया सन्तिके धम्मं सुत्वा सज्जातसंवेगा तस्सा एव सन्तिके पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती नचिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.४.१११-१४२) —

“एकनवुतितो कप्पे, विपस्सी नाम नायको ।
उप्पज्जि चारुदस्सनो, सब्बधम्मविपस्सको ॥

“तदाहं बन्धुमतियं, जाता अज्जतरे कुले ।
धम्मं सुत्वान मुनिनो, पब्बजिं अनगारियं ॥

“बहुस्सुता धम्मधरा, पटिभानवती तथा ।
विचित्तकथिका चापि, जिनसासनकारिका ॥

“तदा धम्मकथं कत्वा, हिताय जनतं बहू ।
ततो चुताहं तुसितं, उपपन्ना यसस्सिनी ॥

“एकत्तिसे इतो कप्पे, सिखी विय सिखी जिनो ।
तपन्तो यससा लोके, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“तदापि पब्बजित्वान, बुद्धसासनकोविदा ।
जोतेत्वा जिनवाक्यानि, ततोपि तिदिवं गता ॥

“एकत्तिसेव कप्पमिह, वेस्सभू नाम नायको ।
उप्पज्जित्थ महाजाणी, तदापि च तथेवहं ॥

“पब्बजित्वा धम्मधरा, जोतयिं जिनसासनं ।
गन्त्वा मरुपुरं रम्मं, अनुभोसिं महासुखं ॥

“इममिह भद्वके कप्पे, ककुसन्धो जिनुत्तमो ।
उप्पज्जि नरसरणो, तदापि च तथेवहं ॥

“पब्बजित्वा मुनिमतं, जोतयित्वा यथायुक्कं ।
ततो चुताहं तिदिवं, अगं सभवनं यथा ॥

“इमस्मिंयेव कप्पम्हि, कोणागमननायको ।
उप्पज्जि लोकसरणो, अरणो अमतङ्गतो ॥

“तदापि पब्बजित्वान, सासने तस्स तादिनो ।
बहुस्सुता धम्मधरा, जोतयिं जिनसासनं ॥

“इमस्मिंयेव कप्पम्हि, कस्सपो मुनिमुत्तमो ।
उप्पज्जि लोकसरणो, अरणो मरणन्तगू ॥

“तस्सापि नरवीरस्स, पब्बजित्वान सासने ।
परियापुटसद्धम्मा, परिपुच्छा विसारदा ॥

“सुसीला लज्जिनी चेव, तीसु सिक्खासु कोविदा ।
बहुं धम्मकथं कत्वा, यावजीवं महामुने ॥

“तेन कम्मविपाकेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, गिरिब्बजपुरुत्तमे ।
जाता सेट्टिकुले फीते, महारतनसञ्चये ॥

“यदा भिक्खुसहस्सेन, परिवुतो लोकनायको ।
उपागमि राजगहं, सहस्सक्खेन वण्णितो ॥

“दन्तो दन्तेहि सह पुराणजटिलेहि, विप्पमुत्तो विप्पमुत्तेहि ।
सिङ्गीनिक्खसवण्णो, राजगहं पाविसि भगवा ॥

“दिस्वा बुद्धानुभावं तं, सुत्वाव गुणसञ्चयं ।
बुद्धे चित्तं पसादेत्वा, पूजयिं तं यथाबलं ॥

“अपरेन च कालेन, धम्मदिन्नाय सन्तिके ।
अगारा निक्खमित्वान, पब्बजिं अनगारियं ॥

“केसेसु छिज्जमानेसु, किलेसे झापयिं अहं ।
उग्गहिं सासनं सब्बं, पब्बजित्वा चिरेनहं ॥

“ततो धम्ममदेसेसिं, महाजनसमागमे ।
धम्मे देसियमानमिह, धम्माभिसमयो अहु ॥

“नेकपाणसहस्सानं, तं विदित्वातिविम्वितो ।
अभिप्पसन्नो मे यक्खो, भमित्वान गिरिब्वजं ॥

“किंमे कता राजगहे मनुस्सा, मधुं पीताव अच्छरे ।
ये सुक्कं न उपासन्ति, देसेन्तिं अमतं पदं ॥

“तच्च अप्पटिवानीयं, असेचनकमोजवं ।
पिवन्ति मज्जे सप्पज्जा, वलाहकमिवद्धगू ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी होमि महामुने ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मम महावीर, उप्पन्नं तव सन्तिके ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अरहतं पन पत्वा पच्चसतभिक्षुनिपरिवारा महाधम्मकथिका अहोसि । सा एकदिवसं राजगहे पिण्डाय चरित्वा कतभत्तकिच्चा भिक्षुनुपस्सयं पविसित्वा सन्निसिन्नाय महतिया परिसाय मधुभण्डं पीळेत्वा सुमधुरं पायेन्ती विय अमतेन अभिसिञ्चन्ती विय धम्मं देसेति । परिसा चस्सा धम्मकथं ओहितसोता अविक्खित्तचित्ता सक्कच्चं सुणाति । तस्मिं खणे थेरिया चङ्कमनकोटियं रुक्खे अधिवत्था देवता धम्मदेसनाय पसन्ना राजगहं पविसित्वा रथियाय रथियं सिङ्घाटकेन सिङ्घाटकं विचरित्वा तस्सा गुणं विभावेन्ती —

५४. “किंमे कता राजगहे मनुस्सा, मधुं पीताव अच्छरे ।
ये सुक्कं न उपासन्ति, देसेन्तिं बुद्धसासनं ॥

५५. “तच्च अप्पटिवानीयं, असेचनकमोजवं ।
पिवन्ति मज्जे सप्पज्जा, वलाहकमिवद्धगू”ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभसि ।

तत्थ किंमे कता राजगहे मनुस्साति इमे राजगहे मनुस्सा किं कता, किस्मिं नाम किच्चे ब्यावटा । मधुं पीताव अच्छरेति यथा भण्डमधुं गहेत्वा मधुं पीतवन्तो विसज्जिनो हुत्वा सीसं उक्खिपितुं न सक्कोन्ति, एवं इमेपि धम्मसज्जाय

विसज्जिनो हुत्वा मज्जे सीसं उक्खिपितुं न सक्कोन्ति, केवलं अच्छन्ति येवाति अत्थो । **ये सुक्कं न उपासन्ति, देसेन्ति बुद्धसासनन्ति** बुद्धस्स भगवतो सासनं याथावतो देसेन्ति पकासेन्ति सुक्कं थेरिं ये न उपासन्ति न पयिरुपासन्ति । ते इमे राजगहे मनुस्सा किं कताति योजना ।

तज्ज अप्पटिवानीयन्ति तज्ज पन धम्मं अनिवत्तितभावावहं निव्यानिकं, अभिक्कन्तताय वा यथा सोतुजनसवनमनोहरभावेन अनपनीयं, **असेचनकं** अनासित्तकं पकतियाव महारसं ततो एव ओजवन्तं । “ओसध”न्तिपि पाळि । वट्टदुक्खव्याधितिकिच्छाय ओसधभूतं । **पिवन्ति मज्जे सप्पज्जा, वलाहकमिवद्धूति** वलाहकन्तरतो निक्खन्तं उदकं निरुदककन्तारे पथगा विय तं धम्मं सप्पज्जा पण्डितपुरिसा पिवन्ति मज्जे पिवन्ता विय सुणन्ति ।

मनुस्सा तं सुत्वा पसन्नमानसा थेरिया सन्तिकं उपसङ्कमित्वा सक्कच्चं धम्मं सुणिंसु । अपरभागे थेरिया आयुपरियोसाने परिनिब्बानकाले सासनस्स निव्यानिकभावविभावनत्थं अज्जं व्याकरोन्ती —

५६. “सुक्का सुक्केहि धम्मेहि, वीतरागा समाहिता ।

धारेति अन्तिमं देहं, जेत्वा मारं सवाहन”न्ति ॥ — इमं गाथं अभासि ।

तत्थ **सुक्का**ति सुक्काथेरी अत्तानमेव परं विय दस्सेति । **सुक्केहि धम्मेहीति** सुपरिसुद्धेहि लोकुत्तरधम्मेहि । **वीतरागा समाहिता**ति अगमग्गेन सब्बसो वीतरागा अरहत्तफलसमाधिना समाहिता । सेसं वुत्तनयमेव ।

सुक्काथेरीगाथावण्णना निड्डिता ।

७. सेलाथेरीगाथावण्णना

नत्थि निस्सरणं लोकेति आदिका सेलाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवडूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती हंसवतीनगरे कुलगहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्ता मातापितूहि समानजातिकस्स कुलपुत्तस्स दिन्ना, तेन सद्धिं बहूनि वस्ससतानि सुखसंवासं वसित्वा तस्मिं कालङ्कते सयम्पि अद्धगता वयोअनुपत्ता संवेगजाता किंकुसलगवेसिनी कालेन कालं आरामेन आरामं विहारेण विहारं अनुविचरति “समणब्राह्मणानं सन्तिके धम्मं सोस्सामी”ति । सा एकदिवसं सत्थु बोधिरुक्खं उपसङ्कमित्वा “यदि बुद्धो भगवा असमो असमसमो अप्पटिपुग्गलो, दस्सेतु मे अयं बोधि पाटिहारिय”न्ति निसीदि । तस्सा तथा चित्तुप्पादसमनन्तरमेव बोधि पज्जलि, सब्बसोवण्णमया साखा उट्ठहिंसु, सब्बा दिसा विरोचिंसु । सा तं पाटिहारियं दिस्वा पसन्नमानसा गरुचिक्कीकारं उपट्टपेत्वा सिरसि अज्जलिं पग्गय्ह सत्तरत्तिन्दिवं तत्थेव निसीदि । सत्तमे दिवसे उळारं पूजासक्कारं अकासि । सा तेन पुज्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे आळवीरट्टे आळविकस्स रज्जो धीता हुत्वा निब्बत्ति । **सेला**तिस्सा नामं अहोसि । आळविकस्स पन रज्जो धीताति कत्वा **आळविका**तिपि नं वोहरन्ति । सा विज्जुतं पत्ता सत्थरि आळवकं दमेत्वा तस्स हत्थे पत्तचीवरं दत्वा तेन सद्धिं आळवीनगरं उपगते दारिका हुत्वा रज्जा सद्धिं सत्थु सन्तिकं उपगन्त्वा धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा उपासिका अहोसि । सा अपरभागे सज्जातसंवेगा भिक्खुनीसु पब्बजित्वा कतपुब्बकिच्चा विपस्सनं पट्टपेत्वा सङ्गारे सम्मसन्ती उपनिस्सयसम्पन्नत्ता परिपक्कजाणा नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.२.६१-८५) —

“नगरे हंसवतिया, चारिकी आसहं तदा ।

आरामेन च आरामं, चरामि कुसलत्थिका ॥

“काळपक्खमि दिवसे, अद्दसं बोधिमुत्तमं ।
तत्थ चित्तं पसादेत्वा, बोधिमूले निसीदहं ॥

“गरुचित्तं उपट्ठेत्वा, सिरे कत्वान अज्जलिं ।
सोमनस्सं पवेदेत्वा, एवं चिन्तेसि तावदे ॥

“यदि बुद्धो अमितगुणो, असमप्पटिपुग्गलो ।
दस्सेतु पाटिहीरं मे, बोधि ओभासतु अयं ॥

“सह आवज्जिते मय्हं, बोधि पज्जलि तावदे ।
सब्बसोणमया आसि, दिसा सब्बा विरोचति ॥

“सत्तरत्तिन्दिवं तत्थ, बोधिमूले निसीदहं ।
सत्तमे दिवसे पत्ते, दीपपूजं अकासहं ॥

“आसनं परिवारेत्वा, पञ्चदीपानि पज्जलुं ।
याव उदेति सूरियो, दीपा मे पज्जलुं तदा ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“तत्थ मे सुकतं ब्यम्हं, पञ्चदीपाति वुच्चति ।
सट्ठियोजनमुब्बेधं, तिसयोजनवित्थतं ॥

“असङ्खियानि दीपानि, परिवारे जलिसु मे ।
यावता देवभवनं, दीपालोकेन जोतति ॥

“परम्मुखा निसीदित्वा, यदि इच्छामि पस्सितुं ।
उद्धं अधो च तिरियं, सब्बं पस्सामि चक्खुना ॥

“यावता अभिकङ्खामि, दट्ठुं सुगतदुग्गते ।
तत्थ आवरणं नत्थि, रुक्खेसु पब्बतेसु वा ॥

“असीतिदेवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
सतानं चक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“यं यं योनुपपज्जामि, देवत्तं अथ मानुसं ।

दीपसतसहस्सानि, परिवारे जलन्ति मे ॥

“देवल्लोका चवित्त्वान, उप्पज्जिं मातुकुच्छियं ।
मातुकुच्छिगता सन्ती, अक्खि मे न निमीलति ॥

“दीपसतसहस्सानि, पुज्जकम्मसमङ्गिता ।
जलन्ति सूतिकागेहे, पञ्चदीपानिदं फलं ॥

“पच्छिमे भवे सम्पत्ते, मानसं विनिवत्तयिं ।
अजरामतं सीतिभावं, निब्बानं फस्सयिं अहं ॥

“जातिया सत्तवस्साहं, अरहत्तमपापुणिं ।
उपसम्पादयी बुद्धो, गुणमज्जाय गोतमो ॥

“मण्डपे रुक्खमूले वा, सुज्जागारे वसन्तिया ।
तदा पज्जलते दीपं, पञ्चदीपानिदं फलं ॥

“दिब्बचक्खुविसुद्धं मे, समाधिकुसला अहं ।
अभिज्जापारमिप्पत्ता, पञ्चदीपानिदं फलं ॥

“सब्बवोसितवोसाना, कतकिच्चा अनासवा ।
पञ्चदीपा महावीर, पादे वन्दामि चक्खुम ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, यं दीपमददिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, पञ्चदीपानिदं फलं ॥

“किलेसा ज्ञापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा थेरी सावत्थियं विहरन्ती एकदिवसं पच्छाभत्तं सावत्थितो निक्खमित्वा दिवाविहारत्थाय अन्धवनं पविसित्वा अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसीदि । अथ नं मारो विवेकतो विच्छेदेतुकामो अज्जातकरूपेण उपगन्त्वा —

५७. “नत्थि निस्सरणं लोके, किं विवेकेन काहसि ।

भुज्जाहि कामरतियो, माहु पच्छानुतापिनी”ति ॥ — गाथमाह ।

तस्सत्थो — इमस्मिं लोके सब्बसमयेसुपि उपपरिक्खीयमानेसु निस्सरणं निब्बानं नाम नत्थि तेसं तेसं समणब्राह्मणानं छन्दसो पटिज्जायमानं वोहारमत्तमेवेतं, तस्मा किं विवेकेन काहसि एवरूपे सम्पन्नपठमवये ठिता इमिना कायविवेकेन किं करिस्ससि? अथ खो भुज्जाहि कामरतियो वत्थुकामकिलेसकामसन्निस्सिता खिड्डारतियो पच्चनुभोहि । कस्मा? माहु पच्छानुतापिनी “यदत्थं ब्रह्मचरियं चरामि, तदेव निब्बानं नत्थि, तेनेवेतं नाधिगतं, कामभोगा च परिहीना, अनत्थो वत मय्ह”न्ति पच्छा विप्पटिसारिनी मा अहोसीति अधिप्पायो ।

तं सुत्वा थेरी “बालो वतायं मारो, यो मम पच्चक्खभूतं निब्बानं पटिक्खिपति । कामेसु च मं पवारेति, मम खीणासवभावं न जानाति । हन्द नं तं जानापेत्वा तज्जेस्सामी”ति चिन्तेत्वा —

५८. “सत्तिसूलूपमा कामा, खन्धासं अधिकुट्टना ।
यं त्वं कामरतिं ब्रूसि, अरती दानि सा मम ॥

५९. “सब्बत्थ विहता नन्दी, तमोक्खन्धो पदालितो ।
एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तका”ति ॥ — इमं गाथाद्वयमाह ।

तत्थ **सत्तिसूलूपमा कामा**ति कामा नाम येन अधिद्विता, तस्स सत्तस्स विनिविज्झनतो निसितसत्ति विय सूलं विय च दट्टब्बा । **खन्धा**ति उपादानक्खन्धा । **आसन्ति** तेसं । **अधिकुट्टना**ति छिन्दनाधिद्वाना, अच्चादानद्वानन्ति अत्थो । यतो खन्धे अच्चादाय सत्ता कामेहि छेज्जभेज्जं पापुणन्ति । **यं त्वं कामरतिं ब्रूसि, अरति दानि सा ममा**ति, पापिम, त्वं यं कामरतिं रमितब्बं सेवितब्बं कत्वा वदसि, सा दानि मम निरतिजातिकत्ता मीळ्हसदिसा, न ताय मम कोचि अत्थो अत्थीति ।

तत्थ कारणमाह “**सब्बत्थ विहता नन्दी**”तिआदिना । तत्थ **एवं जानाही**ति “सब्बसो पहीनतण्हाविज्जा”ति मं जानाहि, ततो एव बलविधमनविसयातिक्कमनेहि **अन्तक** लामकाचार, मार, त्वं मया **निहतो** बाधितो असि, न पनाहं तथा बाधितब्बाति अत्थो ।

एवं थेरिया मारो सन्तज्जितो तत्थेवन्तरधायि । थेरीपि फलसमापत्तिसुखेन अन्धवने दिवसभागं वीतिनामेत्वा सायन्हे वसनद्वानमेव गता ।

सेलाथेरीगाथावण्णना निद्विता ।

८. सोमाथेरीगाथावण्णना

यं तं इसीहि पत्तब्बन्तिआदिका सोमाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती सिखिस्स भगवतो काले खत्तियमहासालकुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा अरुणरज्जो अगमहेसी अहोसीति सब्बं अतीतवत्थु अभयत्थेरिया वत्थुसदिसं । पच्चुप्पन्नवत्थु पन अयं थेरी तत्थ तत्थ देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे बिम्बिसारस्स रज्जो पुरोहितस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति । तस्सा **सोमा**ति नामं अहोसि । सा विज्जुतं पत्ता सत्थु राजगहपवेसने पटिलद्धसद्धा उपासिका हुत्वा अपरभागे सज्जातसंवेगा भिक्खुनीसु पब्बजित्वा कतपुब्बक्किच्चा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.१.७१, ८०-९०) —

“नगरे अरुणवतिया, अरुणो नाम खत्तियो ।
तस्स रज्जो अहुं भरिया, वारितं वारयामहं ॥

“यावता...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ —
सब्बं अभयत्थेरिया अपदानसदिसं ।

अरहत्तं पन पत्वा विमुत्तिसुखेन सावत्थियं विहरन्ती एकदिवसं दिवाविहारत्थाय अन्धवनं पविसित्वा अज्जरस्मिं रुक्खमूले निसीदि । अथ नं मारो विवेकतो विच्छेदेतुकामो अदिस्समानुरूपो उपगन्त्वा आकासे ठत्वा —

६०. “यं तं इसीहि पत्तब्बं, ठानं दुरभिसम्भवं ।

न तं द्रङ्गुलपज्जाय, सक्का पप्पोतुमित्थिया”ति ॥ — इमं गाथमाह ।

तस्सत्थो — सीलक्खन्धादीनं एसनट्ठेन “इसी”ति लब्धनामेहि बुद्धादीहि महापज्जेहि पत्तब्बं, तं अज्जेहि पन दुरभिसम्भवं दुन्निष्पादनीयं । यं तं अरहत्तसङ्घातं परमस्सासङ्घानं, न तं द्रङ्गुलपज्जाय निहीनपज्जाय इत्थिया पापुणितुं सक्का । इत्थियो हि सत्तट्ठवस्सकालतो पट्ठाय सब्बकालं ओदनं पचन्तियो पक्कुथिते उदके तण्डुले पक्खिपित्वा “एत्तावता ओदनं पक्क”न्ति न जानन्ति, पक्कुथियमाने पन तण्डुले दब्बिया उद्धरित्वा द्वीहि अङ्गुलीहि पीळेत्वा जानन्ति, तस्मा द्रङ्गुलिपज्जायाति वुत्ता ।

तं सुत्वा थेरी मारं अपसादेन्ती —

६१. “इत्थिभावो नो किं कयिरा, चित्तम्हि सुसमाहिते ।

जाणम्हि वत्तमानम्हि, सम्मा धम्मं विपस्सतो ॥

६२. “सब्बत्थ विहता नन्दी, तमोक्खन्धो पदालितो ।

एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तका”ति ॥ —

इतरा द्वे गाथा अभसि ।

तत्थ इत्थिभावो नो किं कयिराति मातुगामभावो अम्हाकं किं करेय्य, अरहत्तप्पत्तिया कीदिसं विबन्धं उप्पादेय्य । चित्तम्हि सुसमाहितेति चित्ते अग्गमग्गसमाधिना सुट्ठु समाहिते । जाणम्हि वत्तमानम्हीति ततो अरहत्तमग्गजाणे पवत्तमाने । सम्मा धम्मं विपस्सतोति चतुसच्चधम्मं परिज्जादिविधिना सम्मदेव पस्सतो । अयज्हेत्थ सङ्खेपो — पापिम, इत्थी वा होतु पुरिसो वा, अग्गमग्गे अधिगते अरहत्तं हत्थगतमेवाति ।

इदानी तस्स अत्तना अधिगतभावं उजुकमेव दस्सेन्ती “सब्बत्थ विहता नन्दी”ति गाथमाह । सा वुत्तथायेव ।

सोमाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

तिकनिपातवण्णना निट्ठिता ।

४. चतुक्कनिपातो

१. भद्दाकापिलानीथेरीगाथावण्णना

चतुक्कनिपाते पुत्तो बुद्धस्स दायादोतिआदिका भद्दाय कापिलानिया थेरिया गाथा । सा किर पदुमुत्तरस्स भगवतो

काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तीनं अगगद्धाने ठपेत्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा सयम्पि तं ठानन्तरं पत्थेत्वा यावजीवं पुज्जानि कत्वा ततो चुता देवमनुस्सेसु संसरन्ती अनुप्पन्ने बुद्धे बाराणसियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा पतिकुलं गन्त्वा, एकदिवसं अत्तनो ननन्दाय सद्धिं कलहं करोन्ती ताय पच्चेकबुद्धस्स पिण्डपाते दिन्ने “अयं इमस्स दानं दत्वा उळारसम्पत्तिं लभिस्सती”ति पच्चेकबुद्धस्स हत्थतो पत्तं गहेत्वा भत्तं छुट्टेत्वा कललस्स पूरेत्वा अदासि। महाजनो गरहि — “बाले, पच्चेकबुद्धो ते किं अपरज्झी”ति? सा तेसं वचनेन लज्जमाना पुन पत्तं गहेत्वा कललं नीहरित्वा धोवित्वा गन्धचुण्णेन उब्बट्टेत्वा चतुमधुरस्स पूरेत्वा उपरि आसित्तेन पदुमगम्भवण्णेन सप्पिना विज्जोतमानं पच्चेकबुद्धस्स हत्थे ठपेत्वा “यथा अयं पिण्डपातो ओभासजातो, एवं ओभासजातं मे सरीरं होतू”ति पत्थनं पट्टपेसि। सा ततो चवित्वा सुगतीसुयेव संसरन्ती कस्सपबुद्धकाले बाराणसियं महाविभवस्स सेट्ठिनो धीता हुत्वा निब्बत्ति। पुब्बकम्मफलेन दुग्गन्धसरीरा मनुस्सेहि जिगुच्छितब्बा हुत्वा संवेगजाता अत्तनो आभरणेहि सुवणिण्डुकं कारेत्वा भगवतो चेत्तिये पतिट्टपेसि, उप्पलहत्थेन च पूजं अकासि। तेनस्सा सरीरं तस्मिंयेव भवे सुगन्धं मनोहरं जातं। सा पतिनो पिया मनापा हुत्वा यावजीवं कुसलं कत्वा ततो चुता सगगे निब्बत्ति। तत्थापि यावजीवं दिब्बसुखं अनुभवित्वा, ततो चुता बाराणसिरज्जो धीता हुत्वा तत्थ देवसम्पत्तिसदिसं सम्पत्तिं अनुभवन्ती चिरकालं पच्चेकबुद्धे उपट्ठहित्वा, तेसु परिनिब्बुतेसु संवेगजाता तापसपब्बज्जाय पब्बजित्वा उय्याने वसन्ती झानानि भावेत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तित्वा ततो चुता सागलनगरे कोसियगोत्तस्स ब्राह्मणकुलस्स गेहे निब्बत्तित्वा महता परिहारेन वड्ढित्वा वयप्पत्ता महातिथ्यगामे पिप्पलिकुमारस्स गेहं नीता। तस्मिं पब्बजितुं निक्खन्ते महन्तं भोगक्खन्धं महन्तञ्च जातिपरिवट्टं पहाय पब्बज्जत्थाय निक्खमित्वा पञ्च वस्सानि तित्थियारामे पविसित्वा अपरभागे महापजापतिगोतमिया सन्तिके पब्बज्जं उपसम्पदञ्च लभित्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणि। तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.३.२४४-३१३) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू।
इतो सतसहस्समिह, कप्पे उप्पज्जि नायको॥

“तदाहु हंसवतियं, विदेहो नाम नामतो।
सेट्ठी पट्टतरतनो, तस्स जाया अहोसहं॥

“कदाचि सो नरादिच्चं, उपेच्च सपरिज्जनो।
धम्ममस्सोसि बुद्धस्स, सब्बदुक्खभयप्पहं॥

“सावकं धुतवादानं, अगगं कित्तेसि नायको।
सुत्वा सत्ताहिकं दानं, दत्वा बुद्धस्स तादिनो॥

“निपच्च सिरसा पादे, तं ठानमभिपत्थयिं।
स हासयन्तो परिसं, तदा हि नरपुङ्गवो॥

“सेट्ठिनो अनुकम्पाय, इमा गाथा अभासथ।
लच्छसे पत्थितं ठानं, निब्बुतो होहि पुत्तक॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेषु दायादो, ओरसो धम्मनिम्मितो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, हेस्सति सत्थु सावको ॥

“तं सुत्वा मुदितो हुत्वा, यावजीवं तदा जिनं ।
मेत्तचित्तो परिचरि, पच्चयेहि विनायकं ॥

“सासनं जोतयित्वान, सो मदित्वा कुतित्थिये ।
वेनेय्यं विनयित्वा च, निब्बुतो सो ससावको ॥

“निब्बुते तम्हि लोकगो, पूजनत्थाय सत्थुनो ।
जातिमित्ते समानेत्वा, सह तेहि अकारयि ॥

“सत्तयोजनिकं थूपं, उब्बिद्धं रतनामयं ।
जलन्तं सतरंसिव, सालराजं व फुल्लितं ॥

“सत्तसतसहस्सानि, पातियो तत्थ कारयि ।
नळग्गी विय जोतन्ती, रतनेहेव सत्तहि ॥

“गन्धतेलेन पूरेत्वा, दीपानुज्जलयी तहिं ।
पूजनत्थाय महेसिस्स, सब्बभूतानुकम्पिनो ॥

“सत्तसतसहस्सानि, पुण्णकुम्भानि कारयि ।
रतनेहेव पुण्णानि, पूजनत्थाय महेसिनो ॥

“मज्झे अट्ठट्ठकुम्भीनं, उस्सिता कञ्चनघियो ।
अतिरोचन्ति वण्णेन, सरदेव दिवाकरो ॥

“चतुद्वारेसु सोभन्ति, तोरणा रतनामया ।
उस्सिता फलका रम्मा, सोभन्ति रतनामया ॥

“विरोचन्ति परिक्खित्ता, अवटंसा सुनिम्मिता ।
उस्सितानि पटाकानि, रतनानि विरोचरे ॥

“सुरत्तं सुकतं चित्तं, चेतियं रतनामयं ।
अतिरोचति वण्णेन, ससज्झोव दिवाकरो ॥

“थूपस्स वेदियो तिस्सो, हरितालेन पूरयि ।
एकं मनोसिलायेकं, अञ्जनेन च एकिकं ॥

“पूजं एतादिसं रम्मं, कारेत्वा वरवादिनो ।
अदासि दानं सङ्गस्स, यावजीवं यथाबलं ॥

“सहाव सेट्ठिना तेन, तानि पुञ्जानि सब्बसो ।
यावजीवं करित्वान, सहाव सुगतिं गता ॥

“सम्पत्तियोनुभोत्वान, देवत्ते अथ मानुसे ।
छाया विय सरीरेन, सह तेनेव संसरिं ॥

“एकनवुतितो कप्पे, विपस्सी नाम नायको ।
उप्पज्जि चारुदस्सनो, सब्बधम्मविपस्सको ॥

“तदायं बन्धुपतियं, ब्राह्मणो साधुसम्मतो ।
अट्ठो सन्तो गुणेनापि, धनेन च सुदुग्गतो ॥

“तदापि तस्साहं आसिं, ब्राह्मणी समचेतसा ।
कदाचि सो दिजवरो, सङ्गमेसि महामुनिं ॥

“निसिन्नं जनकायमिह, देसेन्तं अमतं पदं ।
सुत्वा धम्मं पमुदितो, अदासि एकसाटकं ॥

“घरमेकेन वत्थेन, गन्त्वानेतं स मब्रवि ।
अनुमोद महापुञ्जं, दिन्नं बुद्धस्स साटकं ॥

“तदाहं अञ्जलिं कत्वा, अनुमोदिं सुपीणिता ।
सुदिन्नो साटको सामि, बुद्धसेट्ठस्स तादिनो ॥

“सुखितो सज्जितो हुत्वा, संसरन्तो भवाभवे ।
बाराणसिपुरे रम्मे, राजा आसि महीपति ॥

“तदा तस्स महेसीहं, इत्थिगुम्बस्स उत्तमा ।
तस्साति दयिता आसिं, पुब्बस्सेहेन भत्तुनो ॥

“पिण्डाय विचरन्ते ते, अट्ठ पच्चेकनायके ।
दिस्वा पमुदितो हुत्वा, दत्त्वा पिण्डं महारहं ॥

“पुनो निमन्तयित्वान, कत्वा रतनमण्डपं ।
कम्मारेहि कतं पत्तं, सोवण्णं वत तत्तकं ॥

“समानेत्त्वान ते सब्बे, तेसं दानमदासि सो ।
सोण्णासने पविट्ठानं, पसन्नो सेहि पाणिभि ॥

“तम्पि दानं सहादासिं, कासिराजेनहं तदा ।
पुनाहं बाराणसियं, जाता कासिकगामके ॥

“कुटुम्बिककुले फीते, सुखितो सो सभातुको ।
जेट्ठस्स भातुनो जाया, अहोसिं सुपतिब्बता ॥

“पच्चेकबुद्धं दिस्वान, कनियस्स मम भत्तुनो ।
भागन्नं तस्स दत्त्वान, आगते तम्हि पावदिं ॥

“नाभिनन्दित्थ सो दानं, ततो तस्स अदासहं ।
उखा आनिय तं अन्नं, पुनो तस्सेव सो अदा ॥

“तदन्नं छड्डयित्वान, दुट्ठा बुद्धस्सहं तदा ।
पत्तं कललपुण्णं तं, अदासिं तस्स तादिनो ॥

“दाने च गहणे चेव, अपचे पदुसेपि च ।
समचित्तमुखं दिस्वा, तदाहं संविजिं भुसं ॥

“पुनो पत्तं गहेत्त्वान, सोधयित्वा सुगन्धिना,
पसन्नचित्ता पूरेत्वा, सघतं सक्करं अदं ॥

“यत्थ यत्थूपपज्जामि, सुरूपा होमि दानतो ।
बुद्धस्स अपकारेन, दुग्गन्धा वदनेन च ॥

“पुन कस्सपवीरस्स, निधायन्तम्हि चेतिये ।
सोवण्णं इट्ठकं वरं, अदासिं मुदिता अहं ॥

“चतुज्जातेन गन्धेन, निचयित्वा तमिट्ठकं ।
मुत्ता दुग्गन्धदोसम्हा, सब्बङ्गसुसमागता ॥

“सत्त पातिसहस्सानि, रतनेहेव सत्तहि ।
कारेत्वा घतपूरानि, वट्ठीनि च सहस्ससो ॥

“पक्खिपित्वा पदीपेत्वा, ठपयिं सत्तपन्तियो ।
पूजनत्थं लोकनाथस्स, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

“तदापि तम्हि पुञ्जम्हि, भागिनीयि विसेसतो ।
पुन कासीसु सज्जातो, सुमित्ता इति विस्सुतो ॥

“तस्साहं भरिया आसिं, सुखिता सज्जिता पिया ।
तदा पच्चेकमुनिनो, अदासिं घनवेठनं ॥

“तस्सापि भागिनी आसिं, मोदित्वा दानमुत्तमं ।
पुनापि कासिरट्ठम्हि, जातो कोलियजातिया ॥

“तदा कोलियपुत्तानं, सतेहि सह पञ्चहि ।
पञ्च पच्चेकबुद्धानं, सतानि समुपट्ठहि ॥

“तेमासं तप्पयित्वान, अदासि च तिचीवरे ।
जाया तस्स तदा आसिं, पुञ्चकम्मपथानुगा ॥

“ततो चुतो अहु राजा, नन्दो नाम महायसो ।
तस्सापि महेसी आसिं, सब्बकामसमिद्धिनी ॥

“तदा राजा भवित्वान, ब्रह्मदत्तो महीपति ।
पदुमवतीपुत्तानं, पच्चेकमुनिनं तदा ॥

“सतानि पञ्चनूनानि, यावजीवं उपट्ठहिं ।
राजुय्याने निवासेत्वा, निब्बुतानि च पूजयिं ॥

“चेतियानि च कारेत्वा, पब्बजित्वा उभो मयं ।
भावेत्वा अप्पमञ्जायो, ब्रह्मलोकं अगम्हसे ॥

“ततो चुतो महातित्थे, सुजातो पिप्फलायनो ।
माता सुमनदेवीति, कोसिगोत्तो दिजो पिता ॥

“अहं मद्दे जनपदे, साकलाय पुरुत्तमे ।
कप्पिलस्स दिजस्सासिं, धीता माता सुचीमति ॥

“घरकञ्चनबिम्बेन, निम्मिनित्वान मं पिता ।
अदा कस्सपधीरस्स, कामेहि वज्जितस्समं ॥

“कदाचि सो कारुणिको, गन्त्वा कम्मन्तपेक्खको ।
काकादिकेहि खज्जन्ते, पाणे दिस्वान संविजि ॥

“घरेवाहं तिले जाते, दिस्वानातपतापने ।
किमी काकेहि खज्जन्ते, संवेगमलभिं तदा ॥

“तदा सो पब्बजी धीरो, अहं तमनुपब्बजिं ।
पञ्च वस्सानि निवसिं, परिब्बाजवते अहं ॥

“यदा पब्बजिता आसि, गोतमी जिनपोसिका ।
तदाहं तमुपगन्त्वा, बुद्धेन अनुसासिता ॥

“न चिरेनेव कालेन, अरहत्तमपापुणिं ।
अहो कल्याणमित्तत्तं, कस्सपस्स सिरीमतो ॥

“सुतो बुद्धस्स दायादो, कस्सपो सुसमाहितो ।
पुब्बेनिवासं यो वेदि, सग्गापायञ्च पस्सति ॥

“अथो जातिक्खयं पत्तो, अभिज्जावोसितो मुनि ।
एताहि तीहि विज्जाहि, तेविज्जो होति ब्राह्मणो ॥

“तथेव भद्दाकापिलानी, तेविज्जा मच्चुहायिनी ।
धारेति अन्तिमं देहं, जित्वा मारं सवाहनं ॥

“दिस्वा आदीनवं लोके, उभो पब्बजिता मयं ।
त्यम्ह खीणासवा दन्ता, सीतिभूताम्ह निब्बुता ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ (अप० थेरी २.३.२४४-३१३) ।

अरहत्तं पन पत्वा पुब्बेनिवासजाणे चिण्णवसी अहोसि । तत्थ सातिसयं कताधिकारत्ता अपरभागे तं सत्था जेतवने अरियगणमज्झे निसिन्नो भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरेसु ठपेन्तो पुब्बेनिवासं अनुस्सरन्तीनं अग्गट्ठाने ठपेसि । सा एकदिवसं महाकस्सपत्थेरस्स गुणाभित्थवनपुब्बकं अत्तनो कतकिच्चतादिविभावनमुखेन उदानं उदानेन्ती —

६३. “पुत्तो बुद्धस्स दायादो, कस्सपो सुसमाहितो ।
पुब्बेनिवासं योवेदि, सग्गापायञ्च पस्सति ॥

६४. “अथो जातिक्खयं पत्तो, अभिज्जावोसितो मुनि ।
एताहि तीहि विज्जाहि, तेविज्जो होति ब्राह्मणो ॥

६५. “तथेव भद्वाकापिलानी, तेविज्जा मच्चुहायिनी ।
धारेति अन्तिमं देहं, जेत्वा मारं सवाहनं ॥

६६. “दिस्वा आदीनवं लोके, उभो पब्बजिता मयं ।
त्यम्ह खीणासवा दन्ता, सीतिभूताम्ह निब्बुता”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ पुत्तो बुद्धस्स दायादोति बुद्धानुबुद्धभावतो सम्मासम्बुद्धस्स अनुजातसुतो ततो एव तस्स दायभूतस्स नवलोकुत्तरधम्मस्स आदानेन दायादो कस्सपो लोकियलोकुत्तरेहि समाधीहि सुट्ठु समाहितचित्तताय सुसमाहितो ।
पुब्बेनिवासं योवेदीति यो महाकस्सपत्थेरो पुब्बेनिवासं अत्तनो परेसञ्च निवुत्थक्खन्धसन्तानं पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणेन पाकटं कत्वा अवेदि अज्जासि पटिविज्झि । सग्गापायञ्च पस्सतीति छब्बीसतिदेवलोकभेदं सगं चतुब्बिधं अपायञ्च दिब्बचक्खुना हत्थतले आमलकं विय पस्सति ।

अथो जातिक्खयं पत्तोति ततो परं जातिक्खयसङ्घातं अरहत्तं पत्तो । अभिज्जाय अभिविसिट्ठेन जाणेन अभिज्जेय्यं धम्मं अभिजानित्वा परिज्जेय्यं परिजानित्वा, पहातब्बं पहाय, सच्छिकातब्बं सच्छिकत्वा वोसितो निट्ठं पत्तो कतकिच्चो ।
आसवक्खयपज्जासङ्घातं मोनं पत्तत्ता मुनि ।

तथेव भद्वाकापिलानीति यथा महाकस्सपो एताहि यथावुत्ताहि तीहि विज्जाहि तेविज्जो मच्चुहायी च, तथेव भद्वाकापिलानी तेविज्जा मच्चुहायिनीति । ततो एव धारेति अन्तिमं देहं, जेत्वा मारं सवाहनन्ति अत्तानमेव परं विय कत्वा दस्सेति ।

इदानी यथा थेरस्स पटिपत्ति आदिमज्झपरियोसानकल्याणा, एवं ममपीति दस्सेन्ती “दिस्वा आदीनव”न्ति ओसानगाथमाह । तत्थ त्यम्ह खीणासवा दन्ताति ते मयं महाकस्सपत्थेरो अहञ्च उत्तमेन दमेन दन्ता सब्बसो खीणासवा च अम्ह । सीतिभूताम्ह निब्बुताति ततो एव किलेसपरिळाहाभावतो सीतिभूता सउपादिसेसाय निब्बानधातुया निब्बुता च अम्ह भवामाति अत्थो ।

भद्वाकापिलानीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

चतुक्कनिपातवण्णना निट्ठिता ।

५. पञ्चकनिपातो

१. अज्जतराथेरीगाथावण्णना

पञ्चकनिपाते पण्णवीसति वस्सानीति आदिका अज्जतराय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे देवदहनगरे महापजापतिगोतमिया धाती हुत्वा वट्ठेसि ।
नामगोत्ततो पन अपज्जाता अहोसि । सा महापजापतिगोतमिया पब्बजितकाले सयम्पि पब्बजित्वा पञ्चवीसति संवच्छरानि

कामरागेन उपदुता अच्छरासङ्घातमत्तम्पि कालं चित्तेकगतं अलभन्ती बाहा पग्गय्ह कन्दमाना धम्मदिन्नाथेरिया सन्तिके धम्मं सुत्वा कामेहि विनिवत्तितमानसा कम्मट्ठानं गहेत्वा भावनमनुयज्जन्ती न चिरस्सेव छळाभिज्जा हुत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

६७. “पण्णवीसति वस्सानि, यतो पब्बजिता अहं ।

नाच्छरासङ्घातमत्तम्पि, चित्तस्सूपसमज्झगं ॥

६८. “अलद्धा चेतसो सन्तिं, कामरागेनवस्सुता ।

बाहा पग्गय्ह कन्दन्ती, विहारं पाविसिं अहं ॥

६९. “सा भिक्खुनिं उपागच्छिं, या मे सद्धायिका अहु ।

सा मे धम्ममदेसेसि, खन्धायतनधातुयो ॥

७०. “तस्सा धम्मं सुणित्वान, एकमन्ते उपाविसिं ।

पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ॥

७१. “चेतोपरिच्चजाणञ्च, सोतधातु विसोधिता ।

इद्धीपि मे सच्छिकता, पत्तो मे आसवक्खयो ।

छळाभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ नाच्छरासङ्घातमत्तम्पीति अच्छराघटितमत्तम्पि खणं अङ्गुलिफोटनमत्तम्पि कालन्ति अत्थो ।

चित्तस्सूपसमज्झगन्ति चित्तस्स उपसमं चित्तेकगं न अज्झगन्ति योजना, न पटिलभिन्ति अत्थो ।

कामरागेनवस्सुताति कामगुणसङ्घातेसु वत्थुकामेसु दळ्हतराभिनिवेसिताय बहलेन छन्दरागेन तित्तचित्ता ।

भिक्खुनिन्ति धम्मदिन्नत्थेरिं सन्धाय वदति ।

चेतोपरिच्चजाणञ्चाति चेतोपरियजाणञ्च विसोधितन्ति सम्बन्धो, अधिगतन्ति अत्थो । सेसं वुत्तनयमेव ।

अज्जतराथेरीगाथावण्णना निड्डिता ।

२. विमलाथेरीगाथावण्णना

मत्ता वण्णेन रूपेणातिआदिका विमलाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिन्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे वेसालियं अज्जतराय रूपूपजीविन्या इत्थिया धीता हुत्वा निब्बत्ति । विमलातिस्सा नामं अहोसि । सा वयप्पत्ता तथेव जीविकं कप्पेन्ती एकदिवसं आयस्मन्तं महामोग्गल्लानं वेसालियं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा पटिबद्धचित्ता हुत्वा थेरस्स वसनट्ठानं गन्त्वा थेरं उद्दिस्स पलोभनकम्मं कातुं आरभि । “तित्थियेहि

उय्योजिता तथा अकासी”ति केचि वदन्ति । थेरो तस्सा असुभविभावनमुखेन सन्तज्जनं कत्वा ओवादमदासि । तं हेट्ठा थेरगाथाय आगतमेव, तथा पन थेरेन ओवादे दिन्ने सा संवेगजाता हिरोत्तपं पच्चुपट्टपेत्वा सासने पटिलद्धसद्धा उपासिका हुत्वा अपरभागे भिक्खुनीसु पब्बजित्वा घटेन्ती वायमन्ती हेतुसम्पन्नताय न चिरस्सेव अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

७२. “मत्ता वण्णेन रूपेन, सोभग्गेन यसेन च ।
योब्बनेन चुपत्थद्धा, अज्जासमतिमज्झिहं ॥

७३. “विभूसेत्वा इमं कायं, सुचित्तं बाललापनं ।
अट्ठासिं वेसिद्वारम्हि, लुद्धो पासमिवोड्डिय ॥

७४. “पिळन्धनं विदंसेन्ती, गुहं पकासिकं बहुं ।
अकासिं विविधं मायं, उज्झग्घन्ती बहुं जनं ॥

७५. “साज्ज पिण्डं चरित्वान, मुण्डा सट्ठाटिपारुता ।
निसिन्ना रुक्खमूलम्हि, अवितक्कस्स लाभिनी ॥

७६. “सब्बे योगा समुच्छिन्ना, ये दिब्बा ये च मानुसा ।
खेपेत्वा आसवे सब्बे, सीतिभूताम्हि निब्बुता”ति ॥ —

इमा गाथा अभ्वासि ।

तत्थ मत्ता वण्णेन रूपेणाति गुणवण्णेन चेव रूपसम्पत्तिया च । सोभग्गेनाति सुभगभावेन । यसेनाति परिवारसम्पत्तिया । मत्ता वण्णमदरूपमदसोभग्गमदपरिवारमदवसेन मदं आपन्नाति अत्थो । योब्बनेन चुपत्थद्धाति योब्बनमदेन उपरूपरि थद्धा योब्बननिमित्तेन अहङ्कारेन उपत्थद्धचित्ता अनुपसन्तमानसा । अज्जासमतिमज्झिहन्ति अज्जा इत्थियो अत्तनो वण्णादिगुणेहि सब्बथापि अतिक्कमित्वा मज्झिं अहं । अज्जासं वा इत्थीनं वण्णादिगुणे अतिमज्झिं अतिक्कमित्वा अमज्झिं अवमानं अकासिं ।

विभूसित्वा इमं कायं, सुचित्तं बाललापनन्ति इमं नानाविधअसुचिभरितं जेगुच्छं अहं ममाति बालानं लापनतो वाचनतो बाललापनं मम कायं छविरागकरणकेसट्ठपनादिना सुचित्तं वत्थाभरणोहि विभूसित्वा सुमण्डितपसादितं कत्वा । अट्ठासिं वेसिद्वारम्हि, लुद्धो पासमिवोड्डियाति मिगलुद्धो विय मिगानं बन्धनत्थाय दण्डवाकुरादिमिगपासं, मारस्स पासभूतं यथावुत्तं मम कायं वेसिद्वारम्हि वेसिया घरद्वारे ओड्डियित्वा अट्ठासिं ।

पिळन्धनं विदंसेन्ती, गुहं पकासिकं बहुन्ति ऊरुजघनथनदस्सनादिकं गुहज्जेव पादजाणुसिरादिकं पकासज्जाति गुहं पकासिकज्ज बहुं नानप्पकारं पिळन्धनं आभरणं दस्सेन्ती । अकासिं विविधं मायं, उज्झग्घन्ती बहुं जनन्ति योब्बनमदमत्तं बहुं बालजनं विप्पलम्भेतुं हसन्ती गन्धमालावत्थाभरणादीहि सरीरसभावपटिच्छादनेन हसविलासभावादीहि तेहि च विविधं नानप्पकारं वज्जनं अकासिं ।

साज्ज पिण्डं चरित्वान...पे०... अवितक्कस्स लाभिनीति सा अहं एवं पमादविहारिनी समाना अज्ज इदानि अय्यस्स महामोग्गल्लानत्थेरस्स ओवादे ठत्वा सासने पब्बजित्वा मुण्डा सङ्घाटिपारुता हुत्वा पिण्डं चरित्वान भिक्खाहारं भुज्जित्वा निसिन्ना रुक्खमूलम्हि रुक्खमूले विवित्तासने निसिन्ना दुतियज्झानपादकस्स अग्गफलस्स अधिगमेन अवितक्कस्स लाभिनी अम्हीति योजना ।

सब्बे योगाति कामयोगादयो चत्तारोपि योगा । समुच्छिन्नाति पठममग्गादिना यथारहं सम्मदेव उच्छिन्ना पहीना । सेसं वुत्तनयमेव ।

विमलाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

३. सीहाथेरीगाथावण्णना

अयोनिसो मनसिकारातिआदिका सीहाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे वेसालियं सीहसेनापतिनो भगिनिया धीता हुत्वा निब्बत्ति । तस्सा “मातुलस्स नामं करोमा”ति सीहाति नामं अकंसु । सा विज्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थारा सीहस्स सेनापतिनो धम्मे देसियमाने तं धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा मातापितरो अनुजानापेत्वा पब्बजि । पब्बजित्वा च विपस्सनं आरभित्वापि बहिद्धा पुथुत्तारम्मणे विधावन्तं चित्तं निवत्तेतुं असक्कोन्ती सत्त संवच्छरानि मिच्छावितक्केहि बाधीयमाना चित्तस्सादं अलभन्ती “किं मे इमिना पापजीवितेन, उब्बन्धित्वा मरिस्सामी”ति पासं गहेत्वा रुक्खसाखायं लगित्वा तं अत्तनो कण्ठे पटिमुच्चन्ती पुब्बाचिण्णवसेन विपस्सनाय चित्तं अभिनीहरि, अन्तिमभविकताय पासस्स बन्धनं गीवट्ठाने अहोसि, जाणस्स परिपाकं गतत्ता सा तावदेव विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अरहत्तं पत्तसमकालमेव च पासबन्धो गीवतो मुचित्वा विनिवत्ति । सा अरहत्ते पतिट्ठिता उदानवसेन —

७७. “अयोनिसो मनसिकारा, कामरागेन अट्ठिता ।

अहोसिं उद्धता पुब्बे, चित्ते अवसवत्तिनी ॥

७८. “परियुट्ठिता क्लेसेहि, सुभसज्जानुवत्तिनी ।

समं चित्तस्स न लभिं, रागचित्तवसानुगा ॥

७९. “किसा पण्डु विवण्णा च, सत्त वस्सानि चारिहं ।

नाहं दिवा वा रत्तिं वा, सुखं विन्दिं सुदुक्खिता ॥

८०. “ततो रज्जुं गहेत्वान, पाविसिं वनमन्तरं ।

वरं मे इध उब्बन्धं, यच्च हीनं पुनाचरे ॥

८१. “दळ्ळपासं करित्वान, रुक्खसाखाय बन्धिय ।

पक्खिपिं पासं गीवायं, अथ चित्तं विमुच्चि मे”ति ॥ —

इमा गाथा अभासि ।

तत्थ अयोनिस्सो मनसिकाराति अनुपायमनसिकारेन, असुभे सुभन्ति विपल्लासग्गाहेन । कामरागेन अट्ठिताति कामगुणेसु छन्दरागेन पीळिता । अहोसिं उद्धता पुब्बे, चित्ते अवसवत्तिनीति पुब्बे मम चित्ते मय्हं वसे अवत्तमाने उद्धता नानारम्मणे विक्खित्तचित्ता असमाहिता अहोसिं ।

परियुट्ठिता क्लेसेहि, सुभसज्जानुवत्तिनीति परियुट्ठानपत्तेहि कामरागादिकिलेसेहि अभिभूता रूपादीसु सुभन्ति पवत्ताय कामसज्जाय अनुवत्तनसीला । समं चित्तस्स न लभिं, रागचित्तवसानुगाति कामरागसम्पयुत्तचित्तस्स वसं अनुगच्छन्ती ईसकम्पि चित्तस्स समं चेतोसमथं चित्तेकगतं न लभिं ।

किसा पण्डु विवण्णा चाति एवं उक्कण्ठितभावेन किसान धमनिसन्थतगत्ता उप्पण्डुप्पण्डुकजाता ततो एव विवण्णा विगतछविवण्णा च हुत्वा । सत्त वस्सानीति सत्त संवच्छरानि । चारिहन्ति चरिं अहं । नाहं दिवा वा रत्तिं वा, सुखं विन्दिं सुदुक्खिताति एवमहं सत्तसु संवच्छरेसु किलेसदुक्खेन दुक्खिता एकदापि दिवा वा रत्तिं वा समणसुखं न पटिलभिं ।

ततोति किलेसपरियुट्ठानेन समणसुखालाभभावतो । रज्जुं गहेत्वान पाविसिं, वनमन्तरन्ति पासरज्जुं आदाय वनन्तरं पाविसिं । किमत्थं पाविसीति चे आह — “वरं मे इध उब्बन्धं, यज्ज हीनं पुनाचरे”ति यदहं समणधम्मं कातुं असक्कोन्ती हीनं गिहिभावं पुन आचरे आचरेय्यं अनुतिट्ठेय्यं, ततो सतगुणेन सहस्सगुणेन इमस्मिं वनन्तरे उब्बन्धं बन्धित्वा मरणं मे वरं सेट्ठन्ति अत्थो । अथ चित्तं विमुच्चि मेति यदा रुक्खसाखाय बन्धपासं गीवायं पक्खिपि, अथ तदनन्तरमेव वुट्ठानगामिनिविपस्सनामग्गेन घटितत्ता मग्गपटिपाटिया सब्बासवेहि मम चित्तं विमुच्चि विमुत्तं अहोसीति ।

सीहाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

४. सुन्दरीनन्दाथेरीगाथावण्णना

आतुरं असुचिन्तिआदिका सुन्दरीनन्दाय थेरिया गाथा । अयम्पि किर पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा, सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं ज्ञायिनीनं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा कुसलं उपचिनन्ती कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सक्खराजकुले निब्बत्ति । नन्दातिस्सा नामं अकंसु । अपरभागे रूपसम्पत्तिया सुन्दरीनन्दा, जनपदकल्याणीति च पज्जायित्थ । सा अम्हाकं भगवति सब्बज्जुतं पत्वा अनुपुब्बेन कपिलवत्थुं गन्त्वा नन्दकुमारज्ज राहुलकुमारज्ज पब्बाजेत्वा गते सुद्धोदनमहाराजे च परिनिब्बुते महापजापतिगोतमिया राहुलमाताय च पब्बजिताय चिन्तेसि — “मय्हं जेट्ठभाता चक्कवत्तिरज्जं पहाय पब्बजित्वा लोके अग्गपुग्गलो बुद्धो जातो, पुत्तोपिस्स राहुलकुमारो पब्बजि, भत्तापि मे नन्दराजा, मातापि महापजापतिगोतमी, भगिनीपि राहुलमाता पब्बजिता, इदानाहं गेहे किं करिस्सामि, पब्बजिस्सामी”ति भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा जातिसिनेहेन पब्बजि, नो सद्भाय । तस्मा पब्बजित्वापि रूपं निस्साय उप्पन्नमदा । “सत्था रूपं विवण्णेति गरहति, अनेकपरियायेन रूपे आदीनवं दस्सेती”ति बुद्धुपट्ठानं न गच्छतीतिआदि सब्बं हेट्ठा अभिरूपनन्दाय वत्थुस्मिं वुत्तनयेनेव वेदितब्बं । अयं पन विसेसो — सत्थारा निम्मितं इत्थिरूपं अनुक्कमेन जराभिभूतं दिस्वा अनिच्चतो दुक्खतो अनत्ततो मनसिकरोन्तिया थेरिया कम्मट्ठानाभिमुखं चित्तं अहोसि । तं दिस्वा सत्था तस्सा सप्पायवसेन धम्मं देसेन्तो —

८२. “आतुरं असुचिं पूतिं, पस्स नन्दे समुस्सयं ।

असुभाय चित्तं भावेहि, एकगं सुसमाहितं ॥

८३. “यथा इदं तथा एतं, यथा एतं तथा इदं ।
दुग्गन्धं पूतिकं वाति, बालानं अभिनन्दितं ॥

८४. “एवमेतं अवेक्खन्ती, रत्तिन्दिवमतन्दिता ।
ततो सकाय पज्जाय, अभिनिब्बिज्झ दक्खिस्स”न्ति ॥ —

इमा तिस्सो गाथा अभासि ।

सा देसनानुसारेण जाणं पेसेत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । तस्सा उपरिमगत्थाय कम्मट्ठानं आचिक्खन्तो “नन्दे, इमस्मिं सरीरे अप्पमत्तकोपि सारो नत्थि, मंसलोहितलेपनो जरादीनं वासभूतो, अट्ठिपुज्जमत्तो एवाय”न्ति दस्सेतुं —

“अट्ठिनं नगरं कत्तं, मंसलोहितलेपनं ।
यत्थ जरा च मच्चु च, मानो मक्खो च ओहितो”ति ॥ (ध० प० १५०) —

धम्मपदे इमं गाथमाह ।

सा देसनावसाने अरहत्तं पाप्पुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.३.१६६-२१९) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मन पारगू ।
इतो सतसहस्समिहि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“ओवादको विज्जापको, तारको सब्बपाणिनं ।
देसनाकुसलो बुद्धो, तारेसि जनतं बहुं ॥

“अनुकम्पको कारुणिको, हितेसी सब्बपाणिनं ।
सम्पत्ते तिथिये सब्बे, पञ्चसीले पतिट्ठपि ॥

“एवं निराकुलं आसि, सुज्जतं तिथियेहि च ।
विचित्तं अरहन्तेहि, वसीभूतेहि तादिभि ॥

“रतनानट्ठपज्जासं, उगतोव महामुनि ।
कञ्चनघियसङ्कासो, बात्तिसवरलक्खणो ॥

“वस्ससतसहस्सानि, आयु विज्जति तावदे ।
तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहुं ॥

“तदाहं हंसवतियं, जाता सेट्ठिकुले अहं ।

नानारतनपज्जोते, महासुखसमप्पिता ॥

“उपेत्वा तं महावीरं, अस्सोसिं धम्मदेसनं ।
अमतं परमस्सादं, परमत्थनिवेदकं ॥

“तदा निमन्तयित्वान, ससङ्घं लोकनायकं ।
दत्त्वा तस्स महादानं, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥

“झायिनीनं भिक्खुनीनं, अग्गट्ठानमपत्थयिं ।
निपच्च सिरसा धीरं, ससङ्घं लोकनायकं ॥

“तदा अदन्तदमको, तिलोकसरणो पभू ।
ब्याकासि नरसारथि, लच्छसे तं सुपत्थितं ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
नन्दाति नाम नामेन, हेस्सति सत्थु साविका ॥

“तं सुत्वा मुदिता हुत्वा, यावजीवं तदा जिनं ।
मेत्तचित्ता परिचरिं, पच्चयेहि विनायकं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“ततो चुता याममगं, ततोहं तुसितं गता ।
ततो च निम्मानरतिं, वसवत्तिपुरं ततो ॥

“यत्थ यत्थूपपज्जामि, तस्स कम्मस्स वाहसा ।
तत्थ तत्थेव राजूनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“ततो चुता मनुस्सत्ते, राजानं चक्कवत्तिनं ।
मण्डलीनञ्च राजूनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“सम्पत्तिं अनुभोत्वान, देवेसु मनुजेसु च ।
सब्बत्थ सुखिता हुत्वा, नेककप्पेसु संसरिं ॥

“पच्छिमे भवे सम्पत्ते, सुरम्मे कपिलव्वये ।

रज्जो सुद्धोदनस्साहं, धीता आसिं अनिन्दिता ॥

“सिरिया रूपिनिं दिस्वा, नन्दितं आसि तं कुलं ।
तेन नन्दाति मे नामं, सुन्दरं पवरं अहु ॥

“युवतीनञ्च सब्बासं, कल्याणीति च विस्सुता ।
तस्मिम्पि नगरे रम्मे, ठपेत्वा तं यसोधरं ॥

“जेट्ठो भाता तिलोकगगो, पच्छिमो अरहा तथा ।
एकाकिनी गहट्ठाहं, मातरा परिचोदिता ॥

“साकियम्हि कुले जाता, पुत्ते बुद्धानुजा तुवं ।
नन्देनपि विना भूता, अगारे किन्नु अच्छसि ॥

“जरावसानं योब्बज्जं, रूपं असुचिसम्मत्तं ।
रोगन्तमपिचारोग्यं, जीवितं मरणन्तिकं ॥

“इदम्पि ते सुभं रूपं, ससीकन्तं मनोहरं ।
भूसनानं अलङ्कारं, सिरिसङ्घाटसंनिभं ॥

“पुज्जितं लोकसारवं, नयनानं रसायनं ।
पुज्जानं कित्तिजननं, उक्काककुलनन्दनं ॥

“न चिरेनेव कालेन, जरा समधिसेस्सति ।
विहाय गेहं कारुज्जे, चर धम्ममनिन्दिते ॥

“सुत्वाहं मातु वचनं, पब्बजिं अनगारियं ।
देहेन नतु चित्तेन, रूपयोब्बनलाळिता ॥

“महता च पयत्तेन, ज्ञानज्झेन परं मम ।
कातुज्ज वदते माता, न चाहं तत्थ उस्सुका ॥

“ततो महाकारुणिको, दिस्वा मं कामलालसं ।
निब्बन्दनत्थं रूपस्मिं, मम चक्खुपथे जिनो ॥

“सकेन आनुभावेन, इत्थिं मापेसि सोभिनिं ।
दस्सनीयं सुरुचिरं, ममतोपि सुरूपिनिं ॥

“तमहं विम्हिता दिस्वा, अतिविम्हितदेहिनिं ।

चिन्तयिं सफलं मेति, नेत्तलाभञ्च मानुसं ॥

“तमहं एहि सुभगे, येनत्थो तं वदेहि मे ।
कुलं ते नामगोत्तञ्च, वद मे यदि ते पियं ॥

“न वञ्चकालो सुभगे, उच्छङ्गे मं निवासय ।
सीदन्तीव ममङ्गानि, पसुप्पयमुहुत्तकं ॥

“ततो सीसं ममङ्गे सा, कत्वा सयि सुलोचना ।
तस्सा नलाटे पतिता, लुब्धा परमदारुणा ॥

“सह तस्सा निपातेन, पिळका उपपज्जथ ।
पग्घरिंसु पभिन्ना च, कुणपा पुब्बलोहिता ॥

“पभिन्नं वदनञ्चापि, कुणपं पूतिगन्धनं ।
उद्धुमातं विनिलञ्च, पुब्बञ्चापि सरीरकं ॥

“सा पवेदितसब्बङ्गी, निस्ससन्ती मुहुं मुहुं ।
वेदयन्ती सकं दुक्खं, करुणं परिदेवयि ॥

“दुक्खेन दुक्खिता होमि, फुसयन्ति च वेदना ।
महादुक्खे निमुग्गम्हि, सरणं होहि मे सखी ॥

“कुहिं वदनसोतं ते, कुहिं ते तुङ्गनासिका ।
तम्बबिम्बवरोट्ठन्ते, वदनं ते कुहिं गतं ॥

“कुहिं ससीनिभं वण्णं, कम्बुगीवा कुहिं गता ।
दोळा लोलाव ते कण्णा, वेवण्णं समुपागता ॥

“मकुळखारकाकारा, कलिकाव पयोधरा ।
पभिन्ना पूतिकुणपा, दुट्ठगन्धित्तमागता ॥

“वेदिमज्झाव सुस्सोणी, सूनाव नीतकिब्बिसा ।
जाता अमज्झभरिता, अहो रूपमसस्सतं ॥

“सब्बं सरीरसज्जातं, पूतिगन्धं भयानकं ।
सुसानमिव बीभच्छं, रमन्ते यत्थ बालिसा ॥

“तदा महाकारुणिको, भाता मे लोकनायको ।

दिस्वा संविग्गचित्तं मं, इमा गाथा अभासथ ॥

“आतुरं कुणपं पूतिं, पस्स नन्दे समुस्सयं ।
असुभाय चित्तं भावेहि, एकगं सुसमाहितं ॥

“यथा इदं तथा एतं, यथा एतं तथा इदं ।
दुग्गन्धं पूतिकं वाति, बालानं अभिनन्दितं ॥

“एवमेतं अवेक्खन्ती, रत्तिन्दिवमतन्दिता ।
ततो सकाय पज्जाय, अभिनिब्बिज्झ दक्खिसं ॥

“ततोहं अतिसंविग्गा, सुत्वा गाथा सुभासिता ।
तत्रद्वितावहं सन्ती, अरहत्तमपापुणिं ॥

“यत्थ यत्थ निसिन्नाहं, सदा ज्ञानपरायणा ।
जिनो तस्मिं गुणे तुट्ठो, एतदग्गे ठपेसि मं ॥

“किलेसा ज्ञापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन “आतुरं असुचि”न्ति आदिना सत्थारा देसिताहि तीहि गाथाहि सद्धिं —

८५. “तस्सा मे अप्पमत्ताय, विचिनन्तिया योनिसो ।
यथाभूतं अयं कायो, दिट्ठो सन्तरबाहिरो ॥

८६. “अथ निब्बिन्दहं काये, अज्झत्तज्ज विरज्जहं ।
अप्पमत्ता विसंयुत्ता, उपसन्तामि निब्बुता”ति ॥ —

इमा द्वे गाथा अभासि ।

तत्थ एवमेतं अवेक्खन्ती...पे०... दक्खिसन्ति एतं आतुरादिसभावं कायं एवं “यथा इदं तथा एतं”न्ति आदिना वुत्तप्पकारेण रत्तिन्दिवं सव्वकालं अतन्दिता हुत्वा परतो घोसहेतुकं सुतमयजाणं मुञ्चित्वा, ततो तंनिमित्तं अत्तनि सम्भूतत्ता सकायभावनामयाय पज्जाय याथावतो घनविनिब्भोगकरणेन अभिनिब्बिज्झ, कथं नु खो दक्खिसं पस्सिस्सन्ति आभोगपुरेचारिकेन पुब्बभागजाणचक्खुना अवेक्खन्ती विचिनन्तीति अत्थो ।

तेनाह “तस्सा मे अप्पमत्ताया”ति आदि । तस्सत्थो — तस्सा मे सतिअविप्पवासेन अप्पमत्ताय योनिसो उपायेन अनिच्चादिवसेन विपस्सनापज्जाय विचिनन्तिया वीमंसन्तिया, अयं खन्धपज्जकसङ्घातो कायो ससन्तानपरसन्तानविभागतो सन्तरबाहिरो यथाभूतं दिट्ठो ।

अथ तथा दस्सनतो पच्छा निब्बिन्दहं काये विपस्सनापज्जासहिताय मग्गपज्जाय अत्तभावे निब्बिन्दिं, विसेसतोव अज्झत्तसन्ताने विरज्जि विरागं आपज्जिं, अहं यथाभूताय अप्पमादपटिपत्तिया मत्थकप्पत्तिया अप्पमत्ता सब्बसो संयोजनानं समुच्छिन्नत्ता विसंयुत्ता उपसन्ता च निब्बुता च अम्हीति ।

सुन्दरीनन्दाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

५. नन्दुत्तराथेरीगाथावण्णना

अग्गिं चन्दज्वातिआदिका नन्दुत्तराय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिन्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे कुरुरट्ठे कम्मासधम्मनिगमे ब्राह्मणकुले निब्बत्तित्वा, एकच्चाणि विज्जाट्ठानानि सिप्पायतनानि च उग्गहेत्वा निगण्ठपब्बज्जं उपगन्त्वा, वादप्पसुता जम्बुसाखं गहेत्वा भद्दाकुण्डलकेसा विय जम्बुदीपतले विचरन्ती महामोग्गल्लानत्थेरं उपसङ्गमित्वा पज्जं पुच्छित्वा पराजयं पत्ता थेरस्स ओवादे ठत्वा सासने पब्बजित्वा समणधम्मं करोन्ती न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन

८७. “अग्गिं चन्दज्ज सूरियज्ज, देवता च नमस्सिहं ।

नदीतित्थानि गन्त्वान्, उदकं ओरुहामिहं ॥

८८. “बहूवतसमादाना, अट्ठं सीसस्स ओलिखिं ।

छमाय सेय्यं कप्पेमि, रत्तिं भत्तं न भुज्जहं ॥

८९. “विभूसामण्डनरता, न्हापनुच्छादनेहि च ।

उपकासिं इमं कायं, कामरागेन अट्ठिता ॥

९०. “ततो सद्धं लभित्वान्, पब्बजिं अनगारियं ।

दिस्वा कायं यथाभूतं, कामरागो समूहतो ॥

९१. “सब्बे भवा समुच्छिन्ना, इच्छा च पत्थनापि च ।

सब्बयोगविसंयुत्ता, सन्तिं पापुणि चेतसो’ति ॥ —

इमा पज्ज गाथा अभसि ।

तत्थ अग्गिं चन्दज्ज सूरियज्ज, देवता च नमस्सिहन्ति अग्गिप्पमुखा देवाति इन्दानं देवानं आराधनत्थं आहुतिं पग्गहेत्वा अग्गिज्ज, मासे मासे सुक्कपक्खस्स दुतियाय चन्दज्ज, दिवसे दिवसे सायं पातं सूरियज्ज, अज्जा च बाहिरा हिरज्जगब्भादयो देवता च, विसुद्धिमग्गं गवेसन्ती नमस्सिहं नमक्कारं अहं अकासिं । नदीतित्थानि गन्त्वान्, उदकं ओरुहामिहन्ति गङ्गादीनं नदीनं पूजातित्थानि उपगन्त्वा सायं पातं उदकं ओतरामि उदके निमुज्जित्वा अङ्गसिज्जनं करोमि ।

बहूवतसमादानाति पञ्चातपतप्पनादि बहुविधवतसमादाना । गाथासुखत्थं बहूति दीघकरणं । अङ्गं सीसस्स ओलिखिन्ति मय्हं सीसस्स अङ्गमेव मुण्डेमि । केचि “अङ्गं सीसस्स ओलिखिन्ति केसकलापस्स अङ्गं जटाबन्धनवसेन बन्धित्वा अङ्गं विस्सज्जेसि”न्ति अत्थं वदन्ति । छमाय सेय्यं कप्पेमीति थण्डिलसायिनी हुत्वा अनन्तरहिताय भूमिया सयामि । रत्तिं भत्तं न भुज्जहन्ति रत्तूपरता हुत्वा रत्तियं भोजनं न भुज्जिं ।

विभूसामण्डनरताति चिरकालं अत्तकिलमथानुयोगेन किलन्तकाया “एवं सरीरस्स किलमनेन नत्थि पञ्जासुद्धि । सचे पन इन्द्रियानं तोसनवसेन सरीरस्स तप्पनेन सुद्धि सिया”ति मन्त्वा इमं कायं अनुगणहन्ती विभूसायं मण्डने च रता वत्थालङ्कारेहि अलङ्करणे गन्धमालादीहि मण्डने च अभिरता । न्हापनुच्छादनेहि चाति सम्बाहनादीनि कारेत्वा न्हापनेन उच्छादनेन च । उपकासिं इमं कायन्ति इमं मम कायं अनुगणिं सन्तप्पेसिं । कामरागेन अट्टिताति एवं कायदळ्हीबहुला हुत्वा अयोनिमोमनसिकारपच्चया परियुद्धितेन कामरागेन अट्टिता अभिण्हं उपदुता अहोसिं ।

ततो सद्धं लभित्वानाति एवं समादिन्नवतानि भिन्दित्वा कायदळ्हीबहुला वादप्पसुता हुत्वा तत्थ तत्थ विचरन्ती ततो पच्छा अपरभागे महामोगल्लानत्थेरस्स सन्तिके लद्धोवादानुसासना सद्धं पटिलभित्वा । दिस्वा कायं यथाभूतन्ति सह विपस्सनाय मग्गपञ्जाय इमं मम कायं यथाभूतं दिस्वा अनागामिमग्गेन सब्बसो कामरागो समूहतो । ततो परं अग्गमग्गेन सब्बे भवा समुच्छिन्ना, इच्छा च पत्थनापि चाति पच्चुप्पन्नविसयाभिलाससङ्घाता इच्छा च आयतिभवाभिलाससङ्घाता पत्थनापि सब्बे भवापि समुच्छिन्नाति योजना । सन्ति पापुणि चेतसोति अच्चन्तं सन्ति अरहत्तफलं पापुणि अधिगच्छिन्ति अत्थो ।

नन्दुत्तराथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

६. मित्ताकाळीथेरीगाथावण्णना

सद्धाय पब्बजित्वानातिआदिका मित्ताकाळिया थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे कुरुरट्ठे कम्मासधम्मनिगमे ब्राह्मणकुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्ता महासतिपट्टानदेसनाय पटिलद्धसद्धा भिक्खुनीसु पब्बजित्वा सत्त संवच्छरानि लाभसक्कारगिद्धिका हुत्वा समणधम्मं करोन्ती तत्थ तत्थ विचरित्वा अपरभागे योनिसो उम्मुज्जन्ती संवेगजाता हुत्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१२. “सद्धाय पब्बजित्वान, अगारस्मानगारियं ।

विचरिंहं तेन तेन, लाभसक्कारउस्सुका ॥

१३. “रिज्जित्वा परमं अत्थं, हीनमत्थं असेविहं ।

किलेसानं वसं गन्त्वा, सामज्जत्थं न बुज्झिहं ॥

१४. “तस्सा मे अहु संवेगो, निसिन्नाय विहारके ।

उम्मग्गपटिपन्नाम्हि, तण्हाय वसमागता ॥

१५. “अप्पकं जीवितं मय्हं, जरा ब्याधि च मद्दति ।

पुरायं भिज्जति कायो, न मे कालो पमज्जितुं ॥

९६. “यथाभूतमवेक्खन्ती, खन्धानं उदयब्बयं ।

विमुत्तचित्ता उट्ठासिं, कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥ — इमा गाथा अभसि ।

तत्थ विचरिंहं तेन तेन, लाभसक्कारउस्सुकाति लाभे च सक्कारे च उस्सुका युत्तप्पयुत्ता हुत्वा तेन तेन बाहुसच्चधम्मकथादिना लाभुप्पादहेतुना विचरिं अहं ।

रिज्जित्वा परमं अत्थन्ति ज्ञानविपस्सनामग्गफलादिं उत्तमं अत्थं जहित्वा छुट्टेत्वा । हीनमत्थं असेविहन्ति चतुपच्चयसङ्घातआमिसभावतो हीनं लामकं अत्थं अयोनिस्सो परियेसनाय पटिसेविं अहं । किलेसानं वसं गन्त्वाति मानमदतण्हादीनं किलेसानं वसं उपगन्त्वा सामञ्जत्थं समणकिच्चं न बुज्झिं न जानिं अहं ।

निसिन्नाय विहारकेति मम वसनकओवरके निसिन्नाय अहु संवेगो । कथन्ति चे, आह “उम्मग्गपटिपन्नाम्ही”ति । तत्थ उम्मग्गपटिपन्नाम्हीति यावदेव अनुपादाय परिनिब्बानत्थमिदं सासनं, तत्थ सासने पब्बजित्वा कम्मद्वानं अमनसिकरोन्ती तस्स उम्मग्गपटिपन्ना अम्हीति । तण्हाय वसमागताति पच्चयुप्पादनतण्हाय वसं उपगता ।

अप्पकं जीवितं मद्दन्ति परिच्छिन्नकाला वज्जिततो बहूपद्वतो च मम जीवितं अप्पकं परित्तं लहुकं । जरा ब्याधि च मद्दतीति तज्ज समन्ततो आपतित्वा निप्पोथेन्ता पब्बता विय जरा ब्याधि च मद्दति निम्मथति । “मद्दरे”तिपि पाठो । पुरायं भिज्जति कायोति अयं कायो भिज्जति पुरा । यस्मा तस्स एकंसिको भेदो, तस्मा न मे कालो पमज्जितुं अयं कालो अट्ठक्खणवज्जितो नवमो खणो, सो पमज्जितुं न युत्तोति तस्साहुं संवेगोति योजना ।

यथाभूतमवेक्खन्तीति एवं जातसंवेगा विपस्सनं पट्टपेत्वा अनिच्चादिमनसिकारेण यथाभूतमवेक्खन्ती । किं अवेक्खन्तीति आह “खन्धानं उदयब्बयं”न्ति । “अविज्जासमुदया रूपसमुदयो”तिआदिना (पटि० म० १.५०) समपज्जासप्पभेदानं पञ्चन्नं उपादानक्खन्धानं उप्पादनरोधज्ज उदयब्बयानुपस्सनाय अवेक्खन्ती विपस्सनं उस्सुक्कापेत्वा मग्गपटिपाटिया सब्बसो किलेसेहि च भवेहि च विमुत्तचित्ता उट्ठासिं, उभतो उट्ठानेन मग्गेन भवत्तयतो चाति वुट्ठिता अहोसिं । सेसं वुत्तनयमेव ।

मित्ताकाळीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

७. सकुलाथेरीगाथावण्णना

अगारस्मिं वसन्तीतिआदिका सकुलाय थेरिया गाथा । अयं किर पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे आनन्दस्स रज्जो धीता हुत्वा निब्बत्ता, सत्थु वेमातिकभगिनी नन्दाति नामेन । सा विज्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्ती सत्थारा एकं भिक्खुनिं दिब्बचक्खुकानं अग्गद्वाने ठपेन्तं दिस्वा उस्साहजाता अधिकारकम्मं कत्वा सयम्पि तं ठानन्तरं पत्थेन्ती पणिधानमकासि । सा तत्थ यावजीवं बहुं उळारं कुसलकम्मं कत्वा देवलोके निब्बत्तित्वा अपरापरं सुगतीसुयेव संसरन्ती कस्सपस्स भगवतो काले ब्राह्मणकुले निब्बत्तित्वा परिब्बाजकपब्बज्जं पब्बजित्वा एकचारिनी विचरन्ती एकदिवसं तेलभिक्खाय आहिण्डित्वा तेलं लभित्वा तेन तेलेन सत्थु चेत्तिये सब्बरत्तिं दीपपूजं अकासि । सा ततो चुता तावतिंसे निब्बत्तित्वा सुविसुद्धदिब्बचक्खुका हुत्वा एकं बुद्धन्तरं देवेसुयेव संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं

ब्राह्मणकुले निब्बत्ति । सकुलातिस्सा नामं अहोसि । सा विञ्जुतं पत्ता सत्थु जेतवनपटिग्गहणे पटिलद्धसद्धा उपासिका हुत्वा अपरभागे अञ्जतरस्स खीणासवत्थेरस्स सन्तिके धम्मं सुत्वा सञ्जातसंवेगा पब्बजित्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा घटेन्ती वायमन्ती न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.३.१३१-१६५) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू ।
इतो सतसहस्सम्हि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“हिताय सब्बसत्तानं, सुखाय वदतं वरो ।
अत्थाय पुरिसाजञ्जो, पटिपन्नो सदेवके ॥

“यसग्गपत्तो सिरिमा, कित्तिवण्णगतो जिनो ।
पूजितो सब्बलोकस्स, दिसा सब्बासु विस्सुतो ॥

“उत्तिण्णविचिकिच्छो सो, वीतिवत्तकथंकथो ।
सम्पुण्णमनसङ्कप्पो, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥

“अनुप्पन्नस्स मग्गस्स, उप्पादेता नरुत्तमो ।
अनक्खातञ्च अक्खासि, असञ्जातञ्च सञ्जनी ॥

“मग्गञ्जू च मग्गविदू, मग्गक्खायी नरासभो ।
मग्गस्स कुसलो सत्था, सारथीनं वरुत्तमो ॥

“महाकारुणिको सत्था, धम्मं देसेति नायको ।
निमुग्गे कामपङ्कम्हि, समुद्धरति पाणिने ॥

“तदाहं हंसवतियं, जाता खत्तियनन्दना ।
सुरूपा सधना चापि, दयिता च सिरीमती ॥

“आनन्दस्स महारञ्जो, धीता परमसोभना ।
वेमाता भगिनी चापि, पदुमुत्तरनामिनो ॥

“राजकञ्जाहि सहिता, सब्बाभरणभूसिता ।
उपागम्म महावीरं, अस्सोसिं धम्मदेसनं ॥

“तदा हि सो लोकगरु, भिक्खुनिं दिब्बचक्खुकं ।
कित्तयं परिसामज्झे, अग्गट्ठाने ठपेसि तं ॥

“सुणित्वा तमहं हट्ठा, दानं दत्त्वान सत्थुनो ।

पूजित्वान च सम्बुद्धं, दिब्बचक्खुं अपत्थयिं ॥

“ततो अवोच मं सत्था, नन्दे लच्छसि पत्थितं ।
पदीपधम्मदानानं, फलमेतं सुनिच्छितं ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
सकुला नाम नामेन, हेस्सति सत्थु साविका ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“इमम्हि भद्दके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“परिब्बाजकिनी आसिं, तदाहं एकचारिनी ।
भिक्षाय विचरित्वान, अलभिं तेलमत्तकं ॥

“तेन दीपं पदीपेत्वा, उपट्ठिं सब्बसंवरीं ।
चेतियं द्विपदगस्स, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“यत्थ यत्थूपपज्जामि, तस्स कम्मस्स वाहसा ।
पज्जलन्ति महादीपा, तत्थ तत्थ गताय मे ॥

“तिरोकुट्टं तिरोसेलं, समतिग्गय्ह पब्बतं ।
पस्सामहं यदिच्छामि, दीपदानस्सिदं फलं ॥

“विसुद्धनयना होमि, यससा च जलामहं ।
सद्धापज्जावती चेव, दीपदानस्सिदं फलं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, जाता विप्पकुले अहं ।
पहूतधनधज्जम्हि, मुदिते राजपूजिते ॥

“अहं सब्बङ्गसम्पन्ना, सब्बाभरणभूसिता ।

पुरप्पवेसे सुगतं, वातपाने ठिता अहं ॥

“दिस्वा जलन्तं यससा, देवमनुस्ससक्कतं ।
अनुब्यञ्जनसम्पन्नं, लक्खणेहि विभूसितं ॥

“उदग्गचित्ता सुमना, पब्बज्जं समरोचयिं ।
न चिरेनेव कालेन, अरहत्तमपापुणिं ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
परचित्तानि जानामि, सत्थुसासनकारिका ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
खेपेत्वा आसवे सब्बे, विसुद्धासिं सुनिम्मला ॥

“परिचिण्णो मया सत्था, कतं बुद्धस्स सासनं ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्तिसमूहता ॥

“यस्सत्थाय पब्बजिता, अगारस्मानगारियं ।
सो मे अत्थो अनुप्पत्तो, सब्बसंयोजनक्खयो ॥

“ततो महाकारुणिको, एतदग्गे ठपेसि मं ।
दिब्बचक्खुकानं अग्गा, सकुलाति नरुत्तमो ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा कताधिकारताय दिब्बचक्खुजाणे चिण्णवसी अहोसि । तेन नं सत्था दिब्बचक्खुकानं भिक्खुनीनं अग्गट्टाने ठपेसि । सा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा पीतिसोमनस्सजाता उदानवसेन —

९७. “अगारस्मिं वसन्तीहं, धम्मं सुत्त्वान भिक्खुनो ।
अद्दसं विरजं धम्मं, निब्बानं पदमच्चुतं ॥

९८. “साहं पुत्तं धीतरञ्च, धनधञ्जञ्च छड्डिय ।
केसे छेदापयित्वान, पब्बजिं अनगारियं ॥

९९. “सिक्खमाना अहं सन्ती, भावेन्ती मग्गमज्जसं ।
पहासिं रागदोसञ्च, तदेकट्ठे च आसवे ॥

१००. “भिक्खुनी उपसम्पज्ज, पुब्बजातिमनुस्सरिं ।
दिब्बचक्खु विसोधितं, विमलं साधुभावितं ॥

१०१. “सङ्खारे परतो दिस्वा, हेतुजाते पलोकिते ।
पहासिं आसवे सब्बे, सीतिभूताम्हि निब्बुता”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ अगारस्मिं वसन्तीहं, धम्मं सुत्वान भिक्खुनोति अहं पुब्बे अगारमज्झे वसमाना अज्जतरस्स भिन्नकिलेसस्स भिक्खुनो सन्तिके चतुसच्चगम्भं धम्मकथं सुत्वा । अदसं विरजं धम्मं, निब्बानं पदमच्चुतन्ति रागरजादीनं अभावेन विरजं, वानतो निक्खन्तत्ता निब्बानं, चवनाभावतो अधिगतानं अच्चुतिहेतुताय च निब्बानं अच्चुतं, पदन्ति च लद्धनामं असङ्खतधम्मं, सहस्सनयपटिमण्डितेन दस्सनसङ्खातेन धम्मचक्खुना अदसं पस्सिं ।

साहन्ति सा अहं वुत्तप्पकारेन सोतापन्ना होमि ।

सिक्खमाना अहं सन्तीति अहं सिक्खमानाव समाना पब्बजित्वा वस्से अपरिपुण्णे एव । भावेन्ती मग्गमज्जसन्ति मज्झिमपटिपत्तिभावतो अज्जसं उपरिमग्गं उप्पादेन्ती । तदेकट्ठे च आसवेति रागदोसेहि सहजेकट्ठे पहानेकट्ठे च ततियमग्गवज्जे आसवे पहासिं समुच्छिन्दिं ।

भिक्खुनी उपसम्पज्जाति वस्से परिपुण्णे उपसम्पज्जित्वा भिक्खुनी हुत्वा । विमलन्ति अविज्जादीहि उपक्किलेसेहि विमुत्तताय विगतमलं, साधु सक्कच्च सम्मदेव भावितं, साधूहि वा बुद्धादीहि भावितं उप्पादितं दिब्बचक्खु विसोधितन्ति सम्बन्धो ।

सङ्खारेति तेभूमकसङ्खारे । परतोति अनत्ततो । हेतुजातेति पच्चयुप्पन्ने । पलोकितेति पलुज्जनसभावे पभङ्गुने पज्जाचक्खुना दिस्वा । पहासिं आसवे सब्बेति अग्गमग्गेन अवसिट्ठे सब्बेपि आसवे पजहिं, खेपेसिन्ति अत्थो । सेसं वुत्तनयमेव ।

सकुलाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

८. सोणाथेरीगाथावण्णना

दस पुत्ते विजायित्वातिआदिका सोणाय थेरिया गाथा । अयम्पि पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं आरद्धवीरियानं भिक्खुनीनं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा, अधिकारकम्मं कत्वा सयम्पि तं ठानन्तरं पत्थेत्वा यावजीवं पुज्जानि कत्वा, ततो चुता कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता पतिकुलं गता दस पुत्तधीतरो लभित्वा बहुपुत्तिकाति पज्जायित्थ । सा सामिके पब्बजिते वयप्पत्ते पुत्तधीतरो घरावासे पतिट्ठापेत्वा सब्बं धनं पुत्तानं विभजित्वा अदासि, न किञ्चि अत्तनो ठपेसि । तं पुत्ता च धीतरो च कतिपाहमेव उपट्ठित्वा परिभवं अकंसु । सा “किं मय्हं इमेहि परिभवाय घरे वसन्तिया”ति भिक्खुनियो उपसङ्कमित्वा पब्बज्जं याचि । तं भिक्खुनियो पब्बाजेसुं । सा लद्धूपसम्पदा “अहं महल्लिकाकाले पब्बजित्वा अप्पमत्ताय भवितब्ब”न्ति भिक्खुनीनं वत्तपटिवत्तं करोन्ती “सब्बरत्तिं समणधम्मं करिस्सामी”ति हेट्ठापासादे एकथम्भं हत्थेन गहेत्वा तं अविजहमाना समणधम्मं करोन्ती चङ्कममानापि “अन्धकारे ठाने रुक्खादीसु यत्थ कत्थचि मे सीसं पटिहज्जेय्या”ति रुक्खं हत्थेन गहेत्वा तं अविजहमानाव समणधम्मं

करोति । ततो पट्टाय सा आरद्धवीरियताय पाकटा अहोसि । सत्था तस्सा जाणपरिपाकं दिस्वा गन्धकुटियं निसिन्नोव ओभासं फरित्वा सम्मुखे निसिन्नो विय अत्तानं दस्सेत्वा —

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं धम्ममुत्तमं ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो धम्ममुत्तमं”न्ति ॥ (ध० प० ११५) —

गाथं अभासि । सा गाथापरियोसाने अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.३.२२०-२४३) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू ।
इतो सतसहस्सहि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदा सेट्टिकुले जाता, सुखिता पूजिता पिया ।
उपेत्वा तं मुनिवरं, अस्सोसिं मधुरं वचं ॥

“आरद्धवीरियानगं, वण्णेसि भिक्खुनिं जिनो ।
तं सुत्वा मुदिता हुत्वा, कारं कत्वान सत्थुनो ॥

“अभिवादिय सम्बुद्धं, ठानं तं पत्थयिं तदा ।
अनुमोदि महावीरो, सिज्झतं पणिधी तव ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
सोणाति नाम नामेन, हेस्सति सत्थु साविका ॥

“तं सुत्वा मुदिता हुत्वा, यावजीवं तदा जिनं ।
मेत्तचित्ता परिचरिं, पच्चयेहि विनायकं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, जाता सेट्टिकुले अहं ।
सावत्थियं पुरवरे, इद्धे फीते महद्धने ॥

“यदा च योब्बनप्पत्ता, गन्त्वा पतिकुलं अहं ।
दस पुत्तानि अजनिं, सुरूपानि विसेसतो ॥

“सुखेधिता च ते सब्बे, जननेत्तमनोहरा ।

अमित्तानम्पि रुचिता, मम पगेव ते सिया ॥

“ततो मय्हं अकामाय, दसपुत्तपुरक्खतो ।
पब्बजित्थ स मे भत्ता, देवदेवस्स सासने ॥

“तदेकिका विचिन्तेसिं, जीवितेनालमत्थु मे ।
चत्ताय पतिपुत्तेहि, वुड्ढाय च वराकिया ॥

“अहम्पि तत्थ गच्छिस्सं, सम्पत्तो यत्थ मे पति ।
एवाहं चिन्तयित्वान, पब्बजिं अनगारियं ॥

“ततो च मं भिक्खुनियो, एकं भिक्खुनुपस्सये ।
विहाय गच्छुमोवादं, तापेहि उदकं इति ॥

“तदा उदकमाहित्वा, ओकिरित्वान कुम्भिया ।
चुल्ले ठपेत्वा आसीना, ततो चित्तं समादहिं ॥

“खन्धे अनिच्चतो दिस्वा, दुक्खतो च अनत्ततो ।
खेपेत्वा आसवे सब्बे, अरहत्तमपापुणिं ॥

“तदागन्त्वा भिक्खुनियो, उण्होदकमपुच्छिसुं ।
तेजोधातुमधिद्वाय, खिप्पं सन्तापयिं जलं ॥

“विम्हिता ता जिनवरं, एतमत्थमसावयुं ।
तं सुत्वा मुदितो नाथो, इमं गाथं अभासथ ॥

“यो च वस्ससतं जीवे, कुसीतो हीनवीरियो ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, वीरियमारभतो दळ्हं ॥

“आराधितो महावीरो, मया सुप्पटिपत्तिया ।
आरद्धवीरियानगं, ममाह स महामुनि ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥

अथ नं भगवा भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो आरद्धवीरियानं अगगद्धाने ठपेसि । सा एकदिवसं अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१०२. “दस पुत्ते विजायित्वा, अस्मिं रूपसमुस्सये ।
ततोहं दुब्बला जिण्णा, भिक्खुनिं उपसङ्गमिं ॥

१०३. “सा मे धम्ममदेसेसि, खन्धायतनधातुयो ।
तस्सा धम्मं सुणित्वान, केसे छेत्त्वान पब्बजिं ॥

१०४. “तस्सा मे सिक्खमानाय, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
पुब्बेनिवासं जानामि, यत्थ मे वुसितं पुरे ॥

१०५. “अनिमित्तञ्च भावेमि, एकग्गा सुसमाहिता ।
अनन्तराविमोक्खासिं, अनुपादाय निब्बुता ॥

१०६. “पञ्चक्खन्धा परिज्जाता, तिष्ठन्ति छिन्नमूलका ।
धि तवत्थु जरे जम्मे, नत्थि दानि पुनब्भवो”ति ॥ — इमा गाथा अभसि ।

तत्थ **रूपसमुस्सये**ति रूपसङ्घाते समुस्सये । अयञ्हि रूपसद्दो “चक्खुञ्च पटिच्च रूपे च उप्पज्जति चक्खुविज्जाण”न्तिआदीसु (सं० नि० ४.६०) रूपायतने आगतो । “यंकिञ्चि रूपं अतीतानागतपच्चुप्पन्न”न्तिआदीसु (अ० नि० ४.१८१) रूपक्खन्धे । “पियरूपे सातरूपे रज्जती”तिआदीसु (म० नि० १.४०९) सभावे । “बहिद्धा रूपानि पस्सती”तिआदीसु (दी० नि० ३.३३८; अ० नि० १.४२७-४३४) कसिणायतने । “रूपी रूपानि पस्सती”तिआदीसु (दी० नि० ३.३३९; अ० नि० १.४३५-४४२) रूपझाने । “अट्ठिञ्च पटिच्च न्हारुञ्च पटिच्च मंसञ्च पटिच्च चम्मञ्च पटिच्च आकासो परिवारितो रूपन्त्वेव सङ्खं गच्छती”तिआदीसु (म० नि० १.३०६) रूपकाये । इधापि रूपकायेव दट्ठब्बो । **समुस्सय**सद्दोपि अट्ठीनं सरीरस्स परियायो । “सतन्ति समुस्सया”तिआदीसु अट्ठिसरीरपरियाये । “आतुरं असुचिं पूतिं, पस्स नन्दे समुस्सय”न्तिआदीसु (थेरगा० १९) सरीरे । इधापि सरीरे एव दट्ठब्बो । तेन वुत्तं — “रूपसमुस्सये”ति, रूपसङ्घाते समुस्सये सरीरेति अत्थो । ठत्वाति वचनसेसो । अस्मिं रूपसमुस्सयेति हि इमस्मिं रूपसमुस्सये ठत्वा इमं रूपकायं निस्साय दस पुत्ते विजायित्वाति योजना । **ततो**ति तस्मा दसपुत्तविजायनहेतु । सा हि पठमवयं अतिक्कमित्वा पुत्तके विजायन्ती अनुक्कमेन दुब्बलसरीरा जराजिण्णा च अहोसि । तेन वुत्तं “**ततोहं दुब्बला जिण्णा**”ति ।

तस्साति ततो, तस्साति वा तस्सा सन्तिके । पुन तस्साति करणे सामिवचनं, तायाति अत्थो । **सिक्खमानायाति** तिस्सोपि सिक्खा सिक्खमाना ।

अनन्तराविमोक्खासिन्ति अगमग्गस्स अनन्तरा उप्पन्नविमोक्खा आसिं । रूपी रूपानि पस्सतीतिआदयो हि अट्ठपि विमोक्खा अनन्तरविमोक्खा नाम न होन्ति । मग्गानन्तरं अनुप्पत्ता हि फलविमोक्खा फलसमापत्तिकाले पवत्तमानापि पठममग्गानन्तरमेव समुप्पत्तितो तं उपादाय अनन्तरविमोक्खा नाम, यथा मग्गसमाधि आनन्तरिकसमाधीति वुच्चति । **अनुपादाय निब्बुता**ति रूपादीसु किञ्चिपि अगगहेत्वा किलेसपरिनिब्बानेन निब्बुता आसिं ।

एवं विज्जात्तयं विभावेत्वा अरहत्तफलेन कूटं गणहन्ती उदानेत्वा, इदानि जराय चिरकालं उपदुतसरीरं विगरहन्ती सह वत्थुना तस्स समतिक्कन्तभावं विभावेतुं “**पञ्चक्खन्धा परिज्जाता**”ति ओसानगाथमाह । तत्थ **धि तवत्थु जरे जम्मे**ति अङ्गानं सिथिलभावकरणादिना जरे जम्मे लामके हीने तव तुहं धि अत्थु धिकारो होतु । **नत्थि दानि पुनब्भवो**ति तस्मा त्वं मया अतिक्कन्ता अभिभूतासीति अधिप्पायो ।

सोणाथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

९. भद्दाकुण्डलकेसाथेरीगाथावण्णना

लूनकेसीतिआदिका भद्दाय कुण्डलकेसाय थेरिया गाथा । अयम्पि पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थु सन्निके धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं खिप्पाभिज्जानं अगगट्टाने ठपेत्तं दिस्वा, अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा यावजीवं पुज्जानि कत्वा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपबुद्धकाले **किकिस्स** कासिरज्जो गेहे सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा, वीसति वस्ससहस्सानि दस सीलानि समादाय कोमारिब्रह्मचरियं चरन्ती सङ्गस्स वसनपरिवेणं कारेत्वा, एकं बुद्धन्तरं सुगतीसुयेव संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे सेट्टिकुले निब्बत्ति । **भद्दा**तिस्सा नामं अहोसि । सा महता परिवारेन वड्डमाना वयप्पत्ता, तस्मिंयेव नगरे पुरोहितस्स पुत्तं सत्तुकं नाम चोरं सहोड्डं गहेत्वा राजाणाय नगरगुत्तिकेन मारेतुं आघातनं निय्यमानं, सीहपज्जरेन ओलोकेन्ती दिस्वा पटिबद्धचित्ता हुत्वा सचे तं लभामि, जीविस्सामि; नो चे, मरिस्सामीति सयने अधोमुखी निपज्जि ।

अथस्सा पिता तं पवत्तिं सुत्वा एकधीतुताय बलवसिनेहो सहस्सलज्जं दत्वा उपायेनेव चोरं विस्सज्जापेत्वा गन्धोदकेन न्हापेत्वा सब्बाभरणपटिमण्डितं कारेत्वा पासादं पेसेसि । भद्दापि परिपुण्णमनोरथा अतिरेकालङ्कारेन अलङ्कुरित्वा तं परिचरति । सत्तुको कतिपाहं वीतिनामेत्वा तस्सा आभरणेसु उप्पन्नलोभो भद्दे, अहं नगरगुत्तिकेन गहितमत्तोव चोरपपाते अधिवत्थाय देवताय “सचाहं जीवितं लभामि, तुय्हं बलिकम्मं उपसंहरिस्सामी”ति पत्थनं आयाचिं, तस्मा बलिकम्मं सज्जापेहीति । सा “तस्स मनं पूरेस्सामी”ति बलिकम्मं सज्जापेत्वा सब्बाभरणविभूसिता सामिकेन सद्धिं एकं यानं अभिरुह्य “देवताय बलिकम्मं करिस्सामी”ति चोरपपातं अभिरुहितुं आरब्धा ।

सत्तुको चिन्तेसि — “सब्बेसु अभिरुहन्तेसु इमिस्सा आभरणं गहेतुं न सक्का”ति परिवारजनं तत्थेव ठपेत्वा तमेव बलिभाजनं गाहापेत्वा पब्बतं अभिरुहन्तो ताय सद्धिं पियकथं न कथेसि । सा इङ्गितेनेव तस्साधिप्पायं अज्जासि । सत्तुको, “भद्दे, तव उत्तरसाटकं ओमुज्चित्वा कायारूळहपसाधनं भण्डिकं करोही”ति । सा, “सामि, मय्हं को अपराधो”ति? “किं नु मं, बाले, बलिकम्मत्थं आगतो”ति सज्जं करोसि? बलिकम्मापदेसेन पन तव आभरणं गहेतुं आगतो”ति । “कस्स पन, अय्य, पसाधनं, कस्स अह”न्ति? “नाहं एतं विभागं जानामी”ति । “होतु, अय्य, एकं पन मे अधिप्पायं पूरेहि, अलङ्कृतनियामेन च आलिङ्गितुं देही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । सा तेन सम्पटिच्छितभावं जत्वा पुरतो आलिङ्गित्वा पच्छतो आलिङ्गन्ती विय पब्बतपपाते पातेसि । सो पतित्वा चुण्णविचुण्णं अहोसि । ताय कतं अच्छरियं दिस्वा पब्बते अधिवत्था देवता कोसल्लं विभावेन्ती इमा गाथा अभसि —

“न हि सब्बेसु ठानेसु, पुरिसो होति पण्डितो ।
इत्थीपि पण्डिता होति, तत्थ तत्थ विचक्खणा ॥

“न हि सब्बेसु ठानेसु, पुरिसो होति पण्डितो ।
इत्थीपि पण्डिता होति, लहुं अत्थविचिन्तिका”ति ॥ (अप० थेरी० २.३.३१-३२) ।

ततो भद्दा चिन्तेसि — “न सक्का मया इमिना नियामेन गेहं गन्तुं, इतोव गन्त्वा एकं पब्बज्जं पब्बजिस्सामी”ति निगण्ठारामं गन्त्वा निगण्ठे पब्बज्जं याचि । अथ नं ते आहंसु — “केन नियामेन पब्बज्जा होतू”ति? “यं तुम्हाकं पब्बज्जाय

उत्तमं, तदेव करोथा”ति । ते “साधू”ति तस्सा तालङ्गिना केसे लुञ्चित्वा पब्बाजेसुं । पुन केसा वड्डन्ता कुण्डलावट्टा हुत्वा वड्डेसुं । ततो पट्टाय सा कुण्डलकेसाति नाम जाता । सा तत्थ उग्गहेतब्बं समयं वादमग्गञ्च उग्गहेत्वा “एत्तकं नाम इमे जानन्ति, इतो उत्तरि विसेसो नत्थी”ति जत्वा ततो अपक्कमित्वा यत्थ यत्थ पण्डिता अत्थि, तत्थ तत्थ गन्त्वा तेसं जाननसिप्पं उग्गहेत्वा अत्तना सद्धिं कथेतुं समत्थं अदिस्वा यं यं गामं वा निगमं वा पविसति, तस्स द्वारे वालुकारासिं कत्वा तत्थ जम्बुसाखं ठपेत्वा “यो मम वादं आरोपेतुं सक्कोति, सो इमं साखं मद्दतू”ति समीपे ठितदारकानं सज्जं दत्वा वसनट्ठानं गच्छति । सत्ताहम्पि जम्बुसाखाय तथेव ठिताय तं गहेत्वा पक्कमति ।

तेन च समयेन अम्हाकं भगवा लोके उप्पज्जित्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेन सावत्थिं उपनिस्साय जेतवने विहरति । कुण्डलकेसापि वुत्तनयेन गामनिगमराजधानीसु विचरन्ती सावत्थिं पत्वा नगरद्वारे वालुकारासिम्हि जम्बुसाखं ठपेत्वा दारकानं सज्जं दत्वा सावत्थिं पाविसि ।

अथायस्मा धम्मसेनापति एककोव नगरं पविसन्तो तं साखं दिस्वा तं दमेतुकामो दारके पुच्छि — “कस्मायं साखा एवं ठपिता”ति? दारका तमत्थं आरोचेसुं । थेरो “यदि एवं इमं साखं मद्दथा”ति आह । दारका तं मद्दिंसु । कुण्डलकेसा कतभत्तकिच्चा नगरतो निक्खमन्ती तं साखं मद्दितं दिस्वा “केनिदं मद्दितं”न्ति पुच्छित्वा थेरेन मद्दापितभावं जत्वा “अपक्खिको वादो न सोभती”ति सावत्थिं पविसित्वा वीथितो वीथिं विचरन्ती “पस्सेय्याथ समणेहि सक्कपुत्तियेहि सद्धिं मय्हं वाद”न्ति उग्घोसेत्वा महाजनपरिवुता अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसिन्नं धम्मसेनापतिं उपसङ्गमित्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं ठिता “किं तुम्हेहि मम जम्बुसाखा मद्दापिता”ति पुच्छि । “आम, मया मद्दापिता”ति । “एवं सन्ते तुम्हेहि सद्धिं मय्हं वादो होतू”ति । “होतु, भद्दे”ति । “कस्स पुच्छा, कस्स विस्सज्जेना”ति? “पुच्छा नाम अम्हाकं पत्ता, त्वं यं अत्तनो जाननकं पुच्छा”ति । सा सब्बमेव अत्तनो जाननकं वादं पुच्छि । थेरो तं सब्बं विस्सज्जेसि । सा उपरि पुच्छितब्बं अजानन्ती तुण्ही अहोसि । अथ नं थेरो आह — “तया बहुं पुच्छितं, मयम्पि तं एकं पज्जं पुच्छामा”ति । “पुच्छथ, भन्ते”ति । थेरो “एकं नाम किं”न्ति इमं पज्जं पुच्छि । कुण्डलकेसा नेव अन्तं न कोटिं पस्सन्ती अन्धकारं पविट्ठा विय हुत्वा “न जानामि, भन्ते”ति आह । “त्वं एत्तकम्पि अजानन्ती अज्जं किं जानिस्ससी”ति वत्वा धम्मं देसेसि । सा थेरस्स पादेसु पतित्वा, “भन्ते, तुम्हे सरणं गच्छामी”ति आह । “मा मं त्वं, भद्दे, सरणं गच्छ, सदेवके लोके अग्गपुग्गलं भगवन्तमेव सरणं गच्छा”ति । “एवं करिस्सामि, भन्ते”ति सा सायन्हसमये धम्मदेसनावेलायं सत्थु सन्निकं गन्त्वा पज्जपतिट्ठितेन वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । सत्था तस्सा जाणपरिपाकं जत्वा —

“सहस्समपि चे गाथा, अनत्थपदसंहिता ।

एकं गाथापदं सेय्यो, यं सुत्वा सुपसम्मती”ति ॥ —

इमं गाथमाह । गाथापरियोसाने यथाठिताव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.३.१-५४)

—

“पदमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू ।

इतो सतसहस्सम्हि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदाहं हंसवतियं, जाता सेट्टिकुले अहुं ।

नानारतनपज्जोते, महासुखसमप्पिता ॥

“उपेत्वा तं महावीरं, अस्सोसिं धम्मदेसनं ।
ततो जातप्पसादाहं, उपेसिं सरणं जिनं ॥

“तदा महाकारुणिको, पदुमुत्तरनामको ।
खिप्पाभिज्जानमगगन्ति, ठपेसि भिक्खुनिं सुभं ॥

“तं सुत्वा मुदिता हुत्वा, दानं दत्त्वा महेसिनो ।
निपच्च सिरसा पादे, तं ठानमभिपत्थयिं ॥

“अनुमोदि महावीरो, भद्दे यं तेभिपत्थितं ।
समिज्झिस्सति तं सब्बं, सुखिनी होहि निब्बुता ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
भद्दाकुण्डलकेसाति, हेस्सति सत्थु साविका ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“ततो चुता याममगं, ततोहं तुसितं गता ।
ततो च निम्मानरतिं, वसवत्तिपुरं ततो ॥

“यत्थ यत्थूपपज्जामि, तस्स कम्मस्स वाहसा ।
तत्थ तत्थेव राजूनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“ततो चुता मनुस्सेसु, राजूनं चक्कवत्तिनं ।
मण्डलीनञ्च राजूनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“सम्पत्तिं अनुभोत्वान, देवेसु मानुसेसु च ।
सब्बत्थ सुखिता हुत्वा, नेककप्पेसु संसरिं ॥

“इमहि भद्दके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“उपट्ठाको महेसिस्स, तदा आसि नरिस्सरो ।
कासिराजा किकी नाम, बाराणसिपुरुत्तमे ॥

“तस्स धीता चतुत्थासिं, भिक्खुदायीति विस्सुता ।
धम्मं सुत्वा जिनग्गस्स, पब्बज्जं समरोचयिं ॥

“अनुजानि न नो तातो, अगारेव तदा मयं ।
वीसवस्ससहस्सानि, विचरिम्ह अतन्दिता ॥

“कोमारिब्रह्मचरियं, राजकज्जा सुखेधिता ।
बुद्धोपट्ठाननिरता, मुदिता सत्त धीतरो ॥

“समणी समणगुत्ता च, भिक्खुनी भिक्खुदायिका ।
धम्मा चेव सुधम्मा च, सत्तमी सङ्गदायिका ॥

“खेमा उप्पलवण्णा च, पटाचारा अहं तदा ।
किसागोतमी धम्मदिन्ना, विसाखा होति सत्तमी ॥

“तेहि कम्मेहि सुकतेहि, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, गिरिब्बजपुरुत्तमे ।
जाता सेट्ठिकुले फीते, यदाहं योब्बने ठिता ॥

“चोरं वधत्थं नीयन्तं, दिस्वा रत्ता तहिं अहं ।
पिता मे तं सहस्सेन, मोचयित्वा वधा ततो ॥

“अदासि तस्स मं तातो, विदित्वान मनं मम ।
तस्साहमासिं विसट्ठा, अतीव दयिता हिता ॥

“सो मे भूसनलोभेन, बलिमज्झासयो दिसो ।
चोरप्पपातं नेत्वान, पब्बतं चेतयी वधं ॥

“तदाहं पणमित्वान, सत्तुकं सुकतज्जली ।
रक्खन्ती अत्तनो पाणं, इदं वचनमब्रविं ॥

“इदं सुवण्णकेयूरं, मुत्ता वेळुरिया बहू ।
सब्बं हरस्सु भदन्ते, मज्ज दासीति सावय ॥

“ओरोपयस्सु कल्याणी, मा बाळ्हं परिदेवसि ।
न चाहं अभिजानामि, अहन्त्वा धनमाभतं ॥

“यतो सरामि अत्तानं, यतो पत्तोस्मि विञ्जुतं ।
न चाहं अभिजानामि, अञ्जं पियतरं तथा ॥

“एहि तं उपगूहिस्सं, कत्त्वान तं पदक्खिणं ।
न च दानि पुनो अत्थि, मम तुह्मञ्च सङ्गमो ॥

“न हि सब्बेसु ठानेसु, पुरिसो होति पण्डितो ।
इत्थीपि पण्डिता होति, तत्थ तत्थ विचक्खणा ॥

“न हि सब्बेसु ठानेसु, पुरिसो होति पण्डितो ।
इत्थीपि पण्डिता होति, लहुं अत्थविचिन्तिका ॥

“लहुञ्च वत खिप्पञ्च, निकट्ठे समचेतयिं ।
मिगं उण्णा यथा एवं, तदाहं सत्तुकं वधिं ॥

“यो च उप्पतितं अत्थं, न खिप्पमनुबुज्झति ।
सो हञ्जते मन्दमति, चोरोव गिरिगम्भरे ॥

“यो च उप्पतितं अत्थं, खिप्पमेव निबोधति ।
मुच्चते सत्तुसम्बाधा, तदाहं सत्तुका यथा ॥

“तदाहं पातयित्वान, गिरिदुग्गम्हि सत्तुकं ।
सन्तिकं सेतवत्थानं, उपेत्वा पब्बजिं अहं ॥

“सण्डासेन च केसे मे, लुञ्चित्वा सब्बसो तदा ।
पब्बजित्वान समयं, आचिक्खिंसु निरन्तरं ॥

“ततो तं उग्गहेत्वाहं, निसीदित्वान एकिका ।
समयं तं विचिन्तेसिं, सुवानो मानुसं करं ॥

“छिन्नं गृह समीपे मे, पातयित्वा अपक्कमि ।
दिस्वा निमित्तमलभिं, हत्थं तं पुळ्ळाकुलं ॥

“ततो उट्ठाय संविग्गा, अपुच्छिं सहधम्मिके ।
ते अवोचुं विजानन्ति, तं अत्थं सक्क्यभिक्खवो ॥

“साहं तमत्थं पुच्छिस्सं, उपेत्वा बुद्धसावके ।
ते ममादाय गच्छिंसु, बुद्धसेट्ठस्स सन्तिकं ॥

“सो मे धम्ममदेसेसि, खन्धायतनधातुयो ।
असुभानिच्चदुक्खाति, अनत्ताति च नायको ॥

“तस्स धम्मं सुणित्वाहं, धम्मचक्खुं विसोधयिं ।
ततो विज्जातसद्दम्मा, पब्बज्जं उपसम्पदं ॥

“आयाचितो तदा आह, एहि भद्देति नायको ।
तदाहं उपसम्पन्ना, परित्तं तोयमद्वसं ॥

“पादपक्खालनेनाहं, जत्वा सउदयब्बयं ।
तथा सब्बेपि सङ्घारे, ईदिसं चिन्तयिं तदा ॥

“ततो चित्तं विमुच्चि मे, अनुपादाय सब्बसो ।
खिप्पाभिज्जानमग्गं मे, तदा पज्जापयी जिनो ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
परचित्तानि जानामि, सत्थुसासनकारिका ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
खेपेत्वा आसवे सब्बे, विसुद्धासिं सुनिम्मला ॥

“परिचिण्णो मया सत्था, कतं बुद्धस्स सासनं ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्ति समूहता ॥

“यस्सत्थाय पब्बजिता, अगारस्मानगारियं ।
सो मे अत्थो अनुप्पत्तो, सब्बसंयोजनक्खयो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मे विमलं सुद्धं, बुद्धसेट्ठस्स सासने ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं’न्ति ॥

अरहतं पन पत्वा तावदेव पब्बज्जं याचि । सत्था तस्सा पब्बज्जं अनुजानि । सा भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वान पब्बजित्वा
फलसुखेन निब्बानसुखेन च वीतिनामेन्ती अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१०७. “लूनकेसी पङ्कधरी, एकसाटी पुरे चरिं ।
अवज्जे वज्जमतिनी, वज्जे चावज्जदस्सिनी ॥

१०८. “दिवाविहारा निक्खम्म, गिज्झकूटम्हि पब्बते ।

अदसं विरजं बुद्धं, भिक्खुसङ्घपुरक्खतं ॥

१०९. “निहच्च जाणुं वन्दित्वा, सम्मुखा अज्जलिं अकं ।

एहि भद्देति मं अवच, सा मे आसूपसम्पदा ॥

११०. “चिण्णा अङ्गा च मगधा, वज्जी कासी च कोसला ।

अनका पण्णास वस्सानि, रट्ठपिण्डं अभुज्जहं ॥

१११. “पुज्जं वत पसवि बहुं, सप्पज्जो वतायं उपासको ।

यो भद्दाय चीवरं अदासि, विप्पमुत्ताय सब्बगन्थेही”ति ॥ —

इमा गाथा अभ्रासि ।

तत्थ लूनकेसीति लूना लुज्जिता केसा मय्हन्ति लूनकेसी, निगण्ठेसु पब्बज्जाय तालट्ठिना लुज्जितकेसा, तं सन्धाय वदति । **पङ्कधरी**ति दन्तकट्टस्स अखादनेन दन्तेसु मलपङ्कधारणतो पङ्कधरी । **एकसाटी**ति निगण्ठचारित्तवसेन एकसाटिका । **पुरे चरिन्ति** पुब्बे निगण्ठी हुत्वा एवं विचरिं । **अवज्जे वज्जमतिनी**ति न्हानुच्छादनदन्तकट्टखादनादिके अनवज्जे सावज्जसज्जी । **वज्जे चावज्जदस्सिनी**ति मानमक्खपलासविपल्लासादिके सावज्जे अनवज्जदिट्ठी ।

दिवाविहारा निक्खम्माति अत्तनो दिवाविहारट्ठानतो निक्खमित्वा । अयम्पि ठितमज्झन्हिकवेलायं थेरेन समागता तस्स पज्जस्स विस्सज्जनेन धम्मदेसनाय च निहतमानदब्बा पसन्नमानसा हुत्वा सत्थु सन्तिकं उपसङ्कमितुकामाव अत्तनो वसनट्ठानं गन्त्वा दिवाट्ठाने निसीदित्वा सायन्हसमये सत्थु सन्तिकं उपसङ्कमित्वा ।

निहच्च जाणुं वन्दित्वाति जाणुद्वयं पथवियं निहन्त्वा पतिट्ठपेत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा । **सम्मुखा अज्जलिं** अकन्ति सत्थु सम्मुखा दसनखसमोधानसमुज्जलं अज्जलिं अकासिं । **एहि, भद्देति मं अवच, सा मे आसूपसम्पदा**ति यं मं भगवा अरहत्तं पत्वा पब्बज्जज्ज उपसम्पदज्ज याचित्वा ठितं “एहि, भद्दे, भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा भिक्खुनीनं सन्तिके पब्बज उपसम्पज्जस्सू”ति अवच आणापेसि । सा सत्थु आणा मय्हं उपसम्पदाय कारणत्ता उपसम्पदा आसि अहोसि ।

चिण्णातिआदिका द्वे गाथा अज्जाब्याकरणगाथा । तत्थ **चिण्णा अङ्गा च मगधा**ति ये इमे अङ्गा च मगधा च वज्जी च कासी च कोसला च जनपदा पुब्बे साणाय मया रट्ठपिण्डं भुज्जन्तिया चिण्णा चरिता, तेसुयेव सत्थारा समागमतो पट्ठाय अनणा निदोसा अपगतकिलेसा हुत्वा पज्जास संवच्छरानि रट्ठपिण्डं अभुज्जिं अहं ।

येन अभिप्पसन्नमानसेन उपासकेन अत्तनो चीवरं दिन्निं, तस्स पुज्जविसेसकित्तनमुखेन अज्जं व्याकरोन्ती “**पुज्जं वत पसवी बहु**”न्ति ओसानगाथमाह । सा सुविज्जेय्याव ।

भद्दाकुण्डलकेसाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

१०. पटाचाराथेरीगाथावण्णना

नङ्गलेहि कसं खेत्तन्ति आदिका पटाचाराय थेरिया गाथा । अयम्पि पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा, एकदिवसं सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं विनयधरानं अग्गद्वाने ठपेन्तं दिस्वा, अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ती कस्सपबुद्धकाले किकिस्स कासिरज्जो गेहे पटिसन्धिं गहेत्वा सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसति वस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा भिक्खुसङ्घस्स परिवेणं अकासि । सा ततो चुता देवलोके निब्बत्ता, एकं बुद्धन्तरं दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं सेट्ठिगेहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता अत्तनो गेहे एकेन कम्मकारेण सद्धिं किलेससन्थवं अकासि । तं मातापितरो समजातिकस्स कुमारस्स दातुं दिवसं सण्ठपेसुं । तं जत्वा सा हत्थसारं गहेत्वा तेन कतसन्थवेन पुरिसेन सद्धिं अग्गद्वारेण निक्खमित्वा एकस्मिं गामके वसन्ती गब्भिनी अहोसि । सा परिपक्वे गब्भे “किं इध अनाथवासेन, कुलगेहं गच्छाम, सामी”ति वत्वा तस्मिं “अज्ज गच्छाम, स्वे गच्छामा”ति कालक्खेपं करोन्ते “नायं बालो मं नेस्सती”ति तस्मिं बहि गते गेहे पटिसामेतब्बं पटिसामेत्वा “कुलधरं गताति मय्हं सामिकस्स कथेथा”ति पटिविस्सकधरवासीनं आचिक्खित्वा “एकिकाव कुलधरं गमिस्सामी”ति मग्गं पटिपज्जि । सो आगन्त्वा गेहे तं अपस्सन्तो पटिविस्सके पुच्छित्वा “कुलधरं गता”ति सुत्वा “मं निस्साय कुलधीता अनाथा जाता”ति पदानुपदं गन्त्वा सम्पापुणि । तस्सा अन्तरामग्गे एव गब्भवुद्धानं अहोसि । सा पसुतकालतो पट्टाय पटिप्पस्सद्भगमनुस्सुक्का सामिकं गहेत्वा निवत्ति । दुतियवारम्पि गब्भिनी अहोसीति आदि सब्बं पुरिमनयेनेव वित्थारेतब्बं ।

अयं पन विसेसो — यदा तस्सा अन्तरामग्गे कम्मजवाता चलिंसु, तदा महाअकालमेघो उदपादि । समन्ततो विज्जुलताहि आदित्तं विय मेघथनितेहि भिज्जमानं विय च उदकधारानिपातनिरन्तरं नभं अहोसि । सा तं दिस्वा, “सामि, मे अनोवस्सकं ठानं जानाही”ति आह । सो इतो चितो च ओलोकेन्तो एकं तिणसज्छन्नं गुम्बं दिस्वा तत्थ गन्त्वा हत्थगताय वासिया तस्मिं गुम्बे दण्डके छिन्दितुकामो तिणेहि सज्छादितवम्मिकसीसन्ते उट्टितरुक्खदण्डकं छिन्दि । तावदेव च नं ततो वम्मिकतो निक्खमित्वा घोरविसो आसीविसो डंसि । सो तत्थेव पतित्वा कालमकासि । सा महादुक्खं अनुभवन्ती तस्स आगमनं ओलोकेन्ती द्वेपि दारके वातवुट्ठिं असहमाने विरवन्ते उरन्तरे कत्वा, द्वीहि जाणुकेहि द्वीहि हत्थेहि च भूमिं उप्पीळेत्वा यथाठिताव रत्तिं वीतिनामेत्वा विभाताय रत्तिया मंसपेसिवण्णं एकं पुत्तं पिलोतिकचुम्बटके निपज्जापेत्वा हत्थेहि उरेहि च परिगहेत्वा, इतरं “एहि, तात, पिता ते इतो गतो”ति वत्वा सामिकेन गतमग्गेण गच्छन्ती तं वम्मिकसमीपे कालङ्कतं निसिन्नं दिस्वा “मं निस्साय मम सामिको मतो”ति रोदन्ती परिदेवन्ती सकलरत्तिं देवेन वुट्ठत्ता जणुकप्पमाणं थनप्पमाणं उदकं सवन्तिं अन्तरामग्गे नदिं पत्वा, अत्तनो मन्दबुद्धिताय दुब्बलताय च द्वीहि दारकेहि सद्धिं उदकं ओतरितुं अविसहन्ती जेट्ठपुत्तं ओरिमतीरे ठपेत्वा इतरं आदाय परतीरं गन्त्वा साखाभङ्गं अत्थरित्वा तत्थ पिलोतिकचुम्बटके निपज्जापेत्वा “इतरस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति बालपुत्तकं पहातुं असक्कोन्ती पुनप्पुनं निवत्तित्वा ओलोकयमाना नदिं ओतरति ।

अथस्सा नदीमज्झं गतकाले एको सेनो तं दारकं दिस्वा “मंसपेसी”ति सज्जाय आकासतो भस्सि । सा तं दिस्वा उभो हत्थे उक्खिपित्वा “सूसू”ति तिक्खत्तुं महासद्धं निच्छारेसि । सेनो दूरभावेन तं अनादियन्तो कुमारं गहेत्वा वेहासं उप्पति । ओरिमतीरे ठितो पुत्तो उभो हत्थे उक्खिपित्वा महासद्धं निच्छारयमानं दिस्वा “मं सन्धाय वदती”ति सज्जाय वेगेन उदके पति । इति बालपुत्तको सेनेन, जेट्ठपुत्तको उदकेन हतो । सा “एको मे पुत्तो सेनेन गहितो, एको उदकेन वूळ्हो, पन्थे मे पति मतो”ति रोदन्ती परिदेवन्ती गच्छन्ती सावत्थितो आगच्छन्तं एकं पुरिसं दिस्वा पुच्छि — “कत्थ वासिकोसि, ताता”ति? “सावत्थिवासिकोम्हि, अम्मा”ति । “सावत्थियं असुकवीथियं असुककुलं नाम अत्थि, तं जानासि, ताता”ति? “जानामि, अम्म, तं पन मा पुच्छि, अज्जं पुच्छा”ति । “अज्जेन मे पयोजनं नत्थि, तदेव पुच्छामि, ताता”ति । “अम्म, त्वं अत्तनो

अनाचिक्खितुं न देसि, अज्ज ते सब्बरत्तिं देवो वस्सन्तो दिट्ठो’ति? “दिट्ठो मे, तात, मय्हमेव सो सब्बरत्तिं वुट्ठो, तं कारणं पच्छा कथेस्सामि, एतस्मिं ताव मे सेट्ठिगेहे पवत्तिं कथेही’ति । “अम्म, अज्ज रत्तियं सेट्ठि च भरिया च सेट्ठिपुत्तो चाति तयोपि जने अवत्थरमानं गेहं पति, ते एकचितकायं ज्ञायन्ति, स्वायं धूमो पज्जायति, अम्मा’ति । सा तस्मिं खणे निवत्थवत्थम्पि पतमानं न सज्जानि । सोकुम्मत्तत्तं पत्वा जातरूपेनेव —

“उभो पुत्ता कालङ्कता, पन्थे मय्हं पती मतो ।

माता पिता च भाता च, एकचितमहि डय्हरे’ति ॥ (अप० थेरी २.२.४९८) —

विलपन्ती परिब्भमति ।

ततो पट्ठाय तस्सा निवासनमत्तेनपि पटेन अचरणतो पतिताचारत्ता पटाचारात्वेव समज्जा अहोसि । तं दिस्वा मनुस्सा “गच्छ, उम्मत्तिके’ति केचि कचवरं मत्थके खिपन्ति, अज्जे पंसुं ओकिरन्ति, अपरे लेडुं खिपन्ति । सत्था जेतवने महापरिसामज्जे निसीदित्वा धम्मं देसेन्तो तं तथा परिब्भमन्तिं दिस्वा जाणपरिपाकञ्च ओलोकेत्वा यथा विहाराभिमुखी आगच्छति, तथा अकासि । परिसा तं दिस्वा “इमिस्सा उम्मत्तिकाय इतो आगन्तुं मादत्था’ति आह । “भगवा मा नं वारयित्था’ति वत्वा अविदूरद्वानं आगतकाले “सतिं पटिलभ भगिनी’ति आह । सा तावदेव बुद्धानुभावेन सतिं पटिलभित्वा निवत्थवत्थस्स पतितभावं सल्लक्खेत्वा हिरोत्तप्पं पच्चुपट्टपेत्वा उक्कुटिकं उपनिसज्जाय निसीदि । एको पुरिसो उत्तरसाटकं खिपि । सा तं निवासेत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, अवस्सयो मे होथ, एकं मे पुत्तं सेनो गण्हि, एको उदकेन वूळ्हो, पन्थे पति मतो, मातापितरो भाता च गेहेन अवत्थटा मता एकचितकस्मिं ज्ञायन्ती’ति सा सोककारणं आचिक्खि । सत्था “पटाचारे, मा चिन्तयि, तव अवस्सयो भवितुं समत्थस्सेव सन्तिकं आगतासि । यथा हि त्वं इदानी पुत्तादीनं मरणनिमित्तं अस्सूनि पवत्तेसि, एवं अनमतगगे संसारे पुत्तादीनं मरणहेतु पवत्तितं अस्सु चतुन्नं महासमुद्धानं उदकतो बहुतर’न्ति दस्सेन्तो —

“चतूसु समुद्देषु जलं परित्तकं, ततो बहं अस्सुजलं अनप्पकं ।

दुक्खेन फुट्टस्स नरस्स सोचना, किं कारणा अम्म तुवं पमज्जसी’ति ॥ (ध० प० अट्ठ० १.११२

पटाचाराथेरीवत्थु) —

गार्थं अभासि ।

एवं सत्थरि अनमतगगपरियायकथं (सं० नि० २.१२५-१२६) कथेन्ते तस्सा सोको तनुतरभावं अगमासि । अथ नं तनुभूतसोकं जत्वा “पटाचारे, पुत्तादयो नाम परलोकं गच्छन्तस्स ताणं वा लेणं वा सरणं वा भवितुं न सक्कोन्ती’ति विज्जमानापि ते न सन्ति एव, तस्मा पण्डितेन अत्तनो सीलं विसोधेत्वा निब्बानगामिमगगोयेव साधेतब्बोति दस्सेन्तो —

“न सन्ति पुत्ता ताणाय, न पिता नापि बन्धवा ।

अन्तकेनाधिपन्नस्स, नत्थि जातीसु ताणता ॥

“एतमत्थवसं जत्वा, पण्डितो सीलसंवृतो ।

निब्बानगमनं मगं, खिप्पमेव विसोधये’ति ॥ (ध० प० २८८-२८९) —

इमाहि गाथाहि धम्मं देसेसि । देसनावसाने पटाचारा सोतापत्तिफले पतिट्ठित्वा सत्थारं पब्बज्जं याचि । सत्था तं भिक्खुनीनं सन्तिकं नेत्वा पब्बाजेसि । सा लब्धूपसम्पदा उपरिमग्गत्थाय विपस्सनाय कम्मं करोन्ती एकदिवसं घटेन उदकं आदाय पादे धोवन्ती उदकं आसिञ्चि । तं थोकं ठानं गन्त्वा पच्छिज्जि, दुतियवारं आसित्तं ततो दूरं अगमासि, ततियवारं आसित्तं ततोपि दूरतरं अगमासि । सा तदेव आरम्मणं गहेत्वा तयो वये परिच्छिन्दित्वा “मया पठमं आसित्तउदकं विय इमे सत्ता पठमवयेपि मरन्ति, ततो दूरं गतं दुतियवारं आसित्तं उदकं विय मज्झिमवयेपि, ततो दूरतरं गतं ततियवारं आसित्तं उदकं विय पच्छिमवयेपि मरन्तियेवा”ति चिन्तेसि । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव ओभासं फरित्वा तस्सा सम्मुखे ठत्वा कथेन्तो विय “एवमेतं, पटाचारे, सब्बेपिमे सत्ता मरणधम्मा, तस्मा पज्चन्नं खन्धानं उदयब्बयं अपस्सन्तस्स वस्ससतं जीवतो तं पस्सन्तस्स एकाहम्मि एकक्खणम्मि जीवितं सेय्यो”ति इममत्थं दस्सेन्तो —

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं उदयब्बयं ।

एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो उदयब्बय”न्ति ॥ (ध० प० ११३) —

गाथमाह । गाथापरियोसाने पटाचारा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.२.४६८-५११)

—

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू ।

इतो सतसहस्सम्हि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदाहं हंसवतियं, जाता सेट्ठिकुले अहं ।

नानारतनपज्जोते, महासुखसमप्पिता ॥

“उपेत्वा तं महावीरं, अस्सोसिं धम्मदेसनं ।

ततो जातपसादाहं, उपेसिं सरणं जिनं ॥

“ततो विनयधारीनं, अगं वण्णेसि नायको ।

भिक्खुनिं लज्जिनिं तादिं, कप्पाकप्पविसारदं ॥

“तदा मुदितचित्ताहं, तं ठानमभिकङ्खिनी ।

निमन्तेत्वा दसबलं, ससङ्गं लोकनायकं ॥

“भोजयित्वान सत्ताहं, ददित्वाव तिचीवरं ।

निपच्च सिरसा पादे, इदं वचनमब्रविं ॥

“या तया वणिग्गता वीर, इतो अट्टमके मुनि ।

तादिसाहं भविस्सामि, यदि सिज्झति नायक ॥

“तदा अवोच मं सत्था, भदे मा भायि अस्सस ।

अनागतम्हि अद्धाने, लच्छसे तं मनोरथं ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
पटाचाराति नामेन, हेस्सति सत्थु साविका ॥

“तदाहं मुदिता हुत्वा, यावजीवं तदा जिनं ।
मेत्तचित्ता परिचरिं, ससङ्गं लोकनायकं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“इमहि भद्दके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“उपट्ठाको महेस्सिस्स, तदा आसि नरिस्सरो ।
कासिराजा किकी नाम, बाराणसिपुरुत्तमे ॥

“तस्सासिं ततिया धीता, भिक्खुनी इति विस्सुता ।
धम्मं सुत्वा जिनग्गस्स, पब्बज्जं समरोचयिं ॥

“अनुजानि न नो तातो, अगारेव तदा मयं ।
वीसवस्ससहस्सानि, विचरिम्ह अतन्दिता ॥

“कोमारिब्रह्मचरियं, राजकञ्जा सुखेधिता ।
बुद्धोपट्ठाननिरता, मुदिता सत्तधीतरो ॥

“समणी समणगुत्ता च, भिक्खुनी भिक्खुदायिका ।
धम्मा चेव सुधम्मा च, सत्तमी सङ्गदायिका ॥

“अहं उप्पलवण्णा च, खेमा भद्दा च भिक्खुनी ।
किसागोतमी धम्मदिन्ना, विसाखा होति सत्तमी ॥

“तेहि कम्मेहि सुकतेहि, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, जाता सेट्ठिकुले अहं ।
सावत्थियं पुरवरे, इद्धे फीते महद्धने ॥

“यदा च योब्बनूपेता, वितक्कवसगा अहं ।
नरं जारपतिं दिस्वा, तेन सद्धिं अगच्छहं ॥

“एकपुत्तपसूताहं, दुतियो कुच्छिया मम ।
तदाहं मातापितरो, ओक्खामीति सुनिच्छिता ॥

“नारोचेसिं पतिं मय्हं, तदा तम्मि पवासिते ।
एकिका निग्गता गेहा, गन्तुं सावत्थिमुत्तमं ॥

“ततो मे सामि आगन्त्वा, सम्भावेसि पथे ममं ।
तदा मे कम्मजा वाता, उप्पन्ना अतिदारुणा ॥

“उद्धितो च महामेघो, पसूतिसमये मम ।
दब्बत्थाय तदा गन्त्वा, सामि सप्पेन मारितो ॥

“तदा विजातदुक्खेन, अनाथा कपणा अहं ।
कुन्निदिं पूरितं दिस्वा, गच्छन्ती सकुलालयं ॥

“बालं आदाय अतरिं, पारकूले च एककं ।
सायेत्वा बालकं पुत्तं, इतरं तरणायहं ॥

“निवत्ता उक्कुसो हासि, तरुणं विलपन्तकं ।
इतरञ्च वही सोतो, साहं सोकसमप्पिता ॥

“सावत्थिनगरं गन्त्वा, अस्सोसिं सज्जे मते ।
तदा अवोचं सोकट्ठा, महासोकसमप्पिता ॥

“उभो पुत्ता कालङ्कता, पन्थे मय्हं पती मतो ।
माता पिता च भाता च, एकचित्तम्मि डय्हरे ॥

“तदा किंसा च पण्डु च, अनाथा दीनमानसा ।
इतो ततो भमन्तीहं, अदसं नरसारथिं ॥

“ततो अवोच मं सत्था, पुत्ते मा सोचि अस्सस ।
अत्तानं ते गवेसस्सु, किं निरत्थं विहज्जसि ॥

“न सन्ति पुत्ता ताणाय, न जाती नापि बन्धवा ।
अन्तकेनाधिपन्नस्स, नत्थि जातीसु ताणता ॥

“तं सुत्वा मुनिनो वाक्यं, पठमं फलमज्झगं ।
पब्बजित्वान नचिरं, अरहत्तमपापुणिं ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
परचित्तानि जानामि, सत्थुसासनकारिका ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
खेपेत्वा आसवे सब्बे, विसुद्धासिं सुनिम्मला ॥

“ततोहं विनयं सब्बं, सन्तिके सब्बदस्सिनो ।
उग्गहिं सब्बवित्थारं, ब्याहरिञ्च यथातथं ॥

“जिनो तस्मिं गुणे तुट्ठो, एतदग्गे ठपेसि मं ।
अग्गा विनयधारीनं, पटाचाराव एकिका ॥

“परिचिण्णो मया सत्था, कतं बुद्धस्स सासनं ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्ति समूहता ॥

“यस्सत्थाय पब्बजिता, अगारस्मानगारियं ।
सो मे अत्थो अनुप्पत्तो, सब्बसंयोजनक्खयो ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा सेक्खकाले अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उपरिविसेसस्स निब्बत्तिताकारं विभावेन्ती उदानवसेन

११२. “नङ्गलेहि कसं खेत्तं, बीजानि पवपं छमा ।
पुत्तदारानि पोसेन्ता, धनं विन्दन्ति माणवा ॥

११३. “किमहं सीलसम्पन्ना, सत्थुसासनकारिका ।
निब्बानं नाधिगच्छामि, अकुसीता अनुद्धता ॥

११४. “पादे पक्खालयित्वान, उदकेसु करोमहं ।
पादोदकञ्च दिस्वान, थलतो निन्नमागतं ॥

११५. “ततो चित्तं समार्थेसिं, अस्सं भद्रं वजानियं ।
ततो दीपं गहेत्त्वान, विहारं पाविसिं अहं ।
सेय्यं ओलोकयित्वान, मञ्चकम्हि उपाविसिं ॥

११६. “ततो सूचिं गहेत्वान्, वट्ठिं ओकस्सयामहं ।

पदीपस्सेव निब्बानं, विमोक्खो अहु चेतसो”ति ॥ — इमा गाथा अभसि ।

तत्थ कसन्ति कसन्ता कसिकम्मं करोन्ता । बहुत्थे हि इदं एकवचनं । पवपन्ति बीजानि वपन्ता । छमाति छमायं । भुम्मत्थे हि इदं पच्चत्तवचनं । अयज्जेत्थ सङ्खेपत्थो — इमे माणवा सत्ता नङ्गलेहि फालेहि खेत्तं कसन्ता यथाधिप्पायं खेत्तभूमियं पुब्बण्णापरण्णभेदानि बीजानि वपन्ता तंहेतु तंनिमित्तं अत्तानं पुत्तदारादीनि पोसेन्ता हुत्वा धनं पटिलभन्ति । एवं इमस्मिं लोके योनिसो पयुत्तो पच्चत्तपुरिसकारो नाम सफलो सउदयो ।

तत्थ किमहं सीलसम्पन्ना, सत्थुसासनकारिका । निब्बानं नाधिगच्छामि, अकुसीता अनुद्धताति अहं सुविसुद्धसीला आरद्धवीरियताय अकुसीता अज्झत्तं सुसमाहितचित्तताय अनुद्धता च हुत्वा चतुसच्चकम्मट्टानभावनासङ्घातं सत्थु सासनं करोन्ती कस्मा निब्बानं नाधिगच्छामि, अधिगमिस्सामि एवाति ।

एवं पन चिन्तेत्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती एकदिवसं पादधोवनउदके निमित्तं गण्णिह । तेनाह “पादे पक्खालयित्वाना”तिआदि । तस्सत्थो — अहं पादे धोवन्ती पादपक्खालनहेतु तिक्खत्तुं आसित्तेसु उदकेसु थलतो निन्नमागतं पादोदकं दिस्वा निमित्तं करोमि ।

“यथा इदं उदकं खयधम्मं वयधम्मं, एवं सत्तानं आयुसङ्घारा”ति एवं अनिच्चलक्खणं, तदनुसारेण दुक्खलक्खणं, अनत्तलक्खणञ्च उपधारेत्वा विपस्सनं वट्ठेन्ती ततो चित्तं समाधेसिं, अस्सं भद्रं वजानियन्ति यथा अस्सं भद्रं आजानियं कुसलो सारथि सुखेन सारेति, एवं मय्हं चित्तं सुखेनेव समाधेसिं, विपस्सनासमाधिना समाहितं अकासिं । एवं पन विपस्सनं वट्ठेन्ती उतुसप्पायनिजिगिसाय ओवरकं पविसन्ती अन्धकारविधमनत्थं दीपं गहेत्वा गब्भं पविसित्वा दीपं ठपेत्वा मज्जके निसिन्नमत्ताव दीपं विज्झापेतुं अग्गळसूचिया दीपवट्ठिं आकट्ठिं, तावदेव उतुसप्पायलाभेन तस्सा चित्तं समाहितं अहोसि, विपस्सनावीथिं ओतरि, मग्गेन घट्टेसि । ततो मग्गपटिपाटिया सब्बसो आसवानं खयो अहोसि । तेन वुत्तं — “ततो दीपं गहेत्वान्... पे०... विमोक्खो अहु चेतसो”ति । तत्थ सेय्यं ओलोकयित्वानाति दीपालोकेन सेय्यं पस्सित्वा ।

सूचिन्ति अग्गळसूचिं । वट्ठिं ओकस्सयामीति दीपं विज्झापेतुं तेलभिमुखं दीपवट्ठिं आकट्ठेमि । विमोक्खोति किलेसेहि विमोक्खो । सो पन यस्मा परमत्थतो चित्तस्स सन्तति, तस्मा वुत्तं “चेतसो”ति । यथा पन वट्ठितेलादिके पच्चये सति उप्पज्जनारहो पदीपो तदभावे अनुप्पज्जनतो निब्बुतोति वुच्चति, एवं किलेसादिपच्चये सति उप्पज्जनारहं चित्तं तदभावे अनुप्पज्जनतो विमुत्तन्ति वुच्चतीति आह — “पदीपस्सेव निब्बानं, विमोक्खो अहु चेतसो”ति ।

पटाचाराथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

११. तिसमत्ताथेरीगाथावण्णना

मुसलानि गहेत्वानातिआदिका तिसमत्तानं थेरीनं गाथा । तापि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्तियो अनुक्कमेन उपचितविमोक्खसम्भारा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सककम्मसञ्चोदिता तत्थ तत्थ कुलगहे निब्बत्तित्वा विज्जुत्तं पत्वा पटाचाराय थेरिया सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा पब्बजित्वा परिसुद्धसीला वत्तपटिवत्तं परिपूरेन्तियो विहरन्ति । अथेकदिवसं पटाचाराथेरी तासं ओवादं देन्ती —

११७. “मुसलानि गहेत्वान, धज्जं कोट्टेन्ति माणवा ।
पुत्तदारानि पोसेन्ता, धनं विन्दन्ति माणवा ॥

११८. “करोथ बुद्धसासनं, यं कत्वा नानुतप्पति ।
खिप्पं पादानि धोवित्वा, एकमन्ते निसीदथ ।
चेतोसमथमनुयुत्ता, करोथ बुद्धसासनं”न्ति ॥ — इमा द्वे गाथा अभासि ।

तत्थायं सङ्खेपत्थो — इमे सत्ता जीवितहेतु मुसलानि गहेत्वा परेसं धज्जं कोट्टेन्ति, उदुक्खलकम्मं करोन्ति । अज्जम्पि एदिसं निहीनकम्मं कत्वा पुत्तदारं पोसेन्ता यथारहं धनम्पि संहरन्ति । तं पन नेसं कम्मं निहीनं गम्मं पोथुज्जनिकं दुक्खं अनत्थसज्जितञ्च । तस्मा एदिसं संकिलेसिकपपञ्चं वज्जेत्वा करोथ बुद्धसासनं सिक्खत्तयसङ्घातं सम्मासम्बुद्धसासनं करोथ सम्पादेथ अत्तनो सन्ताने निब्बत्तेथ । तत्थ कारणमाह — “यं कत्वा नानुतप्पती”ति, यस्स करणहेतु एतरहि आयतिञ्च अनुतापं नापज्जति । इदानि तस्स करणे पुब्बकिच्चं अनुयोगविधिञ्च दस्सेतुं, “खिप्पं पादानि धोवित्वा”तिआदि वुत्तं । तत्थ यस्मा अधोवितपादस्स अविक्खालितमुखस्स च निसज्जसुखं उतुसप्पायलाभो च न होति, पादे पन धोवित्वा मुखञ्च विक्खालेत्वा एकमन्ते निसिन्नस्स तदुभयं लभति, तस्मा खिप्पं इमं यथालब्धं खणं अविराधेन्तियो पादानि अत्तनो पादे धोवित्वा एकमन्ते विवित्ते ओकासे निसीदथ निसज्जथ । अट्ठतिसाय आरम्मणेसु यत्थ कत्थचि चित्तरुचिके आरम्मणे अत्तनो चित्तं उपनिबन्धित्वा चेतोसमथमनुयुत्ता समाहितेन चित्तेन चतुसच्चकम्मट्टानभावनावसेन बुद्धस्स भगवतो सासनं ओवादं अनुसिद्धिं करोथ सम्पादेथाति ।

अथ ता भिक्खुनियो तस्सा थेरिया ओवादे ठत्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा भावनाय कम्मं करोन्तियो जाणस्स परिपाकं गतत्ता हेतुसम्पन्नताय च सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा ओवादगाथाहि सद्धिं —

११९. “तस्सा ता वचनं सुत्वा, पटाचाराय सासनं ।
पादे पक्खालयित्वान, एकमन्तं उपाविसुं ।
चेतोसमथमनुयुत्ता, अकंसु बुद्धसासनं ॥

१२०. “रत्तिया पुरिमे यामे, पुब्बजातिमनुस्सरुं ।
रत्तिया मज्झिमे यामे, दिब्बचक्खुं विसोधयुं ।
रत्तिया पच्छिमे यामे, तमोखन्धं पदालयुं ॥

१२१. “उट्ठाय पादे वन्दिसु, कता ते अनुसासनी ।
इन्दं व देवा तिदसा, सङ्गामे अपराजितं ।
पुरक्खत्वा विहस्साम, तेविज्जाम्हा अनासवा”ति ॥ —

इमा गाथा अभासिसु ।

तत्थ तस्सा ता वचनं सुत्वा, पटाचाराय सासनन्ति तस्सा पटाचाराय थेरिया किलेसपटिसत्तुसासनट्ठेन सासनभूतं ओवादवचनं, ता तिसमत्ता भिक्खुनियो सुत्वा पटिस्सुत्वा सिरसा सम्पटिच्छित्वा ।

उद्वाय पादे वन्दिसु, कता ते अनुसासनीति यथासम्पटिच्छितं तस्सा सासनं अट्ठिं कत्वा मनसि कत्वा यथाफासुकट्टाने निसीदित्वा भावेन्तियो भावनं मत्थकं पापेत्वा अत्तना अधिगतविसेसं आरोचेतुं निसिन्नासनतो उद्वाय तस्सा सन्तिकं गन्त्वा “महाथेरि तवानुसासनी यथानुसिट्ठं अम्हेहि कता”ति वत्वा तस्सा पादे पञ्चपटिद्धितेन वन्दिसु। इन्दं देवा तिदसा, सङ्गामे अपराजितन्ति देवासुरसङ्गामे अपराजितं विजिताविं इन्दं तावतिसा देवा विय महाथेरि, मयं तं पुरक्खत्वा विहरिस्साम अज्जस्स कत्तब्बस्स अभावतो। तस्मा “तेविज्जाम्ह अनासवा”ति अत्तनो कतज्जुभावं पवेदेन्ती इदमेव तासं अज्जाब्याकरणं अहोसि। यं पनेत्थ अत्थतो अविभत्तं, तं हेट्ठा वुत्तनयमेव।

तिसमत्ताथेरीगाथावण्णना निट्ठिता।

१२. चन्दाथेरीगाथावण्णना

दुग्गताहं पुरे आसिन्तिआदिका चन्दाय थेरिया गाथा। अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती अनुक्कमेन सम्भतविमोक्खसम्भारा परिपक्कजाणा इमस्मिं बुद्धुप्पादे अज्जतरस्मिं ब्राह्मणगामे अपज्जातस्स ब्राह्मणस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि। तस्सा निब्बत्तितो पट्टायं तं कुलं भोगेहि परिक्खयं गतं। सा अनुक्कमेन विज्जुतं पत्वा दुक्खेन जीवति। अथ तस्मिं गेहे अहिवातरोगो उप्पज्जि। तेनस्सा सब्बेपि जातका मरणव्यसनं पापुणिसु। सा जातिक्खये जाते अज्जत्थ जीवितुं असक्कोन्ती कपालहत्था कुले कुले विचरित्वा लद्धलद्धेन भिक्खाहारेन यापेन्ती एकदिवसं पटाचाराय थेरिया भत्तविस्सग्गट्टानं अगमासि। भिक्खुनियो तं दुक्खितं खुद्दाभिभूतं दिस्वान सज्जातकारुज्जा पियसमुदाचारेन सङ्गहेत्वा तत्थ विज्जमानेन उपचारमनोहरेन आहारेन सन्तप्पेसुं। सा तासं आचारसीले पसीदित्वा थेरिया सन्तिकं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि। तस्सा थेरी धम्मं कथेसि। सा तं धम्मं सुत्वा सासने अभिप्पसन्ना संसारे च सज्जातसंवेगा पब्बजि। पब्बजित्वा च थेरिया ओवादे ठत्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा भावनं अनुयुज्जन्ती कताधिकारताय जाणस्स च परिपाकं गतत्ता न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा —

१२२. “दुग्गताहं पुरे आसिं, विधवा च अपुत्तिका।
विना मित्तेहि जातीहि, भत्तचोळस्स नाधिगं॥

१२३. “पत्तं दण्डज्ज गण्हित्वा, भिक्खमाना कुला कुलं।
सीतुण्हेन च डक्खन्ती, सत्त वस्सानि चारिहं॥

१२४. “भिक्खुनिं पुन दिस्वान, अन्नपानस्स लाभिनिं।
उपसङ्कम्मं अवोचं, पब्बज्जं अनगारियं॥

१२५. “सा च मं अनुकम्पाय, पब्बाजेसि पटाचारा।
ततो मं ओवदित्वान, परमत्थे नियोजयि॥

१२६. “तस्साहं वचनं सुत्वा, अकासिं अनुसासनिं।
अमोघो अय्यायोवादो, तेविज्जाम्हि अनासवा”ति॥ —

उदानवसेन इमा गाथा अभसि ।

तत्थ दुग्गताति दलिद्वा । पुरेति पब्बजिततो पुब्बे । पब्बजितकालतो पट्टाय हि इध पुग्गलो भोगेहि अट्ठो वा दलिद्दो वाति न वत्तब्बो । गुणेहि पन अयं थेरी अट्ठयेव । तेनाह “दुग्गताहं पुरे आसि”न्ति । विधवाति धवो वुच्चति सामिको, तदभावा विधवा, मतपतिकाति अत्थो । अपुत्तिकाति पुत्तरहिता । विना मित्तेहीति मित्तेहि बन्धवेहि च परिहीना रहिता । भत्तचोळस्स नाधिगन्ति भत्तस्स चोळस्स च पारिपूरिं नाधिगच्छिं, केवलं पन भिक्खापिण्डस्स पिलोतिकाखण्डस्स च वसेन घासच्छादनमत्तमेव अलत्थन्ति अधिप्पायो । तेनाह “पत्तं दण्डज्ज गणिहत्वा”तिआदि ।

तत्थ पत्तन्ति मत्तिकाभाजनं । दण्डन्ति गोणसुनखादिपरिहरणदण्डकं । कुला कुलन्ति कुलतो कुलं । सीतुण्हेन च डहन्तीति वसनगेहाभावतो सीतेन च उण्हेन च पीळियमाना ।

भिक्खुनिन्ति पटाचारार्थेरिं सन्धाय वदति । पुनाति पच्छा, सत्तसंवच्छरतो अपरभागे ।

परमत्थेति परमे उत्तमे अत्थे, निब्बानगामिनिया पटिपदाय निब्बाने च । नियोजयीति कम्मट्ठानं आचिक्खन्ती नियोजेसि । सेसं वुत्तनयमेव ।

चन्दाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

पञ्चकनिपातवण्णना निट्ठिता ।

६. छक्कनिपातो

१. पञ्चसतमत्ताथेरीगाथावण्णना

छक्कनिपाते यस्स मग्गं न जानासीतिआदिका पञ्चसतमत्तानं थेरीनं गाथा । इमापि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्तियो अनुक्कमेन उपचितविमोक्खसम्भारा हुत्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे तत्थ तत्थ कुलगेहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता मातापितूहि पतिकुलं आनीता तत्थ तत्थ पुत्ते लभित्वा घरावासं वसन्तियो समानजातिकस्स तादिसस्स कम्मस्स कतत्ता सब्बाव मतपुत्ता हुत्वा, पुत्तसोकेन अभिभूता पटाचाराय थेरिया सन्तिकं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा निसिन्ना अत्तनो सोककारणं आरोचेसुं । थेरी तासं सोकं विनोदेन्ती —

१२७. “यस्स मग्गं न जानासि, आगतस्स गतस्स वा ।

तं कुतो चागतं सत्तं, मम पुत्तोति रोदसि ॥

१२८. “मग्गज्ज खोस्स जानासि, आगतस्स गतस्स वा ।

न नं समनुसोचेसि, एवंधम्मा हि पाणिनो ॥

१२९. “अयाचितो ततागच्छि, नानुज्जातो इतो गतो ।

कुतोचि नून आगन्त्वा, वसित्वा कतिपाहकं ।

इतोपि अज्जेन गतो, ततोपज्जेन गच्छति ॥

१३०. “पेतो मनुस्सरूपेन, संसरन्तो गमिस्सति ।
यथागतो तथा गतो, का तत्थ परिदेवना”ति ॥ —

इमाहि चतूहि गाथाहि धम्मं देसेसि ।

ता तस्सा धम्मं सुत्वा सज्जातसंवेगा थेरिया सन्तिके पब्बजिंसु । पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्तियो विमुत्तिपरिपाचनीयानं धम्मनं परिपाकं गतत्ता न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्ते पतिट्ठहिंसु । अथ ता अधिगतारहत्ता अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन “**यस्स मग्गं न जानासी**”ति आदिकाहि ओवादगाथाहि सद्धि —

१३१. “अब्बही वत मे सल्लं, दुद्धसं हदयस्सितं ।
या मे सोकपरेताय, पुत्तसोकं व्यपानुदि ॥

१३२. “साज्ज अब्बूळहसल्लाहं, निच्छाता परिनिब्बुता ।
बुद्धं धम्मञ्च सङ्गञ्च, उपेमि सरणं मुनि”न्ति ॥ —

इमा गाथा विसुं विसुं अभासिंसु ।

तत्थ **यस्स मग्गं न जानासि, आगतस्स गतस्स वा**ति यस्स सत्तस्स इध आगतस्स आगतमग्गं वा इतो गतस्स गतमग्गं वा त्वं न जानासि । अनन्तरा अतीतानागतभवूपपत्तियो सन्धाय वदति । **तं कुतो चागतं सत्तन्ति** तं एवं अविज्जातागतगतमग्गं कुतोचि गतितो आगतमग्गं आगच्छन्तेन अन्तरामग्गे सब्बेन सब्बं अकतपरिचयसमागतपुरिससदिसं सत्तं केवलं ममत्तं उप्पादेत्वा मम पुत्तोति कुतो केन कारणेन रोदसि । अप्पटिकारतो मम पुत्तस्स च अकातब्बतो न एत्थ रोदनकारणं अत्थीति अधिप्पायो ।

मग्गञ्च खोस्स जानासीति अस्स तव पुत्ताभिमतस्स सत्तस्स आगतस्स आगतमग्गञ्च गतस्स गतमग्गञ्च अथ जानेय्यासि । **न नं समनुसोचेसी**ति एवम्पि नं न समनुसोचेय्यासि । कस्मा? **एवंधम्मा हि पाणिनो**, दिट्ठधम्मोपि हि सत्तानं सब्बेहि पियेहि मनापेहि नानाभावा विनाभावा तत्थ वसवत्तिताय अभावतो, पगेव अभिसम्परायं ।

अयाचितो ततागच्छीति ततो परलोकतो केनचि अयाचितो इध आगच्छि । “आगतो”तिपि पाळि, सो एवत्थो । **नानुज्जातो इतो गतो**ति इधलोकतो केनचि अननुज्जातो परलोकं गतो । **कुतोची**ति निरयादितो यतो कुतोचि गतितो । नूनाति परिसङ्कायं । **वसित्वा कतिपाहकन्ति** कतिपयदिवसमत्तं इध वसित्वा । **इतोपि अज्जेन गतो**ति इतोपि भवतो अज्जेन गतो, इतो अज्जम्पि भवं पटिसन्धिवसेन उपगतो । **ततोपज्जेन गच्छती**ति ततोपि भवतो अज्जेन गमिस्सति, अज्जमेव भवं उपगमिस्सति ।

पेतोति अपेतो तं तं भवं उपपज्जित्वा ततो अपगतो । **मनुस्सरूपेना**ति निदस्सनमत्तमेतं, मनुस्सभावेन तिरच्छानादिभावेन चाति अत्थो । **संसरन्तो**ति अपरापरं उपपत्तिवसेन संसरन्तो । **यथागतो तथा गतो**ति यथा अविज्जातगतितो च अनामन्तेत्वा आगतो तथा अविज्जातगतिको अननुज्जातोव गतो । **का तत्थ परिदेवना**ति तत्थ

तादिसे अवसवत्तिनि यथाकामावचरे का नाम परिदेवना, किं परिदेवितेन पयोजनन्ति अत्थो । सेसं वुत्तनयमेव ।

एत्थ च आदितो चतस्सो गाथा पटाचाराय थेरिया तेसं पञ्चमत्तानं इत्थिसतानं सोकविनोदनवसेन विसुं विसुं भासिता । तस्सा ओवादे ठत्वा पब्बजित्वा अधिगतविसेसाहि ताहि पञ्चसतमत्ताहि भिक्खुनीहि छपि गाथा पच्चेकं भासिताति दट्ठब्बा ।

पञ्चसता पटाचाराति पटाचाराय थेरिया सन्तिके लद्धओवादताय पटाचाराय वुत्तं अवेदिसुन्ति कत्वा “पटाचारा”ति लद्धनामा पञ्चसता भिक्खुनियो ।

पञ्चसतमत्ताथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

२. वासेट्ठीथेरीगाथावण्णना

पुत्तसोकेनहं अट्ठातिआदिका वासेट्ठिया थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती अनुक्कमेन सम्भतविमोक्खसम्भारा देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे वेसालियं कुलगेहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता मातापितूहि समानजातिकस्स कुलपुत्तस्स दिन्ना पतिकुलं गन्त्वा तेन सद्धिं सुखसंवासं वसन्ती एकं पुत्तं लभित्वा तस्मिं आधावित्वा परिधावित्वा विचरणकाले कालं कते पुत्तसोकेन अट्ठिता उम्मत्तिका अहोसि । सा जातकेसु सामिके च तिकिच्छं करोन्तेसु तेसं अजानन्तानंयेव पलायित्वा यतो ततो परिब्भमन्ती मिथिलानगरं सम्पत्ता तत्थद्दस भगवन्तं अन्तरवीथियं गच्छन्तं दन्तं गुत्तं संयतिन्द्रियं नागं । दिस्वान सह दस्सनेन बुद्धानुभावतो अपगतुम्मादा पकत्तिचित्तं पटिलभि । अथस्सा सत्था संखित्तेन धम्मं देसेसि । सा तं धम्मं सुत्वा पटिलद्धसंवेगा सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा सत्थु आणाय भिक्खुनीसु पब्बजित्वा कतपुब्बकिच्चा विपस्सनं पट्टपेत्वा घटेन्ती वायमन्ती परिपक्कजाणताय न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१३३. “पुत्तसोकेनहं अट्ठा, खित्तचित्ता विसज्जिनी ।
नग्गा पकिण्णकेसी च, तेन तेन विचारिहं ॥

१३४. “वीथिसङ्कारकूटेसु, सुसाने रथियासु च ।
अचरिं तीणि वस्सानि, खुप्पिपासा समप्पिता ॥

१३५. “अथद्दसासिं सुगतं, नगरं मिथिलं पति ।
अदन्तानं दमेतारं, सम्बुद्धमकुतोभयं ॥

१३६. “सचित्तं पटिलद्धान, वन्दित्वान उपाविसिं ।
सो मे धम्ममदेसेसि, अनुकम्पाय गोतमो ॥

१३७. “तस्स धम्मं सुणित्वान, पब्बजिं अनगारियं ।
युज्जन्ती सत्थुवचने, सच्छाकासिं पदं सिवं ॥

१३८. “सब्बे सोका समुच्छिन्ना, पहीना एतदन्तिका ।
परिज्जाता हि मे वत्थू, यतो सोकान सम्भवो”ति ॥ —

इमा गाथा अभासि ।

तत्थ अट्ठाति अट्ठिता । अयमेव वा पाठो, अट्ठिता पीळिताति अत्थो । **खित्तचित्ताति** सोकुम्मादेन खित्तहदया । ततो एव पकतिसज्जाय विगमेन **विसज्जिनी** । हिरोत्तप्पाभावतो अपगतवत्थताय **नग्गा** । विधुतकेसताय **पकिण्णकेसी** । **तेन** तेनाति गामेन गामं नगरेन नगरं वीथिया वीथिं विचरिं अहं ।

अथाति पच्छा उम्मादसंवत्तनियस्स कम्मस्स परिक्खये । **सुगतन्ति** सोभनगमनत्ता सुन्दरं ठानं गतत्ता सम्मा गदत्ता सम्मा च गतत्ता सुगतं भगवन्तं । **मिथिलं पतीति** मिथिलाभिमुखं, मिथिलानगराभिमुखं गच्छन्तन्ति अत्थो ।

सचित्तं पटिलद्धानाति बुद्धानुभावेन उम्मादं पहाय अत्तनो पकतिचित्तं पटिलभित्वा ।

युज्जन्ती सत्थुवचनेति सत्थु सम्मासम्बुद्धस्स सासने योगं करोन्ती भावनं अनुयुज्जन्ती । **सच्छाकासिं पदं सिवन्ति** सिवं खेमं चतूहि योगेहि अनुपहुतं निब्बानं पदं सच्छिकासिं ।

एतदन्तिकाति एतं इदानीं मया अधिगतं अरहत्तं अन्तो परियोसानं एतेसन्ति एतदन्तिका, सोका । न दानि तेसं सम्भवो अत्थीति अत्थो । **यतो सोकान सम्भवोति** यतो अन्तोनिज्झानलक्खणानं सोकानं सम्भवो, तेसं सोकानं पञ्चुपादानक्खन्धसङ्घाता वत्थू अधिष्ठानानि जाततीरणपहानपरिज्जाहि परिज्जाता । तस्मा सोका एतदन्तिकाति योजना ।

वासेट्ठीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

३. खेमाथेरीगाथावण्णना

दहरा त्वं रूपवतीति आदिका खेमाय थेरिया गाथा । अयं किर पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे पराधीनवुत्तिका परेसं दासी अहोसि । सा परेसं वेय्यावच्चकरणेन जीविकं कप्पेन्ती एकदिवसं पदुमुत्तरस्स सम्मासम्बुद्धस्स अगसावकं सुजातत्थेरं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा तयो मोदके दत्त्वा तंदिवसमेव अत्तनो केसे विस्सज्जेत्वा थेरस्स दानं दत्त्वा “अनागते महापज्जा बुद्धस्स साविका भवेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा यावजीवं कुसलकम्मे अप्पमत्ता हुत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ती अनुक्कमेन छकामसग्गे, तेसं तेसं देवराजूनं महेसिभावेन उपपन्ना, मनुस्सलोकेपि अनेकवारं चक्कवत्तीनं मण्डलराजूनञ्च महेसिभावं उपगता महासम्पत्तियो अनुभवित्वा विपस्सिस्स भगवतो काले मनुस्सलोके उप्पज्जित्वा विज्जुतं पत्वा, सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसंवेगा पब्बजित्वा दसवस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरन्ती बहुस्सुता धम्मकथिका हुत्वा बहुजनस्स धम्मकथनादिना पज्जासंवत्तनियकम्मं कत्वा ततो चवित्वा सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं कप्पे भगवतो च ककुसन्धस्स भगवतो च कोणागमनस्स काले विभवसम्पन्ने कुले निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा महन्तं सङ्घारामं कारेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स निव्यादेसि ।

भगवतो पन कस्सपदसबलस्स काले किकिस्स कासिरज्जो सब्बजेट्टिका समणी नाम धीता हुत्वा, सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसंवेगा अगारेयेव ठिता, वीसति वस्ससहस्सानि कोमारिब्रह्मचरियं चरन्ती समणगुत्तादीहि अत्तनो

भगिनीहि सद्धिं रमणीयं परिवेणं कारेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स निव्यादेसि । एवमेव तत्थ तत्थ भवे आयतनगतं उळारं पुञ्जकम्मं कत्वा सुगतीसुयेव संसरित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे महरट्ठे साकलनगरे राजकुले निव्वत्ति । **खेमा**तिस्सा नामं अहोसि, सुवण्णवण्णा कञ्चनसन्निभत्तचा । सा वयप्पत्ता बिम्बिसाररज्जो गेहं गता । सत्थरि वेळुवने विहरन्ते रूपमत्ता हुत्वा “रूपे दोसं दस्सेती”ति सत्थु दस्सनाय न गच्छति ।

राजा मनुस्सेहि वेळुवनस्स वण्णे पकासापेत्वा देविया विहारदस्सनाय चित्तं उप्पादेसि । अथ देवी “विहारं पस्सिस्सामी”ति राजानं पटिपुच्छि । राजा “विहारं गन्त्वा सत्थारं अदिस्वा आगन्तुं न लभिस्ससी”ति वत्वा पुरिसानं सज्जं अदासि — “बलक्कारेनपि देविं दसबलं दस्सेथा”ति । देवी विहारं गन्त्वा दिवसभागं खेपेत्वा निवत्तेन्ती सत्थारं अदिस्वाव गन्तुं आरब्धा । अथ नं राजपुरिसा अनिच्छन्तिमि सत्थु सन्तिकं नयिंसु । सत्था तं आगच्छन्तिं दिस्वा इद्धिया देवच्छरासदिसं इत्थिं निम्मिनित्वा तालपण्णं गहेत्वा बीजयमानं अकासि । खेमा देवी तं दिस्वा चिन्तेसि — “एवरूपा नाम देवच्छरपटिभागा इत्थियो भगवतो अविदूरे तिट्ठन्ति, अहं एतासं परिचारिकतायपि नप्पहोमि, मनमि निक्कारणा पापचित्तस्स वसेन नट्ठा”ति निमित्तं गहेत्वा तमेव इत्थिं ओलोकयमाना अट्ठासि । अथस्सा पस्सन्तियाव सत्थु अधिट्ठानबलेन सा इत्थी पठमवयं अतिक्कम्म मज्झिमवयमि अतिक्कम्म पच्छिमवयं पत्वा खण्डदन्ता पलितकेसा वलित्तचा हुत्वा सद्धिं तालपण्णेन परिवत्तित्वा पति । ततो खेमा कताधिकारत्ता एवं चिन्तेसि — “एवंविधमि सरीरं ईदिसं विपत्तिं पापुणि, मय्हमि सरीरं एवंगतिकमेव भविस्सती”ति । अथस्सा चित्ताचारं जत्वा सत्था —

“ये रागरत्तानुपतन्ति सोतं, सयं कतं मक्कटकोव जालं ।

एतमि छेत्वान परिब्वजन्ति, अनपेक्खिनो कामसुखं पहाया”ति ॥ —

गाथमाह । सा गाथापरियोसाने सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणीति अट्ठकथासु आगतं । अपदाने पन “इमं गाथं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठिता राजानं अनुजानापेत्वा पब्वजित्वा अरहत्तं पापुणी”ति आगतं । तत्थायं **अपदानपाळि** (अप० थेरी २.२.२८९-३८३) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मोसु चक्खुमा ।

इतो सतसहस्समिहि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदाहं हंसवतियं, जाता सेट्ठिकुले अहुं ।

नानारतनपज्जोते, महासुखसमप्पिता ॥

“उपेत्वा तं महावीरं, अस्सोसिं धम्मदेसनं ।

ततो जातप्पसादाहं, उपेमि सरणं जिनं ॥

“मातरं पितरं चाहं, आयाचित्वा विनायकं ।

निमन्तयित्वा सत्ताहं, भोजयिं सहसावकं ॥

“अतिक्कन्ते च सत्ताहे, महापज्ज्ञानमुत्तमं ।

भिक्खुनिं एतदग्गमिहि, ठपेसि नरसारथि ॥

“तं सुत्वा मुदिता हुत्वा, पुनो तस्स महेसिनो ।
कारं कत्वान तं ठानं, पणिपच्च पणीदहिं ॥

“ततो मम जिनो आह, सिज्झतं पणिधी तव ।
ससङ्गे मे कतं कारं, अप्पमेय्यफलं तया ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
एतदग्गमनुप्पत्ता, खेमा नाम भविस्सति ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसूपगा अहं ॥

“ततो चुता याममगं, ततोहं तुसितं गता ।
ततो च निम्मानरतिं, वसवत्तिपुरं ततो ॥

“यत्थ यत्थूपपज्जामि, तस्स कम्मस्स वाहसा ।
तत्थ तत्थेव राजूनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“ततो चुता मनुस्सत्ते, राजूनं चक्कवत्तिनं ।
मण्डलीनञ्च राजूनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“सम्पत्तिं अनुभोत्वान, देवेसु मनुजेसु च ।
सब्बत्थ सुखिता हुत्वा, नेककप्पेसु संसरिं ॥

“एकनवुतितो कप्पे, विपस्सी लोकनायको ।
उप्पज्जि चारुदस्सनो, सब्बधम्मविपस्सको ॥

“तमहं लोकनायकं, उपेत्वा नरसारथिं ।
धम्मं भणितं सुत्वान, पब्बजिं अनगारियं ॥

“दसवस्ससहस्सानि, तस्स वीरस्स सासने ।
ब्रह्मचरियं चरित्वान, युत्तयोगा बहुस्सुता ॥

“पच्चयाकारकुसला, चतुसच्चविसारदा ।
निपुणा चित्तकथिका, सत्थुसासनकारिका ॥

“ततो चुताहं तुसितं, उपपन्ना यसस्सिनी ।
अभिभोमि तहिं अञ्जे, ब्रह्मचारीफलेनहं ॥

“यत्थ यत्थूपपन्नाहं, महाभोगा महद्धना ।
मेधाविनी सीलवती, विनीतपरिसापि च ॥

“भवामि तेन कम्मेन, योगेन जिनसासने ।
सब्बा सम्पत्तियो मय्हं, सुलभा मनसो पिया ॥

“योपि मे भवते भत्ता, यत्थ यत्थ गतायपि ।
विमानेति न मं कोचि, पटिपत्तिबलेन मे ॥

“इमहि भद्दके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
नामेन कोणागमनो, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“तदा हि बाराणसियं, सुसमिद्धकुलप्पजा ।
धनञ्जानी सुमेधा च, अहमि च तयो जना ॥

“सङ्घाराममदासिमह, दानसहायिका पुरे ।
सङ्घस्स च विहारमि, उद्दिस्स कारिका मयं ॥

“ततो चुता मयं सब्बा, तावतिसूपगा अहुं ।
यससा अगगतं पत्ता, मनुस्सेसु तथेव च ॥

“इमस्मियेव कप्पमि, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“उपट्ठाको महेसिस्स, तदा आसि नरिस्सरो ।
कासिराजा किकी नाम, बाराणसिपुरुत्तमे ॥

“तस्सासिं जेट्टिका धीता, समणी इति विस्सुता ।
धम्मं सुत्वा जिनग्गस्स, पब्बज्जं समरोचयिं ॥

“अनुजानि न नो तातो, अगारेव तदा मयं ।
वीसवस्ससहस्सानि, विचरिमह अतन्दिता ॥

“कोमारिब्रह्मचरियं, राजकञ्जा सुखेधिता ।
बुद्धोपट्ठाननिरता, मुदिता सत्त धीतरो ॥

“समणी समणगुत्ता च, भिक्खुनी भिक्खुदायिका ।
धम्मा चेव सुधम्मा च, सत्तमी सङ्गदायिका ॥

“अहं उप्पलवण्णा च, पटाचारा च कुण्डला ।
किसागोतमी धम्मदिन्ना, विसाखा होति सत्तमी ॥

“कदाचि सो नरादिच्चो, धम्मं देसेसि अब्भुतं ।
महानिदानसुत्तन्तं, सुत्वा तं परियापुणिं ॥

“तेहि कम्मेहि सुकतेहि, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, साकलाय पुरुत्तमे ।
रज्जो मद्दस्स धीताम्हि, मनापा दयिता पिया ॥

“सह मे जातमत्तम्हि, खेमं तम्हि पुरे अहु ।
ततो खेमाति नामं मे, गुणतो उपपज्जथ ॥

“यदाहं योब्बनं पत्ता, रूपलावज्जभूसिता ।
तदा अदासि मं तातो, बिम्बिसारस्स राजिनो ॥

“तस्साहं सुप्पिया आसिं, रूपकेलायने रता ।
रूपानं दोसवादीति, न उपेसिं महादयं ॥

“बिम्बिसारो तदा राजा, ममानुग्गहबुद्धिया ।
वण्णयित्वा वेळुवनं, गायके गापयी ममं ॥

“रम्मं वेळुवनं येन, न दिट्ठं सुगतालयं ।
न तेन नन्दनं दिट्ठं, इति मज्जामसे मयं ॥

“येन वेळुवनं दिट्ठं, नरनन्दननन्दनं ।
सुदिट्ठं नन्दनं तेन, अमरिन्दसुनन्दनं ॥

“विहाय नन्दनं देवा, ओतरित्वा महीतलं ।
रम्मं वेळुवनं दिस्वा, न तप्पन्ति सुविम्हिता ॥

“राजपुज्जेन निब्बत्तं, बुद्धपुज्जेन भूसितं ।
को वत्ता तस्स निस्सेसं, वनस्स गुणसञ्चयं ॥

“तं सुत्वा वनसमिद्धं, मम सोतमनोहरं ।
ददुकामा तमुय्यानं, रञ्जो आरोचयिं तदा ॥

“महता परिवारेन, तदा च सो महीपति ।
मं पेसेसि तमुय्यानं, दस्सनाय समुस्सुकं ॥

“गच्छ पस्स महाभोगे, वनं नेत्तरसायनं ।
यं सदा भाति सिरिया, सुगताभानुरञ्जितं ॥

“यदा च पिण्डाय मुनि, गिरिब्बजपुरुत्तमं ।
पविट्ठोहं तदायेव, वनं ददुमुपागमिं ॥

“तदा तं फुल्लविपिनं, नानाभमरकूजितं ।
कोकिलागीतसहितं, मयूरगणनच्चितं ॥

“अप्पसद्दमनाकिण्णं, नानाचङ्कमभूसितं ।
कुटिमण्डपसंकिण्णं, योगीवरविराजितं ॥

“विचरन्ती अमञ्जिस्सं, सफलं नयनं मम ।
तत्थापि तरुणं भिक्खुं, युत्तं दिस्वा विचिन्तयिं ॥

“ईदिसे विपिने रम्मे, ठितोयं नवयोब्बने ।
वसन्तमिव कन्तेन, रूपेन च समन्वितो ॥

“निसिन्नो रुक्खमूलम्हि, मुण्डो सङ्घाटिपारुतो ।
झायते वतयं भिक्खु, हित्वा विसयजं रतिं ॥

“ननु नाम गहडेन, कामं भुत्वा यथासुखं ।
पच्छा जिण्णेन धम्मोयं, चरितब्बो सुभद्दको ॥

“सुञ्जकन्ति विदित्वान, गन्धगेहं जिनालयं ।
उपेत्वा जिनमद्दक्खं, उदयन्तं व भाकरं ॥

“एककं सुखमासीनं, बीजमानं वरित्थिया ।
दिस्वानेवं विचिन्तेसिं, नायं लूखो नरासभो ॥

“सा कज्जा कनकाभासा, पदुमाननलोचना ।
बिम्बोट्ठी कुन्ददसना, मनोनेत्तरसायना ॥

“हेमदोलाभसवना, कलिकाकारसुत्थनी ।
वेदिमज्झाव सुस्सोणी, रम्भोरु चारुभूसना ॥

“रत्तंसकुपसंब्याना, नीलमट्टनिवासना ।
अतप्पनेय्यरूपेन, हासभावसमन्विता ॥

“दिस्वा तमेवं चिन्तेसिं, अहोयमभिरूपिनी ।
न मयानेन नेत्तेन, दिट्ठपुब्बा कुदाचनं ॥

“ततो जराभिभूता सा, विवण्णा विकतानना ।
भिन्नदन्ता सेतसिरा, सलाला वदनासुचि ॥

“संखित्तकण्णा सेतक्खी, लम्बासुभयोधरा ।
वलिविततसब्बङ्गी, सिराविततदेहिनी ॥

“नतङ्गा दण्डदुतिया, उप्फासुलिकता किंसा ।
पवेधमाना पतिता, निस्ससन्ती मुहुं मुहुं ॥

“ततो मे आसि संवेगो, अब्भुतो लोमहंसनो ।
धिरत्थु रूपं असुचिं, रमन्ते यत्थ बालिसा ॥

“तदा महाकारुणिको, दिस्वा संविग्गमानसं ।
उदग्गचित्तो सुगतो, इमा गाथा अभासथ ॥

“आतुरं असुचिं पूतिं, पस्स खेमे समुस्सयं ।
उग्घरन्तं पग्घरन्तं, बालानं अभिनन्दितं ॥

“असुभाय चित्तं भावेहि, एकग्गं सुसमाहितं ।
सति कायगता त्यत्थु, निब्बिदा बहुला भव ॥

“यथा इदं तथा एतं, यथा एतं तथा इदं ।
अज्झत्तज्च बहिद्भा च, काये छन्दं विराजय ॥

“अनिमित्तज्च भावेहि, मानानुसयमुज्जह ।
ततो मानाभिसमया, उपसन्ता चरिस्ससि ॥

“ये रागरत्तानुपतन्ति सोतं, सयं कतं मक्कटकोव जालं ।
एतम्पि छेत्वान परिब्बजन्ति, अनपेक्खिनो कामसुखं पहाय ॥

“ततो कल्लितचित्तं मं, जत्वान नरसारथि ।
महानिदानं देसेसि, सुत्तन्तं विनयाय मे ॥

“सुत्वा सुत्तन्तसेट्ठं तं, पुब्बसञ्जमनुस्सरिं ।
तत्थ ठितावहं सन्ती, धम्मचक्खुं विसोधयिं ॥

“निपतित्वा महेसिस्स, पादमूलम्हि तावदे ।
अच्चयं देसनत्थाय, इदं वचनमब्रविं ॥

“नमो ते सब्बदस्सावि, नमो ते करुणाकर ।
नमो ते तिण्णसंसार, नमो ते अमतं दद ॥

“दिट्ठिगहनपक्खन्दा, कामरागविमोहिता ।
तया सम्मा उपायेन, विनीता विनये रता ॥

“अदस्सनेन विभोगा, तादिसानं महेसिनं ।
अनुभोन्ति महादुक्खं, सत्ता संसारसागरे ॥

“यदाहं लोकसरणं, अरणं अरणन्तगुं ।
नाहसामि अदूरट्ठं, देसयामि तमच्चयं ॥

“महाहितं वरददं, अहितोति विसङ्किता ।
नोपेसिं रूपनिरता, देसयामि तमच्चयं ॥

“तदा मधुरनिग्घोसो, महाकारुणिको जिनो ।
अवोच तिट्ठ खेमेति, सिञ्चन्तो अमतेन मं ॥

“तदा पकम्य सिरसा, कत्वा च नं पदक्खिणं ।
गन्त्वा दिस्वा नरपतिं, इदं वचनमब्रविं ॥

“अहो सम्मा उपायो ते, चिन्तितोयमरिन्दम ।
वनदस्सनकामाय, दिट्ठो निब्बानतो मुनि ॥

“यदि ते रुच्चते राज, सासने तस्स तादिनो ।
पब्बजिस्सामि रूपेहं, निब्बिन्ना मुनिवाणिना ॥

“अञ्जलिं पग्गहेत्वान, तदाह स महीपति ।
अनुजानामि ते भद्दे, पब्बज्जा तव सिज्झतु ॥

“पब्बजित्वा तदा चाहं, अद्धमासे उपट्ठिते ।
दीपोदयञ्च भेदञ्च, दिस्वा संविग्गमानसा ॥

“निब्बिन्ना सब्बसङ्खारे, पच्चयाकारकोविदा ।
चतुरोघे अतिक्कम्म, अरहत्तमपापुणिं ॥

“इद्धीसु च वसी आसिं, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी चापि भवामहं ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीस, पटिभाने तथेव च ।
परिसुद्धं मम जाणं, उप्पन्नं बुद्धसासने ॥

“कुसलाहं विसुद्धीसु, कथावत्थुविसारदा ।
अभिधम्मनयञ्जू च, वसिप्पत्तामहि सासने ॥

“ततो तोरणवत्थुस्मिं, रज्जा कोसलसामिना ।
पुच्छिता निपुणे पज्जे, ब्याकरोन्ती यथातथं ॥

“तदा स राजा सुगतं, उपसङ्गम्म पुच्छथ ।
तथेव बुद्धो ब्याकासि, यथा ते ब्याकता मया ॥

“जिनो तस्मिं गुणे तुट्ठो, एतदग्गे ठपेसि मं ।
महापज्जानमग्गाति, भिक्खुनीनं नरुत्तमो ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ (अप० थेरी २.२.२८९-३८३) ।

अरहत्तं पन पत्वा फलसुखेन निब्बानसुखेन च विहरन्तिया इमिस्सा थेरिया सतिपि अज्जासं खीणासवत्थेरीनं पज्जावेपुल्लप्पत्तियं तत्थ पन कताधिकारताय महापज्जाभावो पाकटो अहोसि । तथा हि नं भगवा जेतवनमहाविहारे अरियगणमज्झे निसिन्नो पटिपाटिया भिक्खुनियो ठानन्तरे ठपेन्तो “एतदग्गं, भिक्खवे, मम साविकानं भिक्खुनीनं महापज्जानं यदिदं खेमा”ति (अ० नि० १.२३५-२३६) महापज्जताय अग्गद्वाने ठपेसि । तं एकदिवसं अज्जतरस्मिं रुक्खमूले दिवाविहारं निसिन्नं मारो पापिमा तरुणरूपेण उपसङ्गमित्वा कामेहि पलोभेन्तो —

१३९. “दहरा त्वं रूपवती, अहम्पि दहरो युवा ।
पज्जङ्गिकेन तुरियेन, एहि खेमे रमामसे”ति ॥ — गाथमाह ।

तस्सत्थो — खेमे, त्वं तरुणप्पत्ता, योब्बने ठिता रूपसम्पन्ना, अहम्पि तरुणो युवा, तस्मा मयं योब्बज्जं अखेपेत्वा

पञ्चङ्गिकेन तुरियेन वज्जमानेन एहि कामखिड्डारतिया रमाम कीळामाति ।

तं सुत्वा सा कामेसु सब्बधम्मेषु च अत्तनो विरत्तभावं तस्स च मारभावं अत्ताभिनिवेसेसु सत्तेसु अत्तनो थामगतं
अप्पसादं कतकिच्चतञ्च पकासेन्ती —

१४०: “इमिना पूतिकायेन, आतुरेन पभङ्गुना ।
अट्टियामि हरायामि, कामतण्हा समूहता ॥

१४१: “सत्तिसूलूपमा कामा, खन्धासं अधिकुट्टना ।
यं त्वं कामरतिं ब्रूसि, अरती दानि सा मम ॥

१४२: “सब्बत्थ विहता नन्दी, तमोखन्धो पदालितो ।
एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तक ॥

१४३: “नक्खत्तानि नमस्सन्ता, अग्गिं परिचरं वने ।
यथाभुच्चमजानन्ता, बाला सुद्धिममज्जथ ॥

१४४: “अहञ्च खो नमस्सन्ती, सम्बुद्धं पुरिसुत्तमं ।
पमुत्ता सब्बदुक्खेहि, सत्थुसासनकारिका’ति ॥ — इमा गाथा अभासि ।

तत्थ अग्गिं परिचरं वनेति तपोवने अग्गिहुत्तं परिचरन्तो । यथाभुच्चमजानन्ताति पवत्तियो यथाभूतं अपरिजानन्ता ।
सेसमेत्थ हेट्ठा वुत्तनयत्ता उत्तानमेव ।

खेमाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

४. सुजाताथेरीगाथावण्णना

अलङ्कता सुवसनातिआदिका सुजाताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे
विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती अनुक्कमेन सम्भतविमोक्खसम्भारा हुत्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे साकेतनगरे सेट्ठिकुले
निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता मातापितूहि समानजातिकस्स सेट्ठिपुत्तस्स दिन्ना हुत्वा पतिकुलं गता । तत्थ तेन सद्धिं सुखसंवासं
वसन्ती एकदिवसं उय्यानं गन्त्वा नक्खत्तकीळं कीळित्वा परिजनेन सद्धिं नगरं आगच्छन्ती अज्जनवने सत्थारं दिस्वा
पसन्नमानसा उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था तस्सा अनुपुब्बिं कथं कथेत्वा कल्लचित्ततं जत्वा उपरि
सामुक्कंसिकं धम्मदेसनं पकासेसि । सा देसनावसाने अत्तनो कताधिकारताय जाणस्स परिपाकं गतत्ता च, सत्थु च
देसनाविलासेन यथानिसिन्नाव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा सत्थारं वन्दित्वा गेहं गन्त्वा सामिकञ्च मातापितरो च
अनुजानापेत्वा सत्थुआणाय भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा भिक्खुनीनं सन्तिके पब्बजि । पब्बजित्वा च अत्तनो पटिपत्तिं
पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१४५: “अलङ्कता सुवसना, मालिनी चन्दनोक्खिता ।

सब्बाभरणसञ्छन्ना, दासीगणपुरक्खता ॥

१४६: “अन्नं पानञ्च आदाय, खज्जं भोज्जं अनप्पकं ।
गेहतो निक्खमित्वान, उय्यानमभिहारयिं ॥

१४७: “तत्थ रमित्वा कीळित्वा, आगच्छन्ती सकं घरं ।
विहारं दट्ठुं पाविसिं, साकेते अज्जनं वनं ॥

१४८: “दिस्वान लोकपज्जोतं, वन्दित्वान उपाविसिं ।
सो मे धम्ममदेसेसि, अनुकम्पाय चक्खुमा ॥

१४९: “सुत्वा च खो महेसिस्स, सच्चं सम्पटिविज्झहं ।
तत्थेव विरजं धम्मं, फुसयिं अमतं पदं ॥

१५०: “ततो विज्जातसद्धम्मा, पब्बजिं अनगारियं ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, अमोघं बुद्धसासन”न्ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ अलङ्कताति विभूसिता । तं पन अलङ्कताकारं दस्सेतुं “सुवसना मालिनी चन्दनोक्खिता”ति वुत्तं । तत्थ मालिनीति मालाधारिनी । चन्दनोक्खिताति चन्दनानुलिता । सब्बाभरणसञ्छन्नाति हत्थूपगादीहि सब्बेहि आभरणेहि अलङ्कारवसेन सञ्छादितसरीरा ।

अन्नं पानञ्च आदाय, खज्जं भोज्जं अनप्पकन्ति सालिओदनादिअन्नं, अम्बपानादिपानं, पिट्ठखादनीयादिखज्जं, अवसिट्ठं आहारसङ्घातं भोज्जञ्च पट्टतं गहेत्वा । उय्यानमभिहारयिन्ति नक्खत्तकीळावसेन उय्यानं उपनेसिं । अन्नपानादिं तत्थ आनेत्वा सह परिजनेन कीळन्ती रमन्ती परिचारेसिन्ति अधिप्पायो ।

साकेते अज्जनं वनन्ति साकेतसमीपे अज्जनवने विहारं पाविसिं ।

लोकपज्जोतन्ति जाणपज्जोतेन लोकस्स पज्जोतभूतं ।

फुसयिन्ति फुसिं, अधिगच्छिन्ति अत्थो । सेसं वुत्तनयमेव ।

सुजाताथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

५. अनोपमाथेरीगाथावण्णना

उच्चे कुलेतिआदिका अनोपमाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती अनुक्कमेन विमुत्तिपरिपाचनीये धम्मे परिवूहित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे साकेतनगरे मज्झस्स नाम सेट्ठिनो

धीता हुत्वा निब्बत्ति । तस्सा रूपसम्पत्तिया **अनोपमा**ति नामं अहोसि । तस्सा वयप्पत्तकाले बहू सेट्ठिपुत्ता राजमहामत्ता राजानो च पितु दूतं पाहेसुं — “अत्तनो धीतरं अनोपमं देहि, इदञ्चिदञ्च ते दस्सामा”ति । सा तं सुत्वा उपनिस्सयसम्पन्नताय “घरावासेन मय्हं अत्थो नत्थी”ति सत्थु सन्तिकं गन्त्वा धम्मं सुत्वा जाणस्स परिपाकं गतत्ता देसनानुसारेण विपस्सनं आरभित्वा तं उस्सुक्कापेन्ती मग्गपटिपाटिया ततियफले पतिट्ठासि । सा सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा सत्थुआणाय भिक्खुपस्सयं उपगन्त्वा भिक्खुनीनं सन्तिके पब्बजित्वा सत्तमे दिवसे अरहत्तं सच्छिकत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१५१. “उच्चे कुले अहं जाता, बहुवित्ते महद्धने ।

वण्णरूपेण सम्पन्ना, धीता मज्झस्स अत्रजा ॥

१५२. “पत्थिता राजपुत्तेहि, सेट्ठिपुत्तेहि गिज्झिता ।

पितु मे पेसयी दूतं, देथ मय्हं अनोपमं ॥

१५३. “यत्तकं तुलिता एसा, तुय्हं धीता अनोपमा ।

ततो अट्ठगुणं दस्सं, हिरज्जं रतनानि च ॥

१५४. “साहं दिस्वान सम्बुद्धं, लोकजेट्ठं अनुत्तरं ।

तस्स पादानि वन्दित्वा, एकमन्तं उपाविसिं ॥

१५५. “सो मे धम्ममदेसेसि, अनुकम्पाय गोतमो ।

निसिन्ना आसने तस्मिं, फुसयिं ततियं फलं ॥

१५६. “ततो केसानि छेत्त्वान, पब्बजिं अनगारियं ।

अज्ज मे सत्तमी रत्ति, यतो तण्हा विसेसिता”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ **उच्चे कुले**ति उळारतमे वेस्सकुले । **बहुवित्ते**ति अलङ्कारादिपहूतवित्तूपकरणे । **महद्धने**ति निधानगतस्सेव चत्तारीसकोटिपरिमाणस्स महतो धनस्स अत्थिभावेन महद्धने अहं जाताति योजना । **वण्णरूपेण सम्पन्ना**ति वण्णसम्पन्ना चेव रूपसम्पन्ना च, सिनिद्धभासुराय छविसम्पत्तिया वत्थाभरणादिसरीरावयवसम्पत्तिया च समन्नागताति अत्थो । **धीता मज्झस्स अत्रजा**ति मज्झनामस्स सेट्ठिनो ओरसा धीता ।

पत्थिता राजपुत्तेहीति “कथं नु खो तं लभेय्यामा”ति राजकुमारेहि अभिपत्थिता । **सेट्ठिपुत्तेहि गिज्झिता**ति तथा सेट्ठिकुमारेहिपि अभिगिज्झिता पच्चासीसिता । **देथ मय्हं अनोपमन्ति** राजपुत्तादयो “देथ मय्हं अनोपमं देथ मय्हं”न्ति पितु सन्तिके दूतं पेसयिंसु ।

यत्तकं तुलिता एसाति “तुय्हं धीता अनोपमा यत्तकं धनं अग्घती”ति तुलिता लक्खणञ्जूहि परिच्छिन्ना, “ततो अट्ठगुणं दस्सामी”ति पितु मे पेसयि दूतन्ति योजना । सेसं हेट्ठा वुत्तनयमेव ।

अनोपमाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

६. महापजापतिगोतमीथेरीगाथावण्णना

बुद्ध वीर नमो त्यत्थूतिआदिका महापजापतिगोतमिया गाथा । अयम्पि किर पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं रत्तञ्जूनं अगगट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा, अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेत्वा यावजीवं दानादीनि पुञ्जानि कत्वा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा, कस्सपस्स च भगवतो अन्तरे अम्हाकञ्च भगवतो बुद्धसुञ्जे लोके बाराणसियं पञ्चन्नं दासिसतानं जेट्टिका हुत्वा निब्बत्ति । अथ सा वस्सूपनायिकसमये पञ्च पच्चेकबुद्धे नन्दमूलकपब्भारतो इसिपतने ओतरित्वा, नगरे पिण्डाय चरित्वा इसिपतनमेव गन्त्वा, वस्सूपनायिकसमये कुटिया अत्थाय हत्थकम्मं परियेसन्ते दिस्वा, ता दासियो तासं अत्तनो च सामिके समादपेत्वा चङ्कमादिपरिवारसम्पन्ना पञ्च कुटियो कारेत्वा, मञ्चपीठपानीयपरिभोजनीयभाजनादीनि उपट्टपेत्वा पच्चेकबुद्धे तेमासं तत्थेव वसनत्थाय पटिञ्जं कारेत्वा वारभिक्षं पट्टपेसुं । या अत्तनो वारदिवसे भिक्षं दातुं न सक्कोति, तस्सा सयं सकगेहतो नीहरित्वा देति । एवं तेमासं पटिजगित्वा पवारणाय सम्पत्ताय एकेकं दासिं एकेकं साटकं विस्सज्जापेसि । पञ्चथूलसाटकसतानि अहेसुं । तानि परिवत्तापेत्वा पञ्चन्नं पच्चेकबुद्धानं तिचीवरानि कत्वा अदासि । पच्चेकबुद्धा तासं पस्सन्तीनयेव आकासेन गन्धमादनपब्बतं अगमंसु ।

तापि सब्बा यावजीवं कुसलं कत्वा देवलोके निब्बत्तिसु । तासं जेट्टिका ततो चवित्वा बाराणसिया अविदूरे पेसकारगामे पेसकारजेट्टकस्स गेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा, पदुमवतिया पुत्ते पञ्चसते पच्चेकबुद्धे दिस्वा सम्पियायमाना सब्बे वन्दित्वा भिक्षं अदासि । ते भत्तकिच्चं कत्वा गन्धमादनमेव अगमंसु । सापि यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ती अम्हाकं सत्थु निब्बत्तितो पुरेतरमेव देवदहनगरे महासुप्पबुद्धस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि, गोतमीतिस्सा गोत्तागतमेव नामं अहोसि; महामायाय कनिट्ठभगिनी । लक्खणपाठकापि “इमासं द्विन्नम्पि कुच्छियं वसिता दारका चक्कवत्तिनो भविस्सन्ती”ति ब्याकरिंसु । सुद्धोदनमहाराजा वयप्पत्तकाले द्वेपि मङ्गलं कत्वा अत्तनो घरं अभिनेसि ।

अपरभागे अम्हाकं सत्थरि उपपज्जित्वा पवत्तितवरधम्मचक्के अनुपुब्बेन तत्थ तत्थ वेनेय्यानं अनुगहं करोन्ते वेसालिं उपनिस्साय कूटागारसालायं विहरन्ते सुद्धोदनमहाराजा सेतच्छत्तस्स हेट्ठा अरहत्तं सच्छिकत्वा परिनिब्बायि । अथ महापजापतिगोतमी पब्बजितुकामा हुत्वा सत्थारं एकवारं पब्बज्जं याचमाना अलभित्वा दुतियवारं केसे छिन्दापेत्वा कासायानि अच्छादेत्वा कलहविवादसुत्तन्तदेसनापरियोसाने (सु० नि० ८६८ आदयो) निक्खमित्वा पब्बजितानं पञ्चन्नं सक्ककुमारसतानं पादपरिचारिकाहि सद्धिं वेसालिं गन्त्वा आनन्दत्थेरं सत्थारं याचापेत्वा अट्ठहि गरुधम्ममेहि (अ० नि० ८.५१; चूळव० ४०३) पब्बज्जञ्च उपसम्पदञ्च पटिलभि । इतरा पन सब्बापि एकतोउपसम्पन्ना अहेसुं । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारतो पनेतं वत्थु पाळियं आगतमेव ।

एवं उपसम्पन्ना पन महापजापतिगोतमी सत्थारं उपसङ्कमित्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथस्सा सत्था धम्मं देसेसि । सा सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा भावनमनुयुञ्जन्ती न चिरस्सेव अभिज्जापटिसम्भिदापरिवारं अरहत्तं पापुणि । सेसा पन पञ्चसता भिक्खुनियो नन्दकोवादपरियोसाने (म० नि० ३.३९८ आदयो) छळभिज्जा अहेसुं । अथेकदिवसं सत्था जेतवनमहाविहारे अरियगणमज्जे निसिन्नो भिक्खुनियो ठानन्तरे ठपेन्तो महापजापतिगोतमिं रत्तञ्जूनं भिक्खुनीनं अगगट्ठाने ठपेसि । सा फलसुखेन निब्बानसुखेन च वीतिनामेन्ती कतञ्जुताय ठत्वा एकदिवसं सत्थु गुणाभित्थवनपुब्बकउपकारकविभावनामुखेन अञ्जं ब्याकरोन्ती —

१५७. “बुद्धवीर नमो त्यत्थु, सब्बसत्तानमुत्तम ।
यो मं दुक्खा पमोचेसि, अज्जज्ज बहुकं जनं ॥

१५८. “सब्बदुक्खं परिज्जातं, हेतुतण्हा विसोसिता ।
भाविता अट्ठङ्गिको मग्गो, निरोधो फुसितो मया ॥

१५९. “माता पुत्तो पिता भाता, अय्यका च पुरे अहुं ।
यथाभुच्चमजानन्ती, संसरिहं अनिब्बिसं ॥

१६०. “दिट्ठो हि मे सो भगवा, अन्तिमोयं समुस्सयो ।
विक्खीणो जातिसंसारो, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

१६१. “आरद्धवीरिये पहितत्ते, निच्चं दळ्हपरक्कमे ।
समग्गे सावके पस्से, एसा बुद्धान वन्दना ॥

१६२. “बहूनां वत अत्थाय, माया जनयि गोतमं ।
ब्याधिमरणतुन्नानं, दुक्खक्खन्धं व्यपानुदी”ति ॥ — इमा गाथा अभसि ।

तत्थ बुद्धवीराति चतुसच्चबुद्धेसु वीर, सब्बबुद्धा हि उत्तमवीरियेहि चतुसच्चबुद्धेहि वा चतुब्बिधसम्मपधानवीरियनिष्फत्तिया विजितविजयत्ता वीरा नाम । भगवा पन वीरियपारमिपारिपूरिया चतुरङ्गसमन्नागतवीरियाधिष्ठानेन सातिसयचतुब्बिधसम्मपधानकिच्चनिष्फत्तिया तस्सा च वेनेय्यसन्ताने सम्मदेव पतिट्ठापितत्ता विसेसतो वीरिययुत्तताय वीरोति वत्तब्बतं अरहति । नमो त्यत्थूति नमो नमक्कारो ते होतु । सब्बसत्तानमुत्तमाति अपदादिभेदेसु सत्तेसु सीलादिगुणेहि उत्तमो भगवा । तदेकदेसं सत्थुपकारगुणं दस्सेतुं, “यो मं दुक्खा पमोचेसि, अज्जज्ज बहुकं जन”न्ति वत्त्वा अत्तनो दुक्खा पमुत्तभावं विभावेन्ती “सब्बदुक्ख”न्ति गाथमाह ।

पुन यतो पमोचेसि, तं वट्टदुक्खं एकदेसेन दस्सेन्ती “माता पुत्तो”ति गाथमाह । तत्थ यथाभुच्चमजानन्तीति पवत्तिहेतुआदिं यथाभूतं अनवबुज्झन्ती । संसरिहं अनिब्बिसन्ति संसारसमुद्धे पतिट्ठं अविन्दन्ती अलभन्ती भवादीसु अपरापरुप्पत्तिवसेन संसरिं अहन्ति कथेन्ती आह “माता पुत्तो”तिआदि । यस्मिं भवे एतस्स माता अहोसि, ततो अज्जस्मिं भवे तस्सेव पुत्तो, ततो अज्जस्मिं भवे पिता भाता अहूति अत्थो ।

“दिट्ठो हि मे”ति गाथायपि अत्तनो दुक्खतो पमुत्तभावमेव विभावेति । तत्थ दिट्ठो हि मे सो भगवाति सो भगवा सम्मासम्बुद्धो अत्तना दिट्ठलोकुत्तरधम्मदस्सनेन जाणचक्खुना मया पच्चक्खतो दिट्ठो । यो हि धम्मं पस्सति, सो भगवन्तं पस्सति नाम । यथाह — “यो खो, वक्कलि, धम्मं पस्सति, सो मं पस्सती”तिआदि (सं० नि० ३.८७) ।

आरद्धवीरियेति पग्गहितवीरिये । पहितत्तेति निब्बानं पेसितचित्ते । निच्चं दळ्हपरक्कमेति अपत्तस्स पत्तिया पत्तस्स वेपुल्लत्थाय सब्बकालं थिरपरक्कमे । समग्गेति सीलदिट्ठिसामज्जेन संहतभावेन समग्गे । सत्थुदेसनाय सवनन्ते जातत्ता सावके, “इमे मग्गट्ठा इमे फलट्ठा”ति याथावतो पस्सति । एसा बुद्धान वन्दनाति या सत्थु धम्मसरीरभूतस्स

अरियसावकानं अरियभावभूतस्स च लोकुत्तरधम्मस्स अत्तपच्चक्खकिरिया, एसा सम्मासम्बुद्धानं सावकबुद्धानञ्च वन्दना याथावतो गुणनिन्ता ।

“बहूने वत अत्थाया”ति ओसानगाथायपि सत्थु लोकस्स बहूपकारतयेव विभावेति । यं पनेत्थ अत्थतो न विभत्तं, तं सुविज्जेय्यमेव ।

अथेकदा महापजापतिगोतमी सत्थरि वेसालियं विहरन्ते महावने कूटागारसालायं सयं वेसालियं भिक्खुनुपस्सये विहरन्ती पुब्बण्हसमयं वेसालियं पिण्डाय चरित्वा भत्तं भुज्जित्वा अत्तनो दिवाद्धाने यथापरिच्छिन्नकालं फलसमापत्तिसुखेन वीतिनामेत्वा फलसमापत्तितो वुट्ठाय अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा सोमनस्सजाता अत्तनो आयुसङ्कारे आवज्जेन्ती तेसं खीणभावं जत्वा एवं चिन्तेसि — “यंनूनाहं विहारं गन्त्वा भगवन्तं अनुजानापेत्वा मनोभावानीये च थेरे सब्बेव सन्नद्धचरिये आपुच्छित्वा इधेव आगन्त्वा परिनिब्बायेय्य”न्ति । यथा च थेरिया, एवं तस्सा परिवारभूतानं पञ्चन्नं भिक्खुनिसतानं परिवितक्को अहोसि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.२.९७-२८८) —

“एकदा लोकपज्जोतो, वेसालियं महावने ।
कूटागारे कुसालायं, वसते नरसारथि ॥

“तदा जिनस्स मातुच्छा, महागोतमि भिक्खुनी ।
तहिं कते पुरे रम्मे, वसी भिक्खुनुपस्सये ॥

“भिक्खुनीहि विमुत्ताहि, सतेहि सह पञ्चहि ।
रहोगताय तस्सेवं, चितस्सासि वितक्कितं ॥

“बुद्धस्स परिनिब्बानं, सावकगयुगस्स वा ।
राहुलानन्दनन्दानं, नाहं लच्छामि पस्सितुं ॥

“बुद्धस्स परिनिब्बाना, सावकगयुगस्स वा ।
महाकस्सपनन्दानं, आनन्दराहुलान च ॥

“पटिकच्चायुसङ्कारं, ओसज्जित्वान निब्बुतिं ।
गच्छेय्यं लोकनाथेन, अनुज्जाता महेसिना ॥

“तथा पञ्चसतानम्पि, भिक्खुनीनं वितक्कितं ।
आसि खेमादिकानम्पि, एतदेव वितक्कितं ॥

“भूमिचालो तदा असि, नादिता देवदुन्दुभी ।
उपस्सयाधिवत्थायो, देवता सोकपीळिता ॥

“विलपन्ता सुकरुणं, तत्थस्सूनि पवत्तयुं ।

मिता भिक्खुनियो ताहि, उपगन्त्वान गोतमिं ॥

“निपच्च सिरसा पादे, इदं वचनमब्रवुं ।
तत्थ तोयलवासित्ता, मयमय्ये रहोगता ॥

“सा चला चलिता भूमि, नादिता देवदुन्दुभी ।
परिदेवा च सुय्यन्ते, किमत्थं नून गोतमी ॥

“तदा अवोच सा सब्बं, यथापरिवितक्कितं ।
तायोपि सब्बा आहंसु, यथापरिवितक्कितं ॥

“यदि ते रुचितं अय्ये, निब्बानं परमं सिवं ।
निब्बायिस्साम सब्बापि, बुद्धानुज्जाय सुब्बते ॥

“मयं सहाव निक्खन्ता, घरापि च भवापि च ।
सहायेव गमिस्साम, निब्बानं पदमुत्तमं ॥

“निब्बानाय वजन्तीनं, किं वक्खामीति सा वदं ।
सह सब्बाहि निग्गञ्छि, भिक्खुनीनिलया तदा ॥

“उपस्सये याधिवत्था, देवता ता खमन्तु मे ।
भिक्खुनीनिलयस्सेदं, पच्छिमं दस्सनं मम ॥

“न जरा मच्चु वा यत्थ, अप्पियेहि समागमो ।
पियेहि न वियोगोत्थि, तं वजिस्सं असङ्कतं ॥

“अवीतरागा तं सुत्वा, वचनं सुगतोरसा ।
सोकट्टा परिदेविंसु, अहो नो अप्पपुञ्जता ॥

“भिक्खुनीनिलयो सुज्जो, भूतो ताहि विना अयं ।
पभाते विय तारायो, न दिस्सन्ति जिनोरसा ॥

“निब्बानं गोतमी याति, सतेहि सह पञ्चहि ।
नदीसतेहिव सह, गङ्गा पञ्चहि सागरं ॥

“रथियाय वजन्तियो, दिस्वा सद्धा उपासिका ।
घरा निक्खम्म पादेसु, निपच्च इदमब्रवुं ॥

“पसीदस्सु महाभोगे, अनाथायो विहाय नो ।

तया न युत्ता निब्बातुं, इच्छट्ठा विलपिंसु ता ॥

“तासं सोकपहानत्थं, अवोच मधुरं गिरं ।
रुदितेन अलं पुत्ता, हासकालोयमज्ज वो ॥

“परिज्जातं मया दुक्खं, दुक्खहेतु विवज्जितो ।
निरोधो मे सच्छिकतो, मग्गो चापि सुभावितो ॥

“परिचिण्णो मया सत्था, कतं बुद्धस्स सासनं ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्ति समूहता ॥

“यस्सत्थाय पब्बजिता, अगारस्मानगारियं ।
सो मे अत्थो अनुप्पत्तो, सब्बसंयोजनक्खयो ॥

“बुद्धो तस्स च सद्धम्मो, अनूनो याव तिष्ठति ।
निब्बातुं ताव कालो मे, मा मं सोचथ पुत्तिका ॥

“कोण्डञ्जानन्दनन्दादी, तिष्ठन्ति राहुलो जिनो ।
सुखितो सहितो सङ्घो, हतदब्बा च तित्थिया ॥

“ओक्काकवंसस्स यसो, उस्सितो मारमदनो ।
ननु सम्पति कालो मे, निब्बानत्थाय पुत्तिका ॥

“चिरप्पभुति यं मय्हं, पत्थितं अज्ज सिज्झते ।
आनन्दभेरिकालोयं, किं वो अस्सूहि पुत्तिका ॥

“सचे मयि दया अत्थि, यदि चत्थि कतज्जुता ।
सद्धम्मट्ठितिया सब्बा, करोथ वीरियं दळ्हं ॥

“थीनं अदासि पब्बज्जं, सम्बुद्धो याचितो मया ।
तस्मा यथाहं नन्दिस्सं, तथा तमनुतिष्ठथ ॥

“ता एवमनुसासित्वा, भिक्खुनीहि पुरक्खता ।
उपेच्च बुद्धं वन्दित्वा, इदं वचनमब्रवि ॥

“अहं सुगत ते माता, त्वज्ज वीर पिता मम ।
सद्धम्मसुखद नाथ, तयि जातामि गोतम ॥

“संवद्धितोयं सुगत, रूपकायो मया तव ।

अनिन्दितो धम्मकायो, मम संवद्धितो तया ॥

“मुहुत्तं तण्हासमणं, खीरं त्वं पायितो मया ।
तयाहं सन्तमच्चन्तं, धम्मखीरज्झि पायिता ॥

“बन्धनारक्खणे मय्हं, अणणो त्वं महामुने ।
पुत्तकामा थियो याचं, लभन्ति तादिसं सुतं ॥

“मन्धातादिनरिन्दानं, या माता सा भवण्णवे ।
निमुग्गाहं तया पुत्त, तारिता भवसागरा ॥

“रज्जो माता महेसीति, सुलभं नाममित्थिनं ।
बुद्धमाताति यं नामं, एतं परमदुल्लभं ॥

“तज्ज लद्धं महावीर, पणिधानं ममं तया ।
अणुकं वा महन्तं वा, तं सब्बं पूरितं मया ॥

“परिनिब्बातुमिच्छामि, विहायेमं कळेवरं ।
अनुजानाहि मे वीर, दुक्खन्तकर नायक ॥

“चक्कङ्कुसधजाकिण्णे, पादे कमलकोमले ।
पसारेहि पणामं ते, करिस्सं पुत्तउत्तमे ॥

“सुवण्णरासिसङ्कासं, सरीरं कुरु पाकटं ।
कत्वा देहं सुदिट्ठं ते, सन्तिं गच्छामि नायक ॥

“द्वत्तिसलक्खणूपेतं, सुप्पभालङ्कतं तनुं ।
सज्झाघनाव बालक्कं, मातुच्छं दस्सयी जिनो ॥

“फुल्लारविन्दसंकासे, तरुणादिच्चसप्पभे ।
चक्कङ्किते पादतले, ततो सा सिरसा पति ॥

“पणमामि नरादिच्च, आदिच्चकुलकेतुकं ।
पच्छिमे मरणे मय्हं, न तं इक्खामहं पुनो ॥

“इत्थियो नाम लोकग्ग, सब्बदोसाकरा मता ।
यदि को चत्थि दोसो मे, खमस्सु करुणाकर ॥

“इत्थिकानज्ज पब्बज्जं, हं तं याचिं पुनप्पुनं ।

तत्थ चे अत्थि दोसो मे, तं खमस्सु नरासभ ॥

“मया भिक्खुनियो वीर, तवानुज्जाय सासिता ।
तत्र चे अत्थि दुन्नीतं, तं खमस्सु खमाधिप ॥

“अक्खन्ते नाम खन्तब्बं, किं भवे गुणभूसने ।
किमुत्तरं ते वत्थामि, निब्बानाय वजन्तिया ॥

“सुद्धे अनूने मम भिक्खुसङ्घे, लोका इतो निस्सरितुं खमन्ते ।
पभातकाले ब्यसनङ्गतानं, दिस्वान निय्यातिव चन्दलेखा ॥

“तदेतरा भिक्खुनियो जिनग्गं, ताराव चन्दानुगता सुमेरुं ।
पदक्खिणं कच्च निपच्च पादे, ठिता मुखन्तं समुदिक्खमाना ॥

“न तित्तिपुब्बं तव दस्सनेन, चक्खुं न सोतं तव भासितेन ।
चित्तं ममं केवलमेकमेव, पप्पुय्य तं धम्मरसेन तित्ति ॥

“नदतो परिसायं ते, वादितब्बपहारिनो ।
ये ते दक्खन्ति वदनं, धज्जा ते नरपुङ्गव ॥

“दीघङ्गुली तम्बनखे, सुभे आयतपण्हिके ।
ये पादे पणमिस्सन्ति, तेपि धज्जा गुणन्धर ॥

“मधुरानि पहट्टानि, दोसग्धानि हितानि च ।
ये ते वाक्यानि सुय्यन्ति, तेपि धज्जा नरुत्तम ॥

“धज्जाहं ते महावीर, पादपूजनतप्परा ।
तिण्णसंसारकन्तारा, सुवाक्येन सिरीमतो ॥

“ततो सा अनुसावेत्वा, भिक्खुसङ्घम्पि सुब्बता ।
राहुलानन्दनन्दे च, वन्दित्वा इदमब्रवि ॥

“आसीविसालयसमे, रोगावासे कळेवरे ।
निब्बिन्दा दुक्खसङ्घाटे, जरामरणगोचरे ॥

“नानाकलिमलाकिण्णे, परायत्ते निरीहके ।
तेन निब्बातुमिच्छामि, अनुमज्जथ पुत्तका ॥

“नन्दो राहुलभट्टो च, वीतसोका निरासवा ।

ठिताचलद्विति थिरा, धम्मतमनुचिन्तयुं ॥

“धिरत्थु सङ्गतं लोलं, असारं कदलूपमं ।
मायामरीचिसदिसं, इत्तरं अनवद्वितं ॥

“यत्थ नाम जिनस्सायं, मातुच्छा बुद्धपोसिका ।
गोतमी निधनं याति, अनिच्चं सब्बसङ्गतं ॥

“आनन्दो च तदा सेखो, सोकट्टो जिनवच्छलो ।
तत्थस्सूनि करोन्तो सो, करुणं परिदेवति ॥

“हा सन्ति गोतमी याति, नून बुद्धोपि निब्बुतिं ।
गच्छति न चिरेनेव, अगिरिव निरिन्धनो ॥

“एवं विलापमानं तं, आनन्दं आह गोतमी ।
सुतसागरगम्भीर, बुद्धोपट्टान तप्पर ॥

“न युत्तं सोचितुं पुत्त, हासकाले उपद्विते ।
तया मे सरणं पुत्त, निब्बानं तमुपागतं ॥

“तया तात समज्झिट्टो, पब्बज्जं अनुजानि नो ।
मा पुत्त विमनो होहि, सफलो ते परिस्समो ॥

“यं न दिट्ठं पुराणेहि, तित्थिकाचरियेहिपि ।
तं पदं सुकुमारीहि, सत्तवस्साहि वेदितं ॥

“बुद्धसासनपालेत, पच्छिमं दस्सनं तव ।
तत्थ गच्छामहं पुत्त, गतो यत्थ न दिस्सते ॥

“कदाचि धम्मं देसेन्तो, खिपी लोकगगनायको ।
तदाहं आसीसवाचं, अवोचं अनुकम्पिका ॥

“चिरं जीव महावीर, कप्पं तिट्ठ महामुने ।
सब्बलोकस्स अत्थाय, भवस्सु अजरामरो ॥

“तं तथावादिनिं बुद्धो, ममं सो एतदब्रवि ।
न हेवं वन्दिया बुद्धा, यथा वन्दसि गोतमी ॥

“कथं चरहि सब्बज्जू, वन्दितब्बा तथागता ।

कथं अवन्दिया बुद्धा, तं मे अक्खाहि पुच्छितो ॥
 “आरद्धवीरिये पहितत्ते, निच्चं दळ्हपरक्कमे ।
 समग्गे सावके पस्स, एतं बुद्धानवन्दनं ॥
 “ततो उपस्सयं गन्त्वा, एकिकाहं विचिन्तयिं ।
 समग्गपरिसं नाथो, रोधेसि तिभवन्तगो ॥
 “हन्दाहं परिनिब्बिस्सं, मा विपत्तितमद्दसं ।
 एवाहं चिन्तयित्वान, दिस्वान इसिसत्तमं ॥
 “परिनिब्बानकालं मे, आरोचेसिं विनायकं ।
 ततो सो समनुज्जासि, कालं जानाहि गोतमी ॥
 “किलेसा झापिता मय्हं, भवा सब्बे समूहता ।
 नागोव बन्धनं छेत्वा, विहरामि अनासवा ॥
 “स्वागतं वत मे आसि, मम बुद्धस्स सन्तिके ।
 तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥
 “पटिसम्भिदा चतस्सो, विमोक्खापि च अट्टिमे ।
 छळभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥
 “थीनं धम्माभिसमये, ये बाला विमतिं गता ।
 तेसं दिट्ठिप्पहानत्थं, इद्धिं दस्सेहि गोतमी ॥
 “तदा निपच्च सम्बुद्धं, उप्पतित्वान अम्बरं ।
 इद्धी अनेका दस्सेसि, बुद्धानुज्जाय गोतमी ॥
 “एकिका बहुधा आसि, बहुधा चेकिका तथा ।
 आविभावं तिरोभावं, तिरोकुट्टं तिरोनगं ॥
 “असज्जमाना अगमा, भूमियम्पि निमुज्जथ ।
 अभिज्जमाने उदके, अगच्छि महिया यथा ॥
 “सकुणीव तथाकासे, पल्लङ्गेन कमी तदा ।
 वसं वत्तेसि कायेन, याव ब्रह्मनिवेसनं ॥
 “सिनेरुं दण्डं कत्वान, छत्तं कत्वा महामहिं ।

समूलं परिवत्तेत्वा, धारयं चङ्कमी नभे ॥

“छस्सूरोदयकालेव, लोकञ्चाकासि धूमिकं ।
युगन्ते विय लोकं सा, जालामालाकुलं अका ॥

“मुचलिन्दं महासेलं, मेरुमूलनदन्तरे ।
सासपारिव सब्बानि, एकेनग्गहि मुट्ठिना ॥

“अङ्गुलग्गेन छादेसि, भाकरं सनिसाकरं ।
चन्दसूरसहस्सानि, आवेळमिव धारयि ॥

“चतुसागरतोयानि, धारयी एकपाणिना ।
युगन्तजलदाकारं, महावस्सं पवस्सथ ॥

“चक्कवत्तिं सपरिसं, मापयी सा नभत्तले ।
गरुळं द्विरदं सीहं, विनदन्तं पदस्सयि ॥

“एकिका अभिनिम्मित्वा, अप्पमेय्यं भिक्खुनीगणं ।
पुन अन्तरधापेत्वा, एकिका मुनिमब्रवि ॥

“मातुच्छा ते महावीर, तव सासनकारिका ।
अनुप्पत्ता सकं अत्थं, पादे वन्दामि चक्खुम ॥

“दस्सेत्वा विविधा इद्धी, ओरोहित्वा नभत्तला ।
वन्दित्वा लोकपज्जोतं, एकमन्तं निसीदि सा ॥

“सा वीसवस्ससतिका, जातियाहं महामुने ।
अलमेत्तावता वीर, निब्बायिस्सामि नायक ॥

“तदातिविम्हिता सब्बा, परिसा सा कतञ्जली ।
अवोचय्ये कथं आसि, अतुलिद्धिपरक्कमा ॥

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मेषु चक्खुमा ।
इतो सतसहस्सम्हि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदाहं हंसवतियं, जातामच्चकुले अहुं ।
सब्बोपकारसम्पन्ने, इद्धे फीते महद्धने ॥

“कदाचि पितुना सद्धिं, दासीगणपुरक्खता ।

महता परिवारेन, तं उपेच्च नरासभं ॥

“वासवं विय वस्सन्तं, धम्ममेघं अनासवं ।
सरदादिच्चसदिसं, रंसिजालसमुज्जलं ॥

“दिस्वा चित्तं पसादेत्वा, सुत्वा चस्स सुभासितं ।
मातुच्छं भिक्खुनिं अग्गे, ठपेन्तं नरनायकं ॥

“सुत्वा दत्त्वा महादानं, सत्ताहं तस्स तादिनो ।
ससङ्खस्स नरग्गस्स, पच्चयानि बहूनि च ॥

“निपच्च पादमूलमिह, तं ठानमभिपत्थयिं ।
ततो महापरिसत्तिं, अवोच इसिसत्तमो ॥

“या ससङ्खं अभोजेसि, सत्ताहं लोकनायकं ।
तमहं कित्तिस्सामि, सुणाथ मम भासतो ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

तस्स धम्मेसु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
गोतमी नाम नामेन, हेस्सति सत्थु साविका ॥

“तस्स बुद्धस्स मातुच्छा, जीवितापादिका अयं ।
रत्तञ्जूनञ्च अग्गतं, भिक्खुनीनं लभिस्सति ॥

“तं सुत्वान पमोदित्वा, यावजीवं तदा जिनं ।
पच्चयेहि उपट्ठित्वा, ततो कालङ्कता अहं ॥

“तावतिंसेसु देवेसु, सब्बकामसमिद्धिसु ।
निब्बत्ता दसहङ्गेहि, अज्जे अभिभविं अहं ॥

“रूपसद्देहि गन्धेहि, रसेहि फुसनेहि च ।
आयुनापि च वण्णेन, सुखेन यससापि च ॥

“तथेवाधिपतेय्येन, अधिगह् विरोचहं ।
अहोसिं अमरिन्दस्स, महेसी दयिता तहिं ॥

“संसारे संसरन्तीहं, कम्मवायुसमेरिता ।

कासिस्स रज्जो विसये, अजायिं दासगामके ॥

“पञ्चदाससतानूना, निवसन्ति तहिं तदा ।
सब्बेसं तत्थ यो जेद्धो, तस्स जाया अहोसहं ॥

“सयम्भुनो पञ्चसता, गामं पिण्डाय पाविसुं ।
ते दिस्वान अहं तुट्ठा, सह सब्बाहि इत्थिभि ॥

“पूगा हुत्वाव सब्बायो, चतुमासे उपट्ठुं ।
तिचीवरानि दत्वान, संसरिम्ह ससामिका ॥

“ततो चुता सब्बापि ता, तावतिसगता मयं ।
पच्छिमे च भवे दानि, जाता देवदहे पुरे ॥

“पिता अज्जनसक्को मे, माता मम सुलक्खणा ।
ततो कपिलवत्थुस्मिं, सुद्धोदनघरं गता ॥

“सेसा सक्कुकुले जाता, सक्क्यानं घरमागमुं ।
अहं विसिद्धा सब्बासं, जिनस्सापादिका अहुं ॥

“मम पुत्तोभिनिक्खम्म, बुद्धो आसि विनायको ।
पच्छाहं पब्बजित्वान, सतेहि सह पञ्चहि ॥

“साकियानीहि धीराहि, सह सन्तिसुखं फुसिं ।
ये तदा पुब्बजातियं, अम्हाकं आसु सामिनो ॥

“सहपुज्जस्स कत्तारो, महासमयकारका ।
फुसिंसु अरहत्तं ते, सुगतेनानुकम्पिता ॥

“तदेतरा भिक्खुनियो, आरुहिंसु नभत्तलं ।
संगता विय तारायो, विरोचिंसु महिद्धिका ॥

“इद्धी अनेका दस्सेसुं, पिळन्धविकतिं यथा ।
कम्मारो कनकस्सेव, कम्मज्जस्स सुसिक्खितो ॥

“दस्सेत्वा पाटिहीरानि, विचित्तानि बहूनि च ।
तोसेत्वा वादिपवरं, मुनिं सपरिसं तदा ॥

“ओरोहित्वान गगना, वन्दित्वा इसिसत्तमं ।

अनुज्जाता नरगणेन, यथाठाने निसीदिसुं ॥

“अहोनुकम्पिका अम्हं, सब्बासं चिर गोतमी ।
वासिता तव पुज्जेहि, पत्ता नो आसवक्खयं ॥

“किलेसा झापिता अम्हं, भवा सब्बे समूहता ।
नागीव बन्धनं छेत्वा, विहराम अनासवा ॥

“स्वागतं वत नो आसि, बुद्धसेट्ठस्स सन्तिके ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

“पटिसम्भिदा चतस्सो, विमोक्खापि च अट्टिमे ।
छळभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

“इद्धीसु च वसी होम, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी होम महामुने ॥

“पुब्बेनिवासं जानाम, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवा ॥

“अत्थे धम्मे च नेरुत्ते, पटिभाने च विज्जति ।
जाणं अम्हं महावीर, उप्पन्नं तव सन्तिके ॥

“अस्माभि परिचिण्णोसि, मेत्तचित्ता हि नायक ।
अनुजानाहि सब्बासं, निब्बानाय महामुने ॥

“निब्बायिस्साम इच्चेवं, किं वक्खामि वदन्तियो ।
यस्स दानि च वो कालं, मज्जथाति जिनोब्रवि ॥

“गोतमीआदिका तायो, तदा भिक्खुनियो जिनं ।
वन्दित्वा आसना तम्हा, वुट्ठाय आगमिंसु ता ॥

“महता जनकायेन, सह लोकगगनायको ।
अनुसंयायी सो वीरो, मातुच्छं यावकोट्टकं ॥

“तदा निपति पादेसु, गोतमी लोकबन्धुनो ।
सहेव ताहि सब्बाहि, पच्छिमं पादवन्दनं ॥

“इदं पच्छिमकं मय्हं, लोकनाथस्स दस्सनं ।

न पुनो अमताकारं, पस्सिस्सामि मुखं तव ॥

“न च मे वन्दनं वीर, तव पादे सुकोमले ।
सम्फुसिस्सति लोकग, अज्ज गच्छामि निब्बुतिं ॥

“रूपेण किं तवानेन, दिट्ठे धम्मे यथातथे ।
सब्बं सङ्खतमेवेतं, अनस्सासिकमित्तरं ॥

“सा सह ताहि गन्त्वान, भिक्खुनुपस्सयं सकं ।
अट्ठपल्लङ्कमाभुज्ज, निसीदि परमासने ॥

“तदा उपासिका तत्थ, बुद्धसासनवच्छला ।
तस्सा पवत्तिं सुत्त्वान, उपेसुं पादवन्दिका ॥

“करेहि उरं पहन्ता, छिन्नमूला यथा लता ।
रोदन्ता करुणं रवं, सोकट्टा भूमिपातिता ॥

“मा नो सरणदे नाथे, विहाय गमि निब्बुतिं ।
निपतित्वान याचाम, सब्बायो सिरसा मयं ॥

“या पधानतमा तासं, सद्धा पज्जा उपासिका ।
तस्सा सीसं पमज्जन्ती, इदं वचनमब्रवि ॥

“अलं पुत्ता विसादेन, मारपासानुवत्तिना ।
अनिच्चं सङ्खतं सब्बं, वियोगन्तं चलाचलं ॥

“ततो सा ता विसज्जित्वा, पठमं ज्ञानमुत्तमं ।
दुतियज्ज ततियज्ज, समापज्जि चतुत्थकं ॥

“आकासायतनज्जेव, विज्जाणायतनं तथा ।
आकिज्जं नेवसज्जज्ज, समापज्जि यथाक्कमं ॥

“पटिलोमेन ज्ञानानि, समापज्जित्थ गोतमी ।
यावता पठमं ज्ञानं, ततो यावचतुत्थकं ॥

“ततो वुट्ठाय निब्बायि, दीपच्चीव निरासवा ।
भूमिचालो महा आसि, नभसा विज्जुता पति ॥

“पनादिता दुन्दुभियो, परिदेविसु देवता ।

पुष्पवुट्ठी च गगना, अभिवस्सथ मेदनिं ॥

“कम्पितो मेरुराजापि, रङ्गमज्झे यथा नटो ।
सोकेन चातिदीनोव, विरवो आसि सागरो ॥

“देवा नागासुरा ब्रह्मा, संविग्गाहिंसु तद्ध्वणे ।
अनिच्चा वत सङ्खारा, यथायं विलयं गता ॥

“या चे मं परिवारिंसु, सत्थु सासनकारिका ।
तयोपि अनुपादाना, दीपच्चि विय निब्बुता ॥

“हा योगा विप्पयोगन्ता, हानिच्चं सब्बसङ्खतं ।
हा जीवितं विनासन्तं, इच्चासि परिदेवना ॥

“ततो देवा च ब्रह्मा च, लोकधम्मामनुवत्तनं ।
कालानुरूपं कुब्बन्ति, उपेत्वा इसिसत्तमं ॥

“तदा आमन्तयी सत्था, आनन्दं सुतसागरं ।
गच्छानन्द निवेदेहि, भिक्खूनं मातु निब्बुतिं ॥

“तदानन्दो निरानन्दो, अस्सुना पुण्णलोचनो ।
गगरेन सरेनाह, समागच्छन्तु भिक्खवो ॥

“पुब्बदक्खिणपच्छासु, उत्तराय च सन्तिके ।
सुणन्तु भासितं मय्हं, भिक्खवो सुगतोरसा ॥

“या वड्ढियि पयत्तेन, सरीरं पच्छिमं मुने ।
सा गोतमी गता सन्तिं, ताराव सूरियोदये ॥

“बुद्धमातापि पज्जत्तिं, ठपयित्वा गतासमं ।
न यत्थ पज्चनेत्तोपि, गतिं दक्खति नायको ॥

“यस्सत्थि सुगते सद्धा, यो च पियो महामुने ।
बुद्धमातुस्स सक्कारं, करोतु सुगतोरसो ॥

“सुदूरट्ठापि तं सुत्वा, सीघमागच्छु भिक्खवो ।
केचि बुद्धानुभावेन, केचि इद्धीसु कोविदा ॥

“कूटागारवरे रम्मे, सब्बसोण्णमये सुभे ।

मञ्चकं समारोपेसुं, यत्थ सुत्तासि गोतमी ॥

“चत्तारो लोकपाला ते, अंसेहि समधारयुं ।
सेसा सक्कादिका देवा, कूटागारे समग्गहुं ॥

“कूटागारानि सब्बानि, आसुं पञ्चसतानिपि ।
सरदादिच्चवण्णानि, विस्सकम्मकतानि हि ॥

“सब्बा तापि भिक्खुनियो, आसुं मञ्चेसु सायिता ।
देवानं खन्धमारुळ्हा, निय्यन्ति अनुपुब्बसो ॥

“सब्बसो छादितं आसि, वितानेन नभत्तलं ।
सतारा चन्दसूरा च, लज्जिता कनकामया ॥

“पटाका उस्सितानेका, वितता पुप्फकञ्चुका ।
ओगताकासपदुमा, महिया पुप्फमुग्गतं ॥

“दिस्सन्ति चन्दसूरिया, पज्जलन्ति च तारका ।
मज्झं गतोपि चादिच्चो, न तापेसि ससी यथा ॥

“देवा दिब्बेहि गन्धेहि, मालेहि सुरभीहि च ।
वादितेहि च नच्चेहि, सङ्गीतीहि च पूजयुं ॥

“नागासुरा च ब्रह्मानो, यथासत्ति यथाबलं ।
पूजयिंसु च निय्यन्ति, निब्बुतं बुद्धमातरं ॥

“सब्बायो पुरतो नीता, निब्बुता सुगतोरसा ।
गोतमी निय्यते पच्छा, सक्कता बुद्धपोसिका ॥

“पुरतो देवमनुजा, सनागासुरब्रह्मका ।
पच्छा ससावको बुद्धो, पूजत्थं याति मातुया ॥

“बुद्धस्स परिनिब्बानं, नेदिसं आसि यादिसं ।
गोतमीपरिनिब्बानं, अतेवच्छरियं अहु ॥

“बुद्धो बुद्धस्स निब्बाने, नोपटियादि भिक्खवो ।
बुद्धो गोतमिनिब्बाने, सारिपुत्तादिका तथा ॥

“चित्तकानि करित्वान, सब्बगन्धमयानि ते ।

गन्धचुण्णपकिण्णानि, ज्ञापयिंसु च ता तहिं ॥

“सेसभागानि डहिंसु, अट्ठी सेसानि सब्बसो ।
आनन्दो च तदावोच, संवेगजनकं वचो ॥

“गोतमी निधनं याता, डहञ्चस्स सरीरकं ।
सङ्केतं बुद्धनिब्बानं, न चिरेन भविस्सति ॥

“ततो गोतमिधातूनि, तस्सा पत्तगतानि सो ।
उपनामेसि नाथस्स, आनन्दो बुद्धचोदितो ॥

“पाणिना तानि पग्गह, अवोच इसिसत्तमो ।
महतो सारवन्तस्स, यथा रुक्खस्स तिट्ठतो ॥

“यो सो महत्तरो खन्धो, पलुज्जेय्य अनिच्चता ।
तथा भिक्खुनिसङ्घस्स, गोतमी परिनिब्बुता ॥

“अहो अच्छरियं मय्हं, निब्बुतायपि मातुया ।
सारीरमत्तसेसाय, नत्थि सोकपरिद्ववो ॥

“न सोचिया परेसं सा, तिण्णसंसारसागरा ।
परिवज्जितसन्तापा, सीतिभूता सुनिब्बुता ॥

“पण्डितासि महापज्जा, पुथुपज्जा तथेव च ।
रत्तञ्जू भिक्खुनीनं सा, एवं धारेथ भिक्खवो ॥

“इद्धीसु च वसी आसि, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी आसि च गोतमी ॥

“पुब्बेनिवासमज्जासि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि तस्सा पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
परिसुद्धं अहु जाणं, तस्मा सोचनिया न सा ॥

“अयोधनहतस्सेव, जलतो जातवेदस्स ।
अनुपुब्बूपसन्तस्स, यथा न जायते गति ॥

“एवं सम्मा विमुत्तानं, कामबन्धोघतारिनं ।

पञ्जापेतुं गति नत्थि, पत्तानं अचलं सुखं ॥

“अत्तदीपा ततो होथ, सतिपट्टानगोचरा ।

भावेत्वा सत्तबोज्झङ्गे, दुक्खस्सन्तं करिस्सथा”ति ॥ (अप० थेरी २.२.९७-२८८) ।

महापजापतिगोतमीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

७. गुत्ताथेरीगाथावण्णना

गुत्ते यदत्थं पब्बज्जातिआदिका गुत्ताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती अनुक्कमेन सम्भतविमोक्खसम्भारा हुत्वा, परिपक्ककुसलमूला सुगतीसुयेव संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्ता, गुत्तातिस्सा नामं अहोसि । सा विञ्जुतं पत्वा उपनिस्सयसम्पत्तिया चोदियमाना घरावासं जिगुच्छन्ती मातापितरो अनुजानापेत्वा महापजापतिगोतमिया सन्तिके पब्बजि । पब्बजित्वा च विपस्सनं पट्टपेत्वा भावनं अनुयुञ्जन्तिया तस्सा चित्तं चिरकालपरिचयेन बहिद्धारम्मणे विधावति, एकगं नाहोसि । सत्था दिस्वा तं अनुगणहन्तो, गन्धकुटियं यथानिसिन्नोव ओभासं फरित्वा तस्सा आसन्ने आकासे निसिन्नं विय अत्तानं दस्सेत्वा ओवदन्तो —

१६३. “गुत्ते यदत्थं पब्बज्जा, हित्वा पुत्तं वसुं पियं ।

तमेव अनुब्रूहेहि, मा चित्तस्स वसं गमि ॥

१६४. “चित्तेन वज्जिता सत्ता, मारस्स विसये रता ।

अनेकजातिसंसारं, सन्धावन्ति अविद्वसू ॥

१६५. “कामाच्छन्दच्च व्यापादं, सक्कायदिट्ठिमेव च ।

सीलब्बतपरामासं, विचिकिच्छं च पञ्चमं ॥

१६६. “संयोजनानि एतानि, पजहित्वान भिक्खुनी ।

ओरम्भागमनीयानि, नयिदं पुनरेहिसि ॥

१६७. “रागं मानं अविज्जच्च, उद्धच्चच्च विवज्जिय ।

संयोजनानि छेत्वान, दुक्खस्सन्तं करिस्ससि ॥

१६८. “खेपेत्वा जातिसंसारं, परिज्जाय पुनब्भवं ।

दिट्ठेव धम्मे निच्छाता, उपसन्ता चरिस्ससी”ति ॥ — इमा गाथा आभासि ।

तत्थ तमेव अनुब्रूहेहीति यदत्थं यस्स किलेसपरिनिब्बानस्स खन्धपरिनिब्बानस्स च अत्थाय । हित्वा पुत्तं वसुं पियन्ति पियायितब्बं जातिपरिवट्ठं भोगक्खन्धच्च हित्वा मम सासने पब्बज्जा ब्रह्मचरियवासो इच्छितो, तमेव वट्ठेय्यासि सम्पादेय्यासि । मा चित्तस्स वसं गमीति दीघरत्तं रूपादिआरम्मणवसेन वट्ठितस्स कूटचित्तस्स वसं मा गच्छि ।

यस्मा चित्तं नामेतं मायूपमं, येन वञ्चिता अन्धपुथुज्जना मारवसानुगा संसारं नातिवत्तन्ति । तेन वुत्तं “चित्तेन वञ्चिता”तिआदि ।

संयोजनानि एतानीति एतानि “कामच्छन्दञ्च व्यापाद”न्तिआदिना यथावुत्तानि पञ्च बन्धनद्वेन संयोजनानि । पजहित्वानाति अनागामिमग्गेन समुच्छिन्दित्वा । भिक्खुनीति तस्सा आलपनं । ओरम्भागमनीयानीति रूपारूपधातुतो हेट्ठाभागे कामधातुयं मनुस्सजीवस्स हितानि उपकारानि तत्थ पटिसन्धिया पच्चयभावतो । म-कारो पदसन्धिकरो । “ओरमागमनीयानी”ति पाळि, सो एवत्थो । नयिदं पुनरेहिशीति ओरम्भागियानं संयोजनानं पहानेन इदं कामद्वानं कामभवं पटिसन्धिवसेन पुन नागमिस्ससि । र-कारो पदसन्धिकरो । “इत्थ”न्ति वा पाळि, इत्थत्तं कामभवमिच्चवेव अत्थो ।

रागन्ति रूपरागञ्च अरूपरागञ्च । मानन्ति अगमगगवज्झं मानं । अविज्जञ्च उद्धच्चञ्चाति एत्थापि एसेव नयो । विवज्जियाति विपस्सनाय विक्खम्भेत्वा । संयोजनानि छेत्वानाति एतानि रूपरागादीनि पञ्चुद्धम्भागियानि संयोजनानि अरहत्तमग्गेन समुच्छिन्दित्वा । दुक्खस्सन्तं करिस्ससीति सब्बस्सापि वट्टदुक्खस्स परियन्तं परियोसानं पापुणिस्ससि ।

खेपेत्वा जातिसंसारन्ति जाति समूलिकसंसारपवत्तिं परियोसापेत्वा । निच्छाताति नित्तण्हा । उपसन्ताति सब्बसो किलेसानं वूपसमेन उपसन्ता । सेसं वुत्तनयमेव ।

एवं सत्थारा इमासु गाथासु भासितासु गाथापरियोसाने थेरी सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा उदानवसेन भगवता भासितनियामेनेव इमा गाथा अभासि । तेनेव ता थेरिया गाथा नाम जाता ।

गुत्ताथेरीगाथावण्णना निड्डिता ।

८. विजयाथेरीगाथावण्णना

चतुक्खत्तुन्तिआदिका विजयाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती, अनुक्कमेन परिब्रूहितकुसलमूला देवमनुस्सेसु संसरन्ती, इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे अज्जतरस्मिं कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा खेमाय थेरिया गिहिकाले सहायिका अहोसि । सा तस्सा पब्बजितभावं सुत्वा “सापि नाम राजमहेसी पब्बजिस्सति किमङ्गं पनाह”न्ति पब्बजितुकामायेव हुत्वा खेमाथेरिया सन्तिकं उपसङ्गमि । थेरी तस्सा अज्झासयं जत्वा तथा धम्मं देसेसि, यथा संसारे संविग्गमानसा सासने सा अभिप्पसन्ना भविस्सति । सा तं धम्मं सुत्वा संवेगजाता पटिलद्धसद्धा च हुत्वा पब्बज्जं याचि । थेरी तं पब्बाजेसि । सा पब्बजित्वा कतपुब्बकिच्चा विपस्सनं पट्टपेत्वा हेतुसम्पन्नताय, न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१६९. “चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुं, विहारा उपनिक्खमिं ।
अलद्धा चेतसो सन्तिं, चित्ते अवसवत्तिनी ॥

१७०. “भिक्खुनिं उपसङ्गम्म, सक्कच्चं परिपुच्छहं ।
सा मे धम्ममदेसेसि, धातुआयतनानि च ॥

१७१. “चत्तारि अरियसच्चानि, इन्द्रियानि बलानि च ।

बोज्झङ्गट्ठङ्गिकं मग्गं, उत्तमत्थस्स पत्तिया ॥

१७२: “तस्साहं वचनं सुत्वा, करोन्ती अनुसासनिं ।
रत्तिया पुरिमे यामे, पुब्बजातिमनुस्सरिं ॥

१७३: “रत्तिया मज्झिमे यामे, दिब्बचक्खुं विसोधयिं ।
रत्तिया पच्छिमे यामे, तमोखन्धं पदालयिं ॥

१७४: “पीतिसुखेन च कायं, फरित्वा विहरिं तदा ।
सत्तमिया पादे पसारेसिं, तमोखन्धं पदालिया”ति ॥ —

इमा गाथा अभ्यासि ।

तत्थ भिक्खुनिन्ति खेमार्थेरिं सन्धाय वदति ।

बोज्झङ्गट्ठङ्गिकं मग्गन्ति सत्तबोज्झङ्गञ्च अट्ठङ्गिकञ्च अरियमग्गं । उत्तमत्थस्स पत्तियाति अरहत्तस्स निब्बानस्सेव
वा पत्तिया अधिगमाय ।

पीतिसुखेनाति फलसमापत्तिपरियापन्नाय पीतिया सुखेन च । कायन्ति तंसम्पयुत्तं नामकायं तदनुसारेण रूपकायञ्च ।
फरित्वाति फुसित्वा व्यापेत्वा वा । सत्तमिया पादे पसारेसिन्ति विपस्सनाय आरब्धदिवसतो सत्तमियं पल्लङ्कं भिन्दित्वा
पादे पसारेसिं । कथं? तमोखन्धं पदालिय, अप्पदालितपुब्बं मोहक्खन्धं अग्गमग्गजाणासिना पदालेत्वा । सेसं हेट्ठा
वुत्तनयमेव ।

विजयाथेरीगाथावण्णना निड्ढिता ।

छक्कनिपातवण्णना निड्ढिता ।

७. सत्तकनिपातो

१. उत्तराथेरीगाथावण्णना

सत्तकनिपाते मुसलानि गहेत्वानाति उत्तराय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे
विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती, अनुक्कमेन सम्भावितकुसलमूला समुपचितविमोक्खसम्भारा
परिपक्कविमुत्तिपरिपाचनीयधम्मा हुत्वा, इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं अञ्जतरस्मिं कुलगेहे निब्बत्तित्वा उत्तराति लद्धनामा
अनुक्कमेन विञ्जुतं पत्वा पटाचाराय थेरिया सन्तिकं उपसङ्कमि । थेरी तस्सा धम्मं कथेसि । सा धम्मं सुत्वा संसारे
जातसंवेगा सासने अभिप्पसन्ना हुत्वा पब्बजि । पब्बजित्वा च कतपुब्बकिच्चा पटाचाराय थेरिया सन्तिके विपस्सनं
पट्टपेत्वा भावनमनुयुञ्जन्ती उपनिस्सयसम्पन्नताय इन्द्रियानं परिपाकं गतत्ता च न चिरस्सेव विपस्सनं उस्सुक्कापेत्वा सह
पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

१७५. “मुसलानि गहेत्वान, धज्जं कोट्टेन्ति माणवा ।
पुत्तदारानि पोसेन्ता, धनं विन्दन्ति माणवा ॥

१७६. “घटेथ बुद्धसासने, यं कत्वा नानुत्पत्ति ।
खिप्पं पादानि धोवित्वा, एकमन्तं निसीदथ ॥

१७७. “चित्तं उपट्टपेत्वान, एकगं सुसमाहितं ।
पच्चवेक्खथ सङ्खारे, परतो नो च अत्ततो ॥

१७८. “तस्साहं वचनं सुत्वा, पटाचारानुसासनिं ।
पादे पक्खालयित्वान, एकमन्ते उपाविसिं ॥

१७९. “रत्तिया पुरिमे यामे, पुब्बजातिमनुस्सरिं ।
रत्तिया मज्झिमे यामे, दिब्बचक्खुं विसोधयिं ॥

१८०. “रत्तिया पच्छिमे यामे, तमोक्खन्धं पदालयिं ।
तेविज्जा अथ वुट्ठासिं, कता ते अनुसासनी ॥

१८१. “सक्कं देवा तिदसा, सङ्गामे अपराजितं ।
पुरक्खत्वा विहस्सामि, तेविज्जाम्हि अनासवा”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ चित्तं उपट्टपेत्वानाति भावनाचित्तं कम्मट्टाने उपट्टपेत्वा । कथं? एकगं सुसमाहितं पच्चवेक्खथाति पटिपत्तिं अवेक्खथ, सङ्खारे अनिच्चातिपि, दुक्खातिपि, अनत्तातिपि लक्खणत्तयं विपस्सथाति अत्थो । इदञ्च ओवादकाले अत्तनो अज्जेसञ्च भिक्खुनीनं थेरियादीनं ओवादस्स अनुवादवसेन वुत्तं । पटाचारानुसासनिन्ति पटाचाराय थेरिया अनुसिद्धिं । “पटाचाराय सासन”न्तिपि वा पाठो ।

अथ वुट्ठासिन्ति तेविज्जाभावप्पत्तितो पच्छा आसनतो वुट्ठासिं । अयम्पि थेरी एकदिवसं पटाचाराय थेरिया सन्तिके कम्मट्टानं सोधेत्वा अत्तनो वसनट्टानं पविसित्वा पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदि । “न ताविमं पल्लङ्कं भिन्दिस्सामि, याव मे न अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चती”ति निच्छयं कत्वा सम्मसनं आरभित्वा, अनुक्कमेन विपस्सनं उस्सुक्कापेत्वा मग्गपटिपाटिया अभिज्जापटिसम्भिदापरिवारं अरहत्तं पत्वा एकूनवीसतिया पच्चवेक्खणाज्जाणाय पवत्ताय “इदानिम्हि कतकिच्चा”ति सोमनस्सजाता इमा गाथा उदानेत्वा पादे पसारेसि अरुणुग्गमनवेलायं । ततो सम्मदेव विभाताय रत्तिया थेरिया सन्तिकं उपगन्त्वा इमा गाथा पच्चुदाहासि । तेन वुत्तं “कता ते अनुसासनी”तिआदि । सेसं सब्बं हेट्ठा वुत्तनयमेव ।

उत्तराथेरीगाथावण्णना निद्धिता ।

२. चालाथेरीगाथावण्णना

सति उपट्टपेत्वानातिआदिका चालाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टपनिस्सयं कुसलं उपचिनित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे मगधेसु नालकगामे रूपसारिब्राह्मणिया कुच्छिम्हि निब्बत्ति । तस्सा नामग्गहणदिवसे चालाति नामं अकंसु, तस्सा कनिट्ठाय उपचालाति, अथ तस्सा कनिट्ठाय सीसूपचालाति । इमा तिस्सोपि धम्मसेनापतिस्स कनिट्ठभगिनियो, इमासं पुत्तानम्पि तिण्णं इदमेव नामं । ये सन्धाय थेरगाथाय “चाले उपचाले सीसूपचाले”ति (थेरगा० ४२) आगतं ।

इमा पन तिस्सोपि भगिनियो “धम्मसेनापति पब्बजी”ति सुत्वा “न हि नून सो ओरको धम्मविनयो, न सा ओरिका पब्बज्जा, यत्थ अम्हाकं अय्यो पब्बजितो”ति उस्साहजाता तिब्बच्छन्दा अस्सुमुखं रुदमानं जातिपरिजनं पहाय पब्बजिंसु । पब्बजित्वा च घटेन्तियो वायमन्तियो नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणिंसु । अरहत्तं पन पत्वा निब्बानसुखेन फलसुखेन विहरन्ति ।

तासु चाला भिक्खुनी एकदिवसं पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्ता अन्धवनं पविसित्वा दिवाविहारं निसीदि । अथ नं मारो उपसङ्कमित्वा कामेहि उपनेसि । यं सन्धाय सुत्ते वुत्तं —

“अथ खो चाला भिक्खुनी पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय सावत्थिं पिण्डाय पाविसि । सावत्थियं पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्ता येन अन्धवनं, तेनुपसङ्कमि दिवाविहाराय । अन्धवनं अज्झोगाहेत्वा अज्जतरस्मिं रुक्खमूले दिवाविहारं निसीदि । अथ खो मारो पापिमा येन चाला भिक्खुनी, तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा चालं भिक्खुनिं एतदवोचा”ति (सं० नि० १.१६७) ।

अन्धवनम्हि दिवाविहारं निसिन्नं मारो उपसङ्कमित्वा ब्रह्मचरियवासतो विच्छिन्दितुकामो “कं नु उद्दिस्स मुण्डासी”तिआदिं पुच्छि । अथस्स सत्थु गुणे धम्मस्स च नित्यानिकभावं पकासेत्वा अत्तनो कतकिच्चभावविभावनेन तस्स विसयातिक्कमं पवेदेसि । तं सुत्वा मारो दुक्खी दुम्मनो तत्थेवन्तरधायि । अथ सा अत्तना मारेन च भासिता गाथा उदानवसेन कथेन्ती —

१८२. “सति उपट्टपेत्वान, भिक्खुनी भावितिन्द्रिया ।
पटिविज्झि पदं सन्तं, सङ्खारूपसमं सुखं ॥

१८३. “कं नु उद्दिस्स मुण्डासि, समणी विय दिस्सति ।
न च रोचेसि पासण्डे, किमिदं चरसि मोमुहा ॥

१८४. “इतो बहिद्धा पासण्डा, दिट्ठियो उपनिस्सिता ।
न ते धम्मं विजानन्ति, न ते धम्मस्स कोविदा ॥

१८५. “अत्थि सक्ककुले जातो, बुद्धो अप्पटिपुगलो ।
सो मे धम्ममदेसेसि, दिट्ठीनं समतिक्कमं ॥

१८६. “दुक्खं दुक्खसमुप्पादं, दुक्खस्स च अतिक्कमं ।
अरियं चट्ठङ्गिकं मगं, दुक्खूपसमगामिनं ॥

१८७. “तस्साहं वचनं सुत्वा, विहरिं सासने रता ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

१८८. “सब्बत्थ विहता नन्दी, तमोक्खन्थो पदालितो ।
एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तका”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ सतिं उपट्टपेत्वानाति सतिपट्टानभावनावसेन कायादीसु असुभदुक्खानिच्छानत्तवसेन सतिं सुट्ठु उपट्ठितं कत्वा । भिक्खुनीति अत्तानं सन्धाय वदति । भावितिन्द्रियाति अरियमग्गभावनाय भावितसद्भादिपञ्चिन्द्रिया । पटिविज्झि पदं सन्तन्ति सन्तं पदं निब्बानं सच्छिकिरियापटिवेधेन पटिविज्झि सच्छाकासि । सङ्खारूपसमन्ति सब्बसङ्खारानं उपसमहेतुभूतं । सुखन्ति अच्चन्तसुखं ।

“कं नु उद्दिस्सा”ति गाथा मारेन वुत्ता । तत्रायं सङ्खेपत्थो — इमस्मिं लोके बहू समया तेसज्ज देसेतारो बहू एव तित्थकरा, तेसु कं नु खो त्वं उद्दिस्स मुण्डासि मुण्डितकेसा असि । न केवलं मुण्डाव, अथ खो कासावधारणेन च समणी विय दिस्सति । न च रोचेसि पासण्डेति तापसपरिब्बाजकादीनं आदासभूते पासण्डे ते ते समयन्तरे नेव रोचेसि । किमिदं चरसि मोमुहाति किं नामिदं, यं पासण्डविहितं उजुं निब्बानमग्गं पहाय अज्ज कालिकं कुमग्गं पटिपज्जन्ती अतिविय मूळहा चरसि परिब्भमसीति ।

तं सुत्वा थेरी पटिवचनदानमुखेन तं तज्जेन्ती “इतो बहिद्धा”ति आदिमाह । तत्थ इतो बहिद्धा पासण्डा नाम इतो सम्मासम्बुद्धस्स सासनतो बहिद्धा कुटीसकबहुकारादिका । ते हि सत्तानं तण्हापासं दिट्ठिपासज्ज डेन्ति ओड्डेन्तीति पासण्डाति वुच्चति । तेनाह — “दिट्ठियो उपनिस्सिता”ति सस्सतदिट्ठिगतानि उपेच्च निस्सिता, दिट्ठिगतानि आदियिंसूति अत्थो । यदग्गेन च दिट्ठिसन्निस्सिता, तदग्गेन पासण्डसन्निस्सिता । न ते धम्मं विजानन्तीति ये पासण्डिनो सस्सतदिट्ठिगतसन्निस्सिता “अयं पवत्ति एवं पवत्तती”ति पवत्तिधम्मम्पि यथाभूतं न विजानन्ति । न ते धम्मस्स कोविदाति “अयं निवत्ति एवं निवत्तती”ति निवत्तिधम्मस्सापि अकुसला, पवत्तिधम्ममग्गेपि हि ते संमूळहा, किमङ्गं पन निवत्तिधम्मेति ।

एवं पासण्डवादानं अनिय्यानिकतं दस्सेत्वा इदानि कं नु उद्दिस्स मुण्डासीति पज्जं विस्सज्जेतुं “अत्थि सक्कुकुले जातो”ति आदि वुत्तं । तत्थ दिट्ठिनं समतिक्कमन्ति सब्बासं दिट्ठिनं समतिक्कमनुपायं दिट्ठिजालविनिवेठनं । सेसं वुत्तनयमेव ।

चालाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

३. उपचालाथेरीगाथावण्णना

सतिमतीति आदिका उपचालाय थेरिया गाथा । तस्सा वत्थु चालाय थेरिया वत्थुम्हि वुत्तमेव । अयम्पि हि चाला विय पब्बजित्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा अरहत्तं पत्वा उदानेन्ती —

१८९. “सतिमती चक्खुमती, भिक्खुनी भावितिन्द्रिया ।
पटिविज्झि पदं सन्तं, अकापुरिससेवित”न्ति ॥ —

इमं गाथं अभसि ।

तत्थ **सतिमती**ति सतिसम्पन्ना, पुब्बभागे परमेन सतिनेपक्केन समन्नागता हुत्वा पच्छा अरियमग्गस्स भावितत्ता सतिवेपुल्लप्पत्तिया उत्तमाय सतिया समन्नागताति अत्थो । **चक्खुमती**ति पज्जाचक्खुना समन्नागता, आदितो उदयत्थगामिनिया पज्जाय अरियाय निब्बेधिकाय समन्नागता हुत्वा पज्जावेपुल्लप्पत्तिया परमेन पज्जाचक्खुना समन्नागताति वुत्तं होति । **अकापुरिससेवितन्ति** अलामकपुरिसेहि उत्तमपुरिसेहि अरियेहि बुद्धादीहि सेवितं ।

“किन्नु जातिं न रोचेसी”ति गाथा थेरिं कामेसु उपहारेतुकामेन मारेन वुत्ता । “किं नु त्वं भिक्खुनि न रोचेसी”ति (सं० नि० १.१६७) हि मारेन पुट्ठा थेरी आह — “जातिं ख्वाहं, आवुसो, न रोचेमी”ति । अथ नं मारो जातस्स कामा परिभोगा, तस्मा जातिपि इच्छितब्बा, कामापि परिभुज्जितब्बाति दस्सेन्तो —

१९०. “किन्नु जातिं न रोचेसि, जातो कामानि भुज्जति ।
भुज्जाहि कामरतियो, माहु पच्छानुतापिनी”ति ॥ —

गाथमाह ।

तस्सत्थो — किं नु तं कारणं, येन त्वं उपचाले जातिं **न रोचेसि** न रोचेय्यासि, न तं कारणं अत्थि । यस्मा **जातो कामानि भुज्जति** इध जातो कामगुणसंहितानि रूपादीनि पटिसेवन्तो कामसुखं परिभुज्जति । न हि अजातस्स तं अत्थि, तस्मा **भुज्जाहि कामरतियो** कामखिड्डारतियो अनुभव । **माहु पच्छानुतापिनी** “योब्बज्जे सति विज्जमानेसु भोगेसु न मया कामसुखमनुभूत”न्ति पच्छानुतापिनी मा अहोसि । इमस्मिं लोके धम्मा नाम यावदेव अत्थाधिगमत्थो अत्थो च कामसुखत्थोति पाकटोयमत्थोति अधिप्पायो ।

तं सुत्वा थेरी जातिया दुक्खनिमित्ततं अत्तनो च तस्स विसयातिक्कमं विभावेत्वा तज्जेन्ती —

१९१. “जातस्स मरणं होति, हत्थपादान छेदनं ।
वधबन्धपरिक्लेसं, जातो दुक्खं निगच्छति ॥

१९२. “अत्थि सक्ककुले जातो, सम्बुद्धो अपराजितो ।
सो मे धम्ममदेसेसि, जातिया समतिक्कमं ॥

१९३. “दुक्खं दुक्खसमुप्पादं, दुक्खस्स च अतिक्कमं ।
अरियं चट्ठङ्गिकं मगं, दुक्खूपसमगामिनं ॥

१९४. “तस्साहं वचनं सुत्वा, विहरिं सासने रता ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

१९५. “सब्वत्थ विहता नन्दी, तमोक्खन्धो पदालितो ।

एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तका”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ जातस्स मरणं होतीति यस्मा जातस्स सत्तस्स मरणं होति, न अजातस्स । न केवलं मरणमेव, अथ खो जरारोगादयो यत्तकानत्था, सब्बेपि ते जातस्स होन्ति जातिहेतुका । तेनाह भगवा — “जातिपच्चया जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा सम्भवन्ती”ति (महाव० १; विभ० २२५; उदा० १) । तेनेवाह — “हत्थपादान छेदन”न्ति हत्थपादानं छेदनं जातस्सेव होति, न अजातस्स । हत्थपादछेदनापदेसेन चेत्थ बात्तिसं कम्मकारणापि दस्सिता एवाति दट्ठब्बं । तेनेवाह — “वधबन्धपरिक्लेसं, जातो दुक्खं निगच्छती”ति । जीवितवियोजनमुट्ठिप्पहारादिसङ्घातं वधपरिक्लेसज्जेव अन्दुबन्धनादिसङ्घातं बन्धपरिक्लेसं अज्जज्ज यंकिज्जि दुक्खं नाम तं सब्बं जातो एव निगच्छति, न अजातो, तस्मा जातिं न रोचेमीति ।

इदानीं जातिया कामानज्ज अच्चन्तमेव अत्तना समतिक्कन्तभावं मूलतो पट्ठाय दस्सेन्ती — “अत्थि सक्कुकुले जातो”ति आदिमाह । तत्थ अपराजितोति किलेसमारादिना केनचि न पराजितो । सत्था हि सब्बाभिभू सदेवकं लोकं अज्जदत्थु अभिभवित्वा ठितो, तस्मा अपराजितो । सेसं वुत्तनयत्ता उत्तानमेव ।

उपचालाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

सत्तकनिपातवण्णना निट्ठिता ।

८. अट्ठकनिपातो

१. सीसूपचालाथेरीगाथावण्णना

अट्ठकनिपाते भिक्खुनी सीलसम्पन्नाति आदिका सीसूपचालाय थेरिया गाथा । इमिस्सापि वत्थु चालाय थेरिया वत्थुमिह वुत्तनयमेव । अयम्पि हि आयस्मतो धम्मसेनापतिस्स पब्बजितभावं सुत्वा सयम्पि उस्साहजाता पब्बजित्वा कतपुब्बकिच्चा विपस्सनं पट्ठपेत्वा, घटेन्ती वायमन्ती नचिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । अरहत्तं पत्वा फलसमापत्तिसुखेन विहरन्ती एकदिवसं अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा कतकिच्चाति सोमनस्सजाता उदानवसेन —

१९६. “भिक्खुनी सीलसम्पन्ना, इन्द्रियेसु सुसंवुता ।

अधिगच्छे पदं सन्तं, असेचनकमोजव”न्ति ॥ — गाथमाह ।

तत्थ सीलसम्पन्नाति परिसुद्धेन भिक्खुनीसीलेन समन्नागता परिपुण्णा । इन्द्रियेसु सुसंवुताति मनच्छट्ठेसु इन्द्रियेसु सुद्ध संवुता, रूपादिआरम्भणे इट्ठे रागं, अनिट्ठे दोसं, असमपेक्खने मोहज्ज पहाय सुद्ध पिहितिन्द्रिया । असेचनकमोजवन्ति केनचि अनासित्तकं ओजवन्तं सभावमधुरं सब्बस्सापि किलेससरोगस्स वूपसमनोसधभूतं अरियमगं, निब्बानमेव वा । अरियमगम्पि हि निब्बानत्थिकेहि पटिपज्जितब्बतो किलेसपरिळाहाभावतो च पदं सन्तन्ति वत्तुं वट्ठति ।

१९७. “तावतिंसा च यामा च, तुसिता चापि देवता ।
निम्मानरतिनो देवा, ये देवा वसवत्तिनो ।
तत्थ चित्तं पणीधेहि, यत्थ ते वुसितं पुरे”ति ॥ —

अयं गाथा कामसङ्गोसु निकन्तिं उप्पादेहीति तत्थ उय्योजनवसेन थेरिं समापत्तिया चावेतुकामेन मारेन वुत्ता ।

तत्थ सहपुज्जकारिनो तेत्तिंस जना यत्थ उपपन्ना, तं ठानं तावतिंसन्ति । तत्थ निब्बत्ता सब्बेपि देवपुत्ता तावतिंसा । केचि पन “तावतिंसाति तेसं देवानं नाममेवा”ति वदन्ति । द्वीहि देवलोकेहि विसिद्धं दिब्बं सुखं याता उपयाता सम्पन्नाति यामा । दिब्बाय सम्पत्तिया तुट्ठा पहट्ठाति तुसिता । पकतिपटियत्तारम्मणतो अतिरेकेन रमितुकामताकाले यथारुचिते भोगे निम्मिनित्वा रमन्तीति निम्मानरतिनो । चित्तरुचिं जत्वा परेहि निम्मिंतेसु भोगेसु वसं वत्तेन्तीति वसवत्तिनो । तत्थ चित्तं पणीधेहीति तस्मिं तावतिंसादिके देवनिकाये तव चित्तं ठपेहि, उपपज्जनाय निकन्तिं करोहि । चातुमहाराजिकानं भोगा इतरेहि निहीनाति अधिप्पायेन तावतिंसादयोव वुत्ता । यत्थ ते वुसितं पुरेति येसु देवनिकायेसु तथा पुब्बे वुत्थं । अयं किर पुब्बे देवेसु उप्पज्जन्ती, तावतिंसतो पट्ठाय पञ्चकामसङ्गे सोधेत्वा पुन हेट्ठतो ओतरन्ती, तुसितेसु ठत्वा ततो चवित्वा इदानि मनुस्सेसु निब्बत्ता ।

तं सुत्वा थेरी — “तिट्ठतु, मार, तथा वुत्तकामलोको । अज्जोपि सब्बो लोको रागग्गिआदीहि आदित्तो सम्पज्जलितो । न तत्थ विज्जूनं चित्तं रमती”ति कामतो च लोकतो च अत्तनो विनिवत्तितमानसतं दस्सेत्वा मारं तज्जेन्ती —

१९८. यामा च “तावतिंसा च यामा च, तुसिता चापि देवता ।
निम्मानरतिनो देवा, ये देवा वसवत्तिनो ॥

१९९. “कालं कालं भवा भवं, सक्कायस्मिं पुरक्खता ।
अवीतिवत्ता सक्कायं, जातिमरणसारिनो ॥

२००. “सब्बो आदीपितो लोको, सब्बो लोको पदीपितो ।
सब्बो पज्जलितो लोको, सब्बो लोको पकम्पितो ॥

२०१. “अकम्पियं अतुलियं, अपुथुज्जनसेवितं ।
बुद्धो धम्ममदेसेसि, तत्थ मे निरतो मनो ॥

२०२. “तस्साहं वचनं सुत्वा, विहरिं सासने रता ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

२०३. “सब्बत्थ विहता नन्दी, तमोक्खन्धो पदालितो ।
एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तका”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ कालं कालन्ति तं तं कालं । भवा भवन्ति भवतो भवं । सक्कायस्मिन्ति खन्धपञ्चके । पुरक्खताति पुरक्खारकारिनो । इदं वुत्तं होति — मार, तथा वुत्ता तावतिसादयो देवा भवतो भवं उपगच्छन्ता अनिच्चतादिअनेकादीनवाकुले सक्काये पतिट्ठिता, तस्मा तस्मिं भवे उप्पत्तिकाले, वेमज्झकाले, परियोसानकालेति तस्मिं तस्मिं काले सक्कायमेव पुरक्खत्वा ठिता । ततो एव अवीतिवत्ता सक्कायं निस्सरणाभिमुखा अहुत्वा सक्कायतीरमेव अनुपरिधावन्ता जातिमरणसारिनो रागादीहि अनुगतत्ता पुनप्पुनं जातिमरणमेव अनुस्सरन्ति, ततो न विमुच्चन्तीति ।

सब्बो आदीपितो लोकोति, मार, न केवलं तथा वुत्तकामलोकोयेव धातुत्तयसज्जितो, सब्बोपि लोको रागगिआदीहि एकादसहि आदित्तो । तेहियेव पुनप्पुनं आदीपितताय पदीपितो । निरन्तरं एकजालीभूतताय पज्जलितो । तण्हाय सब्बकिलेसेहि च इतो चितो च कम्पितताय चलितताय पकम्पितो ।

एवं आदित्ते पज्जलिते पकम्पिते च लोके केनचिपि कम्पेतुं चालेतुं असक्कुण्येय्यताय अकम्पियं, गुणतो “एत्तको”ति तुलेतुं असक्कुण्येय्यताय अत्तना सदिसस्स अभावतो च अतुलियं । बुद्धादीहि अरियेहि एव गोचरभावनाभिगमतो सेवितत्ता अपुथुज्जनसेवितं । बुद्धो भगवा मग्गफलनिब्बानप्पभेदं नवविधं लोकुत्तरधम्मं महाकरुणाय सज्चोदितमानसो अदेसेसि सदेवकस्स लोकस्स कथेसि पवेदेसि । तत्थ तस्मिं अरियधम्मे मय्हं मनो निरतो अभिरतो, न ततो विनिवत्ततीति अत्थो । सेसं हेट्ठा वुत्तनयमेव ।

सीसूपचालाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

अट्ठकनिपातवण्णना निट्ठिता ।

९. नवकनिपातो

१. वड्डमातुथेरीगाथावण्णना

नवकनिपाते मा सु ते वड्ड लोकम्हीतिआदिका वड्डमाताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती, अनुक्कमेन सम्भतविमोक्खसम्भारा हुत्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे भारुकच्छकनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता पतिकुलं गता एकं पुत्तं विजायि । तस्स वड्डोति नामं अहोसि । ततो पट्ठाय सा वड्डमाताति वोहरीयित्थ । सा भिक्खूनं सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा पुत्तं जातीनं निर्यादेत्वा भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा पब्बजि । इतो परं यं वत्तब्बं, तं वड्डुत्थेरस्स वत्थुम्हि (थेरगा० अट्ठ० २.वड्डुत्थेरगाथावण्णना) आगतमेव । वड्डुत्थेरज्झि अत्तनो पुत्तं सन्तरुत्तरं एककं भिक्खुनुपस्सये अत्तनो दस्सनत्थाय उपगतं अयं थेरी “कस्मा त्वं एकको सन्तरुत्तरोव इधागतो”ति चोदेत्वा ओवदन्ती —

२०४: “मा सु ते वड्ड लोकम्हि, वनथो अहु कुदाचनं ।

मा पुत्तक पुनप्पुनं, अहु दुक्खस्स भागिमा ॥

२०५: “सुखज्झि वड्ड मुनयो, अनेजा छिन्नसंसया ।

सीतिभूता दमप्पत्ता, विहरन्ति अनासवा ॥

२०६. “तेहानुचिण्णं इसीहि, मगं दस्सनपत्तिया ।
दुक्खस्सन्तकिरियाय, त्वं वड्ढ अनुबूहया”ति ॥ —

इमा तिस्सो गाथा अभसि ।

तत्थ मा सु ते वड्ढ लोकम्हि, वनथो अहु कुदाचनन्ति सूति निपातमत्तं । वड्ढ, पुत्तक, सब्बस्मिम्पि सत्तलोके, सङ्खारलोके च किलेसवनथो तुय्हं कदाचिपि मा अहु मा अहोसि । तत्थ कारणमाह — “मा, पुत्तक, पुनप्पुनं, अहु दुक्खस्स भागिमा”ति वनथं अनुच्छिन्दन्तो तं निमित्तस्स पुनप्पुनं अपरापरं जातिआदिदुक्खस्स भागी मा अहोसि ।

एवं वनथस्स असमुच्छेदे आदीनवं दस्सेत्वा इदानीं समुच्छेदे आनिसंसं दस्सेन्ती “सुखज्झि वड्ढा”ति आदिमाह । तस्सत्थो — पुत्तक, वड्ढ मोनेय्यधम्मसमन्नागतेन मुनयो, एजासङ्खाताय तण्हाय अभावेन अनेजा, दस्सनमग्गेनेव पहीनविचिकिच्छताय छिन्नसंसया, सब्बकिलेसपरिळाहाभावेन सीतिभूता, उत्तमस्स दमथस्स अधिगतत्ता दमप्पत्ता अनासवा खीणासवा सुखं विहरन्ति, न तेसं एतरहि चेतोदुक्खं अत्थि, आयतिं पन सब्बम्पि दुक्खं न भविस्सतेव ।

यस्मा चेतेंवं, तस्मा तेहानुचिण्णं इसीहि...पे०... अनुबूहयाति तेहि खीणासवेहि इसीहि अनुचिण्णं पटिपन्नं समथविपस्सनामगं जाणदस्सनस्स अधिगमाय सकलस्सापि वड्ढदुक्खस्स अन्तकिरियाय वड्ढ, त्वं अनुबूहय वड्ढेय्यासीति ।

तं सुत्वा वड्ढत्थेरो “अद्धा मम माता अरहत्ते पतिट्ठिता”ति चिन्तेत्वा तमत्थं पवेदेन्तो —

२०७. “विसारदाव भणसि, एतमत्थं जनेत्ति मे ।
मज्जामि नून मामिके, वनथो ते न विज्जती”ति ॥ — गाथमाह ।

तत्थ विसारदाव भणसि, एतमत्थं जनेत्ति मेति “मा सु ते वड्ढ लोकम्हि, वनथो अहु कुदाचन”न्ति एतमत्थं एतं ओवादं, अम्म, विगतसारज्जा कत्थचि अलग्गा अनल्लीनाव हुत्वा मय्हं वदसि । तस्मा मज्जामि नून मामिके, वनथो ते न विज्जतीति, नून मामिके मय्हं, अम्म, गेहसितपेममत्तोपि वनथो तुय्हं मयि न विज्जतीति मज्जामि, न मामिकाति अत्थो ।

तं सुत्वा थेरी “अणुमत्तोपि किलेसो कत्थचिपि विसये मम न विज्जती”ति वत्वा अत्तनो कतकिच्चतं पकासेन्ती —

२०८. “ये केचि वड्ढ सङ्खारा, हीना उक्कट्टमज्झिमा ।
अणूपि अणुमत्तोपि, वनथो मे न विज्जति ॥

२०९. “सब्बे मे आसवा खीणा, अप्पमत्तस्स ज्ञायतो ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ —

इमं गाथाद्वयमाह ।

तत्थ ये केचीति अनियमवचनं । सङ्खाराति सङ्खतधम्मा । हीनाति लामका पतिकुट्टा । उक्कट्टमज्झिमाति पणीता चेव

मज्झिमा च । तेसु वा असङ्खता हीना जातिसङ्खता उक्कट्टा, उभयविमिस्सिता मज्झिमा । हीनेहि वा छन्दादीहि निब्बत्तिता हीना, मज्झिमेहि मज्झिमा, पणीतेहि उक्कट्टा । अकुसला धम्मा वा हीना, लोकुत्तरा धम्मा उक्कट्टा, इतरा मज्झिमा । **अणूपि अणुमत्तोपीति** न केवलं तयि एव, अथ खो ये केचि हीनादिभेदभिन्ना सङ्घारा । तेसु सब्बेसु अणूपि अणुमत्तोपि अतिपरित्तकोपि वनथो मय्हं न विज्जति ।

तत्थ कारणमाह — “**सब्बे मे आसवा खीणा, अप्पमत्तस्स ज्ञायतो**”ति । तत्थ **अप्पमत्तस्स ज्ञायतो**ति अप्पमत्ताय ज्ञायन्तिया, लिङ्गविपल्लासेन हेतं वुत्तं । एत्थ च यस्मा तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, तस्मा कतं बुद्धस्स सासनं । यस्मा अप्पमत्ता ज्ञायिनी, तस्मा सब्बे मे आसवा खीणा, अणूपि अणुमत्तोपि वनथो मे न विज्जतीति योजना ।

एवं वुत्तओवादं अङ्कुसं कत्वा सज्जातसंवेगो थेरो विहारं गन्त्वा दिवाट्टाने निसिन्नो विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तं पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा सज्जातसोमनस्सो मातु सन्तिकं गन्त्वा अज्जं ब्याकरोन्तो —

२१०. “उळारं वत मे माता, पतोदं समवस्सरि ।
परमत्थसज्झिता गाथा, यथापि अनुकम्पिका ॥

२११. “तस्साहं वचनं सुत्वा, अनुसिट्ठिं जनेत्तिया ।
धम्मसंवेगमापादिं, योगक्खेमस्स पत्तिया ॥

२१२. “सोहं पधानपहितत्तो, रत्तिन्दिवमतन्दितो ।
मातरा चोदितो सन्ते, अफुसिं सन्तिमुत्तम”न्ति ॥ —

इमा तिस्सो गाथा अभासि ।

अथ थेरी अत्तनो वचनं अङ्कुसं कत्वा पुत्तस्स अरहत्तप्पत्तिया आराधितचित्ता तेन भासितगाथा सयं पच्चनुभासि । एवं तापि थेरिया गाथा नाम जाता ।

तत्थ उळारन्ति विपुलं महन्तं । **पतोदन्ति** ओवादपतोदं । **समवस्सरीति** सम्मा पवत्तेसि वताति योजना । को पन सो पतोदोति आह “**परमत्थसज्झिता गाथा**”ति । तं “मा सु ते, वट्ठ, लोकम्ही”ति आदिका गाथा सन्धाय वदति । **यथापि अनुकम्पिका**ति यथा अज्जापि अनुगगाहिका, एवं मय्हं माता पवत्तिनिवत्तिविभावनगाथासङ्घातं उळारं पतोदं पाजनदण्डकं मम जाणवेगसमुत्तेजं पवत्तेसीति अत्थो ।

धम्मसंवेगमापादन्ति जाणभयावहत्ता अतिविय महन्तं भिंसनं संवेगं आपज्जिं ।

पधानपहितत्तोति चतुब्बिधसम्मप्पधानयोगेन दिब्बानं पटिपेसितचित्तो । **अफुसिं सन्तिमुत्तमन्ति** अनुत्तरं सन्तिं निब्बानं फुसिं अधिगच्छन्ति अत्थो ।

वट्ठमातुथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

नवकनिपातवण्णना निड्ढिता ।

१०. एकादसकनिपातो

१. किसानगोतमीथेरीगाथावण्णना

एकादसकनिपाते कल्याणमित्तातिआदिका किसानगोतमिया थेरिया गाथा । अयं किर पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं लूखचीवरधारीनं अगगद्धाने ठपेन्तं दिस्वा अधिकारकम्मं कत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं दुग्गतकुले निब्बत्ति । गोतमीतिस्सा नामं अहोसि । किससरीरताय पन “किसानगोतमी”ति वोहरीयित्थ । तं पतिकुलं गतं दुग्गतकुलस्स धीताति परिभविंसु । सा एकं पुत्तं विजायि । पुत्तलाभेन चस्सा सम्मानं अकंसु । सो पनस्सा पुत्तो आधावित्वा परिधावित्वा कीळनकाले कालमकासि । तेनस्सा सोकुम्मादो उप्पज्जि ।

सा “अहं पुब्बे परिभवपत्ता हुत्वा पुत्तस्स जातकालतो पट्टाय सक्कारं पापुणिं, इमे मय्हं पुत्तं बहि छड्डेतुम्पि वायमन्ती”ति सोकुम्मादवसेन मतकळेवरं अङ्केनादाय “पुत्तस्स मे भेसज्जं देथा”ति गेहद्वारपटिपाटिया नगरे विचरति । मनुस्सा “भेसज्जं कुतो”ति परिभासन्ति । सा तेसं कथं न गणहाति । अथ नं एको पण्डितपुरिसो “अयं पुत्तसोकेन चित्तविकखेपं पत्ता, एतिस्सा भेसज्जं दसबलोयेव जानिस्सती”ति चिन्तेत्वा, “अम्म, तव पुत्तस्स भेसज्जं सम्मासम्बुद्धं उपसङ्गमित्वा पुच्छा”ति आह । सा सत्थु धम्मदेसनावेलायं विहारं गन्त्वा “पुत्तस्स मे भेसज्जं देथ भगवा”ति आह । सत्था तस्सा उपनिस्सयं दिस्वा “गच्छ नगरं पविसित्वा यस्मिं गेहे कोचि मतपुब्बो नत्थि, ततो सिद्धत्थकं आहरा”ति आह । सा “साधु, भन्ते”ति तुट्ठमानसा नगरं पविसित्वा पठमगेहेयेव “सत्था मम पुत्तस्स भेसज्जत्थाय सिद्धत्थकं आहरापेति । सचे एतस्मिं गेहे कोचि मतपुब्बो नत्थि, सिद्धत्थकं मे देथा”ति आह । को इध मते गणेत्तुं सक्कोतीति । किं तेन हि अलं सिद्धत्थकेहीति दुतियं ततियं घरं गन्त्वा बुद्धानुभावेन विगतुम्मादा पकतिचित्ते ठिता चिन्तेसि — “सकलनगरे अयमेव नियमो भविस्सति, इदं हितानुकम्पिना भगवता दिट्ठं भविस्सती”ति संवेगं लभित्वा ततोव बहि निक्खमित्वा पुत्तं आमकसुसाने छड्डेत्वा इमं गाथमाह —

“न गामधम्मो निगमस्स धम्मो, न चापियं एककुलस्स धम्मो ।

सब्बस्स लोकस्स सदेवकस्स, एसेव धम्मो यदिदं अनिच्चता”ति ॥ (अप० थेरी २.३.८२) ।

एवञ्च पन वत्वा सत्थु सन्तिकं अगमासि । अथ नं सत्था “लद्धो ते, गोतमि, सिद्धत्थको”ति आह । “निड्ढितं, भन्ते, सिद्धत्थकेन कम्मं, पतिट्ठा पन मे होथा”ति आह । अथस्सा सत्था —

“तं पुत्तपसुसम्मत्तं, ब्यासत्तमनसं नरं ।

सुत्तं गामं महोघोव, मच्चु आदाय गच्छती”ति ॥ (ध० प० २८७) —

गाथमाह ।

गाथापरियोसाने यथाठिताव सोतापत्तिफले पतिट्ठाय सत्थारं पब्बज्जं याचि । सत्था पब्बज्जं अनुजानि । सा सत्थारं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा वन्दित्वा भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा पब्बजित्वा उपसम्पदं लभित्वा नचिरस्सेव योनिसोमनसिकारेन कम्मं करोन्ती विपस्सनं वट्ठेसि । अथस्सा सत्था —

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं अमतं पदं ।

एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो अमतं पदं”न्ति ॥ (ध० प० ११४) —

इमं ओभासगाथमाह ।

सा गाथापरियोसाने अरहत्तं पापुणित्वा परिक्खारवलज्जे परमुक्कट्ठा हुत्वा तीहि लूखेहि समन्नागतं चीवरं पारुपित्वा विचरि । अथ नं सत्था जेतवने निसिन्नो भिक्खुनियो पटिपाटिया ठानन्तरे ठपेन्तो लूखचीवरधारीनं अग्गट्ठाने ठपेसि । सा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा “सत्थारं निस्साय मया अयं विसेसो लब्धो”ति कल्याणमित्ताय पसंसामुखेन इमा गाथा अभसि —

२१३. “कल्याणमित्ता मुनिना, लोकं आदिस्स वणिग्गता ।

कल्याणमित्ते भजमानो, अपि बालो पण्डितो अस्स ॥

२१४. “भजितब्बा सप्पुरिसा, पज्जा तथा वट्ठति भजन्तानं ।

भजमानो सप्पुरिसे, सब्बेहिपि दुक्खेहि पमुच्चेय्य ॥

२१५. “दुक्खञ्च विजानेय्य, दुक्खस्स च समुदयं निरोधं ।

अट्ठङ्गिकञ्च मग्गं, चत्तारिपि अरियसच्चानि ॥

२१६. “दुक्खो इत्थिभावो, अक्खातो पुरिसदम्मसारथिना ।

सपत्तिकम्पि हि दुक्खं, अप्पेक्क्या सकिं विजातायो ॥

२१७. “गलके अपि कन्तन्ति, सुखुमालिनियो विसानि खादन्ति ।

जनमारकमज्झगता, उभोपि ब्यसनानि अनुभोन्ति ॥

२१८. “उपविजज्जा गच्छन्ती, अद्दसाहं पतिं मतं ।

पन्थम्हि विजायित्वान, अप्पत्ताव सकं घरं ॥

२१९. “द्वे पुत्ता कालकता, पती च पन्थे मतो कपणिकाय ।

माता पिता च भाता, डय्हन्ति च एकचित्तायं ॥

२२०. “खीणकुलीने कपणे, अनुभूतं ते दुक्खं अपरिमाणं ।

अस्सू च ते पवत्तं, बहूनि च जातिसहस्सानि ॥

२२१. “वसिता सुसानमज्झे, अथोपि खादितानि पुत्तमंसानि ।
हतकुलिका सब्बगरहिता, मतपतिका अमतमधिगच्छिं ॥

२२२. “भावितो मे मग्गो, अरियो अट्ठङ्गिको अमतगामी ।
निब्बानं सच्छिकतं, धम्मादासं अवेक्खिहं ॥

२२३. “अहमहि कन्तसल्ला, ओहितभारा कतज्झि करणीयं ।
किसागोतमी थेरी, विमुत्तचित्ता इमं भणी”ति ॥

तत्थ **कल्याणमित्तता**ति कल्याणो भद्दो सुन्दरो मित्तो एतस्साति कल्याणमित्तो । यो यस्स सीलादिगुणसमादपेता, अघस्स घाता, हितस्स विधाता, एवं सब्बाकारेण उपकारो मित्तो होति, सो पुग्गलो कल्याणमित्तो, तस्स भावो कल्याणमित्तता, कल्याणमित्तवन्तता । **मुनिना**ति सत्थारा । **लोकं आदिस्स वणिता**ति कल्याणमित्ते अनुगन्तब्बन्ति सत्तलोकं उद्दिस्स —

“सकलमेविदं, आनन्द, ब्रह्मचरियं यदिदं कल्याणमित्तता कल्याणसहायता कल्याणसम्पवङ्कता” (सं० नि० ५.२) । “कल्याणमित्तस्सेतं, मेघिय, भिक्खुनो पाटिकङ्खं कल्याणसहायस्स कल्याणसम्पवङ्कस्स यं सीलवा भविस्सति पातिमोक्खसंवरसंवृतो विहरिस्सती”ति (उदा० ३१) च एवमादिना पसंसिता ।

कल्याणमित्ते भजमानोति आदि कल्याणमित्तताय आनिसंसदस्सनं । तत्थ **अपि बालो पण्डितो अस्साति** कल्याणमित्ते भजमानो पुग्गलो पुब्बे सुतादिविरहेन बालोपि समानो अस्सुतसवनादिना पण्डितो भवेय्य ।

भजितब्बा सप्पुरिसाति बालस्सापि पण्डितभावहेतुतो बुद्धादयो सप्पुरिसा कालेन कालं उपसङ्गमनादिना सेवितब्बा । **पज्जा तथा पवड्ढति भजन्तानन्ति** कल्याणमित्ते भजन्तानं तथा पज्जा वड्ढति ब्रूहति पारिपूरिं गच्छति । यथा तेसु यो कोचि खत्तियादिको भजमानो सप्पुरिसे सब्बेहिपि जातिआदिदुक्खेहि पमुच्चेय्याति योजना ।

मुच्चनविधिं पन कल्याणमित्तविधिना दस्सेतुं “**दुक्खञ्च विजानेय्या**”ति आदि वुत्तं । तत्थ **चत्तारि अरियसच्चाणी**ति दुक्खञ्च दुक्खसमुदयञ्च निरोधञ्च अट्ठङ्गिकं मग्गच्चाति इमानि चत्तारि अरियसच्चानि **विजानेय्य** पटिविज्जेय्याति योजना ।

“**दुक्खो इत्थिभावो**”ति आदिका द्वे गाथा अज्जतराय यक्खिनिया इत्थिभावं गरहन्तिया भासिता । तत्थ **दुक्खो इत्थिभावो अक्खातो**ति चपलता, गम्भधारणं, सब्बकालं परपटिबद्धवुत्तिताति एवमादीहि आदीनवेहि इत्थिभावो दुक्खोति, **पुरिसदम्मसारथिना** भगवता कथितो । **सपत्तिकम्पि दुक्खन्ति** सपत्तवासो सपत्तिया सद्धिं संवासोपि दुक्खो, अयम्पि इत्थिभावे आदीनवोति अधिप्पायो । **अप्पेकच्चा सकिं विजाता**योति एकच्चा इत्थियो एकवारमेव विजाता, पठमगम्भे विजायनदुक्खं असहन्तियो । **गलके अपि कन्तन्ती**ति अत्तनो गीवम्पि छिन्दन्ति । **सुखुमालिनियो विसानि खादन्ती**ति सुखुमालसरीरा अत्तनो सुखुमालभावेन खेदं अविसहन्तियो विसानिपि खादन्ति । **जनमारकमज्झगता**ति जनमारको वुच्चति मूळहगम्भो । मातुगामजनस्स मारको, मज्झगता जनमारका कुच्छिगता, मूळहगम्भाति अत्थो । **उभोपि व्यसनानि अनुभोन्ती**ति गम्भो गम्भिनी चाति द्वेपि जना मरणञ्च मारणन्तिकव्यसनानि च पापुणन्ति । अपरे पन भणन्ति

“जनमारका नाम किलेसा, तेसं मज्झगता किलेससन्तानपतिता उभोपि जायापतिका इध किलेसपरिळाहवसेन, आयतिं दुग्गतिपरिक्किलेसवसेन ब्यसनानि पापुणन्ती”ति । इमा किर द्वे गाथा सा यक्खिनी पुरिमत्तभावे अत्तनो अनुभूतदुक्खं अनुस्सरित्वा आह । थेरी पन इत्थिभावे आदीनवविभावनाय पच्चनुभासन्ती अवोच ।

“उपविजज्जा गच्छन्ती”तिआदिका द्वे गाथा पटाचाराय थेरिया पवत्ति आरब्भ भासिता । तत्थ उपविजज्जा गच्छन्तीति उपगतविजायनकाला मग्गं गच्छन्ती, अपत्ताव सकं गेहं पन्थे विजायित्वान पतिं मतं अद्दसं अहन्ति योजना ।

कपणिकायाति वराकाय । इमा किर द्वे गाथा पटाचाराय तदा सोकुम्मादपत्ताय वुत्ताकारस्स अनुकरणवसेन इत्थिभावे आदीनवविभावनत्थमेव थेरिया वुत्ता ।

उभयम्पेतं उदाहरणभावेन आनेत्वा इदानी अत्तनो अनुभूतं दुक्खं विभावेन्ती “खीणकुलिने”तिआदिमाह । तत्थ खीणकुलिनेति भोगादीहि पारिजुज्जपत्तकुलिके । कपणेति परमअवज्जातं पत्ते । उभयज्चेतं अत्तनो एव आमन्तनवचनं । अनुभूतं ते दुक्खं अपरिमाणन्ति इमस्मिं अत्तभावे, इतो पुरिमत्तभावेषु वा अनप्पकं दुक्खं तथा अनुभवितं । इदानी तं दुक्खं एकदेसेन विभजित्वा दस्सेतुं “अस्सू च ते पवत्त”न्तिआदि वुत्तं । तस्सत्थो — इमस्मिं अनमतगगे संसारे परिब्भमन्तिया बहुकानि जातिसहस्सानि सोकाभिभूताय अस्सू च पवत्तं, अविसेसितं कत्वा वुत्तज्चेतं, महासमुद्दस्स उदकतोपि बहुकमेव सिया ।

वसिता सुसानमज्झेति मनुस्समंसखादिका सुनखी सिङ्गाली च हुत्वा सुसानमज्झे वुसिता । खादितानि पुत्तमंसानीति ब्यग्घदीपिबिळारादिकाले पुत्तमंसानि खादितानि । हतकुलिकाति विनट्टकुलवंसा । सब्बगरहिताति सब्बेहि घरवासीहि गरहिता गरहप्पत्ता । मतपतिकाति विधवा । इमे पन तयो पकारे पुरिमत्तभावे अत्तनो अनुप्पत्ते गहेत्वा वदति । एवंभूतापि हुत्वा अधिच्च लद्धाय कल्याणमित्तसेवाय अमतमधिगच्छि, निब्बानं अनुप्पत्ता ।

इदानी तमेव अमताधिगमं पाकटं कत्वा दस्सेतुं “भावितो”तिआदि वुत्तं । तत्थ भावितोति विभावितो उप्पादितो वड्ढितो भावनाभिसमयवसेन पटिविद्धो । धम्मादासं अवेक्खिहन्ति धम्ममयं आदासं अद्दक्खिं अपस्सिं अहं ।

अहमहि कन्तसल्लाति अरियमग्गेन समुच्छिन्नगारादिसल्ला अहं अहि । ओहितभाराति ओरोपितकामखन्धकिलेसाभिसङ्खारभारा । कतज्झि करणीयन्ति परिज्जादिभेदं सोळसविधम्पि किच्चं कतं परियोसितं । सुविमुत्तचित्ता इमं भणीति सब्बसो विमुत्तचित्ता किंसागोतमी थेरी इममत्थं “कल्याणमित्तता”तिआदिना गाथाबन्धवसेन अभणीति अत्तानं परं विय थेरी वदति । तत्रिदं इमिस्सा थेरिया अपदानं (अप० थेरी २.३.५५-९४) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू ।
इतो सतसहस्समहि, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदाहं हंसवतियं, जाता अज्जतरे कुले ।
उपेत्वा तं नरवरं, सरणं समुपागमिं ॥

“धम्मज्ज तस्स अस्सोसिं, चतुसच्चूपसज्जितं ।
मधुरं परमस्सादं, वट्टसन्तिसुखावहं ॥

“तदा च भिक्खुनिं वीरो, लूखचीवरधारिणिं ।
ठपेन्तो एतदग्गम्हि, वण्णयी पुरिसुत्तमो ॥

“जनेत्त्वानप्पकं पीतिं, सुत्वा भिक्खुनिया गुणे ।
कारं कत्वान बुद्धस्स, यथासत्ति यथाबलं ॥

“निपच्च मुनिवरं तं, तं ठानमभिपत्थयिं ।
तदानुमोदि सम्बुद्धो, ठानलाभाय नायको ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेषु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
किसागोतमी नामेन, हेस्ससि सत्थु साविका ॥

“तं सुत्वा मुदिता हुत्वा, यावजीवं तदा जिनं ।
मेत्तचित्ता परिचरिं, पच्चयेहि विनायकं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“इमम्हि भद्दके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“उपट्ठाको महेस्सिस्स, तदा आसि नरिस्सरो ।
कासिराजा किकी नाम, बाराणसिपुरुत्तमे ॥

“पञ्चमी तस्स धीतासिं, धम्मा नामेन विस्सुता ।
धम्मं सुत्वा जिनग्गस्स, पब्बज्जं समरोचयिं ॥

“अनुजानि न नो तातो, अगारेव तदा मयं ।
वीसवस्ससहस्सानि, विचरिम्ह अतन्दिता ॥

“कोमारिब्रह्मचरियं, राजकज्जा सुखेधिता ।
बुद्धोपट्ठाननिरता, मुदिता सत्त धीतरो ॥

“समणी समणगुत्ता च, भिक्खुनी भिक्खुदायिका ।
धम्मा चेव सुधम्मा च, सत्तमी सङ्गदायिका ॥

“खेमा उप्पलवण्णा च, पटाचारा च कुण्डला ।
अहञ्च धम्मदिन्ना च, विसाखा होति सत्तमी ॥

“तेहि कम्मेहि सुकतेहि, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, जाता सेट्टिकुले अहं ।
दुग्गते अधने नट्टे, गता च सधनं कुलं ॥

“पतिं ठपेत्वा सेसा मे, देस्सन्ति अधना इति ।
यदा च पस्सूता आसिं, सब्बेसं दयिता तदा ॥

“यदा सो तरुणो भद्दो, कोमलको सुखेधितो ।
सपाणमिव कन्तो मे, तदा यमवसं गतो ॥

“सोकट्टादीनवदना, अस्सुनेत्ता रुदम्मुखा ।
मतं कुणपमादाय, विलपन्ती गमामहं ॥

“तदा एकेन सन्दिट्ठा, उपेत्वाभिसक्कुत्तमं ।
अवोचं देहि भेसज्जं, पुत्तसञ्जीवनन्ति भो ॥

“न विज्जन्ते मता यस्मिं, गेहे सिद्धत्थकं ततो ।
आहराति जिनो आह, विनयोपायकोविदो ॥

“तदा गमित्वा सावत्थिं, न लभिं तादिसं घरं ।
कुतो सिद्धत्थकं तस्मा, ततो लद्धा सतिं अहं ॥

“कुणपं छड्डयित्वान, उपेसिं लोकनायकं ।
दूरतोव ममं दिस्वा, अवोच मधुरस्सरो ॥

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं उदयब्बयं ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो उदयब्बयं ॥

“न गामधम्मो निगमस्स धम्मो, न चापियं एककुलस्स धम्मो ।
सब्बस्स लोकस्स सदेवकस्स, एसेव धम्मो यदिदं अनिच्चता ॥

“साहं सुत्वानिमा गाथा, धम्मचक्खुं विसोधयिं ।
ततो विज्जातसद्दम्मा, पब्बजिं अनगारियं ॥

“तथा पब्बजिता सन्ती, युञ्जन्ती जिनसासने ।
न चिरेनेव कालेन, अरहत्तमपापुणिं ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
परचित्तानि जानामि, सत्थुसासनकारिका ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
खेपेत्वा आसवे सब्बे, विसुद्धासिं सुनिम्मला ॥

“परिचिण्णो मया सत्था, कतं बुद्धस्स सासनं ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्ति समूहता ॥

“यस्सत्थाय पब्बजिता, अगारस्मानगारियं ।
सो मे अत्थो अनुप्पत्तो, सब्बसंयोजनक्खयो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मे विमलं सुद्धं, बुद्धसेट्ठस्स वाहसा ॥

“सङ्कारकूटा आहित्वा, सुसाना रथियापि च ।
ततो सङ्घाटिकं कत्वा, लूखं धारेमि चीवरं ॥

“जिनो तस्मिं गुणे तुट्ठो, लूखचीवरधारणे ।
ठपेसि एतदग्गम्हि, परिसासु विनायको ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

किसागोतमीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

एकादसनिपातवण्णना निट्ठिता ।

११. द्वादसकनिपातो

१. उप्पलवण्णाथेरीगाथावण्णना

द्वादसकनिपाते उभो माता च धीता चातिआदिका उप्पलवण्णाय थेरिया गाथा । अयम्पि पदुमुत्तरस्स भगवतो काले हंसवतीनगरे कुलगेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा, महाजनेन सद्धिं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा, धम्मं सुणन्ती सत्थारं एकं भिक्खुनिं इद्धिमन्तानं अगगट्टाने ठपेन्तं दिस्वा सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा तं ठानन्तरं पत्थेसि । सा यावजीवं कुसलं कत्वा देवमनुस्सेसुं संसरन्ती कस्सपबुद्धकाले बाराणसिनगरे किकिस्स कासिरञ्जो गेहे पटिसन्धिं गहेत्वा

सत्तन्नं भगिनीनं अब्भन्तरा हुत्वा वीसतिवस्ससहस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा भिक्खुसङ्घस्स परिवेणं कत्वा देवलोके निब्बत्ता ।

ततो चवित्वा पुन मनुस्सलोकं आगच्छन्ती एकस्मिं गामके सहत्था कम्मं कत्वा जीवनकट्टाने निब्बत्ता । सा एकदिवसं खेत्तकुटिं गच्छन्ती अन्तरामगगे एकस्मिं सरे पातोव पुष्फितं पदुमपुष्फं दिस्वा तं सरं ओरुहं तज्जेव पुष्फं लाजपक्खिपनत्थाय पदुमिनिपत्तञ्च गहेत्वा केदारे सालिसीसानि छिन्दित्वा कुटिकाय निसिन्ना लाजे भज्जित्वा पञ्च लाजसतानि कत्वा ठपेसि । तस्मिं खणे गन्धमादनपब्बते निरोधसमापत्तितो वुट्ठितो एको पच्चेकबुद्धो आगन्त्वा तस्सा अविदूरे ठाने अट्ठासि । सा पच्चेकबुद्धं दिस्वा लाजेहि सद्धिं पदुमपुष्फं गहेत्वा, कुटितो ओरुहं लाजे पच्चेकबुद्धस्स पत्ते पक्खिपित्वा पदुमपुष्फेन पत्तं पिधाय अदासि । अथस्सा पच्चेकबुद्धे थोकं गते एतदहोसि — “पब्बजिता नाम पुष्फेन अनत्थिका, अहं पुष्फं गहेत्वा पिळ्ळिन्धिस्सामी”ति गन्त्वा पच्चेकबुद्धस्स हत्थतो पुष्फं गहेत्वा पुन चिन्तेसि — “सचे, अय्यो, पुष्फेन अनत्थिको अभविस्सा, पत्तमत्थके ठपेतुं नादस्स, अद्धा अय्यस्स अत्थो भविस्सती”ति पुन गन्त्वा पत्तमत्थके ठपेत्वा पच्चेकबुद्धं खमापेत्वा, “भन्ते, इमेसं मे लाजानं निस्सन्देन लाजगणनाय पुत्ता अस्सु, पदुमपुष्फस्स निस्सन्देन निब्बत्तनिब्बत्तट्टाने पदे पदे पदुमपुष्फं उट्ठहतू”ति पत्थनं अकासि । पच्चेकबुद्धो तस्सा पस्सन्तियाव आकासेन गन्धमादनपब्बतं गन्त्वा तं पदुमं नन्दमूलकपब्भारे पच्चेकबुद्धानं अक्कमनसोपानसमीपे पादपुञ्छनं कत्वा ठपेसि ।

सापि तस्स कम्मस्स निस्सन्देन देवलोके पटिसन्धिं गण्हि । निब्बत्तकालतो पट्टाय चस्सा पदे पदे महापदुमपुष्फं उट्ठासि । सा ततो चवित्वा पब्बतपादे एकस्मिं पदुमसरे पदुमगब्भे निब्बत्ति । तं निस्साय एको तापसो वसति । सो पातोव मुखधोवनत्थाय सरं गन्त्वा तं पुष्फं दिस्वा चिन्तेसि — “इदं पुष्फं सेसेहि महन्ततरं, सेसानि च पुष्फितानि इदं मकुलितमेव, भवितव्वमेत्थ कारणेना”ति उदकं ओतरित्वा तं पुष्फं गण्हि । तं तेन गहितमत्तमेव पुष्फितं । तापसो अन्तोपदुमगब्भे निपन्नदारिकं अट्ठस । दिट्ठकालतो पट्टाय च धीतुसिनेहं लभित्वा पदुमेनेव सद्धिं पण्णसालं नेत्वा मज्जके निपज्जापेसि । अथस्सा पुज्जानुभावेन अङ्गुट्ठके खीरं निब्बत्ति । सो तस्मिं पुष्फे मिलाते अज्जं नवं पुष्फं आहरित्वा तं निपज्जापेसि । अथस्सा आधावनविधावनेन कीळितुं समत्थकालतो पट्टाय पदवारे पदवारे पदुमपुष्फं उट्ठाति, कुङ्कुमरासिस्स विय अस्सा सरीरवण्णो होति । सा अपत्ता देववण्णं, अतिक्कन्ता मानुसवण्णं अहोसि । सा पितरि फलाफलत्थाय गते पण्णसालायं ओहियति ।

अथेकदिवसं तस्सा वयप्पत्तकाले पितरि फलाफलत्थाय गते एको वनचरको तं दिस्वा चिन्तेसि — “मनुस्सानं नाम एवंविधं रूपं नत्थि, वीमंसिस्सामि न”न्ति तापसस्स आगमनं उदिक्खन्तो निसीदि । सा पितरि आगच्छन्ते पटिपथं गन्त्वा तस्स हत्थतो काजकमण्डलुं अगगहेसि, आगन्त्वा निसिन्नस्स चस्स अत्तनो करणवत्तं दस्सेसि । तदा सो वनचरको मनुस्सभावं जत्वा तापसं अभिवादेत्वा निसीदि । तापसो तं वनचरकं वनमूलफलेहि च पानीयेन च निमन्तेत्वा, “भो पुरिस, इमस्मियेव ठाने वसिस्ससि, उदाहु गमिस्ससी”ति पुच्छि । “गमिस्सामि, भन्ते, इध किं करिस्सामी”ति? “इदं तथा दिट्ठकारणं एत्तो गन्त्वा अकथेतुं सक्खिस्ससी”ति? “सचे, अय्यो, न इच्छति, किंकारणा कथेस्सामी”ति तापसं वन्दित्वा पुन आगमनकाले मग्गसज्जाननत्थं साखासज्जञ्च रुक्खसज्जञ्च करोन्तो पक्कामि ।

सो बाराणसिं गन्त्वा राजानं अट्ठस । राजा “कस्मा आगतोसी”ति पुच्छि । “अहं, देव, तुम्हाकं वनचरको पब्बतपादे अच्छरियं इत्थिरतनं दिस्वा आगतोम्ही”ति सब्बं पवत्तिं कथेसि । सो तस्स वचनं सुत्वा वेगेन पब्बतपादं गन्त्वा अविदूरे ठाने खन्धावारं निवासेत्वा वनचरकेन चेव अज्जेहि च पुरिसेहि सद्धिं तापसस्स भत्तकिच्चं कत्वा निसिन्नवेलाय तत्थ

गन्त्वा अभिवादेत्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं निसीदि । राजा तापसस्स पब्बजितपरिक्खारभण्डं पादमूले ठपेत्वा, “भन्ते, इमस्मिं ठाने किं करोम, गमिस्सामा”ति आह । “गच्छ, महाराजा”ति । “आम, गच्छामि, भन्ते, अय्यस्स पन समीपे विसभागपरिसा अत्थी”ति अस्सुम्हा, असारुप्पा एसा पब्बजितानं, मया सद्धिं गच्छतु, भन्तेति । मनुस्सानं नाम चित्तं दुत्तोसयं, कथं बहूनं मज्झे वसिस्सतीति? अम्हाकं रुचितकालतो पट्टाय सेसानं जेडुकट्टाने ठपेत्वा पटिजग्गिस्साम, भन्तेति ।

सो रज्जो कथं सुत्वा दहरकाले गहितनामवसेनेव, “अम्म, पदुमवती”ति धीतरं पक्कोसि । सा एकवचनेनेव पण्णसालतो निक्खमित्वा पितरं अभिवादेत्वा अट्ठासि । अथ नं पिता आह — “त्वं, अम्म, वयप्पत्ता, इमस्मिं ठाने रज्जा दिट्ठकालतो पट्टाय वसितुं अयुत्ता, रज्जा सद्धिं गच्छ, अम्मा”ति । सा “साधु, ताता”ति पितु वचनं सम्पटिच्छित्वा अभिवादेत्वा रोदमाना अट्ठासि । राजा “इमिस्सा पितु चित्तं गणिहस्सामी”ति तस्मिंयेव ठाने कहापणरासिम्हि ठपेत्वा अभिसेकं अकासि । अथ नं गहेत्वा अत्तनो नगरं आनेत्वा आगतकालतो पट्टाय सेसित्थियो अनोलोकेत्वा ताय सद्धियेव रमति । ता इत्थियो इस्सापकता तं रज्जो अन्तरे परिभिन्दितुकामा एवमाहंसु — “नायं, महाराज, मनुस्सजातिका, कहं नाम तुम्हेहि मनुस्सानं विचरणट्टाने पदुमानि उट्टहन्तानि दिट्ठपुब्बानि, अब्बा अयं यक्खिनी, नीहरथ नं, महाराजा”ति । राजा तासं कथं सुत्वा तुण्ही अहोसि ।

अथस्सापरेन समयेन पच्चन्तो कुपितो । सो “गरुगब्भा पदुमवती”ति नगरे ठपेत्वा पच्चन्तं अगमासि । अथ ता इत्थियो तस्सा उपट्ठायिकाय लज्जं दत्वा “इमिस्सा दारकं जातमत्तमेव अपनेत्वा एकं दारुघटिकं लोहितेन मक्खित्वा सन्तिके ठपेही”ति आहंसु । पदुमवतियापि नचिरस्सेव गम्भवुट्टानं अहोसि । महापदुमकुमारो एककोव कुच्छियं पटिसन्धिं गणिह । अवसेसा एकूनपञ्चसता दारका महापदुमकुमारस्स मातुकुच्छितो निक्खमित्वा निपन्नकाले संसेदजा हुत्वा निब्बत्तिसु । अथस्सा “न ताव अयं सतिं पटिलभती”ति जत्वा सा उपट्ठायिका एकं दारुघटिकं लोहितेन मक्खित्वा समीपे ठपेत्वा तासं इत्थीनं सज्जं अदासि । तापि पञ्चसता इत्थियो एकेका एकेकं दारकं गहेत्वा चुन्दकारकानं सन्तिकं पेसेत्वा करण्डके आहरापेत्वा अत्तना अत्तना गहितदारके तत्थ निपज्जापेत्वा बहि लज्जनं कत्वा ठपयिंसु ।

पदुमवतीपि खो सज्जं लभित्वा तं उपट्ठायिकं “किं विजातम्हि, अम्मा”ति पुच्छि । सा तं सन्तज्जेत्वा “कुतो त्वं दारकं लभिस्ससी”ति वत्वा “अयं तव कुच्छितो निक्खन्तदारको”ति लोहितमक्खितं दारुघटिकं पुरतो ठपेसि । सा तं दिस्वा दोमनस्सप्पत्ता “सीघं तं फालेत्वा अपनेहि, सचे कोचि पस्सेय्य, लज्जितब्बं भवेय्या”ति आह । सा तस्सा कथं सुत्वा अत्थकामा विय दारुघटिकं फालेत्वा उद्धने पक्खिपि ।

राजापि पच्चन्ततो आगन्त्वा नक्खत्तं पटिमानेन्तो बहिनगरे खन्धावारं बन्धित्वा निसीदि । अथ ता पञ्चसता इत्थियो रज्जो पच्चुगमनं आगन्त्वा आहंसु — “त्वं, महाराज, न अम्हाकं सदहसि, अम्हेहि वुत्तं अकारणं विय होति, त्वं महेसिया उपट्ठायिकं पक्कोसापेत्वा पटिपुच्छ, दारुघटिकं ते देवी विजाता”ति । राजा तं कारणं अनुपपरिक्खित्वाव “अमनुस्सजातिका भविस्सती”ति तं गेहतो निक्कट्ठि । तस्सा राजगेहतो सह निक्खमनेनेव पदुमपुप्फानि अन्तरधायिंसु, सरीरच्छवीपि विवण्णा अहोसि । सा एकिकाव अन्तरवीथिया पायासि । अथ नं एका वयप्पत्ता महल्लिका इत्थी दिस्वा धीतुसिनेहं उप्पादेत्वा “कहं गच्छसि, अम्मा”ति आह । “आगन्तुकम्हि, वसनट्टानं ओलोकेन्ती विचरामी”ति । “इधागच्छ, अम्मा”ति वसनट्टानं दत्वा भोजनं पटियादेसि ।

तस्सा इमिनाव नियामेन तत्थ वसमानाय ता पञ्चसता इत्थियो एकचित्ता हुत्वा राजानं आहंसु — “महाराज, तुम्हेसु युद्धं गतेसु अम्हेहि गङ्गादेवताय ‘अम्हाकं देवे विजितसङ्गामे आगते बलिकम्मं कत्वा उदककीळं करिस्सामा’ति पत्थितं

अत्थि, एतमत्थं, देव, जानापेमा”ति । राजा तासं वचनेन तुट्ठो गङ्गाय उदककीळं कातुं अगमासि । तापि अत्तना अत्तना गहितकरण्डकं पटिच्छन्नं कत्वा आदाय नदिं गन्त्वा तेसं करण्डकानं पटिच्छादनत्थं पारुपित्वा पारुपित्वा उदके पतित्वा करण्डके विस्सज्जेसुं । तेपि खो करण्डका सब्बे सह गन्त्वा हेट्ठासोते पसारितजालमिहि लग्गिंसु । ततो उदककीळं कीळित्वा रज्जो उत्तिण्णकाले जालं उक्खिपन्ता ते करण्डके दिस्वा रज्जो सन्तिकं आनयिंसु ।

राजा करण्डके ओलोकेत्वा “किं, ताता, करण्डकेसू”ति आह । “न जानाम, देवा”ति । सो ते करण्डके विवरापेत्वा ओलोकेन्तो पठमं महापदुमकुमारस्स करण्डकं विवरापेसि । तेसं पन सब्बेसम्पि करण्डकेसु निपज्जापितदिवसेसुयेव पुज्जिद्धिया अङ्गुट्ठतो खीरं निब्बत्ति । सक्को देवराजा तस्स रज्जो निक्कङ्खभावत्थं अन्तोकरण्डके अक्खरानि लिखापेसि — “इमे कुमारा पदुमवतिया कुच्छिमिहि निब्बत्ता बाराणसिरज्जो पुत्ता, अथ ने पदुमवतिया सपत्तियो पञ्चसता इत्थियो करण्डकेसु पक्खिपित्वा उदके खिपिंसु, राजा इमं कारणं जानातू”ति । करण्डके विवटमत्ते राजा अक्खरानि वाचेत्वा दारके दिस्वा महापदुमकुमारं उक्खिपित्वा वेगेन रथे योजेत्वा “अस्से कपेथ, अहं अज्ज अन्तोनगरं पविसित्वा एकच्चानं मातुगामानं पियं करिस्सामी”ति पासादवरं आरुह्य हत्थिगीवाय सहस्सभण्डिकं ठपेत्वा नगरे भेरिं चरापेसि — “यो पदुमवतिं पस्सति, सो इमं सहस्सं गण्हातू”ति ।

तं कथं सुत्वा पदुमवती मातु सज्जं अदासि — “हत्थिगीवतो सहस्सं गण्ह, अम्मा”ति । “नाहं एवरूपं गण्हितुं विसहामी”ति आह । सा दुतियम्पि ततियम्पि वुत्ते “किं वत्वा गण्हामि, अम्मा”ति आह । “मम धीता पदुमवतिं देविं पस्सती”ति वत्वा गण्हाही”ति । सा “यं वा तं वा होतू”ति गन्त्वा सहस्सचङ्कोटकं गण्हि । अथ नं मनुस्सा पुच्छिंसु — “पदुमवतिं देविं पस्ससि, अम्मा”ति? “अहं न पस्सामि, धीता किर मे पस्सती”ति आह । ते “कहं पन सा, अम्मा”ति वत्वा ताय सद्धिं गन्त्वा पदुमवतिं सज्जानित्वा पादेसु निपतिंसु । तस्मिं काले सा “पदुमवती देवी अयं”न्ति जत्वा “भारियं वत इत्थिया कम्मं कतं, या एवंविधस्स रज्जो महेसी समाना एवरूपे ठाने निरारक्खा वसी”ति आह ।

तेपि राजपुरिसा पदुमवतिया निवेसनं सेतसाणीहि परिकिखपापेत्वा द्वारे आरक्खं ठपेत्वा गन्त्वा रज्जो आरोचेसुं । राजा सुवण्णसिविकं पेसेसि । सा “अहं एवं न गमिस्सामि, मम वसनट्ठानतो पट्ठाय याव राजगेहं एत्थन्तरे वरपोत्थकचित्तत्थरणे अत्थरापेत्वा उपरि सुवण्णतारकविचित्तं चेलवितानं बन्धापेत्वा पसाधनत्थाय सब्बालङ्कारेसु पहितेसु पदसाव गमिस्सामि, एवं मे नागरा सम्पत्तिं पस्सिस्सन्ती”ति आह । राजा “पदुमवतिया यथारुचिं करोथा”ति आह । ततो पदुमवती सब्बपसाधनं पसाधेत्वा “राजगेहं गमिस्सामी”ति मगं पटिपज्जि । अथस्सा अक्कन्तअक्कन्तट्ठाने वरपोत्थकचित्तत्थरणानि भिन्दित्वा पदुमपुष्फानि उट्ठहिंसु । सा महाजनस्स अत्तनो सम्पत्तिं दस्सेत्वा राजनिवेसनं आरुह्य सब्बेपि ते चेलचित्तत्थरणे तस्सा महल्लिकाय पोसावनिकमूलं कत्वा दापेसि ।

राजापि खो ता पञ्चसता इत्थियो पक्कोसापेत्वा “इमायो ते, देवि, दासियो कत्वा देमी”ति आह । “साधु, महाराज, एतासं मय्हं दिन्नभावं सकलनगरे जानापेही”ति । राजा नगरे भेरिं चरापेसि “पदुमवतिया दुब्भिका पञ्चसता इत्थियो एतिस्साव दासियो कत्वा दिन्ना”ति । सा “तासं सकलनागरेन दासिभावो सल्लिखितो”ति जत्वा “अहं मम दासियो भुजिस्सा कातुं लभामि, देवा”ति राजानं पुच्छि । “तव इच्छा, देवी”ति । “एवं सन्ते तमेव भेरिचारिकं पक्कोसापेत्वा — ‘पदुमवतिदेविया अत्तनो दासियो कत्वा दिन्ना पञ्चसता इत्थियो सब्बाव भुजिस्सा कता’ति पुन भेरिं चरापेथा”ति आह । सा तासं भुजिस्सभावे कते एकूनानि पञ्चपुत्तसतानि तासंयेव हत्थे पोसनत्थाय दत्वा सयं महापदुमकुमारंयेव गण्हि ।

अथापरभागे तेसं कुमारानं कीळनवये सम्पत्ते राजा उय्याने नानाविधं कीळनट्ठानं कारेसि । ते अत्तनो

सोळसवस्सुद्देसिककाले सब्बेव एकतो हुत्वा उय्याने पदुमसञ्जन्नाय मङ्गलपोक्खरणिआ कीळन्ता नवपदुमानि पुप्फितानि पुराणपदुमानि च वण्टतो पतन्तानि दिस्वा “इमस्स ताव अनुपादिन्नकस्स एवरूपा जरा पापुणाति, किमङ्गं पन अम्हाकं सरीरस्स। इदम्पि हि एवंगतिकमेव भविस्सती”ति आरम्मणं गहेत्वा सब्बेव पच्चेकबोधिआणं निब्बत्तेत्वा उट्ठायुट्ठाय पदुमकणिकासु पल्लङ्केन निसीदिसु।

अथ तेहि सङ्घिं गतराजपुरिसा बहुगतं दिवसं जत्वा “अय्यपुत्ता, तुम्हाकं वेलं जानाथा”ति आहंसु। ते तुण्ही अहेसुं। पुरिसा गन्त्वा रज्जो आरोचेसुं — “कुमारा, देव, पदुमकणिकासु निसिन्ना, अम्हेसु कथेन्तेसुपि वचीभेदं न करोन्ती”ति। “यथारुचिया नेसं निसीदितुं देथा”ति। ते सब्बरत्तिं गहितारक्खा पदुमकणिकासु निसिन्ननियामेनेव अरुणं उट्ठापेसुं। पुरिसा पुनदिवसे उपसङ्कमित्वा “देवा, वेलं जानाथा”ति आहंसु। “न मयं देवा, पच्चेकबुद्धा नाम मयं अम्हा”ति। “अय्या, तुम्हे भारियं कथं कथेथ, पच्चेकबुद्धा नाम तुम्हादिसा न होन्ति, द्रङ्गुलकेसमस्सुधरा काये पटिमुक्कअट्ठपरिक्खारा होन्ती”ति। ते दक्खिणहत्थेन सीसं परामसिसु, तावदेव गिहिलिङ्गं अन्तरधायि। अट्ठ परिक्खारा काये पटिमुक्का च अहेसुं। ततो पस्सन्तस्सेव महाजनस्स आकासेन नन्दमूलकपम्भारं अगमंसु।

सापि खो पदुमवती देवी “अहं बहुपुत्ता हुत्वा निपुत्ता जाता”ति हृदयसोकं पत्वा तेनेव सोकेन कालङ्कत्वा राजगहनगरे द्वारगामके सहत्थेन कम्मं कत्वा जीवनद्वाने निब्बत्ति। अथापरभागे कुलघरं गता एकदिवसं सामिकस्स खेतं यागुं हरमाना तेसं अत्तनो पुत्तानं अन्तरे अट्ठ पच्चेकबुद्धे भिक्खाचारवेलाय आकासेन गच्छन्ते दिस्वा सीधं सीधं गन्त्वा सामिकस्स आरोचेसि — “पस्स, अय्य, पच्चेकबुद्धे, एते निमन्तेत्वा भोजेस्सामा”ति। सो आह — “समणसकुणा नामेते अज्जत्थापि एवं चरन्ति, न एते पच्चेकबुद्धा”ति ते तेसं कथेन्तानयेव अविदूरे ठाने ओतरिंसु। सा इत्थी तं दिवसं अत्तनो भत्तखज्जभोजनं तेसं दत्वा “स्वेपि अट्ठ जना मय्हं भिक्खं गणहथा”ति आह। “साधु, उपासिके, तव सक्कारो एत्तकोव होतु, आसनानि च अट्ठेव होन्तु, अज्जेपि बहू पच्चेकबुद्धे दिस्वा तव चित्तं पसीदेय्यासी”ति। सा पुनदिवसे अट्ठ आसनानि पज्जापेत्वा अट्ठन्नं सक्कारसम्मानं पटियादेत्वा निसीदि।

निमन्तितपच्चेकबुद्धा सेसानं सज्जं अदंसु — “मारिसा अज्ज अज्जत्थ अगन्त्वा सब्बेव तुम्हाकं मातु सङ्गहं करोथा”ति। ते तेसं वचनं सुत्वा सब्बेव एकतो आकासेन आगन्त्वा मातुघरद्वारे पातुरहेसुं। सापि पठमं लद्धसज्जताय बहूपि दिस्वा न कम्पित्थ। सब्बेपि ते गेहं पवेसेत्वा आसनेसु निसीदापेसि। तेसु पटिपाटिया निसीदन्तेसु नवमो अज्जानि अट्ठ आसनानि मापेत्वा सयं धुरासने निसीदति, याव आसनानि वड्ढन्ति, ताव गेहं वड्ढति। एवं तेसु सब्बेसुपि निसिन्नेसु सा इत्थी अट्ठन्नं पच्चेकबुद्धानं पटियादितं सक्कारं पञ्चसतानम्पि यावदत्थं दत्वा अट्ठ नीलुप्पलहत्थके आहरित्वा निमन्तितपच्चेकबुद्धानयेव पादमूले ठपेत्वा आह — “मय्हं, भन्ते, निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने सरीरवण्णो इमेसं नीलुप्पलानं अन्तो गम्भवण्णो विय होतू”ति पत्थनं अकासि। पच्चेकबुद्धा मातु अनुमोदनं कत्वा गन्धमादनयेव अगमंसु।

सापि यावजीवं कुसलं कत्वा ततो चुता देवल्लोके निब्बत्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थियं सेट्ठिकुले पटिसन्धिं गणिह। नीलुप्पलगम्भसमानवण्णताय चस्सा उप्पलवण्णात्वेव नामं अकंसु। अथस्सा वयप्पत्तकाले सकलजम्बुदीपे राजानो च सेट्ठिनो च सेट्ठिस्स सन्तिकं दूतं पहिणिंसु “धीतरं अम्हाकं देतू”ति। अपहिणन्तो नाम नाहोसि। ततो सेट्ठि चिन्तेसि — “अहं सब्बेसं मनं गहेतुं न सक्खिस्सामि, उपायं पनेकं करिस्सामी”ति धीतरं पक्कोसापेत्वा “पब्बजितुं, अम्म, सक्खिस्ससी”ति आह। तस्सा पच्छिमभविक्कत्ता पितु वचनं सीसे आसित्तसतपाकतेलं विय अहोसि। तस्मा पितरं “पब्बजिस्सामि, ताता”ति आह। सो तस्सा सक्कारं कत्वा भिक्खुनुपस्सयं नेत्वा पब्बाजेसि। तस्सा अचिरपब्बजिताय एव उपोसथागारे कालवारो

पापुणि । सा पदीपं जालेत्वा उपोसथागारं सम्मज्जित्वा दीपसिखाय निमित्तं गणित्वा ठिताव पुनप्पुनं ओलोकयमाना तेजोकसिणारम्मणं ज्ञानं निब्बत्तेत्वा तदेव पादकं कत्वा अरहत्तं पापुणि । अरहत्तफलेन सद्धियेव च अभिज्जापटिसम्भितापि इज्झिंसु । विसेसतो पन इद्धिविकुब्बने चिण्णवसी अहोसि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.२.उप्पलवण्णाथेरीअपदान, अज्जमज्जविसदिसं) —

“पदुमुत्तरो नाम जिनो, सब्बधम्मान पारगू ।
इतो सतसहस्समिह, कप्पे उप्पज्जि नायको ॥

“तदाहं हंसवतियं, जाता सेट्टिकुले अहं ।
नानारतनपज्जोते, महासुखसमप्पिता ॥

“उपेत्वा तं महावीरं, अस्सोसिं धम्मदेसनं ।
ततो जातप्पसादाहं, उपेमि सरणं जिनं ॥

“भगवा इद्धिमन्तीनं, अगं वण्णेसि नायको ।
भिक्खुनिं लज्जिनिं तादिं, समाधिज्ञानकोविदं ॥

“तदा मुदितचित्ताहं, तं ठानं अभिकङ्खिनी ।
निमन्तित्वा दसबलं, ससङ्गं लोकनायकं ॥

“भोजयित्वान सत्ताहं, दत्त्वान च तिचीवरं ।
सत्तमालं गहेत्त्वान, उप्पलादेवगन्धिकं ॥

“सत्थु पादे ठपेत्त्वान, जाणमिह अभिपूजयिं ।
निपच्च सिरसा पादे, इदं वचनमब्रविं ॥

“यादिसा वणिग्गता वीर, इतो अट्टमके मुनि ।
तादिसाहं भविस्सामि, यदि सिज्झति नायक ॥

“तदा अवोच मं सत्था, विस्सट्ठा होति दारिके ।
अनागतमिह अद्धाने, लच्छसे तं मनोरथं ॥

“सतसहस्सितो कप्पे, ओक्काककुलसम्भवो ।
गोतमो नाम गोत्तेन, सत्था लोके भविस्सति ॥

“तस्स धम्मेषु दायादा, ओरसा धम्मनिम्मिता ।
नामेनुप्पलवण्णाति, रूपेण च यसस्सिनी ॥

“अभिञ्जासु वसिष्पत्ता, सत्थुसासनकारिका ।
सब्बासवपरिक्खीणा, हेस्ससी सत्थु साविका ॥

“तदाहं मुदिता हुत्वा, यावजीवं तदा जिनं ।
मेत्तचित्ता परिचरिं, ससङ्गं लोकनायकं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“ततो चुताहं मनुजे, उपपन्ना सयम्भुनो ।
उप्पलेहि पटिच्छन्नं, पिण्डपातमदासहं ॥

“एकनवुतितो कप्पे, विपस्सी नाम नायको ।
उप्पज्जि चारुदस्सनो, सब्बधम्मेषु चक्खुमा ॥

“सेट्ठिधीता तदा हुत्वा, बाराणसिपुरुत्तमे ।
निमन्तेत्वान सम्बुद्धं, ससङ्गं लोकनायकं ॥

“महादानं ददित्वान, उप्पलेहि विनायकं ।
पूजयित्वा चेतसाव, वण्णसोभं अपत्थयिं ॥

“इमम्हि भद्दके कप्पे, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“उपट्ठाको महेसिस्स, तदा आसि नरिस्सरो ।
कासिराजा किकी नाम, बाराणसिपुरुत्तमे ॥

“तस्सासिं दुतिया धीता, समणगुत्तसव्हया ।
धम्मं सुत्वा जिनग्गस्स, पब्बज्जं समरोचयिं ॥

“अनुजानि न नो तातो, अगारेव तदा मयं ।
वीसवस्ससहस्सानि, विचरिम्ह अतन्दिता ॥

“कोमारिब्रह्मचरियं, राजकञ्जा सुखेधिता ।
बुद्धोपट्ठाननिरता, मुदिता सत्तधीतरो ॥

“समणी समणगुत्ता च, भिक्खुनी भिक्खुदायिका ।
धम्मा चेव सुधम्मा च, सत्तमी सङ्गदायिका ॥

“अहं खेमा च सप्पज्जा, पटाचारा च कुण्डला ।
किसागोतमी धम्मदिन्ना, विसाखा होति सत्तमी ॥

“तेहि कम्महेहि सुकतेहि, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसमगच्छहं ॥

“ततो चुता मनुस्सेसु, उपपन्ना महाकुले ।
पीतं मट्ठं वरं दुस्सं, अदं अरहतो अहं ॥

“ततो चुतारिद्धपुरे, जाता विप्पकुले अहं ।
धीता तिरिटिवच्छस्स, उम्मादन्ती मनोहरा ॥

“ततो चुता जनपदे, कुले अज्जतरे अहं ।
पसूता नातिफीतम्हि, सालिं गोपेमहं तदा ॥

“दिस्वा पच्चेकसम्बुद्धं, पञ्चलाजसतानिहं ।
दत्त्वा पदुमच्छन्नानि, पञ्च पुत्तसतानिहं ॥

“पत्थयिं तेपि पत्थेसुं, मधुं दत्त्वा सयम्भुनो ।
ततो चुता अरज्जेहं, अजायिं पदुमोदरे ॥

“कासिरज्जो महेसीहं, हुत्वा सक्कतपूजिता ।
अजनिं राजपुत्तानं, अनूनं सतपञ्चकं ॥

“यदा ते योब्बनप्पत्ता, कीळन्ता जलकीळितं ।
दिस्वा ओपत्तपदुमं, आसुं पच्चेकनायका ॥

“साहं तेहि विनाभूता, सुतवीरेहि सोकिनी ।
चुता इसिगिलिपस्से, गामकम्हि अजायिहं ॥

“यदा बुद्धो सुतमती, सुतानं भत्तुनोपि च ।
यागुं आदाय गच्छन्ती, अट्ट पच्चेकनायके ॥

“भिक्षवाय गामं गच्छन्ते, दिस्वा पुत्ते अनुस्सरिं ।
खीरधारा विनिग्गच्छि, तदा मे पुत्तपेमसा ॥

“ततो तेसं अदं यागुं, पसन्ना सेहि पाणिभि ।
ततो चुताहं तिदसं, नन्दनं उपपज्जहं ॥

“अनुभोत्वा सुखं दुःखं, संसरित्वा भवाभवे ।
तवत्थाय महावीर, परिच्यत्तञ्च जीवितं ॥

“धीता तुहं महावीर, पञ्जवन्त जुतिन्धर ।
बहुञ्च दुक्करं कम्मं, कतं मे अतिदुक्करं ॥

“राहुलो च अहञ्चेव, नेकजातिसते बहू ।
एकस्मिं सम्भवे जाता, समानच्छन्दमानसा ॥

“निब्बत्ति एकतो होति, जातियापि च एकतो ।
पच्छिमे भवे सम्पत्ते, उभोपि नानासम्भवा ॥

“पुरिमानं जिनग्गानं, सङ्गमं ते निदस्सितं ।
अधिकारं बहुं मय्हं, तुहत्थाय महामुनि ॥

“यं मया पूरितं कम्मं, कुसलं सर मे मुनि ।
तवत्थाय महावीर, पुज्जं उपचितं मया ॥

“अभब्बट्ठाने वज्जेत्वा, वारयन्ति अनाचारं ।
तवत्थाय महावीर, चत्तं मे जीवितं बहुं ॥

“एवं बहुविधं दुःखं, सम्पत्ति च बहुब्बिधा ।
पच्छिमे भवे सम्पत्ते, जाता सावत्थियं पुरे ॥

“महाधनसेट्ठिकुले, सुखिते सज्जिते तथा ।
नानारतनपज्जोते, सब्बकामसमिद्धिने ॥

“सक्कता पूजिता चेव, मानितापचिता तथा ।
रूपसीरिमनुप्पत्ता, कुलेसु अभिसक्कता ॥

“अतीव पत्थिता चासिं, रूपसोभसिरीहि च ।
पत्थिता सेट्ठिपुत्तेहि, अनेकेहि सतेहिपि ॥

“अगारं पजहित्वान, पब्बजिं अनगारियं ।
अट्ठमासे असम्पत्ते, चतुसच्चमपापुणिं ॥

“इद्धिया अभिनिम्मित्वा, चतुरस्सं रथं अहं ।
बुद्धस्स पादे वन्दिस्सं, लोकनाथस्स तादिनो ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी होमि महामुने ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मे विमलं सुद्धं, पभावेन महेसिनो ॥

“चीवरं पिण्डपातञ्च, पच्चयं सयनासनं ।
खणेन उपनामेन्ति, सहस्सानि समन्ततो ॥

“जिनो तम्मि गुणे तुट्ठो, एतदग्गे ठपेसि मं ।
अग्गा इद्धिमतीनन्ति, परिसासु विनायको ॥

“परिचिण्णो मया सत्था, कतं बुद्धस्स सासनं ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्तिसमूहता ॥

“यस्सत्थाय पब्बजिता, अगारस्मानगारियं ।
सो मे अत्थो अनुप्पत्तो, सब्बसंयोजनक्खयो ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अयं पन थेरी यदा भगवा सावत्थिनगरद्वारे यमकपाटिहारियं कातुं कण्डम्बरुक्खमूलं उपगच्छि, तदा सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एवमाह — “अहं, भन्ते, पाटिहारियं करिस्सामि, यदि भगवा अनुजानाती”ति सीहनादं नदि । सत्था इदं कारणं अट्ठुप्पत्तिं कत्वा जेतवनमहाविहारे अरियगणमज्झे निसिन्नो पटिपाटिया भिक्खुनियो ठानन्तरे ठपेन्तो इमं थेरिं इद्धिमन्तीनं अगगट्ठाने ठपेसि । सा ज्ञानसुखेन फलसुखेन निब्बानसुखेन च वीतिनामेन्ती एकदिवसं कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसञ्च पच्चवेक्खमाना गङ्गातीरियत्थेरस्स मातुया धीताय सद्धिं सपत्तिवासं उद्दिस्स संवेगजाताय वुत्तगाथा पच्चनुभासन्ती —

२२४: “उभो माता च धीता च, मयं आसुं सपत्तियो ।
तस्सा मे अहु संवेगो, अब्भुतो लोमहंसनो ॥

२२५: “धिरत्थु कामा असुची, दुग्गन्धा बहुकण्टका ।
यत्थ माता च धीता च, सभरिया मयं अहुं ॥

२२६: “कामेस्वादीनवं दिस्वा, नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ।
सा पब्बजिं राजगहे, अगारस्मानगारियं”न्ति ॥ —

इमा तिस्सो गाथा अभासि ।

तत्थ उभो माता च धीता च, मयं आसुं सपत्तियोति माता च धीता चाति उभो मयं अज्जमज्जं सपत्तियो अहुम्ह ।

सावत्थियं किर अज्जतरस्स वाणिजस्स भरियाय पच्चूसवेलायं कुच्छियं गब्भो सण्ठासि, सा तं न अज्जासि । वाणिजो विभाताय रत्तिया सकटेसु भण्डं आरोपेत्वा राजगहं उद्दिस्स गतो । तस्सा गच्छन्ते काले गब्भो वड्ढेत्वा परिपाकं अगमासि । अथ नं सस्सु एवमाह — “मम पुत्तो चिरप्पवुत्थो त्वज्ज गब्भिनी, पापकं तया कत”न्ति । सा “तव पुत्ततो अज्जं पुरिसं न जानामी”ति आह । तं सुत्वापि सस्सु असद्वहन्ती तं घरतो निक्कट्ठि । सा सामिकं गवेसन्ती अनुक्कमेन राजगहं सम्पत्ता । तावदेव चस्सा कम्मजवातेसु चलन्तेसु मग्गसमीपे अज्जतरं सालं पविट्ठाय गब्भवुट्ठानं अहोसि । सा सुवण्णबिम्बसदिसं पुत्तं विजायित्वा अनाथसालायं सयापेत्वा उदककिच्चत्थं बहि निक्खन्ता । अथज्जतरो अपुत्तको सत्थवाहो तेन मग्गेन गच्छन्तो “अस्सामिकाय दारको, मम पुत्तो भविस्सती”ति तं धातिया हत्थे अदासि । अथस्स माता उदककिच्चं कत्वा उदकं गहेत्वा पटिनिवत्तित्वा पुत्तं अपस्सन्ती सोकाभिभूता परिदेवित्वा राजगहं अप्पविसित्ताव मग्गं पटिपज्जि । तं अज्जतरो चोरजेट्ठको अन्तरामग्गे दिस्वा पटिबद्धचित्तो अत्तनो पजापतिं अकासि । सा तस्स गेहे वसन्ती एकं धीतरं विजायि । अथ सा एकदिवसं धीतरं गहेत्वा ठिता सामिकेन भण्डित्वा धीतरं मज्जके खिपि । दारिकाय सीसं थोकं भिन्दि । ततो सापि सामिकं भायित्वा राजगहमेव पच्चागन्त्वा सेरिविचारेण विचरति । तस्सा पुत्तो पठमयोब्बने ठितो “माता”ति अजानन्तो अत्तनो पजापतिं अकासि । अपरभागे तं चोरजेट्ठकधीतरं भगिनिभावं अजानन्तो विवाहं कत्वा अत्तनो गेहं आनेसि । एवं सो अत्तनो मातरं भगिनिज्ज पजापती कत्वा वासेसि । तेन ता उभोपि सपत्तिवासं वसिंसु । अथेकदिवसं माता धीतु केसवट्ठि मोचेत्वा ऊकं ओलोकेन्ती सीसे वणं दिस्वा “अप्पेवनामायं मम धीता भवेय्या”ति पुच्छित्वा संवेगजाता हुत्वा राजगहे भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा पब्बजित्वा कतपुब्बकिच्चा विवेकवासं वसन्ती अत्तनो च पुब्बपटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा “उभो माता”तिआदिका गाथा अभासि । ता पन ताय वुत्तगाथाव कामेसु आदीनवदस्सनवसेन पच्चनुभासन्ती अयं थेरी “उभो माता च धीता चा”तिआदिमाह । तेन वुत्तं — “सा ज्ञानसुखेन फलसुखेन निब्बानसुखेन च वीतिनामेन्ती इमा तिस्सो गाथा अभासी”ति ।

तत्थ असुचीति किलेसासुचिपग्घरणेन असुची । दुग्गन्धाति विसगन्धवायनेन पूतिगन्धा । बहुकण्टकाति विसूयिकप्पवत्तिया सुचरितविनिविज्झनट्टेन बहुविधकिलेसकण्टका । तथा हि ते सत्तिसूलूपमा कामाति वुत्ता । यत्थाति येसु कामेसु परिभुज्जितब्बेसु । सभरियाति समानभरिया, सपत्तियोति अत्थो ।

२२७: “पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खुं विसोधितं ।

चेतोपरिच्चज्जाणज्ज, सोतधातु विसोधिता ॥

२२८: “इद्धीपि मे सच्छिकता, पत्तो मे आसवक्खयो ।

छळभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं” ॥

“पुब्बेनिवास”न्तिआदिका द्वे गाथा अत्तनो अधिगतविसेसं पच्चवेक्खित्वा पीतिसोमनस्सजाताय थेरिया वुत्ता । तत्थ चेतोपरिच्चज्जाणन्ति चेतोपरियज्जाणं, सच्छिकतं, पत्तन्ति वा सम्बन्धो ।

२२९: “इद्धिया अभिनिम्मित्वा, चतुरस्सं रथं अहं ।

बुद्धस्स पादे वन्दित्वा, लोकनाथस्स तादिनो”ति ॥ —

अयं गाथा यदा भगवा यमकपाटिहारियं कातुं कण्डम्बरुखमूलं उपसङ्कमि, तदा अयं थेरी एवरूपं रथं निम्मिनित्वा तेन सद्धिं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा भगवा “अहं पाटिहारियं करिस्सामि तित्थियमदनिम्मथनाय, अनुजानाथा”ति वत्त्वा सत्थु सन्तिके अट्ठासि, तं सद्धाय वुत्ता । तत्थ इद्धिया अभिनिम्मित्वा, चतुरस्सं रथं अहन्ति चतूहि अस्सेहि योजितं रथं इद्धिया अभिनिम्मिनित्वा बुद्धस्स भगवतो पादे वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासिन्ति अधिप्पायो ।

२३०. “सुपुप्फितगं उपगम्म पादपं, एका तुवं तिट्ठसि सालमूले ।
न चापि ते दुतियो अत्थि कोचि, बाले न त्वं भायसि धुत्तकानं” ॥

तत्थ सुपुप्फितगन्ति सुट्ठु पुप्फितअगं, अगगतो पट्ठाय सब्बफालिपुल्लन्ती अत्थो । पादपन्ति रुक्खं, इध पन सालरुक्खो अधिप्पेतो । एका तुवन्ति एकिका त्वं इध तिट्ठसि । न चापि ते दुतियो अत्थि कोचीति तव सहायभूतो आरक्खको कोचिपि नत्थि, रूपसम्पत्तिया वा तुहं दुतियो कोचिपि नत्थि, असदिसरूपा एकिकाव इमस्मिं जनविवित्ते ठाने तिट्ठसि । बाले न त्वं भायसि धुत्तकानन्ति तरुणिके त्वं धुत्तपुरिसानं कथं न भायसि, सकिञ्चनकारिनो धुत्ताति अधिप्पायो । इमं किर गाथं मारो एकदिवसं थेरिं सुपुप्फिते सालवने दिवाविहारं निसिन्नं दिस्वा उपसङ्कमित्वा विवेकतो विच्छिन्दितुकामो वीमंसन्तो आह । अथ नं थेरी सन्तज्जेन्ती अत्तनो आनुभाववसेन —

२३१. “सतं सहस्सानिपि धुत्तकानं, समागता एदिसका भवेय्युं ।
लोमं न इज्जे नपि सम्पवेधे, किं मे तुवं मार करिस्ससेको ॥

२३२. “एसा अन्तरधायामि, कुच्छिं वा पविसामि ते ।
भमुकन्तरे तिट्ठामि, तिट्ठन्ति मं न दक्खसि ॥

२३३. “चित्तमिह वसीभूताहं, इद्धिपादा सुभाविता ।
छळभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

२३४. “सत्तिसूलूपमा कामा, खन्धासं अधिकुट्टना ।
यं त्वं कामरतिं ब्रूसि, अरती दानि सा मम ॥

२३५. “सब्बत्थ विहता नन्दी, तमोखन्धो पदालितो ।
एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तका”ति ॥ —

इमा गाथा अभासि ।

तत्थ सतं सहस्सानिपि धुत्तकानं, समागता एदिसका भवेय्युन्ति यादिसको त्वं एदिसका एवरूपा अनेकसतसहस्समत्तापि धुत्तका समागता यदि भवेय्युं । लोमं न इज्जे नपि सम्पवेधेति लोममत्तम्पि न इज्जेय्य न सम्पवेधेय्य । किं मे तुवं मार करिस्ससेकोति मार, त्वं एककोव मय्हं किं करिस्ससि?

इदानीं मारस्स अत्तनो किञ्चिपि कातुं असमत्थतयेव विभावेन्ती “एसा अन्तरधायामी”ति गाथमाह । तस्सत्थो — मार, एसाहं तव पुरतो ठिताव अन्तरधायामि अदस्सनं गच्छामि, अजानन्तस्सेव ते कुच्छिं वा पविसामि, भमुकन्तरे वा तिट्ठामि, एवं तिट्ठन्तिज्य मं त्वं न पस्ससि ।

कस्माति चे? चित्तमिह वसीभूताहं, इद्धिपादा सुभाविता, अहं चमि मार, मय्हं चित्तं वसीभावप्पत्तं, चत्तारोपि इद्धिपादा मया सुदु भाविता बहुलीकता, तस्मा अहं यथावुत्ताय इद्धिविसयताय पयोमीति । सेसं सब्बं हेट्ठा वुत्तनयत्ता उत्तानमेव ।

उप्पलवण्णाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

द्वादसनिपातवण्णना निट्ठिता ।

१२. सोळसनिपातो

१. पुण्णाथेरीगाथावण्णना

सोळसनिपाते उदहारी अहं सीतेतिआदिका पुण्णाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती विपस्सिस्स भगवतो काले कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा हेतुसम्पन्नाय सज्जातसंवेगा भिक्खुनीनं सन्तिकं गन्त्वा धम्मं सुत्वा लद्धप्पसादा पब्बजित्वा परिसुद्धसीला तीणि पिटकानि उगगहेत्वा बहुस्सुता धम्मधरा धम्मकथिका च अहोसि । यथा च विपस्सिस्स भगवतो सासने, एवं सिखिस्स वेस्सभुस्स ककुसन्धस्स कोणागमनस्स कस्सपस्स च भगवतो सासने पब्बजित्वा सीलसम्पन्ना बहुस्सुता धम्मधरा धम्मकथिका च अहोसि । मानधातुकत्ता पन किलेसे समुच्छिन्दितुं नासक्खि । मानोपनिस्सयवसेन कम्मस्स कतत्ता इमस्मिं बुद्धप्पादे अनाथपिण्डिकस्स सेट्ठिनो घरदासिया कुच्छिमि निब्बत्ति, पुण्णातिस्सा नामं अहोसि । सा सीहनादसुत्तन्तदेसनाय (म० नि० १.१४६ आदयो) सोतापन्ना हुत्वा पच्छा उदकसुद्धिकं ब्राह्मणं दमेत्वा सेट्ठिना सम्भाविता हुत्वा तेन भुजिस्सभावं पापिता तं पब्बज्जं अनुजानापेत्वा पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.४.१८४-२०३) —

“विपस्सिनो भगवतो, सिखिनो वेस्सभुस्स च ।
ककुसन्धस्स मुनिनो, कोणागमनतादिनो ॥

“कस्सपस्स च बुद्धस्स, पब्बजित्वान सासने ।
भिक्खुनी सीलसम्पन्ना, निपका संवुत्तिन्द्रिया ॥

“बहुस्सुता धम्मधरा, धम्मत्थपटिपुच्छिका ।
उगगहेता च धम्मानं, सोता पयिरुपासिता ॥

“देसेन्ती जनमज्झेहं, अहोसिं जिनसासने ।
बाहुसच्चेन तेनाहं, पेसला अभिमज्जिसं ॥

“पच्छिमे च भवे दानि, सावत्थियं पुरुत्तमे ।
अनाथपिण्डिनो गेहे, जाताहं कुम्भदासिया ॥

“गता उदकहारियं, सोत्थियं दिजमद्दसं ।
सीतट्टं तोयमज्झम्हि, तं दिस्वा इदमब्रविं ॥

“उदहारी अहं सीते, सदा उदकमोतरिं ।
अय्यानं दण्डभयभीता, वाचादोसभयट्टिता ॥

“कस्स ब्राह्मण त्वं भीतो, सदा उदकमोतरि ।
वेधमानेहि गत्तेहि, सीतं वेदयसे भुसं ॥

“जानन्ती वत मं भोति, पुण्णिके परिपुच्छसि ।
करोन्तं कुसलं कम्मं, रुन्धन्तं कतपापकं ॥

“यो च वुट्ठो दहरो वा, पापकम्मं पकुब्बति ।
दकाभिसेचना सोपि, पापकम्मा पमुच्चति ॥

“उत्तरन्तस्स अक्खासिं, धम्मत्थसंहितं पदं ।
तज्ज सुत्वा स संविग्गो, पब्बजित्त्वारहा अहु ॥

“पूरेन्ती ऊनकसतं, जाता दासिकुले यतो ।
ततो पुण्णाति नामं मे, भुजिस्सं मं अकंसु ते ॥

“सेट्ठिं ततोनुजानेत्वा, पब्बजिं अनगारियं ।
न चिरेनेव कालेन, अरहत्तमपापुणिं ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, दिब्बाय सोतधातुया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी होमि महामुने ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मे विमलं सुद्धं, बुद्धसेट्ठस्स वाहसा ॥

“भावनाय महापज्जा, सुतेनेव सुताविनी ।
मानेन नीचकुलजा, न हि कम्मं विनस्सति ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥
अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

२३६: “उदहारी अहं सीते, सदा उदकमोतरिं ।
अय्यानं दण्डभयभीता, वाचादोसभयट्टिता ॥

२३७: “कस्स ब्राह्मण त्वं भीतो, सदा उदकमोतरि ।
वेधमानेहि गत्तेहि, सीतं वेदयसे भुसं ॥

२३८: “जानन्ती वत मं भोति, पुण्णिके परिपुच्छसि ।
करोन्तं कुसलं कम्मं, रुन्धन्तं कतपापकं ॥

२३९: “यो च वुड्ढो दहरो वा, पापकम्मं पकुब्बति ।
दकाभिसेचना सोपि, पापकम्मा पमुच्चति ॥

२४०: “को नु ते इदमक्खासि, अजानन्तस्स अजानको ।
‘दकाभिसेचना नाम, पापकम्मा पमुच्चति’ ॥

२४१: “सगं नून गमिस्सन्ति, सब्बे मण्डूककच्छपा ।
नागा च सुसुमारा च, ये चज्जे उदके चरा ॥

२४२: “ओरब्भिका सूकरिका, मच्छिका मिगबन्धका ।
चोरा च वज्झघाता च, ये चज्जे पापकम्मिनो ।
दकाभिसेचना तेपि, पापकम्मा पमुच्चरे ॥

२४३: “सचे इमा नदियो ते, पापं पुब्बे कतं वहुं ।
पुज्जम्पि मा वहेय्युं ते, तेन त्वं परिबाहिरो ॥

२४४: “यस्स ब्राह्मण त्वं भीतो, सदा उदकमोतरि ।
तमेव ब्रह्मे माकासि, मा ते सीतं छविं हने ॥

२४५: “कुम्मग्गपटिपन्नं मं, अरियमगं समानयि ।
दकाभिसेचना भोति, इमं साटं ददामि ते ॥

२४६: “तुय्हेव साटको होतु, नाहमिच्छामि साटकं ।
सचे भायसि दुक्खस्स, सचे ते दुक्खमप्पियं ॥

२४७: “माकासि पापकं कम्मं, आवि वा यदि वा रहो ।

सचे च पापकं कम्मं, करिस्ससि करोसि वा ॥

२४८: “न ते दुक्खा पमुत्थत्थि, उपेच्चापि पलायतो ।
सचे भायसि दुक्खस्स, सचे ते दुक्खमप्पियं ॥

२४९: “उपेहि सरणं बुद्धं, धम्मं सङ्गञ्च तादिनं ।
समादियाहि सीलानि, तं ते अत्थाय हेहिति ॥

२५०: “उपेमि सरणं बुद्धं, धम्मं सङ्गञ्च तादिनं ।
समादियामि सीलानि, तं मे अत्थाय हेहिति ॥

२५१: “ब्रह्मबन्धु पुरे आसिं, अज्जम्हि सच्चब्राह्मणो ।
तेविज्जो वेदसम्पन्नो, सोत्तियो चम्हि न्हातको”ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ उदहारीति घटेन उदकं वाहिका । सीते तदा उदकमोतरिन्ति सीतकालेपि सब्बदा रत्तिन्दिवं उदकं ओतरिं । यदा यदा अय्यकानं उदकेन अत्थो, तदा तदा उदकं पाविसिं, उदकमोतरित्वा उदकं उपनेसिन्ति अधिप्पायो । अय्यानं दण्डभयभीताति अय्यकानं दण्डभयेन भीता । वाचादोसभयट्टिताति वचीदण्डभयेन च व दोसभयेन च अट्टिता पीळिता, सीतेपि उदकमोतरिन्ति योजना ।

अथेकदिवसं पुण्णा दासी घटेन उदकं आनेतुं उदकतित्थं गता । तत्थ अद्दस अज्जतरं ब्राह्मणं उदकसुद्धिकं हिमपातसमये महति सीते वत्तमाने पातोव उदकं ओतरित्वा ससीसं निमुज्जित्वा मन्ते जप्पित्वा उदकतो उड्ढित्वा अल्लवत्थं अल्लकेसं पवेधन्तं दन्तवीणं वादयमानं । तं दिस्वा करुणाय सज्जोदितमानसा ततो नं दिट्ठिगता विवेचेतुकामा “कस्स, ब्राह्मण, त्वं भीतो”ति गाथमाह । तत्थ कस्स, ब्राह्मण, त्वं कुतो च नाम भयहेतुतो भीतो हुत्वा सदा उदकमोतरि सब्बकालं सायं पातं उदकं ओतरि । ओतरित्वा च वेधमानेहि कम्ममानेहि गत्तेहि सरीरावयवेहि सीतं वेदयसे भुसं सीतदुक्खं अतिविय दुस्सहं पटिसंवेदयसि पच्चनुभवसि ।

जानन्ती वत मं भोतीति, भोति पुण्णिके, त्वं तं उपचितं पापकम्मं रुन्धन्तं निवारणसमत्थं कुसलं कम्मं इमिना उदकोरोहनेन करोन्तं मं जानन्ती वत परिपुच्छसि ।

ननु अयमत्थो लोके पाकटो एव । कथापि मयं तुहं वदामाति दस्सेन्तो “यो च वुड्ढो”ति गाथमाह । तस्सत्थो — वुड्ढो वा दहरो वा मज्झिमो वा यो कोचि हिंसादिभेदं पापकम्मं पकुब्बति अतिविय करोति, सोपि भुसं पापकम्मनिरतो दकाभिसेचना सिनानेन ततो पापकम्मा पमुच्चति अच्चन्तमेव विमुच्चतीति ।

तं सुत्वा पुण्णिका तस्स पटिवचनं देन्ती “को नु ते”ति आदिमाह । तत्थ को नु ते इदमक्खासि, अजानन्तस्स अजानकोति कम्मविपाकं अजानन्तस्स ते सब्बेन सब्बं कम्मविपाकं अजानतो अजानको अविद्दसु बालो उदकाभिसेचनहेतु पापकम्मतो पमुच्चतीति, इदं अत्थजातं को नु नाम अक्खासि, न सो सद्धेय्यवचनो, नापि चेतं युत्तन्ति

अधिष्पायो ।

इदानीस्स तमेव युत्तिअभावं विभावेन्ती “सग्गं नून गमिस्सन्ती”ति आदिमाह । तत्थ नागाति विज्झसा । सुसुमाराति कुम्भीला । ये चज्जे उदके चराति ये चज्जेपि वारिगोचरा मच्छमकरनन्दियावत्तादयो च, तेपि सग्गं नून गमिस्सन्ति देवलोके उपपज्जिस्सन्ति मज्जे, उदकाभिसेचना पापकम्मतो मुत्ति होति चेति अत्थो ।

ओरब्भिकाति उरब्भघातका । सूकरिकाति सूकरघातका । मच्छिकाति केवट्टा । मिगबन्धकाति मागविका । वज्झघाताति वज्झघातकम्मे नियुत्ता ।

पुज्जम्पि मा वहेय्युन्ति इमा अचिरवतिआदयो नदियो यथा तथा पुब्बे कतं पापं तत्थ उदकाभिसेचनेन सचे वहुं नीहरेय्युं, तथा तथा कतं पुज्जम्पि इमा नदियो वहेय्युं पवाहेय्युं । तेन त्वं परिबाहिरो अस्स तथा सति तेन पुज्जकम्मेन त्वं परिबाहिरो विरहितोव भवेय्याति न चेत्तं युत्तन्ति अधिष्पायो । यथा वा उदकेन उदकोरोहकस्स पुज्जपवाहनं न होति, एवं पापपवाहनम्पि न होति एव । कस्मा? न्हानस्स पापहेतूनं अप्पटिपक्खभावतो । यो यं विनासेति, सो तस्स पटिपक्खो । यथा आलोको अन्धकारस्स, विज्जा च अविज्जाय, न एवं न्हानं पापस्स । तस्मा निट्ठमेत्थ गन्तब्बं “न उदकाभिसेचना पापतो परिमुत्ती”ति । तेनाह भगवा —

“न उदकेन सुची होति, बह्वेत्थ न्हायती जनो ।

यम्हि सच्चञ्च धम्मो च, सो सुची सो च ब्राह्मणो”ति ॥ (उदा० ९; नेत्ति० १०४) ।

इदानी यदि पापं पवाहेतुकामोसि, सब्बेन सब्बं पापं मा करोहीति दस्सेतुं “यस्स, ब्राह्मणा”ति गाथमाह । तत्थ तमेव ब्रह्मे माकासीति यतो पापतो त्वं भीतो, तमेव पापं ब्रह्मे, ब्राह्मण, त्वं मा अकासि । उदकोरोहनं पन ईदिसे सीतकाले केवलं सरीरमेव बाधति । तेनाह — “मा ते सीतं छविं हने”ति, ईदिसे सीतकाले उदकाभिसेचनेन जातसीतं तव सरीरच्छविं मा हनेय्य मा बाधेसीति अत्थो ।

कुम्मगपटिपन्नं मन्ति “उदकाभिसेचनेन सुद्धि होती”ति इमं कुम्मगं मिच्छागाहं पटिपन्नं पग्गय्ठ ठितं मं । अरियमगं समानयीति “सब्बपापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा”ति (दी० नि० २.९०; ध० प० १८३; नेत्ति० ३०, ११६, १२४; पेटको० २९) इमं बुद्धादीहि अरियेहि गतमगं समानयि, सम्मदेव उपनेसि, तस्मा भोति इमं साटकं तुट्ठिदानं आचरियभागं तुहं ददामि, तं पटिगगणाति अत्थो ।

सा तं पटिक्खपित्वा धम्मं कथेत्वा सरणेसु सीलेसु च पटिद्वापेतुं “तुह्येव साटको होतु, नाहमिच्छामि साटक”न्ति वत्त्वा “सचे भायसि दुक्खस्सा”ति आदिमाह । तस्सत्थो — यदि तुवं सकलापायिके सुगतियच्च अफासुकतादोभग्गतादिभेदा दुक्खा भायसि । यदि ते तं अप्पियं न इट्ठं । आवि वा परेसं पाकटभावेन अप्पटिच्छन्नं कत्वा कायेन वाचाय पाणातिपातादिवसेन वा यदि वा रहो अपाकटभावेन पटिच्छन्नं कत्वा मनोद्वारेयेव अभिज्झादिवसेन वा अणुमत्तम्पि पापकं लामकं कम्मं माकासि मा करि । अथ पन तं पापकम्मं आयतिं करिस्ससि, एतरहि करोसि वा, “निरयादीसु चतूसु अपायेसु मनुस्सेसु च तस्स फलभूतं दुक्खं इतो एत्तो वा पलायन्ते मयि नानुबन्धिस्सती”ति अधिष्पायेन उपेच्च सज्जिच्च पलायतोपि ते ततो पापतो मुत्ति मोक्खा नत्थि, गतिकालादिपच्चयन्तरसमवाये सति विपच्चते एवाति अत्थो । “उप्पच्चा”ति वा पाठो, उप्पतित्वाति अत्थो । एवं पापस्स अकरणेन दुक्खाभावं दस्सेत्वा इदानी पुज्जस्स

करणेनपि तं दस्सेतुं “सचे भायसी”ति आदि वुत्तं । तत्थ तादिनन्ति दिट्ठादीसु तादिभावप्पत्तं । यथा वा पुरिमका सम्मासम्बुद्धा पस्सितब्बा, तथा पस्सितब्बतो तादि, तं बुद्धं सरणं उपेहीति योजना । धम्मसङ्घेसुपि एसेव नयो । तादीनं वरबुद्धानं धम्मं, अट्ठन्नं अरियपुग्गलानं सङ्घं समूहन्ति योजना । तन्ति सरणगमनं सीलानं समादानञ्च । हेहितीति भविस्सति ।

सो ब्राह्मणो सरणेसु सीलेसु च पतिट्ठाय अपरभागे सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजित्वा घटेन्तो वायमन्तो न चिरस्सेव तेविज्जो हुत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानेन्तो “ब्रह्मबन्धू”ति गाथमाह ।

तस्सत्थो — अहं पुब्बे ब्राह्मणकुले उप्पत्तिमत्तेन ब्रह्मबन्धु नामासिं । तथा इरुब्बेदादीनं अज्झेनादिमत्तेन तेविज्जो वेदसम्पन्नो सोत्तियो न्हातको च नामासिं । इदानि सब्बसो बाहितपापताय सच्चब्राह्मणो परमत्थब्राह्मणो, विज्जत्तयाधिगमेन तेविज्जो, मग्गजाणसङ्घातेन वेदेन समन्नागतत्ता वेदसम्पन्नो, नित्थरसब्बपापताय न्हातको च अम्हीति । एत्थ च ब्राह्मणेन वुत्तगाथापि अत्तना वुत्तगाथापि पच्छा थेरिया पच्चवेकं भासिताति सब्बा थेरिया गाथा एव जाताति ।

पुण्णाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

सोळसनिपातवण्णना निट्ठिता ।

१३. वीसतिनिपातो

१. अम्बपालीथेरीगाथावण्णना

वीसतिनिपाते काळका भमरवण्णसादिसाति आदिका अम्बपालिया थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती सिखिस्स भगवतो सासने पब्बजित्वा उपसम्पन्ना हुत्वा भिक्खुनिसिक्खापदं समादाय विहरन्ती, एकदिवसं सम्बहुलाहि भिक्खुनीहि सद्धिं चेतियं वन्दित्वा पदक्खिणं करोन्ती पुरेतरं गच्छन्तिया खीणासवत्थेरिया खिपन्तिया सहसा खेळपिण्डं चेतियङ्गणे पतितं, खीणासवत्थेरिया अपस्सित्वा गताय अयं पच्छतो गच्छन्ती तं खेळपिण्डं दिस्वा “का नाम गणिका इमस्मिं ठाने खेळपिण्डं पातेसी”ति अक्कोसि । सा भिक्खुनिकाले सीलं रक्खन्ती गम्भवासं जिगुच्छित्वा ओपपातिकत्तभावे चित्तं ठपेसि । तेन चरिमत्तभावे वेसालियं राजुय्याने अम्बरुक्खमूले ओपपातिका हुत्वा निब्बत्ति । तं दिस्वा उय्यानपालो नगरं उपनेसि । अम्बरुक्खमूले निब्बत्तताय सा अम्बपालीत्वेव वोहरीयित्थ । अथ नं अभिरूपं दस्सनीयं पासादिकं विलासकन्ततादिगुणविसेससमुदितं दिस्वा सम्बहुला राजकुमारा अत्तनो अत्तनो परिग्गहं कातुकामा अज्जमज्जं कलहं अकंसु । तेसं कलहवूपसमत्थं तस्सा कम्मसञ्चोदिता वोहारिका “सब्बेसं होतू”ति गणिकाट्ठाने ठपेसुं । सा सत्थरि पटिलद्धसद्धा अत्तनो उय्याने विहारं कत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स नित्थादेत्वा पच्छा अत्तनो पुत्तस्स विमलकोण्डञ्जत्थेरस्स सन्तिके धम्मं सुत्वा पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती अत्तनो सरीरस्स जराजिण्णभावं निस्साय संवेगजाता सङ्खारानं अनिच्चतं विभावेन्ती —

२५२: “काळका भमरवण्णसादिसा, वेल्लितग्गा मम मुद्धजा अहुं ।

ते जराय साणवाकसादिसा, सच्चवादिवचनं अनज्जथा ॥

- २५३: “वासितोव सुरभी करण्डको, पुष्पपूर मम उत्तमङ्गजो ।
तं जरायथ सलोमगन्धिकं, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २५४: “काननं सहितं सुरोपितं, कोच्छसूचिविचितगसोभितं ।
तं जराय विरलं तहिं तहिं, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २५५: “कण्ठखन्धकसुवण्णमण्डितं, सोभते सुवेणीहिलङ्कितं ।
तं जराय खलितं सिरं कतं, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २५६: “चित्तकारसुकताव लेखिका, सोभरे सु भमुका पुरे मम ।
ता जराय वलिभिष्पलम्बिता, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २५७: “भस्सरा सुरुचिरा यथा मणी, नेत्तहेसुमभिनीलमायता ।
ते जरायभिहता न सोभरे, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २५८: “सण्हतुङ्गसदिसी च नासिका, सोभते सु अभियोब्बनं पति ।
सा जराय उपकूलिता विय, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २५९: “कङ्कणं सुकतं सुनिट्टितं, सोभरे सु मम कण्णपाळियो ।
ता जराय वलिभिष्पलम्बिता, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २६०: “पत्तलीमकुलवण्णसादिसा, सोभरे सु दन्ता पुरे मम ।
ते जराय खण्डिता चासिता, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २६१: “काननमि वनसण्डचारिनी, कोकिलाव मधुरं निकूजिहं ।
तं जराय खलितं तहिं तहिं, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २६२: “सण्हकम्बुरिव सुप्पमज्जिता, सोभते सु गीवा पुरे मम ।
सा जराय भग्गा विनामिता, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २६३: “वट्टपलिघसदिसोपमा उभो, सोभरे सु बाहा पुरे मम ।
ता जराय यथा पाटलिब्बलिता, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २६४: “सण्हमुद्दिकसुवण्णमण्डिता, सोभरे सु हत्था पुरे मम ।
ते जराय यथा मूलमूलिका, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥
- २६५: “पीनवट्टसहिभुग्गता उभो, सोभरे सु थनका पुरे मम ।
थेविकीव लम्बन्ति नोदका, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥

२६६. “कञ्चनस्स फलकं व सम्मट्ठं, सोभते सु कायो पुरे मम ।
सो वलीहि सुखुमाहि ओततो, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥

२६७. “नागभोगसदिसोपमा उभो, सोभरे सु ऊरू पुरे मम ।
ते जराय यथा वेळुनाळियो, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥

२६८. “सण्हनूपुरसुवण्णमण्डिता, सोभरे सु जङ्घा पुरे मम ।
ता जराय तिलदण्डकारिव, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥

२६९. “तूलपुण्णसदिसोपमा उभो, सोभरे सु पादा पुरे मम ।
ते जराय फुटिता वलीमता, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा ॥

२७०. “एदिसो अहु अयं समुस्सयो, जज्जरो बहुदुखानमालयो ।
सोपलेपपतितो जराघरो, सच्चवादिवचनं अनञ्जथा”ति ॥ —

इमा गाथायो अभसि ।

तत्थ काळकाति काळकवण्णा । भमरवण्णसादिसाति काळका होन्तापि भमरसदिसवण्णा, सिनिद्धनीलाति अत्थो ।
वेल्लितग्गाति कुञ्चितग्गा, मूलतो पट्टाय याव अग्गा कुञ्चिता वेल्लिताति अत्थो । मुद्धजाति केसा । जरायाति जराहेतु
जराय उपहतसोभा । साणवाकसादिसाति साणसदिसा वाकसदिसा च, साणवाकसदिसा चेव मकचिवाकसदिसा चातिपि
अत्थो । सच्चवादिवचनं अनञ्जथाति सच्चवादिनो अवितथवादिनो सम्मासम्बुद्धस्स “सब्बं रूपं अनिच्चं
जराभिभूत”न्तिआदिवचनं अनञ्जथा यथाभूतमेव, न तत्थ वितथं अत्थीति ।

वासितोव सुरभी करण्डकोति पुष्पगन्धवासचुण्णादीहि वासितो वासं गाहापितो पसाधनसमुग्गो विय सुगन्धि ।
पुष्पपूर मम उत्तमङ्गजोति चम्पकसुमनमल्लिकादीहि पुष्पेहि पूरितो पुब्बे मम केसकलापो निम्मलोति अत्थो । तन्ति
उत्तमङ्गजं । अथ पच्छा एतरहि सलोमगन्धिकं पाकतिकलोमगन्धमेव जातं । अथ वा सलोमगन्धिकन्ति मेण्डकलोमेहि
समानगन्धं । “एळकलोमगन्ध”न्तिपि वदन्ति ।

काननं व सहितं सुरोपितन्ति सुट्ठु रोपितं सहितं घनसन्निवेसं उद्धमेव उट्ठितं उजुकदीघसाखं उपवनं विय ।
कोच्छसूचिविचितग्गसोभितन्ति पुब्बे कोच्छेन सुवण्णसूचिया च केसजटाविजटनेन विचितग्गं हुत्वा सोभितं, घनभावेन
वा कोच्छसदिसं हुत्वा पणदन्तसूचीहि विचितग्गताय सोभितं । तन्ति उत्तमङ्गजं । विरलं तहिं तहिनति तत्थ तत्थ विरलं
विलूनकेसं ।

कण्हखन्धकसुवण्णमण्डितन्ति सुवण्णवजिरादीहि विभूसितं कण्हकेसपुञ्जकं । ये पन
“सण्हकण्डकसुवण्णमण्डित”न्ति पठन्ति, तेसं सण्हाहि सुवण्णसूचीहि जटाविजटनेन मण्डितन्ति अत्थो । सोभते
सुवेणीहिलङ्कतन्ति सुन्दरेहि राजरुक्खमाला सदिसेहि केसवेणीहि अलङ्कतं हुत्वा पुब्बे विराजते । तं जराय खलितं सिरं
कतन्ति तं तथा सोभितं सिरं इदानि जराय खलितं खण्डिताखण्डितं विलूनकेसं कतं ।

चित्तकारसुकताव लेखिकाति चित्तकारेण सिप्पिना नीलाय वण्णधातुया सुट्टु कता लेखा विय सोभते । **सु भमुका पुरे ममाति** सुन्दरा भमुका पुब्बे मम सोभनं गता । **वलिभिप्पलम्बिताति** नलाटन्ते उप्पन्नाहि वलीहि पलम्बन्ता ठिता ।

भस्सराति भासुरा । **सुरुचिराति** सुट्टु रुचिरा । **यथा मणीति** मणिमुद्रिका विय । **नेत्तहेसुन्ति** सुनेत्ता अहेसुं । **अभिनीलमायताति** अभिनीला हुत्वा आयता । **तेति नेत्ता । जरायभिहताति** जराय अभिहता ।

सण्हतुङ्गसदिसी चाति सण्हा तुङ्गा सेसमुखावयवानं अनुरूपा च । **सोभतेति** वट्टेत्वा ठपितहरितालवट्टि विय मम नासिका सोभते । **सु अभियोब्बनं पतीति** सुन्दरे अभिनवयोब्बनकाले सा नासिका इदानि जराय निवारितसोभताय परिसेदिता विय वरत्ता विय च जाता ।

कङ्कणं व सुकतं सुनिट्टितन्ति सुपरिकम्मकतं सुवण्णकङ्कणं विय वट्टुलभावं सन्धाय वदति । **सोभरेति** सोभन्ते । “सोभन्ते”ति वा पाठो । **सुइति** निपातमत्तं । **कण्णपाळियोति** कण्णगन्धा । **वलिभिप्पलम्बिताति** तहिं तहिं उप्पन्नवलीहि वलिता हुत्वा वट्टुनिया पणामितवत्थखन्धा विय भस्सन्ता ओलम्बन्ति ।

पत्तलीमकुलवण्णसादिसाति कदलिमकुलसदिसवण्णसण्ठाना । **खण्डिताति** भेदनपतनेहि खण्डिता खण्डभावं गता । **असिताति** वण्णभेदेन असितभावं गता ।

काननम्हि वनसण्डचारिनी, कोकिलाव मधुरं निकूजिहन्ति वनसण्डे गोचरचरणेन वनसण्डचारिनी कानने अनुसंगीतनिवासिनी कोकिला विय मधुरालापं निकूजिहं । तन्ति निकूजितं आलापं । **खलितं तहिं तहन्ति** खण्डदन्तादिभावेन तत्थ तत्थ पक्खलितं जातं ।

सण्हकम्बुरिव सुप्पमज्जिताति सुट्टु पमज्जिता सण्हा सुवण्णसङ्गा विय । **भग्गा विनामिताति** मंसपरिक्खयेन विभूतसिराजालताय भग्गा हुत्वा विनता ।

वट्टुपलिघसदिसोपमाति वट्टेन पलिघदण्डेन समसमा । **ताति ता उभोपि** बाहायो । **यथा पाटलिब्बलिताति** जज्जरभावेन पलितपाटलिसाखासदिसा ।

सण्हमुद्रिकसुवण्णमण्डिताति सुवण्णमयाहि मट्टभासुराहि मुद्रिकाहि विभूसिता । **यथा मूलमूलिकाति** मूलककण्डसदिसा ।

पीनवट्टुसहितुगताति पीना वट्टा अज्जमज्जं सहिताव हुत्वा उगता उद्धमुखा । **सोभते सु थनका पुरे ममाति** मम उभोपि थना यथावृत्तरूपा हुत्वा सुवण्णकलसियो विय सोभिसु । पृथुत्ते हि इदं एकवचनं, अतीतत्थे च वत्तमानवचनं । **थेविकीव लम्बन्ति नोदकाति** ते उभोपि मे थना नोदका गलितजला वेणुदण्डके ठपितउदकभस्मा विय लम्बन्ति ।

कञ्चनफलकं व सम्मट्टन्ति जातिहिङ्गुलकेन मक्खित्वा चिरपरिमज्जितसोवण्णफलकं विय सोभते । **सो वलीहि सुखुमाहि** ओततोति सो मम कायो इदानि सुखुमाहि वलीहि तहिं तहिं विततो वलित्तचतं आपन्नो ।

नागभोगसदिसोपमाति हत्थिनागस्स हत्थेन समसमा । हत्थो हि इध भुज्जति एतेनाति भोगोति वृत्तो । **तेति ऊरुयो ।**

यथा वेळुनाळियोति इदानी वेळुपब्बसदिसा अहेसुं ।

सण्हनूपुरसुवण्णमण्डिताति सिनिद्धमट्टेहि सुवण्णनूपुरेहि विभूसिता । जङ्घाति अट्टिजङ्घायो । ताति ता जङ्घायो ।
तिलदण्डकारिवाति अप्पमंसलोहितत्ता किसभावेन लूनावसिट्ठविसुक्खतिलदण्डका विय अहेसुं । र-कारो पदसन्धिकरो ।

तूलपुण्णसदिसोपमाति मुदुसिनिद्धभावेन सिम्बलितूलपुण्णपलिगुण्ठितउपाहनसदिसा । ते मम पादा इदानी फुटिता
फलिता, वलीमता वलिमन्तो जाता ।

एदिसोति एवरूपो । अहु अहोसि यथावुत्तप्पकारो । अयं समुस्सयोति अयं मम कायो । जज्जरोति सिथिलाबन्धो ।
बहुदुखानमालयोति जरादिहेतुकानं बहूनां दुक्खानं आलयभूतो । सोपलेपपतितोति सो अयं समुस्सयो अपलेपपतितो
अभिसङ्खारालेपपरिक्खयेन पतितो पाताभिमुखोति अत्थो । सोपि अलेपपतितोति वा पदविभागो, सो एवत्थो । जराघरोति
जिण्णघरसदिसो । जराय वा घरभूतो अहोसि । तस्मा सच्चवादिनो धम्मानं यथाभूतं सभावं सम्मदेव जत्वा कथनतो
अवितथवादिनो सम्मासम्बुद्धस्स मम सत्थुवचनं अनञ्जथा ।

एवं अयं थेरी अत्तनो अत्तभावे अनिच्चताय सल्लक्खणमुखेन सब्बेसुपि तेभूमकधम्मेषु अनिच्चतं उपधारेत्वा
तदनुसारेण तत्थ दुक्खलक्खणं अनत्तलक्खणञ्च आरोपेत्वा विपस्सनं उस्सुक्कापेन्ती मग्गपटिपाटिया अरहत्तं पाप्पुणि ।
तेन वुत्तं अपदाने (अप० थेरी २.४.२०४-२१९) —

“यो रंसिफुसितावेळो, फुस्सो नाम महामुनि ।
तस्साहं भगिनी आसिं, अजायिं खत्तिये कुले ॥

“तस्स धम्मं सुणित्वाहं, विप्पसन्नेन चेतसा ।
महादानं ददित्वान, पत्थयिं रूपसम्पदं ॥

“एकतिंसे इतो कप्पे, सिखी लोकग्गनायको ।
उप्पन्नो लोकपज्जोतो, तिलोकसरणो जिनो ॥

“तदारुणपुरे रम्मे, ब्रह्मञ्जकुलसम्भवा ।
विमुत्तचित्तं कुपिता, भिक्खुनिं अभिसापयिं ॥

“वेसिकाव अनाचारा, जिनसासनदूसिका ।
एवं अक्कोसयित्वान, तेन पापेन कम्मुना ॥

“दारुणं निरयं गन्त्वा, महादुक्खसमप्पिता ।
ततो चुता मनुस्सेसु, उपपन्ना तपस्सिनी ॥

“दसजातिसहस्सानि, गणिकत्तमकारयिं ।
तम्हा पापा न मुच्चिस्सं, भुत्वा दुट्ठविसं यथा ॥

“ब्रह्मचरियमसेविस्सं, कस्सपे जिनसासने ।
तेन कम्मविपाकेन, अजायिं तिदसे पुरे ॥

“पच्छिमे भवे सम्पत्ते, अहोसिं ओपपातिका ।
अम्बसाखन्तरे जाता, अम्बपालीति तेनहं ॥

“परिवृता पाणकोटीहि, पब्बजिं जिनसासने ।
पत्ताहं अचलं ठानं, धीता बुद्धस्स ओरसा ॥

“इद्धीसु च वसी होमि, सोतधातुविसुद्धिया ।
चेतोपरियजाणस्स, वसी होमि महामुनि ॥

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
सब्बासवपरिक्खीणा, नत्थि दानि पुनब्भवो ॥

“अत्थधम्मनिरुत्तीसु, पटिभाने तथेव च ।
जाणं मे विमलं सुद्धं, बुद्धसेट्ठस्स वाहसा ॥

“किलेसा झापिता मय्हं, भवा सब्बे समूहता ।
नागीव बन्धनं छेत्वा, विहरामि अनासवा ॥

“स्वागतं वत मे आसि, बुद्धसेट्ठस्स सन्तिके ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

“पटिसम्भिदा चतस्सो, विमोक्खापि च अट्ठिमे ।
छळभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन ता एव गाथा पच्चुदाहासीति ।

अम्बपालीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

२. रोहिनीथेरीगाथावण्णना

समणाति भोति सुपीति आदिका रोहिनिया थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती इतो एकनवुतिकप्पे विपस्सिस्स भगवतो काले कुलगेहे निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा, एकदिवसं बन्धुमतीनगरे भगवन्तं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा पत्तं गहेत्वा पूवस्स पूरेत्वा भगवतो दत्वा पीतिसोमनस्सजाता पञ्चपतिट्ठितेन वन्दि । सा तेन पुञ्जकम्मेन देवमनुस्सेसु संसरन्ती अनुक्कमेन उपचितविमोक्खसम्भारा हुत्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे वेसालियं महाविभवस्स ब्राह्मणस्स गोहे निब्बत्तित्वा **रोहिनी**ति लद्धनामा विञ्जुतं पत्वा, सत्थरि वेसालियं विहरन्ते विहारं गन्तवा धम्मं सुत्वा सोतापन्ना हुत्वा मातापितॄन् धम्मं देसेत्वा सासने पसादं उप्पादेत्वा ते अनुजानापेत्वा

सयं पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं —

“नगरे बन्धुमतिया, विपस्सिस्स महेसिनो ।
पिण्डाय विचरन्तस्स, पूवेदासिमहं तदा ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
तत्थ चित्तं पसादेत्वा, तावतिसमगच्छहं ॥

“छत्तिसदेवराजूनं, महेसित्तमकारयिं ।
पज्जासचक्कवत्तीनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“मनसा पत्थिता नाम, सब्बा मय्हं समिज्झथ ।
सम्पत्तिं अनुभोत्वान, देवेसु मनुजेसु च ॥

“पच्छिमे भवसम्पत्ते, जातो विप्पकुले अहं ।
रोहिनी नाम नामेन, जातकेहि पियायिता ॥

“भिक्षून् सन्तिकं गन्त्वा, धम्मं सुत्वा यथातथं ।
संविग्गमानसा हुत्वा, पब्बजिं अनगारियं ॥

“योनिस्सो पदहन्तीनं, अरहत्तमपापुणिं ।
एकनवुत्तितो कप्पे, यं दानमददिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि, पूवदानस्सिदं फलं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन’न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा पुब्बे सोतापन्नकाले पितरा अत्तना च वचनपटिवचनवसेन वुत्तगाथा उदानवसेन भासन्ती —

२७१: “समणाति भोति सुपि, समणाति पबुज्झसि ।
समणानेव कित्तेसि, समणी नून भविस्ससि ॥

२७२: “विपुलं अन्नञ्च पानञ्च, समणानं पवेच्छसि ।
रोहिनी दानि पुच्छामि, केन ते समणा पिया ॥

२७३: “अकम्मकामा अलसा, परदत्तूपजीविनो ।
आसंसुका सादुकामा, केन ते समणा पिया ॥

२७४: “चिरस्सं वत मं तात, समणानं परिपुच्छसि ।

तेसं ते कित्तयिस्सामि, पज्जासीलपरक्कमं ॥

२७५: “कम्मकामा अनलसा, कम्मसेट्टस्स कारका ।
रागं दोसं पजहन्ति, तेन मे समणा पिया ॥

२७६: “तीणि पापस्स मूलानि, धुनन्ति सुचिकारिनो ।
सब्बं पापं पहीनेसं, तेन मे समणा पिया ॥

२७७: “कायकम्मं सुचि नेसं, वचीकम्मञ्च तादिसं ।
मनोकम्मं सुचि नेसं, तेन मे समणा पिया ॥

२७८: “विमला सङ्खमुत्ताव, सुद्धा सन्तरबाहिरा ।
पुण्णा सुक्कान धम्मानं, तेन मे समणा पिया ॥

२७९: “बहुस्सुता धम्मधरा, अरिया धम्मजीविनो ।
अत्थं धम्मञ्च देसेन्ति, तेन मे समणा पिया ॥

२८०: “बहुस्सुता धम्मधरा, अरिया धम्मजीविनो ।
एकगगचित्ता सतिमन्तो, तेन मे समणा पिया ॥

२८१: “दूरङ्गमा सतिमन्तो, मन्तभाणी अनुद्धता ।
दुक्खस्सन्तं पजानन्ति, तेन मे समणा पिया ॥

२८२: “यस्मा गामा पक्कमन्ति, न विलोकेन्ति किञ्चनं ।
अनपेक्खाव गच्छन्ति, तेन मे समणा पिया ॥

२८३: “न ते सं कोट्टे ओपेन्ति, न कुम्भिं न खळोपियं ।
परिनिद्धितमेसाना, तेन मे समणा पिया ॥

२८४: “न ते हिरञ्जं गणहन्ति, न सुवण्णं न रूपियं ।
पच्चुप्पन्नेन यापेन्ति, तेन मे समणा पिया ॥

२८५: “नानाकुला पब्बजिता, नानाजनपदेहि च ।
अञ्जमञ्जं पिहयन्ति, तेन मे समणा पिया ॥

२८६: “अत्थाय वत नो भोति, कुले जातासि रोहिनी ।
सद्धा बुद्धे च धम्मे च, सङ्गे च तिब्बगारवा ॥

२८७: “तुवञ्हेतं पजानासि, पुञ्जक्खेतं अनुत्तरं ।
अम्हम्पि एते समणा, पटिग्गण्हन्ति दक्खिणं ॥

२८८: “पतिट्ठितो हेत्थ यञ्जो, विपुलो नो भविस्सति ।
सचे भायसि दुक्खस्स, सचे ते दुक्खमप्पियं ॥

२८९: “उपेहि सरणं बुद्धं, धम्मं सङ्गञ्च तादिनं ।
समादियाहि सीलानि, तं ते अत्थाय हेहिति ॥

२९०: “उपेमि सरणं बुद्धं, धम्मं सङ्गञ्च तादिनं ।
समादियामि सीलानि, तं मे अत्थाय हेहिति ॥

२९१: “ब्रह्मबन्धु पुरे आसिं, सो इदानीम्हि ब्राह्मणो ।
तेविज्जो सोत्तियो चम्हि, वेदगू चम्हि न्हातको’ति ॥ —

इमा गाथा पच्चुदाहासि ।

तत्थ आदितो तिस्सो गाथा अत्तनो धीतु भिक्खूसु सम्मुतिं अनिच्छन्तेन वुत्ता । तत्थ **समणाति भोति सुपीति** भोति त्वं सुपनकालेपि “समणा समणा”ति कित्तेन्ती समणपटिबद्धंयेव कथं कथेन्ती सुपसि । **समणाति पबुज्झसीति** सुपनतो उट्ठहन्तीपि “समणा”इच्चेवं वत्वा पबुज्झसि निद्वाय वुट्ठासि । **समणानेव कित्तेसीति** सब्बकालम्पि समणे एव समणानमेव वा गुणे कित्तेसि अभित्थवसि । **समणी नून भविस्ससीति** गिहिरूपेन ठितापि चित्तेन समणी एव मज्जे भविस्ससि । अथ वा **समणी नून भविस्ससीति** इदानी गिहिरूपेन ठितापि न चिरेनेव समणी एव मज्जे भविस्ससि समणेषु एव निन्नपोणभावतो ।

पवेच्छसीति देसि । **रोहिनी दानि पुच्छामीति**, अम्म रोहिनि, तं अहं इदानी पुच्छामीति ब्राह्मणो अत्तनो धीतरं पुच्छन्तो आह । **केन ते समणा पियाति**, अम्म रोहिनि, त्वं सयन्तीपि पबुज्झन्तीपि अज्जदापि समणानमेव गुणे कित्तयसि, केन नाम कारणेन तुय्हं समणा पियायितब्बा जाताति अत्थो ।

इदानी ब्राह्मणो समणेषु दोसं धीतु आचिक्खन्तो “**अकम्मकामा**”ति गाथमाह । तत्थ **अकम्मकामाति** न कम्मकामा, अत्तनो परेसञ्च अत्थावहं किञ्चि कम्मं न कातुकामा । **अलसाति** कुसीता । **परदत्तूपजीविनोति** परेहि दिन्नेनेव उपजीवनसीला । **आसंसुकाति** ततो एव घासच्छादनादीनं आसीसनका । **सादुकामाति** सादुं मधुरमेव आहारं इच्छनका । सब्बमेतं ब्राह्मणो समणानं गुणे अजानन्तो अत्तनाव परिकप्पितं दोसमाह ।

तं सुत्वा रोहिनी “लद्धो दानि मे ओकासो अय्यानं गुणे कथेतु”न्ति तुट्ठमानसा भिक्खूनं गुणे कित्तेतुकामा पठमं ताव तेसं कित्तने सोमनस्सं पवेदेन्ती “**चीरस्सं वत मं, ताता**”ति गाथमाह । तत्थ **चिरस्सं वताति** चिरेन वत । **ताताति** पितरं आलपति । **समणानन्ति** समणे समणानं वा मय्हं पियायितब्बं परिपुच्छसि । **तेसन्ति** समणानं । **पज्जासीलपरक्कमन्ति** पज्जञ्च सीलञ्च उस्साहञ्च ।

किञ्चित्तिस्सामीति कथयिस्सामि । पटिजानेत्वा ते कित्तेन्ती “अकम्मकामा अलसा”ति तेन वुत्तं दोसं ताव निब्बेठेत्वा तप्पटिपक्खभूतं गुणं दस्सेतुं “**कम्मकामा**”तिआदिमाह । तत्थ **कम्मकामा**ति वत्तपटिवत्तादिभेदं कम्मं समणकिच्चं परिपूरणवसेन कामेन्ति इच्छन्तीति कम्मकामा । तत्थ युत्तप्पयुत्ता हुत्वा उट्ठाय समुट्ठाय वायमनतो न अलसाति **अनलसा** । तं पन कम्मं सेट्ठं उत्तमं निब्बानावहमेव करोन्तीति **कम्मसेट्ठस्स कारका** । करोन्ता पन तं पटिपत्तिया अनवज्जभावतो **रागं दोसं पजहन्ति**, यथा रागदोसा पहीयन्ति, एवं समणा कम्मं करोन्ति । **तेन मे समणा पियाति** तेन यथावुत्तेन सम्मापटिपज्जनेन मय्हं समणा पियायितब्बाति अत्थो ।

तीणि पापस्स मूलानीति लोभदोसमोहसङ्घातानि अकुसलस्स तीणि मूलानि । **धुनन्तीति** निग्घातेन्ति, पजहन्तीति अत्थो । **सुचिकारिनोति** अनवज्जकम्मकारिनो । **सब्बं पापं पहीनेसन्ति** अगमग्गाधिगमेन एसं सब्बम्पि पापं पहीनं ।

एवं “समणा सुचिकारिनो”ति सङ्घेपतो वुत्तमत्थं विभजित्वा दस्सेतुं “**कायकम्म**”न्ति गाथमाह । तं सुविज्जेय्यमेव ।

विमला सङ्घमुत्तावाति सुधोतसङ्घा विय मुत्ता विय च विगतमला रागादिमलरहिता । **सुद्धा सन्तरबाहिराति** सन्तरज्ज बाहिरज्ज सन्तरबाहिरं । ततो सन्तरबाहिरतो सुद्धा, सुद्धासयपयोगाति अत्थो । **पुण्णा सुक्कान धम्मानन्ति** एकन्तसुक्केहि अनवज्जधम्मोहि परिपुण्णा, असेखेहि सीलक्खन्धादीहि समन्नागताति अत्थो ।

सुत्तगेय्यादिबहुं सुतं एतेसं, सुतेन वा उप्पन्नाति **बहुस्सुता**, परियत्तिबाहुसच्चेन पटिवेधबाहुसच्चेन च समन्नागताति अत्थो । तमेव दुविधम्पि धम्मं धारेन्तीति **धम्मधरा** । सत्तानं आचारसमाचारसिक्खापदेन अरीयन्तीति **अरिया** । धम्मेन जायेन जीवन्तीति **धम्मजीविनो** । **अत्थं धम्मञ्च देसेन्तीति** भासितत्थञ्च देसनाधम्मञ्च कथेन्ति पकासेन्ति । अथ वा अत्थतो अनपेतं धम्मतो अनपेतञ्च देसेन्ति आचिक्खन्ति ।

एकग्गचित्ताति समाहितचित्ता । **सतिमन्तोति** उपट्ठितसतिनो ।

दूरङ्गमाति अरज्जगता, मनुस्सूपचारं मुञ्चित्वा दूरं गच्छन्ता, इद्धानुभावेन वा यथारुचितं दूरं ठानं गच्छन्तीति दूरङ्गमा । मन्ता वुच्चति पज्जा, ताय भणनसीलताय **मन्तभाणी** । न उद्धताति **अनुद्धता**, उद्धच्चरहिता वूपसन्तचित्ता । **दुक्खस्सन्तं पजानन्तीति** वट्टदुक्खस्स परियन्तभूतं निब्बानं पटिविज्झन्ति ।

न विलोकेन्ति किञ्चनन्ति यतो गामतो पक्कमन्ति, तस्मिं गामे कञ्चि सत्तं वा सङ्घारं वा अपेक्खावसेन न ओलोकेन्ति, अथ खो पन अनपेक्खाव गच्छन्ति पक्कमन्ति ।

न ते सं कोट्टे ओपेन्तीति ते समणा सं अत्तनो सन्तकं सापतेय्यं कोट्टे न ओपेन्ति न पटिसामेत्वा ठपेन्ति तादिसस्स परिग्गहस्स अभावतो । **कुम्भिन्ति** कुम्भियं । **खळोपियन्ति** पच्छियं । **परिनिट्ठितमेसानाति** परकुलेसु परेसं अत्थाय सिद्धमेव घासं परियेसन्ता ।

हिरज्जन्ति कहापणं । **रूपियन्ति** रजतं । **पच्चुप्पन्नेन यापेन्तीति** अतीतं अननुसोचन्ता अनागतञ्च अपच्चासीसन्ता पच्चुप्पन्नेन यापेन्ति अत्तभावं पवत्तेन्ति ।

अज्जमज्जं पिहयन्तीति अज्जमज्जस्मिं मेत्तिं करोन्ति । “पिहायन्ति”पि पाठो, सो एव अत्थो ।

एवं सो ब्राह्मणो धीतुया सन्तिके भिक्खून् गुणे सुत्वा पसन्नमानसो धीतरं पसंसन्तो “अत्थाय वता”ति आदिमाह ।

अम्हम्पीति अम्हाकम्पि । दक्खिणन्ति देय्यधम्मं ।

एत्थाति एतेसु समणेसु । यज्जोति दानधम्मो । विपुलोति विपुलफलो । सेसं वुत्तनयमेव ।

एवं ब्राह्मणो सरणेसु सीलेसु च पतिट्ठितो अपरभागे सज्जातसंवेगो पब्बजित्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्ते पतिट्ठाय अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानेन्तो “ब्रह्मबन्धू”ति गाथमाह । तस्सत्थो हेट्ठा वुत्तोयेव ।

रोहिनीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

३. चापाथेरीगाथावण्णना

लट्ठिहत्थो पुरे आसीति आदिका चापाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती, अनुक्कमेन उपचितकुसलमूला सम्भतविमोक्खसम्भारा हुत्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे वङ्गहारजनपदे अज्जतरस्मिं मिगलुद्दकगामे जेट्ठकमिगलुद्दकस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति, चापातिस्सा नामं अहोसि । तेन च समयेन उपको आजीवको बोधिमण्डतो धम्मचक्कं पवत्तेतुं बाराणसिं उद्दिस्स गच्छन्तेन सत्थारा समागतो “विप्पसन्नानि खो ते, आवुसो, इन्द्रियाणि, परिसुद्धो छविवण्णो परियोदातो, कंसि त्वं, आवुसो, उद्दिस्स पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसी”ति (महाव० ११; म० नि० १.२८५) पुच्छित्वा —

“सब्बाभिभू सब्बविदूहमस्मि, सब्बेसु धम्मेसु अनूपलित्तो ।

सब्बज्जहो तण्हाक्खये विमुत्तो, सयं अभिज्जाय कमुद्दिसेय्यं ॥ (ध० प० ३५३; महाव० ११; कथा० ४०५; म० नि० १.२८५) ।

“न मे आचरियो अत्थि, सदिसो मे न विज्जति ।

सदेवकस्मिं लोकस्मिं, नत्थि मे पटिपुग्गलो ॥

“अहज्झि अरहा लोके, अहं सत्था अनुत्तरो ।

एकोम्हि सम्मासम्बुद्धो, सीतिभूतोम्हि निब्बुतो ॥

“धम्मचक्कं पवत्तेतुं, गच्छामि कासिनं पुरं ।

अन्धीभूतस्मिं लोकस्मिं, आहज्झं अमतदुन्दुभि”न्ति ॥ (महाव० ११; कथा० ४०५; म० नि० १.२८५) —

सत्थारा अत्तनो सब्बज्जुबुद्धभावे धम्मचक्कपवत्तने च पवेदिते पसन्नचित्तो सो “हुपेय्यपावुसो, अरहसि अनन्तजिनो”ति (महाव० ११; म० नि० १.२८५) वत्वा उम्मगं गहेत्वा पक्कन्तो वङ्गहारजनपदं अगमासि । सो तत्थ एकं मिगलुद्दकगामकं उपनिस्साय वासं कप्पेसि । तं तत्थ जेट्ठकमिगलुद्दको उपट्ठासि । सो एकदिवसं दूरं मिगवं गच्छन्तो “मय्हं अरहन्ते मा पमज्जी”ति अत्तनो धीतरं चापं आणापेत्वा अगमासि सद्धिं पुत्तभातुकेहि । सा चस्स धीता अभिरूपा होति दस्सनीया ।

अथ खो उपको आजीवको भिक्खाचारवेलायं मिगलुद्दकस्स घरं गतो परिविसितुं उपगतं चापं दिस्वा रागेन अभिभूतो

भुञ्जितुमि असक्कोन्तो भाजनेन भत्तं आदाय वसनट्ठानं गन्त्वा भत्तं एकमन्ते निक्खिपित्वा “सचे चापं लभिस्सामि, जीवामि, नो चे, मरिस्सामी”ति निराहारो निपज्जि । सत्तमे दिवसे मिगलुद्धको आगन्त्वा धीतरं पुच्छि — “किं मय्हं अरहन्ते न पमज्जी”ति? सा “एकदिवसमेव आगन्त्वा पुन नागतपुब्बो”ति आह । मिगलुद्धको च तावदेवस्स वसनट्ठानं गन्त्वा “किं, भन्ते, अफासुक”न्ति पादे परिमज्जन्तो पुच्छि । उपको नित्युनन्तो परिवत्ततियेव । सो “वदथ, भन्ते, यं मया सक्का कातुं, सब्बं तं करिस्सामी”ति आह । उपको एकेन परियायेन अत्तनो अज्झासयं आरोचेसि । “इतरो जानासि पन, भन्ते, किञ्चि सिप्प”न्ति । “न जानामी”ति । “न, भन्ते, किञ्चि सिप्पं अजानन्तेन सक्का घरं आवसितु”न्ति । सो आह — “नाहं किञ्चि सिप्पं जानामि, अपिच तुम्हाकं मंसहारको भविस्सामि, मंसज्च विक्किणिस्सामी”ति । मागविको “अम्हाकमि एतदेव रुच्चती”ति उत्तरसाटकं दत्वा अत्तनो सहायकस्स गेहे कतिपाहं वसापेत्वा तादिसे दिवसे घरं आनेत्वा धीतरं अदासि ।

अथ काले गच्छन्ते तेसं संवासमन्वाय पुत्तो निब्बत्ति, सुभट्ठोतिस्स नामं अकंसु । चापा तस्स रोदनकाले “उपकस्स पुत्त, आजीवकस्स पुत्त, मंसहारकस्स पुत्त, मा रोदि मा रोदी”तिआदिना पुत्ततोसनगीतेन उपकं उप्पण्डेसि । सो “मा त्वं चापे मं ‘अनाथो’ति मज्जि, अत्थि मे सहायो अनन्तजिनो नाम, तस्साहं सन्तिकं गमिस्सामी”ति आह । चापा “एवमयं अट्ठीयती”ति जत्वा पुनप्पुनं तथा कथेसियेव । सो एकदिवसं ताय तथा वुत्तो कुज्झित्वा गन्तुमारब्धो । ताय तं तं वत्वा अनुनीयमानोपि सज्जत्ति अनागच्छन्तो पच्छिमदिसाभिमुखो पक्कामि ।

भगवा च तेन समयेन सावत्थियं जेतवने विहरन्तो भिक्खूनां आचिक्खि — “यो, भिक्खवे, अज्ज ‘कुहिं अनन्तजिनो’ति इधागन्त्वा पुच्छति, तं मम सन्तिकं पेसेथा”ति । उपकोपि “कुहिं अनन्तजिनो वसती”ति तत्थ तत्थ पुच्छन्तो अनुपुब्बेन सावत्थिं गन्त्वा विहारं पविसित्वा विहारमज्झे ठत्वा “कुहिं अनन्तजिनो”ति पुच्छि । तं भिक्खु भगवतो सन्तिकं नयिंसु । सो भगवन्तं दिस्वा “जानाथ मं भगवा”ति आह । “आम, जानामि, कुहिं पन त्वं एत्तकं कालं वसी”ति? “वङ्गहारजनपदे, भन्ते”ति । “उपक, इदानीं महल्लको जातो पब्बजितुं सक्खिस्ससी”ति? “पब्बजिस्सामि, भन्ते”ति । सत्था अज्जतरं भिक्खुं आणापेसि — “एहि त्वं, भिक्खु, इमं पब्बाजेही”ति । सो तं पब्बाजेसि । सो पब्बजितो सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा भावनं अनुयुज्जन्तो न चिरस्सेव अनागामिफले पतिट्ठाय कालं कत्वा अविहेसु निब्बत्तो, निब्बत्तक्खणेयेव अरहत्तं पापुणि । अविहेसु निब्बत्तमत्ता सत्त जना अरहत्तं पत्ता, तेसं अयं अज्जतरो । वुत्तज्जेतं —

“अविहं उपपन्नासे, विमुत्ता सत्त भिक्खवो ।
रागदोसपरिक्खीणा, तिण्णा लोके विसत्तिकं ॥

“उपकोपलगण्डो च, पक्कुसाति च ते तयो ।
भद्वियो खण्डदेवो च, बाहुरग्गि च सिङ्गियो ।
ते हित्वा मानुसं देहं, दिब्बयोगं उपच्चगु”न्ति ॥ (सं० नि० १.१०५) ।

उपके पन पक्कन्ते निब्बिन्दहदया चापा दारकं अय्यकस्स निय्यादेत्वा पुब्बे उपकेन गतमगं गच्छन्ती सावत्थिं गन्त्वा भिक्खुनीनं सन्तिके पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती मग्गपटिपाटिया अरहत्ते पतिट्ठिता, अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा पुब्बे उपकेन अत्तना च कथितगाथायो उदानवसेन एकज्झं कत्वा —

२९२. “लट्ठिहत्यो पुरे आसि, सो दानि मिगलुद्धको ।
आसाय पलिपा घोरा, नासक्खि पारमेतवे ॥

२९३. “सुमत्तं मं मञ्जमाना, चापि पुत्तमतोसयि ।
चापाय बन्धनं छेत्वा, पब्बजिस्सं पुनोपहं ॥

२९४. “मा मे कुञ्जि महावीर, मा मे कुञ्जि महामुनि ।
न हि कोधपरेतस्स, सुद्धि अत्थि कुतो तपो ॥

२९५. “पक्कमिस्सञ्च नाळातो, कोध नाळाय वच्छति ।
बन्धन्ती इत्थिरूपेन, समणे धम्मजीविनो ॥

२९६. “एहि काळ निवत्तस्सु, भुञ्ज कामे यथा पुरे ।
अहञ्च ते वसीकता, ये च मे सन्ति जातका ॥

२९७. “एत्तो चापे चतुब्भागं, यथा भाससि त्वञ्च मे ।
तयि रत्तस्स पोसस्स, उळारं वत तं सिया ॥

२९८. “काळङ्गिनिं व तक्कारिं, पुप्फितं गिरिमुद्धनि ।
फुल्लं दालिमलट्ठिव, अन्तोदीपेव पाटलिं ॥

२९९. “हरिचन्दनलित्तङ्गिं, कासिकुत्तमधारिनिं ।
तं मं रूपवतिं सन्ति, कस्स ओहायं गच्छसि ॥

३००. “साकुन्तिकोव सकुणिं, यथा बन्धितुमिच्छति ।
आहरिमेन रूपेन, न मं त्वं बाधयिस्ससि ॥

३०१. “इमञ्च मे पुत्तफलं, काळ उप्पादितं तया ।
तं मं पुत्तवतिं सन्ति, कस्स ओहाय गच्छसि ॥

३०२. “जहन्ति पुत्ते सप्पञ्जा, ततो जाती ततो धनं ।
पब्बजन्ति महावीरा, नागो छेत्वाव बन्धनं ॥

३०३. “इदानि ते इमं पुत्तं, दण्डेन छुरिकाय वा ।
भूमियं वा निसुम्भिस्सं, पुत्तसोका न गच्छसि ॥

३०४. “सचे पुत्तं सिङ्गालानं, कुक्कुरानं पदाहिसि ।
न मं पुत्तकत्ते जम्मि, पुनरावत्तयिस्ससि ॥

३०५. “हन्द खो दानि भदन्ते, कुहिं काळ गमिस्ससि ।
कतमं गामनिगमं, नगरं राजधानियो ॥

३०६. “अहुम्ह पुब्बे गणिनो, अस्समणा समणमानिनो ।
गामेन गामं विचरिम्ह, नगरे राजधानियो ॥

३०७. “एसो हि भगवा बुद्धो, नदिं नेरञ्जरं पति ।
सब्बदुक्खप्पहानाय, धम्मं देसेति पाणिनं ।
तस्साहं सन्निकं गच्छं, सो मे सत्था भविस्सति ॥

३०८. “वन्दनं दानि मे वज्जासि, लोकनाथं अनुत्तरं ।
पदक्खिणञ्च कत्वान, आदिसेय्यासि दक्खिणं ॥

३०९. “एतं खो लब्भमम्हेहि, यथा भाससि त्वञ्च मे ।
वन्दनं दानि ते वज्जं, लोकनाथं अनुत्तरं ।
पदक्खिणञ्च कत्वान, आदिसिस्सामि दक्खिणं ॥

३१०. “ततो च काळो पक्कामि, नदिं नेरञ्जरं पति ।
सो अद्दसासि सम्बुद्धं, देसेन्तं अमतं पदं ॥

३११. “दुक्खं दुक्खसमुप्पादं, दुक्खस्स च अतिक्कमं ।
अरियं चट्ठङ्गिकं मगं, दुक्खूपसमगामिनं ॥

३१२. “तस्स पादानि वन्दित्वा, कत्वान नं पदक्खिणं ।
चापाय आदिसित्त्वान, पब्बजिं अनगारियं ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति ॥ —

इमा गाथा अभसि ।

तत्थ लद्धिहत्थोति दण्डहत्थो । पुरेति पुब्बे परिब्बाजककाले चण्डगोणकुक्कुरादीनं परिहरणत्थं दण्डं हत्थेन गहेत्वा विचरणको अहोसि । सो दानि मिगलुद्दकोति सो इदानि मिगलुद्देहि सद्धिं सम्भोगसंवासेहि मिगलुद्दो मागविको जातो । आसायाति तण्हाय । “आसया”तिपि पाठो, अज्झासयहेतूति अत्थो । पलिपाति कामपङ्कतो दिट्ठिपङ्कतो च । घोराति अविदितविपुलानत्थावहत्ता दारुणतो घोरा । नासक्खि पारमेतवेति तस्सेव पलिपस्स पारभूतं निब्बानं एतुं गन्तुं न असक्खि, न अभिसम्भुनीति अत्तानमेव सन्धाय उपको वदति ।

सुमत्तं मं मज्जमानाति अत्तानि सुट्ठु मत्तं मदप्पत्तं कामगेधवसेन लग्गं पमत्तं वा कत्वा मं सल्लक्खन्ती । चापा पुत्तमतोसयीति मिगलुद्दस्स धीता चापा “आजीवकस्स पुत्ता”तिआदिना मं घट्टेन्ती पुत्तं तोसेसि केळायसि । “सुपति मं मज्जमाना”ति च पठन्ति, सुपतीति मं मज्जमानाति अत्थो । चापाय बन्धनं छेत्वाति चापाय तयि उप्पन्नं किलेसबन्धनं छिन्दित्वा । पब्बजिस्सं पुनोपहन्ति पुन दुतियवारम्मि अहं पब्बजिस्सामि ।

इदानि तस्सा “मय्हं अत्थो नत्थी”ति वदति, तं सुत्वा चापा खमापेन्ती “मा मे कुज्झी”ति गाथमाह । तत्थ मा मे

कुञ्जीति केळिकरणमत्तेन मा मयं कुञ्जि । महावीर, महामुनीति उपकं आलपति । तज्जि सा पुब्बेपि पब्बजितो, इदानिपि पब्बजितुकामोति कत्वा खन्तिञ्च पच्चासीसन्ती “महामुनी”ति आह । तेनेवाह — “न हि कोधपरेतस्स, सुद्धि अत्थि कुतो तपो”ति, त्वं एत्तकम्मि असहन्तो कथं चित्तं दमेस्ससि, कथं वा तपं चरिस्ससीति अधिप्पायो ।

अथ नाळं गन्त्वा जीवितुकामोसीति चापाय वुत्तो आह — “पक्कमिस्सञ्च नाळातो, कोध नाळाय वच्छती”ति को इध नाळाय वसिस्सति, नाळातोव अहं पक्कमिस्सामेव । सो हि तस्स जातगामो, ततो निक्खमित्वा पब्बजि । सो च मगधरट्ठे बोधिमण्डस्स आसन्नपदेसे, तं सन्धाय वुत्तं । बन्धन्ती इत्थिरूपेन, समणे धम्मजीविनोति चापे त्वं धम्मेन जीवन्ते धम्मिके पब्बजिते अत्तनो इत्थिरूपेन इत्थिकुत्ताकप्पेहि बन्धन्ती तिट्ठसि । येनाहं इदानि एदिसो जातो, तस्मा तं परिच्चजामीति अधिप्पायो ।

एवं वुत्ते चापा तं निवत्तेतुकामा “एहि, काळा”ति गाथमाह । तस्सत्थो — काळवण्णताय, काळ, उपक, एहि निवत्तस्सु मा पक्कमि, पुब्बे विय कामे परिभुञ्ज, अहञ्च ये च मे सन्ति जातका, ते सब्बेव तुय्हां मा पक्कमितुकामताय वसीकता वसवत्तिनो कताति ।

तं सुत्वा उपको “एत्तो चापे”ति गाथमाह । तत्थ चापेति चापे । चापसदिसअङ्गलट्ठिताय हि सा, चापाति नामं लभि, तस्मा, चापाति वुच्चति । त्वं चापे, यथा भाससि, इदानि यादिसं कथेसि, इतो चतुर्भागमेव पियसमुदाचारं करेय्यासि । तयि रत्तस्स रागाभिभूतस्स पुरिसस्स उळारं वत तं सिया, अहं पनेतरहि तयि कामेसु च विरत्तो, तस्मा चापाय वचने न तिट्ठामीति अधिप्पायो ।

पुन, चापा, अत्तनि तस्स आसत्तिं उप्पादेतुकामा “काळङ्गिनि”न्ति आह । तत्थ, काळाति तस्सालपनं । अङ्गिनिन्ति अङ्गलट्ठिसम्पन्नं । इवाति उपमाय निपातो । तक्कारिं पुप्फितं गिरिमुद्धनीति पब्बतमुद्धनि ठितं सुपुप्फितदालिमलट्ठिं विय । “उक्कागारि”न्ति च केचि पठन्ति, अङ्गत्थिलट्ठिं वियाति अत्थो । गिरिमुद्धनीति च इदं केनचि अनुपहतसोभतादस्सनत्थं वुत्तं । केचि “कालिङ्गिनि”न्ति पाठं वत्वा तस्स कुम्भण्डलतासदिसन्ति अत्थं वदन्ति । फुल्लं दालिमलट्ठिंवाति पुप्फितं बीजपूरलतं विय । अन्तोदीपेव पाटलिन्ति दीपकब्भन्तरे पुप्फितपाटलिरुक्खं विय, दीपगहणञ्चेत्थ सोभापाटिहारियदस्सनत्थमेव ।

हरिचन्दनलित्तङ्गिन्ति लोहितचन्दनेन अनुलित्तसब्बङ्गिं । कासिकुत्तमधारिनिन्ति उत्तमकासिकवत्थधरं । तं मन्ति तादिसं मं । रूपवतिं सन्तिन्ति रूपसम्पन्नं समानं । कस्स ओहाय गच्छसीति कस्स नाम सत्तस्स, कस्स वा हेतुनो, केन कारणेन, ओहाय पहाय परिच्चजित्वा गच्छसि ।

इतो परम्पि तेसं वचनपटिवचनगाथाव ठपेत्वा परियोसाने तिस्सो गाथा । तत्थ साकुन्तिकोवाति सकुणलुट्ठो विय । आहरिमेन रूपेनाति केसमण्डनादिना सरीरजग्गनेन चेव वत्थाभरणादिना च अभिसङ्खारिकेन रूपेन वण्णेन कित्तिमेन चातुरियेनाति अत्थो । न मं त्वं बाधयिस्ससीति पुब्बे विय इदानि मं त्वं न बाधितुं सक्खिस्ससि ।

पुत्तफलन्ति पुत्तसङ्घातं फलं पुत्तपसवो ।

सप्पञ्जाति पञ्चवन्तो, संसारे आदीनवविभाविनया पञ्जाय समन्नागताति अधिप्पायो । ते हि अप्पं वा महन्तं वा

जातिपरिवट्टं भोगक्खन्धं वा पहाय पब्बजन्ति । तेनाह — “**पब्बजन्ति महावीरा, नागो छेत्वाव बन्धनं**”न्ति, अयबन्धनं विय हत्थिनागो गिहिबन्धनं छिन्दित्वा महावीरियाव पब्बजन्ति, न निहीनवीरियाति अत्थो ।

दण्डेनाति येन केनचि दण्डेन । **छुरिकायाति** खुरेन । **भूमियं वा निसुम्भिस्सन्ति** पथवियं पातेत्वा पोथनविज्झनादिना विबाधिस्सामि । **पुत्तसोका न गच्छसीति** पुत्तसोकनिमित्तं न गच्छिस्ससि ।

पदाहिसीति दस्ससि । **पुत्तकत्तेति** पुत्तकारणा । **जम्मीति** तस्सा आलपनं, लामकेति अत्थो ।

इदानी तस्स गमनं अनुजानित्वा गमनद्वानं जानितुं “**हन्द खो**”ति गाथमाह ।

इतरो पुब्बे अहं अनिय्यानिकं सासनं पग्गय्ह अट्ठासिं, इदानी पन निय्यानिके अनन्तजिनस्स सासने ठातुकामो, तस्मा तस्स सन्तिकं गमिस्सामीति दस्सेन्तो “**अहुम्हा**”तिआदिमाह । तत्थ **गणिनोति** गणधरा । **अस्समणाति** न समितपापा । **समणमानिनोति** समितपापाति एवं सज्जिनो । **विचरिम्हाति** पूरणादीसु अत्तानं पक्खिपित्वा वदति ।

नेरञ्जरं पतीति नेरञ्जराय नदिया समीपे तस्सा तीरे । **बुद्धोति** अभिसम्बोधिं पत्तो, अभिसम्बोधिं पत्वा धम्मं देसेन्तो सब्बकालं भगवा तत्थेव वसीति अधिप्पायेन वदति ।

वन्दनं दानि मे वज्जासीति मम वन्दनं वदेय्यासि, मम वचनेन लोकनाथं अनुत्तरं वदेय्यासीति अत्थो । **पदक्खिणञ्च कत्वान, आदिसेय्यासि दक्खिणन्ति** बुद्धं भगवन्तं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वापि चतूसु ठानेसु वन्दित्वा, ततो पुञ्जतो मय्हं पत्तिदानं देन्तो पदक्खिणं आदिसेय्यासि बुद्धगुणानं सुतपुब्बत्ता हेतुसम्पन्ताय च एवं वदति ।

एतं खो लब्भमम्हेहीति एतं पदक्खिणकरणं पुञ्जं अम्हेहि तव दातुं सक्का, न निवत्तनं, पुब्बे विय कामूपभोगो च न सक्काति अधिप्पायो । **ते वज्जन्ति** तव वन्दनं वज्जं वक्खामि ।

सोति काळो, अदसासीति अदक्खि ।

सत्थुदेसनायं सच्चकथाय पधानत्ता तब्बिनिमुत्ताय अभावतो “**दुक्खं**”न्तिआदि वुत्तं, सेसं वुत्तनयमेव ।

चापाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

४. सुन्दरीथेरीगाथावण्णना

पेतानि भोति पुत्तानीतिआदिका सुन्दरिया थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती इतो एकतिसकप्पे वेस्सभुस्स भगवतो काले कुलगेहे निब्बत्तित्वा विज्जुतं पत्वा एकदिवसं सत्थारं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा पसन्नमानसा भिक्खं दत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दि । सत्था तस्सा चित्तप्पसादं जत्वा अनुमोदनं कत्वा पक्कामि । सा तेन पुञ्जकम्मेन तावतिंसेसु निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा ततो चुता अपरापरं सुगतीसुयेव संसरन्ती परिपक्कजाणा हुत्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे बाराणसियं सुजातस्स नाम ब्राह्मणस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति । तस्सा रूपसम्पत्तिया **सुन्दरीति** नामं अहोसि । वयप्पत्तकाले चस्सा कनिट्ठभाता कालमकासि । अथस्सा पिता पुत्तसोकेन अभिभूतो तत्थ तत्थ विचरन्तो वासिट्ठित्थेरिया समागन्त्वा तं सोकविनोदनकारणं पुच्छन्तो

“पेतानि भोति पुत्तानी”ति आदिका द्वे गाथा अभ्यासि । थेरी तं सोकाभिभूतं जत्वा सोकं विनोदेतुकामा “बहूनि पुत्तसतानी”ति आदिका द्वे गाथा वत्वा अत्तनो असोकभावं कथेसि । तं सुत्वा ब्राह्मणो “कथं त्वं, अय्ये, एवं असोका जाता”ति आह । तस्स थेरी रतनत्तयगुणं कथेसि ।

अथ ब्राह्मणो “कुहिं सत्था”ति पुच्छित्वा “इदानि मिथिलायं विहरती”ति तं सुत्वा तावदेव रथं योजेत्वा रथेन मिथिलं गन्त्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा सम्मोदनीयं कथं कत्वा एकमन्तं निसीदि । तस्स सत्था धम्मं देसेसि । सो धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धो पब्बजित्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा घटेन्तो वायमन्तो ततिये दिवसे अरहत्तं पापुणि । अथ सारथि रथं आदाय बाराणसिं गन्त्वा ब्राह्मण्या तं पवत्तिं आरोचेसि । सुन्दरी अत्तनो पितु पब्बजितभावं सुत्वा, “अम्म, अहम्मि पब्बजिस्सामी”ति मातरं आपुच्छि । माता “यं इमस्मिं गेहे भोगजातं, सब्बं तं तुय्हं सन्तकं, त्वं इमस्स कुलस्स दायादिका पटिपज्ज, इमं सब्बभोगं परिभुज्ज, मा पब्बजी”ति आह । सा “न मय्हं भोगेहि अत्थो, पब्बजिस्सामेवाहं, अम्मा”ति मातरं अनुजानापेत्वा महत्तिं सम्पत्तिं खेळपिण्डं विय छट्टेत्वा पब्बजि । पब्बजित्वा च सिक्खमानायेव हुत्वा विपस्सनं वट्टेत्वा घटेन्ती वायमन्ती हेतुसम्पन्नताय जाणस्स परिपाकं गतत्ता सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** —

“पिण्डपातं चरन्तस्स, वेस्सभुस्स महेसिनो ।
कटच्छुभिक्षमुग्गय्ह, बुद्धसेट्ठस्सदासहं ॥

“पटिग्गहेत्वा सम्बुद्धो, वेस्सभू लोकनायको ।
वीथिया सण्ठितो सत्था, अका मे अनुमोदनं ॥

“कटच्छुभिक्षं दत्त्वान, तावत्तिसं गमिस्ससि ।
छत्तिसदेवराजूनं, महेसित्तं करिस्ससि ॥

“पज्जासं चक्कवत्तीनं, महेसित्तं करिस्ससि ।
मनसा पत्थितं सब्बं, पटिलच्छसि सब्बदा ॥

“सम्पत्तिं अनुभोत्वान, पब्बजिस्ससि किञ्चना ।
सब्बासवे परिज्जाय, निब्बायिस्ससिनासवा ॥

“इदं वत्त्वान सम्बुद्धो, वेस्सभू लोकनायको ।
नभं अब्भुग्गमी वीरो, हंसराजाव अम्बरे ॥

“सुदिन्नं मे दानवरं, सुयिट्ठा यागसम्पदा ।
कटच्छुभिक्षं दत्त्वान, पत्ताहं अचलं पदं ॥

“एकत्तिसे इतो कप्पे, यं दानमददिं तदा ।
दुग्गत्तिं नाभिजानामि, भिक्षादानस्सिदं फलं ॥

“किलेसा ज्ञापिता मय्हं...पे०... कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा फलसुखेन निब्बानसुखेन च विहरन्ती अपरभागे “सत्थु पुरतो सीहनादं नदिस्सामी”ति उपज्झायं आपुच्छित्वा बाराणसितो निक्खमित्वा सम्बहुलाहि भिक्खुनीहि सद्धिं अनुक्कमेन सावत्थिं गन्त्वा सत्थु सन्तिकं उपसङ्गमित्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं ठिता सत्थारा कतपटिसन्थारा सत्थु ओरसधीतुभावादिविभावेनेन अज्जं ब्याकासि । अथस्सा मातरं आदिं कत्वा सब्बो जातिगणो परिजनो च पब्बजि । सा अपरभागे अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा पितरा वुत्तगाथं आदिं कत्वा उदानवसेन —

३१३. “पेतानि भोति पुत्तानि, खादमाना तुवं पुरे ।
तुवं दिवा च रत्तो च, अतीव परितप्पसि ॥

३१४. “साज्ज सब्बानि खादित्वा, सतपुत्तानि ब्राह्मणी ।
वासेट्ठि केन वण्णेन, न बाळ्हं परितप्पसि ॥

३१५. “बहूनि पुत्तसतानि, जातिसङ्घसतानि च ।
खादितानि अतीतंसे, मम तुज्ज्ज्य ब्राह्मण ॥

३१६. “साहं निस्सरणं जत्वा, जातिया मरणस्स च ।
न सोचामि न रोदामि, न चापि परितप्पयिं ॥

३१७. “अब्भुतं वत वासेट्ठि, वाचं भाससि एदिसिं ।
कस्स त्वं धम्ममज्जाय, गिरं भाससि एदिसिं ॥

३१८. “एस ब्राह्मण सम्बुद्धो, नगरं मिथिलं पति ।
सब्बदुक्खप्पहानाय, धम्मं देसेसि पाणिनं ॥

३१९. “तस्स ब्रह्मे अरहतो, धम्मं सुत्वा निरूपधिं ।
तत्थ विज्जातसद्धम्मा, पुत्तसोकं व्यपानुदिं ॥

३२०. “सो अहम्पि गमिस्सामि, नगरं मिथिलं पति ।
अप्पेव मं सो भगवा, सब्बदुक्खा पमोचये ॥

३२१. “अदस ब्राह्मणो बुद्धं, विप्पमुत्तं निरूपधिं ।
स्वस्स धम्ममदेसेसि, मुनि दुक्खस्स पारगू ॥

३२२. “दुक्खं दुक्खसमुप्पादं, दुक्खस्स च अतिक्कमं ।
अरियं चट्ठङ्गिकं मग्गं, दुक्खूपसमगामिनं ॥

३२३. “तत्थ विज्जातसद्धम्मा, पब्बज्जं समरोचयि ।
सुजातो तीहि रत्तीहि, तिस्सो विज्जा अफस्सयि ॥

- ३२४:“एहि सारथि गच्छाहि, रथं निर्यादयाहिमं ।
आरोग्यं ब्राह्मणिं वज्ज, पब्बजि दानि ब्राह्मणो ।
सुजातो तीहि रत्तीहि, तिस्सो विज्जा अफस्सयि ॥
- ३२५:“ततो च रथमादाय, सहस्सज्वापि सारथि ।
आरोग्यं ब्राह्मणिं वोच, ‘पब्बजि दानि ब्राह्मणो ।
सुजातो तीहि रत्तीहि, तिस्सो विज्जा अफस्सयि ॥
- ३२६:“एतज्चाहं अस्सरथं, सहस्सज्वापि सारथि ।
तेविज्जं ब्राह्मणं सुत्वा, पुण्णपत्तं ददामि ते ॥
- ३२७:“तुहेव होत्वस्सरथो, सहस्सज्वापि ब्राह्मणि ।
अहम्पि पब्बजिस्सामि, वरपज्जस्स सन्तिके ॥
- ३२८:“हत्थी गवस्सं मणिकुण्डलज्ज, फीतज्जिमं गहविभवं पहाय ।
पिता पब्बजितो तुहं, भुज्ज भोगानि सुन्दरी ।
तुवं दायादिका कुले ॥
- ३२९:“हत्थी गवस्सं मणिकुण्डलज्ज, रम्मं चिमं गहविभवं पहाय ।
पिता पब्बजितो मय्हं, पुत्तसोकेन अट्ठितो ।
अहम्पि पब्बजिस्सामि, भातुसोकेन अट्ठिता ॥
- ३३०:“सो ते इज्झतु सङ्कप्पो, यं त्वं पत्थेसि सुन्दरी ।
उत्तिट्ठपिण्डो उज्जो च, पंसुकूलज्ज चीवरं ।
एतानि अभिसम्भोन्ती, परलोके अनासवा ॥
- ३३१:“सिक्खमानाय मे अय्ये, दिब्बचक्खु विसोधितं ।
पुब्बेनिवासं जानामि, यत्थ मे वुसितं पुरे ॥
- ३३२:“तुवं निस्साय कल्याणि, थेरि सङ्घस्स सोभने ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥
- ३३३:“अनुजानाहि मे अय्ये, इच्छे सावत्थि गन्तवे ।
सीहनादं नदिस्सामि, बुद्धसेट्ठस्स सन्तिके ॥
- ३३४:“पस्स सुन्दरि सत्थारं, हेमवण्णं हरित्तचं ।
अदन्तानं दमेतारं, सम्बुद्धमकुतोभयं ॥

३३५. “पस्स सुन्दरिमायन्तिं, विप्पमुत्तं निरूपधिं ।
वीतरागं विसंयुत्तं, कतकिच्चमनासवं ॥

३३६. “बाराणसितो निक्खम्म, तव सन्तिकमागता ।
साविका ते महावीर, पादे वन्दति सुन्दरी ॥

३३७. “तुवं बुद्धो तुवं सत्था, तुहं धीताम्हि ब्राह्मण ।
ओरसा मुखतो जाता, कतकिच्चा अनासवा ॥

३३८. “तस्सा ते स्वागतं भद्दे, ततो ते अदुरागतं ।
एवज्झि दन्ता आयन्ति, सत्थु पादानि वन्दिका ।
वीतरागा विसंयुत्ता, कतकिच्चा अनासवा”ति ॥ —

इमा गाथा पच्चुदाहासि ।

तत्थ **पेतानीति** मतानि । **भोतीति** तं आलपति । **पुत्तानीति** लिङ्गविपल्लासेन वुत्तं, पेटे पुत्तेति अत्थो । एको एव च तस्सा पुत्तो मतो, ब्राह्मणो पन “चिरकालं अयं सोकेन अट्टा हुत्वा विचारि, बहू मज्जे इमिस्सा पुत्ता मता”ति एवंसज्जी हुत्वा बहुवचनेनाह । तथा च “साज्ज सब्बानि खादित्वा सतपुत्तानी”ति । **खादमानाति** लोकवोहारवसेन खुंसनवचनमेतं । लोके हि यस्सा इत्थिया जातजाता पुत्ता मरन्ति, तं गरहन्ता “पुत्तखादिनी”ति आदिं वदन्ति । **अतीवाति** अतिविय भुसं । **परितप्पसीति** सन्तप्पसि, पुरेति योजना । अयज्हेत्थ सङ्खेपत्थो — भोति वासेट्ठि, पुब्बे त्वं मतपुत्ता हुत्वा सोचन्ती परिदेवन्ती अतिविय सोकाय समप्पिता गामनिगमराजधानियो आहिण्डसि ।

साज्जाति सा अज्ज, सा त्वं एतरहीति अत्थो । “सज्जा”ति वा पाठो । **केन वण्णेनाति** केन कारणेन ।

खादितानीति थेरीपि ब्राह्मणेन वुत्तपरियायेनेव वदति । खादितानि वा ब्यग्घदीपिबिळारादिजातियो सन्धायेवमाह । **अतीतंसेति** अतीतकोट्टासे, अतिक्कन्तभवेसूति अत्थो । **मम तुहज्जाति** मया च तया च ।

निस्सरणं जत्वा जातिया मरणस्स चाति जातिजरामरणानं निस्सरणभूतं निब्बानं मग्गजाणेन पटिविज्झित्वा । **न चापि परितप्पयिन्ति** न चापि उपायासासिं, अहं उपायासं न आपज्जिन्ति अत्थो ।

अब्भुतं वताति अच्छरियं वत । तज्झि अब्भुतं पुब्बे अभूतं अब्भुतन्ति वुच्चति । **एदिसिन्ति** एवरूपिं, “न सोचामि न रोदामि, न चापि परितप्पयि”न्ति एवं सोचनादीनं अभावदीपनिं वाचं । **कस्स त्वं धम्ममज्जायाति** केवलं यथा एदिसो धम्मो लब्धुं न सक्का, तस्मा कस्स नाम सत्थुनो धम्ममज्जाय गिरं भाससि एदिसन्ति सत्थारं सासनञ्च पुच्छति ।

निरूपधिन्ति निहुक्खं । **विज्जातसद्धम्माति** पटिविद्धअरियसच्चधम्मा । **ब्यपानुदिन्ति** नीहरिं पजहिं ।

विप्पमुत्तन्ति सब्बसो विमुत्तं, सब्बकिलेसेहि सब्बभवेहि च विसंयुत्तं । **स्वस्साति** सो सम्मासम्बुद्धो अस्स ब्राह्मणस्स ।

तत्थाति तस्सं चतुसच्चधम्मदेसनायं ।

रथं निय्यादयाहिमन्ति इमं रथं ब्राह्मणिया निय्यादेहि ।

सहस्सज्चापीति मग्गपरिब्बयत्थं नीतं कहापणसहस्सज्चापि आदाय निय्यादेहीति योजना ।

अस्सरथन्ति अस्सयुत्तरथं । पुण्णपत्तन्ति तुट्ठिदानं ।

एवं ब्राह्मणिया तुट्ठिदाने दिव्यमाने तं असम्पटिच्छन्तो सारथि “तुह्येव होतू”ति गाथं वत्वा सत्थु सन्निकमेव गन्त्वा पब्बजि । पब्बजिते पन सारथिम्हि ब्राह्मणी अत्तनो धीतरं सुन्दरिं आमन्तेत्वा घरावासे नियोजेन्ती “हत्थी गवस्स”न्ति गाथमाह । तत्थ हत्थीति हत्थिनो । गवस्सन्ति गावो च अस्सा च । मणिकुण्डलज्चाति मणि च कुण्डलानि च । फीतज्चिमं गहविभवं पहायाति इमं हत्थिआदिप्पभेदं यथावुत्तं अवुत्तज्च खेत्तवत्थुहिरज्जसुवण्णादिभेदं फीतं पहूतज्च गहविभवं गेहूपकरणं अज्जज्च दासिदासादिकं सब्बं पहाय तव पिता पब्बजितो । भुज्ज भोगानि सुन्दरीति सुन्दरि, त्वं इमे भोगे भुज्जस्सु । तुवं दाय्यादिका कुलेति तुवज्हि इमस्मिं कुले दायज्जारहाति ।

तं सुत्वा सुन्दरी अत्तनो नेक्खम्मज्झासयं पकासेन्ती “हत्थीगवस्स”न्तिआदिमाह ।

अथ नं माता नेक्खम्मयेव नियोजेन्ती “सो ते इज्झतू”तिआदिना दियड्ढगाथमाह । तत्थ यं त्वं पत्थेसि सुन्दरीति सुन्दरि त्वं इदानि यं पत्थेसि आकङ्खसि । सो तव पब्बज्जाय सङ्गप्पो पब्बज्जाय छन्दो इज्झतु अनन्तरायेन सिज्झतु । उत्तिट्ठपिण्डोति घरे घरे पतिट्ठित्वा लद्धब्बभिक्षापिण्डो । उज्जोति तदत्थं घरपटिपाटिया आहिण्डनं उद्दिस्स ठानज्च । एतानीति उत्तिट्ठपिण्डादीनि । अभिसम्भोन्तीति अनिब्बिन्नरूपा जङ्घबलं निस्साय अभिसम्भवन्ती, साधेन्तीति अत्थो ।

अथ सुन्दरी “साधु, अम्मा”ति मातुया पटिस्सुणित्वा निक्खमित्वा भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा सिक्खमानायेव समाना तिस्सो विज्जा सच्छिक्त्वा “सत्थु सन्निकं गमिस्सामी”ति उपज्झायं आरोचेत्वा भिक्खुनीहि सद्धिं सावत्थिं अगमासि । तेन वुत्तं “सिक्खमानाय मे, अय्ये”तिआदि । तत्थ सिक्खमानाय मेति सिक्खमानाय समानाय मया । अय्येति अत्तनो उपज्झायं आलपति ।

तुवं निस्साय कल्याणि, थेरि सङ्गस्स सोभनेति भिक्खुनिसङ्घे बुद्धतरभावेन थिरगुणयोगेन च सङ्गत्थेरि सोभनेहि सीलादीहि समन्नागतत्ता सोभने कल्याणि कल्याणमित्ते, अय्ये, तं निस्साय मया तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता कतं बुद्धस्स सासनन्ति योजना ।

इच्छेति इच्छामि । सावत्थि गन्तवेति सावत्थिं गन्तुं । सीहनादं नदिस्सामीति अज्जाब्बाकरणमेव सन्धायाह ।

अथ सुन्दरी अनुक्कमेन सावत्थिं गन्त्वा विहारं पविसित्वा सत्थारं धम्मासने निसिन्नं दिस्वा उळारं पीतिसोमनस्सं पटिसंवेदयमाना अत्तानमेव आलपन्ती आह “पस्स सुन्दरी”ति । हेमवण्णन्ति सुवण्णवण्णं । हरित्तचन्ति कज्चनसन्निभत्तचं । एत्थ च भगवा पीतवण्णेन “सुवण्णवण्णो”ति वुच्चति । अथ खो सम्मदेव घंसित्वा जातिहिङ्गुलकेन अनुलिम्पित्वा सुपरिमज्जितकज्चनादाससन्निभोति दस्सेतुं “हेमवण्ण”न्ति वत्वा “हरित्तच”न्ति वुत्तं ।

पस्स सुन्दरिमायन्तिन्ति तं सुन्दरिनामिकं मं भगवा आगच्छन्ति पस्स । “विप्पमुत्त”न्तिआदिना अज्जं ब्याकरोन्ती पीतिविप्फारवसेन वदति ।

कुतो पन आगता, कत्थ च आगता, कीदिसा चायं सुन्दरीति आसङ्कन्तानं आसङ्कं निवत्तेतुं “बाराणसितो”ति गाथं वत्वा तत्थ “साविका चा”ति वुत्तमत्थं पाकटतरं कातुं “तुवं बुद्धो”ति गाथमाह । तस्सत्थो — इमस्मिं सदेवके लोके तुवमेवेको सब्बज्जुबुद्धो, दिट्ठधम्मिकसम्परायिकपरमत्थेहि यथारहं अनुसासनतो तुवं मे सत्था, अहञ्च खीणासवब्राह्मणी भगवा तुय्हं उरे वायाम जनिताभिजातिताय ओरसा, मुखतो पवत्तधम्मघोसेन सासनस्स च मुखभूतेन अरियमग्गेन जातत्ता मुखतो जाता, निट्ठितपरिज्जातादिकरणीयताय कतकिच्चा, सब्बसो आसवानं खेपितत्ता अनासवाति ।

अथस्सा सत्था आगमनं अभिनन्दन्तो “तस्सा ते स्वागत”न्ति गाथमाह । तस्सत्थो — या त्वं मया अधिगतं धम्मं याथावतो अधिगच्छि । तस्सा ते, भदे सुन्दरि, इध मम सन्तिके आगतं आगमनं सुआगतं । ततो एव तं अदुरागतं न दुरागतं होति । कस्मा? यस्मा एवज्झि दन्ता आयन्तीति, यथा त्वं सुन्दरि, एवज्झि उत्तमेन अरियमग्गदमत्थेन दन्ता ततो एव सब्बधि वीतरागा, सब्बेसं संयोजनानं समुच्छिन्नत्ता विसंयुत्ता कतकिच्चा अनासवा सत्थु पादानं वन्दिका आगच्छन्ति, तस्मा तस्सा ते स्वागतं अदुरागतन्ति योजना ।

सुन्दरीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

५. सुभाकम्मरधीतुथेरीगाथावण्णना

दहराहन्तिआदिका सुभाय कम्मरधीताय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती अनुक्कमेन सम्भावितकुसलमूला उपचितविमोक्खसम्भारा सुगतीसुयेव संसरन्ती परिपक्वजाणा हुत्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे अज्जतरस्स सुवण्णकारस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति, रूपसम्पत्तिसोभाय सुभाति तस्सा नामं अहोसि । सा अनुक्कमेन विज्जुतं पत्वा, सत्थु राजगहप्पवेसने सत्थरि सज्जातप्पसादा एकदिवसं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था तस्सा इन्द्रियपरिपाकं दिस्वा अज्झासयानुरूपं चतुसच्चगब्धधम्मं देसेसि । सा तावदेव सहस्सनयपटिमण्डिते सोतापत्तिफले पतिट्ठासि । सा अपरभागे घरावासे दोसं दिस्वा महापजापतिया गोतमिया सन्तिके पब्बजित्वा भिक्खुनिसीले पतिट्ठिता उपरिमग्गत्थाय भावनमनुयुज्जि । तं जातका कालेन कालं उपसङ्कमित्वा कामेहि निमन्तेन्ता पट्टतधनं विभवजातञ्च दस्सेत्वा पलोभेन्ति । सा एकदिवसं अत्तनो सन्तिकं उपगतानं घरावासेसु कामेसु च आदीनवं पकासेन्ती “दहराह”न्तिआदीहि चतुवीसतिया गाथाहि धम्मं कथेत्वा ते निरासे कत्वा विस्सज्जेत्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती इन्द्रियानि परियोदपेन्ती भावनं उस्सुक्कापेत्वा न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अरहत्तं पन पत्वा —

३३९. “दहराहं सुद्धवसना, यं पुरे धम्ममस्सुणि ।

तस्सा मे अप्पमत्ताय, सच्चाभिसमयो अहु ॥

३४०. “ततोहं सब्बकामेसु, भुसं अरतिमज्झगं ।

सक्कायस्मिं भयं दिस्वा, नेक्खम्ममेव पीहये ॥

- ३४१:“हित्वानहं जातिगणं, दासकम्मकरानि च ।
गामखेत्तानि फीतानि, रमणीये पमोदिते ॥
- ३४२:“पहायहं पब्बजिता, सापतेय्यमनप्पकं ।
एवं सद्भाय निक्खम्म, सद्धम्मे सुप्पवेदिते ॥
- ३४३:“नेतं अस्स पतिरूपं, आकिञ्चञ्जहि पत्थये ।
यो जातरूपं रजतं, छडुत्वा पुनरागमे ॥
- ३४४:“रजतं जातरूपं वा, न बोधाय न सन्तिया ।
नेतं समणसारुप्पं, न एतं अरियद्धनं ॥
- ३४५:“लोभनं मदनञ्चेतं, मोहनं रजवड्डनं ।
सासङ्कं बहुआयासं, नत्थि चेत्य धुवं ठिति ॥
- ३४६:“एत्थ रत्ता पमत्ता च, संकिलिड्डमना नरा ।
अञ्जमञ्जेन ब्यारुद्धा, पुथू कुब्बन्ति मेधगं ॥
- ३४७:“वधो बन्धो परिवत्तेसो, जानि सोकपरिद्वो ।
कामेसु अधिपन्नानं, दिस्सते ब्यसनं बहुं ॥
- ३४८:“तं मं जाती अमित्ताव, किं वो कामेसु युञ्जथ ।
जानाथ मं पब्बजितं, कामेसु भयदस्सिनिं ॥
- ३४९:“न हिरञ्जसुवण्णेन, परिकखीयन्ति आसवा ।
अमित्ता वधका कामा, सपत्ता सल्लबन्धना ॥
- ३५०:“तं मं जाती अमित्ताव, किं वो कामेसु युञ्जथ ।
जानाथ मं पब्बजितं, मुण्डं सङ्घाटिपारुतं ॥
- ३५१:“उत्तिट्ठपिण्डो उज्जो च, पंसुकूलञ्च चीवरं ।
एतं खो मम सारुप्पं, अनगारूपनिस्सयो ॥
- ३५२:“वन्ता महेसीहि कामा, ये दिब्बा ये च मानुसा ।
खेमट्टाने विमुत्ता ते, पत्ता ते अचलं सुखं ॥
- ३५३:“माहं कामेहि संगच्छिं, येसु ताणं न विज्जति ।
अमित्ता वधका कामा, अगिक्खन्धूपमा दुखा ॥

- ३५४:“परिपन्थो एस भयो, सविघातो सकण्टको ।
गेधो सुविसमो चेसो, महन्तो मोहनामुखो ॥
- ३५५:“उपसगो भीमरूपो, कामा सप्पसिरूपमा ।
ये बाला अभिनन्दन्ति, अन्धभूता पुथुज्जना ॥
- ३५६:“कामपङ्केन सत्ता हि, बहू लोके अविदसू ।
परियन्तं न जानन्ति, जातिया मरणस्स च ॥
- ३५७:“दुग्गतिगमनं मगं, मनुस्सा कामहेतुकं ।
बहुं वे पटिपज्जन्ति, अत्तनो रोगमावहं ॥
- ३५८:“एवं अमित्तजनना, तापना संकिलेसिका ।
लोकामिसा बन्धनीया, कामा मरणबन्धना ॥
- ३५९:“उम्मादना उल्लपना, कामा चित्तप्पमाथिनो ।
सत्तानं संकिलेसाय, खिप्पं मारेन ओड्डितं ॥
- ३६०:“अनन्तादीनवा कामा, बहुदुक्खा महाविसा ।
अप्पस्सादा रणकरा, सुक्कपक्खविसोसना ॥
- ३६१:“साहं एतादिसं कत्वा, ब्यसनं कामहेतुकं ।
न तं पच्चागमिस्सामि, निब्बानाभिरता सदा ॥
- ३६२:“रणं तरित्वा कामानं, सीतिभावाभिकङ्खिनी ।
अप्पमत्ता विहस्सामि, सब्बसंयोजनक्खये ॥
- ३६३:“असोकं विरजं खेमं, अरियद्वङ्गिकं उजुं ।
तं मगं अनुगच्छामि, येन तिण्णा महेसिनो ॥
- ३६४:“इमं पस्सथ धम्मदुं, सुभं कम्मरधीतरं ।
अनेजं उपसम्पज्ज, रुक्खमूलमिह झायति ॥
- ३६५:“अज्जदुमी पब्बजिता, सद्धा सद्धम्मसोभना ।
विनीतुप्पलवण्णाय, तेविज्जा मच्चुहायिनी ॥
- ३६६:“सायं भुजिस्सा अणणा, भिक्खुनी भावितिन्द्रिया ।
सब्बयोगविसंयुत्ता, कतकिच्चा अनासवा ॥

३६७:“तं सक्को देवसङ्गेन, उपसङ्कम्म इन्द्रिया ।

नमस्सति भूतपति, सुभं कम्मरधीतर”न्ति ॥ — इमा गाथा अभासि ।

तत्थ दहराहं सुद्धवसना, यं पुरे धम्ममस्सुणिन्ति यस्मा अहं पुब्बे दहरा तरुणी एव सुद्धवसना सुद्धवत्थनिवत्था अलङ्कतप्पटियत्ता सत्थु सन्तिके धम्मं अस्सोसिं । तस्सा मे अप्पमत्ताय, सच्चाभिसमयो अहूति यस्मा च तस्सा मे म्हं यथासुतं धम्मं पच्चवेक्खित्वा अप्पमत्ताय उपट्ठितस्सतिया सीलं अधिद्वहित्वा भावनं अनुयुज्जन्तियाव चतुन्नं अरियसच्चानं अभिसमयो “इदं दुक्ख”न्तिआदिना (पटि० म० १.३२) पटिवेधो अहोसि ।

ततोहं सब्बकामेसु, भुसं अरतिमज्झगन्ति ततो तेन कारणेन सत्थु सन्तिके धम्मस्स सुतत्ता सच्चानञ्च अभिसमितत्ता मनुस्सेसु दिब्बेसु चाति सब्बेसुपि कामेसु भुसं अतिविय अरतिं उक्कण्ठिं अधिगच्छिं । सक्कायस्मिं उपादानक्खन्धपञ्चके, भयं सप्पटिभयभावं जाणचक्खुना दिस्वा, नेक्खम्ममेव पब्बज्जं निब्बानमेव, पीहये पिहयामि पत्थयामि ।

दासकम्मकरानि चाति दासे च कम्मकारे च, लिङ्गविपल्लासेन हेतं वुत्तं । गामखेत्तानीति गामे च पुब्बण्णापरण्णविरुहनक्खेत्तानि च, गामपरियापन्नानि वा खेत्तानि । फीतानीति समिद्धानि । रमणीयेति मनुज्जे । पमोदितेति पमुदिते, भोगक्खन्धे हित्वाति सम्बन्धो । सापतेय्यन्ति सन्तकं धनं, मणिकनकरजतादिपरिग्गहवत्थुं । अनप्पकन्ति महन्तं, पहायाति योजना । एवं सद्भाय निक्खम्माति “हित्वानहं जातिगण”न्तिआदिना वुत्तप्पकारेन महन्तं जातिपरिवट्टं महन्तञ्च भोगक्खन्धं पहाय कम्मकम्मफलानि रतनत्तयज्जाति सद्देय्यवत्थुं सद्भाय सद्दहित्वा घरतो निक्खम्म, सद्दम्मे सुप्पवेदिते सम्मासम्बुद्धेन सुट्ठु पवेदिते अरियविनये अहं पब्बजिता ।

एवं पब्बजिताय पन नेतं अस्स पतिरूपं, यदिदं छट्ठितानं कामानं पच्चागमनं । आकिञ्चज्जिह पत्थयेति अहं अकिञ्चनभावं अपरिग्गहभावमेव पत्थयामि । यो जातरूपरजतं, छट्ठित्वा पुनरागमेति यो पुग्गलो सुवण्णं रजतं अज्जम्पि वा किञ्चि धनजातं छट्ठित्वा पुन तं गणहेय्य, सो पण्डितानं अन्तरे कथं सीसं उक्खिपेय्य?

यस्मा रजतं जातरूपं वा, न बोधाय न सन्तिया न मग्गजाणाय न निब्बानाय होतीति अत्थो । नेतं समणसारुप्पन्ति एतं जातरूपरजतादिपरिग्गहवत्थु, तस्स वा परिग्गहणं समणानं सारुप्पं न होति । तथा हि वुत्तं “न कप्पति समणानं सक्कपुत्तियानं जातरूपरजत”न्तिआदि (चूळव० ४४६) । न एतं अरियद्धनन्ति एतं यथावुत्तपरिग्गहवत्थु सद्भादिधनं विय अरियधम्ममयम्पि धनं न होति, न अरियभावावहतो । तेनाह “लोभन”न्तिआदि ।

तत्थ लोभनन्ति लोभुप्पादनं । मदनन्ति मदावहं । मोहनन्ति सम्मोहजननं । रजवड्ढनन्ति रागरजादिसंवड्ढनं । येन परिग्गहितं, तस्स आसङ्कावहत्ता सह आसङ्काय वत्ततीति सासङ्कं, येन परिग्गहितं, तस्स यतो कुतो आसङ्कावहन्ति अत्थो । बहुआयासन्ति सज्जनरक्खणादिवसेन बहुपरिस्समं । नत्थि चेत्थ धुवं ठितीति एतस्मिं धने धुवभावो च ठितिभावो च नत्थि, चञ्चलमनवट्ठितमेवाति अत्थो ।

एत्थ रत्ता पमत्ता चाति एतस्मिं धने रत्ता सज्जातरागा दसकुसलधम्मेषु सतिया विप्पवासेन पमत्ता । संकिलिदुमना लोभादिसंकिलेसेन संकिलिदुचित्ताव नाम होन्ति । ततो च अज्जमज्जमिह ब्यारुद्धा, पुथू कुब्बन्ति मेधगं अन्तमसो मातापि पुत्तेन, पुत्तोपि मातराति एवं अज्जमज्जं पटिरुद्धा हुत्वा पुथू सत्ता मेधगं कलहं करोन्ति । तेनाह भगवा — “पुन

चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं...पे०... मातापि पुत्तेन विवदति पुत्तोपि मातरा विवदती”तिआदि (म० नि० १.१६८, १७८)।

वधोति मरणं। बन्धोति अद्बुबन्धनादिबन्धनं। **परिक्लेसोति** हत्थच्छेदादिपरिक्लेसापत्ति। **जानीति** धनजानि चेव परिवारजानि च। **सोकपरिद्वोति** सोको च परिदेवो च। **अधिपन्नानन्ति** अज्झोसितानं। **दिस्सते व्यसनं** बहुन्ति यथावुत्तवधबन्धनादिभेदं अवुत्तज्ज दोमनस्सुपायासादिं दिट्ठधम्मिकं सम्परायिकज्ज बहुं बहुविधं व्यसनं अनत्थो कामेसु दिस्सतेव।

तं मं जाती अमित्ताव, किं वो कामेसु युज्जथाति तादिसं मं यथा कामेसु विरत्तं तुम्हे जाती जातका समाना अनत्थकामा अमित्ता विय किं केन कारणेन कामेसु युज्जथ नियोजेथ। **जानाथ मं पब्बजितं, कामेसु भयदस्सिनन्ति** कामे भयतो पस्सन्ति पब्बजितं मं आजानाथ, किं एत्तकं तुम्हेहि अनज्जातन्ति अधिप्पायो।

न हिरज्जसुवण्णेन, **परिक्खीयन्ति आसवाति** कामासवादयो हिरज्जसुवण्णेन न कदाचि परिक्खयं गच्छन्ति, अथ खो तेहि एव परिवड्ढन्तेव। तेनाह — “**अमित्ता वधका कामा, सपत्ता सल्लबन्धना**”ति। कामा हि अहितावहत्ता मेत्तिया अभावेन **अमित्ता**, मरणहेतुताय उक्खित्तासिकवधकसदिसत्ता **वधका**, अनुबन्धित्वापि अनत्थावहनताय वेरानुबन्धसपत्तसदिसत्ता **सपत्ता**, रागादीनं सल्लानं बन्धनतो **सल्लबन्धना**।

मुण्डन्ति मुण्डितकेसं। तत्थ तत्थ नन्तकानि गहेत्वा सङ्घाटिचीवरपारुपनेन **सङ्घाटिपारुतं**।

उत्तिट्ठपिण्डोति विवटद्वारे घरे घरे पतिट्ठित्वा लभनकपिण्डो। **उज्जोति** तदत्थं उज्जाचरिया। **अनगारूपनिस्सयोति** अनगारानं पब्बजितानं उपगन्त्वा निस्सितब्बतो उपनिस्सयभूतो जीवितपरिक्खारो। तज्हि निस्साय पब्बजिता जीवन्ति।

वन्ताति छड्ढिता। **महेसीहीति** बुद्धादीहि महेसीहि। **खेमट्टानेति** कामयोगादीहि अनुपद्वट्टानभूते निब्बाने। तेति महेसयो। **अचलं सुखन्ति** निब्बानसुखं पत्ता। तस्मा तं पत्थेन्तेन कामा परिच्चजितब्बाति अधिप्पायो।

माहं कामेहि संगच्छिन्ति अहं कदाचिपि कामेहि न समागच्छेय्यं। कस्माति चे आह — “**येसु ताणं न विज्जती**”तिआदि, येसु कामेसु उपपरिक्खियमानेसु एकस्मिम्पि अनत्थपरित्ताणं नाम नत्थि। **अगिक्खन्धूपमा** महाभितापट्ठेन। **दुखा** दुक्खमट्ठेन।

परिपन्थो एस भयो यदिदं कामा नाम अविदितविपुलानत्थावहत्ता। **सविघातो** चित्तविघातकरत्ता। **सकण्टको** विनिविज्जनत्ता। **गेधो सुविसमो चेसोति** गिद्धिहेतुताय गेधो। सुट्ठु विसमो महापलिबोधो सो। दुरतिककमनट्ठेन **महन्तो**। **मोहनामुखो** मुच्छापत्तिहेतुतो।

उपसगो भीमरूपोति अतिभिसनकसभावो, महन्तो देवतूपसगो विय अनत्थकादिदुक्खावहनतो। **सप्पसिरूपमा कामा** सप्पटिभयट्ठेन।

कामपट्ठेन सत्ताति कामसङ्घातेन पट्ठेन सत्ता लगा।

दुग्गतिगमनं मग्गन्ति निरयादिअपायगामिनं मग्गं । कामहेतुकन्ति कामोपभोगहेतुकं । बहुन्ति पाणातिपातादिभेदेन बहुविधं । रोगमावहन्ति रुज्जनट्ठेन रोगसङ्घातस्स दिट्ठधम्मिकादिभेदस्स दुक्खस्स आवहनकं ।

एवन्ति “अमिक्का वधका”तिआदिना वुत्तप्पकारेण । अमित्तजननाति अमित्तभावस्स निब्बत्तनका । तापनाति सन्तापनका, तपनीयाति अत्थो । संकिलेसिकाति संकिलेसावहा । लोकामिसाति लोके आमिसभूता । बन्धनियाति बन्धभूतेहि संयोजनेहि वड्ढितब्बा, संयोजनियाति अत्थो । मरणबन्धनाति भवादीसु निब्बत्तिनिमित्तताय पवत्तकारणतो च मरणविबन्धना ।

उम्मादनाति विपरिणामधम्मनं वियोगवसेन सोकुम्मादकरा, वड्ढिया वा उपरूपरिमदावहा । उल्लपनाति “अहो सुखं अहो सुखं”न्ति उद्धं उद्धं लपापनका । “उल्लोलना”तिपि पाठो, भत्तपिण्डनिमित्तं नङ्गुद्धं उल्लोलेन्तो सुनखो विय आमिसहेतु सत्ते उपरूपरिलालना, पराभवावज्जातपापनकाति अत्थो । चित्तप्पमाथिनोति परिळाहुप्पादनादिना सम्पति आयतिज्ज चित्तस्स पमथनसीला । “चित्तप्पमदिनो”ति वा पाठो, सो एवत्थो । ये पन “चित्तप्पमादिनो”ति वदन्ति, तेसं चित्तस्स पमादावहाति अत्थो । संकिलेसायाति विबाधनाय उपतापनाय वा । खिप्पं मारेण ओड्डितन्ति कामा नामेते मारेण ओड्डितं कुमिनन्ति दट्ठब्बा सत्तानं अनत्थावहनतो ।

अनन्तादीनवाति “लोभनं मदनज्जेत”न्तिआदिना, “इध सीतस्स पुरक्खतो उण्हस्स पुरक्खतो”तिआदिना (म० नि० १.१६७) च दुक्खक्खन्धसुत्तादीसु वुत्तनयेन अपरियन्तादीनवा बहुदोसा । बहुदुक्खाति आपायिकादिबहुविधदुक्खानुबन्धा । महाविसाति कटुकासहफलताय हलाहलादिमहाविससदिसा । अप्पस्सादाति सत्थधारागतमधुबिन्दु विय परित्तस्सादा । रणकराति सारागादिसंवड्ढका । सुक्कपक्खविसोसनाति सत्तानं अनवज्जकोट्टासस्स विनासका ।

साहन्ति सा अहं, हेट्ठा वुत्तनयेनेव सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा पटिलद्धसद्धा कामे पहाय पब्बजित्वा ठिताति अत्थो । एतादिसन्ति एवरूपं वुत्तप्पकारं । कत्वाति इति कत्वा, यथावुत्तकारणेनाति अत्थो । न तं पच्चागमिस्सामीति तं मया पुब्बे वन्तकामे पुन न परिभुज्जिस्सामि । निब्बानाभिरता सदाति यस्मा पब्बजितकालतो पट्टाय सब्बकालं निब्बानाभिरता, तस्मा न तं पच्चागमिस्सामीति योजना ।

रणं तरित्वा कामानन्ति कामानं रणं तरित्वा, तज्ज मया कातब्बं अरियमग्गसंपहारं कत्वा । सीतिभावाभिकङ्खिनीति सब्बकिलेसदरथपरिळाहवूपसमेन सीतिभावसङ्घातं अरहत्तं अभिकङ्खन्ती । सब्बसंयोजनक्खयेति सब्बेसं संयोजनानं खयभूते निब्बाने अभिरता ।

येन तिण्णा महेसिनोति येन अरियमग्गेन बुद्धादयो महेसिनो संसारमहोघं तिण्णा, अहम्पि तेहि गतमग्गं अनुगच्छामि, सीलादिपटिपत्तिया अनुपापुणामीति अत्थो ।

धम्मट्ठन्ति अरियफलधम्मे ठितं । अनेजन्ति पटिप्पस्सद्ध एजताय अनेजन्ति लद्धनामं अग्गफलं । उपसम्पज्जाति सम्पादेत्वा अग्गमग्गाधिगमेन अधिगन्त्वा । ज्ञायतीति तमेव फलज्ज्ञानं उपनिज्ज्ञायति ।

अज्जट्ठमी पब्बजिताति पब्बजिता हुत्वा पब्बजिततो पट्टाय अज्ज अट्ठमदिवसो, इतो अतीते अट्ठमियं पब्बजिताति अत्थो । सद्धाति सद्धासम्पन्ना । सद्धम्मसोभनाति सद्धम्माधिगमेन सोभना ।

भुजिस्साति दासभावसदिसानं किलेसानं पहानेन भुजिस्सा । कामच्छन्दादिङ्गापगमेन **अणणा** ।

इमा किर तिस्सो गाथा पब्बजित्वा अट्टमे दिवसे अरहत्तं पत्वा अज्जतरस्मिं रुक्खमूले फलसमापत्तिं समापज्जित्वा निसिन्नं थेरिं भिक्खून् दस्सेत्वा पसंसन्तेन भगवता वुत्ता ।

अथ सक्को देवानमिन्दो तं पवत्तिं दिब्बेन चक्खुना दिस्वा “एवं सत्थारा पसंसीयमाना अयं थेरी यस्मा देवेहि च पयिरुपासितब्बा”ति तावदेव तावत्तिंसेहि देवेहि सद्धिं उपसङ्गमित्वा अभिवादेत्वा अज्जलिं पग्गह् अट्ठासि । तं सन्धाय सङ्गीतिकारेहि वुत्तं —

“तं सक्को देवसङ्गेन, उपसङ्गम्म इद्धिया ।
नमस्सति भूतपति, सुभं कम्मरधीतर”न्ति ॥

तत्थ तीसु कामभवेसु भूतानं सत्तानं पति इस्सरोति कत्वा **भूतपती**ति लद्धनामो सक्को देवराजा देवसङ्गेन सद्धिं तं सुभं कम्मरधीतरं अत्तनो देविद्धिया उपसङ्गम्म नमस्सति, पज्जपतिट्ठितेन वन्दतीति अत्थो ।

सुभाकम्मरधीतुथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

वीसतिनिपातवण्णना निट्ठिता ।

१४. तिसनिपातो

१. सुभाजीवकम्बवनिकाथेरीगाथावण्णना

तिसनिपाते **जीवकम्बवनं रम्मन्ति**आदिका सुभाय जीवकम्बवनिकाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती, सम्भावितकुसलमूला अनुक्कमेन परिवृहितविमोक्खसम्भारा परिपक्कजाणा हुत्वा, इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति, **सुभा**तिस्सा नाममहोसि । तस्सा किर सरीरावयवा सोभनवण्णयुत्ता अहेसुं, तस्मा सुभाति अन्वत्थमेव नामं जातं । सा सत्थु राजगहप्पवेसने पटिलद्धसद्धा उपासिका हुत्वा अपरभागे संसारे जातसंवेगा कामेसु आदीनवं दिस्वा नेक्खम्मज्ज खेमतो सल्लक्खन्ती महापजापतिया गोतमिया सन्तिके पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती कतिपाहेनेव अनागामिफले पतिट्ठासि ।

अथ नं एकदिवसं अज्जतरो राजगहवासी धुत्तपुरिसो तरुणो पठमयोब्बने ठितो जीवकम्बवने दिवाविहाराय गच्छन्तिं दिस्वा पटिबद्धचित्तो हुत्वा मगं ओवरन्तो कामेहि निमन्तेसि । सा तस्स नानप्पकारेहि कामानं आदीनवं अत्तनो च नेक्खम्मज्झासयं पवेदेन्ती धम्मं कथेसि । सो धम्मकथं सुत्वापि न पटिक्कमति, निबन्धतियेव । थेरी नं अत्तनो वचने अतिट्ठन्तं अक्खिम्हि च अभिरत्तं दिस्वा, “हन्द, तया सम्भावितं अक्खि”न्ति अत्तनो एकं अक्खिं उप्पाटेत्वा तस्स उपनेसि । ततो सो पुरिसो सन्तासो संवेगजातो तत्थ विगतरागोव हुत्वा थेरिं खमापेत्वा गतो । थेरी सत्थु सन्तिकं अगमासि । सत्थुनो सह दस्सनेनेवस्सा अक्खि पटिपाकतिकं अहोसि । ततो सा बुद्धगताय पीतिया निरन्तरं फुटा हुत्वा अट्ठासि । सत्था तस्सा चित्ताचारं जत्वा धम्मं देसेत्वा अगमग्गत्थाय कम्मट्ठानं आचिक्खि । सा पीतिं विक्खम्भेत्वा तावदेव विपस्सनं

वड्ढेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अरहत्तं पन पत्वा फलसुखेन निब्बानसुखेन विहरन्ती अत्तनो पटिपत्तिं
पच्चवेक्खित्वा अत्तना तेन च धुत्तपुरिसेन वुत्तगाथा उदानवसेन —

३६८: “जीवकम्बवनं रम्मं, गच्छन्तिं भिक्खुनिं सुभं ।
धुत्तको सन्निवारेसि, तमेनं अब्रवी सुभा ॥

३६९: “किं ते अपराधितं मया, यं मं ओवरियान तिड्डसि ।
न हि पब्बजिताय आवुसो, पुरिसो सम्फुसनाय कप्पति ॥

३७०: “गरुके मम सत्थुसासने, या सिक्खा सुगतेन देसिता ।
परिसुद्धपदं अनङ्गणं, किं मं ओवरियान तिड्डसि ॥

३७१: “आविलचित्तो अनाविलं, सरजो वीतरजं अनङ्गणं ।
सब्बत्थ विमुत्तमानसं, किं मं ओवरियान तिड्डसि ॥

३७२: “दहरा च अपापिका चसि, किं ते पब्बज्जा करिस्सति ।
निक्खिप कासायचीवरं, एहि रमाम सुपुप्फिते वने ॥

३७३: “मधुरञ्च पवन्ति सब्बसो, कुसुमरजेन समुट्ठिता दुमा ।
पठमवसन्तो सुखो उत्तु, एहि रमाम सुपुप्फिते वने ॥

३७४: “कुसुमितसिखरा च पादपा, अभिगज्जन्तिव मालुतेरिता ।
का तुहं रति भविस्सति, यदि एका वनमोगहिस्ससि ॥

३७५: “वाळमिगसङ्घसेवितं, कुञ्जरमत्तकरेणुलोळितं ।
असहायिका गन्तुमिच्छसि, रहितं भिंसनकं महावनं ॥

३७६: “तपनीयकताव धीतिका, विचरसि चित्तलतेव अच्छरा ।
कासिकसुखुमेहि वग्गुभि, सोभसी सुवसनेहि नूपमे ॥

३७७: “अहं तव वसानुगो सियं, यदि विहरेमसे काननन्तरे ।
न हि मत्थि तया पियत्तरो, पाणो किन्नरिमन्दलोचने ॥

३७८: “यदि मे वचनं करिस्ससि, सुखिता एहि अगारमावस ।
पासादनिवातवासिनी, परिकम्मं ते करोन्तु नारियो ॥

३७९: “कासिकसुखुमानि धारय, अभिरोपेहि च मालवण्णकं ।
कञ्चनमणिमुत्तकं बहुं, विविधं आभरणं करोमि ते ॥

३८०. “सुधोतरजपच्छदं सुभं, गोणकतूलिकसन्थतं नवं ।
अभिरुह सयनं महारहं, चन्दनमण्डितसारगन्धिकं ॥
३८१. “उप्पलं चुदका समुग्गतं, यथा तं अमनुस्ससेवितं ।
एवं त्वं ब्रह्मचारिणी, सकेसङ्गेसु जरं गमिस्ससि ॥
३८२. “किं ते इध सारसम्मत्तं, कुणपपूरम्हि सुसानवट्टने ।
भेदनधम्मे कळेवरे, यं दिस्वा विमनो उदिक्खसि ॥
३८३. “अक्खीनि च तूरियारिव, किन्नरियारिव पब्बतन्तरे ।
तव मे नयनानि दक्खिय, भिय्यो कामरती पवट्ठति ॥
३८४. “उप्पलसिखरोपमानि ते, विमले हाटकसन्निभे मुखे ।
तव मे नयनानि दक्खिय, भिय्यो कामगुणो पवट्ठति ॥
३८५. “अपि दूरगता सरम्हसे, आयतपम्हे विसुद्धदस्सने ।
न हि मत्थि तया पियत्तरो, नयना किन्नरिमन्दलोचने ॥
३८६. “अपथेन पयातुमिच्छसि, चन्दं कीळनकं गवेससि ।
मेरुं लङ्घेतुमिच्छसि, यो त्वं बुद्धसुतं मग्गयसि ॥
३८७. “नत्थि हि लोके सदेवके, रागो यत्थपि दानि मे सिया ।
नपि नं जानामि कीरिसो, अथ मग्गेन हतो समूलको ॥
३८८. “इङ्गालकुर्याव उज्झितो, विसपत्तोरिव अगितो कतो ।
नपि नं पस्सामि कीरिसो, अथ मग्गेन हतो समूलको ॥
३८९. “यस्सा सिया अपच्चवेक्खितं, सत्था वा अनुपासितो सिया ।
त्वं तादिसिकं पलोभय, जानन्तिं सो इमं विहज्जसि ॥
३९०. “मय्हज्झि अक्कुट्टवन्दिते, सुखदुक्खे च सती उपट्ठिता ।
सङ्खतमसुभन्ति जानिय, सब्बत्थेव मनो न लिम्पति ॥
३९१. “साहं सुगतस्स साविका, मग्गट्ठङ्गिकयानयायिनी ।
उद्धटसल्ला अनासवा, सुज्जागारगता रमामहं ॥
३९२. “दिट्ठा हि मया सुचित्तिता, सोम्भा दारुकपिल्लकानि वा ।
तन्तीहि च खीलकेहि च, विनिबद्धा विविधं पनच्चका ॥

३९३. “तम्हुद्धटे तन्तिखीलके, विस्सट्टे विकले परिक्रिते ।
न विन्देय्य खण्डसो कते, किम्हि तत्थ मनं निवेसये ॥

३९४. “तथूपमा देहकानि मं, तेहि धम्मोहि विना न वत्तन्ति ।
धम्मोहि विना न वत्तति, किम्हि तत्थ मनं निवेसये ॥

३९५. “यथा हरितालेन मक्खितं, अद्दस चित्तिकं भित्तिया कतं ।
तम्हि ते विपरीतदस्सनं, सज्जा मानुसिका निरत्थिका ॥

३९६. “मायं विय अगगतो कतं, सुपिनन्तेव सुवण्णपादपं ।
उपगच्छसि अन्ध रिक्तकं, जनमज्जेरिव रुप्परूपकं ॥

३९७. “वट्टनिरिव कोटरोहिता, मज्झे पुब्बुलका सअस्सुका ।
पीळकोळिका चेत्थ जायति, विविधा चक्खुविधा च पिण्डिता ॥

३९८. “उप्पाटिय चारुदस्सना, न च पज्जित्थ असङ्गमानसा ।
हन्द ते चक्खुं हरस्सु तं, तस्स नरस्स अदासि तावदे ॥

३९९. “तस्स च विरमासि तावदे, रागो तत्थ खमापयी च नं ।
सोत्थि सिया ब्रह्मचारिनी, न पुनो एदिसकं भविस्सति ॥

४००. “आसादिय एदिसं जनं, अग्गिं पज्जलितं व लिङ्गिय ।
गण्हिय आसीविसं विय, अपि नु सोत्थि सिया खमेहि नो ॥

४०१. “मुत्ता च ततो सा भिक्खुनी, अगमी बुद्धवरस्स सन्तिकं ।
पस्सिय वरपुज्जलक्खणं, चक्खु आसि यथा पुराणक”न्ति ॥ —

इमा गाथा पच्चुदाहासि ।

तत्थ जीवकम्बवनन्ति जीवकस्स कोमारभच्चस्स अम्बवनं । रम्मन्ति रमणीयं । तं किर भूमिभागसम्पत्तिया छायूदकसम्पत्तिया च रुक्खानं रोपिताकारेण अतिविय मनुज्जं मनोरमं । गच्छन्तिन्ति अम्बवनं उद्दिस्स गतं, दिवाविहाराय उपगच्छन्ति । सुभन्ति एवंनामिकं । धुत्तकोति इत्थिधुत्तो । राजगहवासी किरको महाविभवस्स सुवण्णकारस्स पुत्तो युवा अभिरूपो इत्थिधुत्तो पुरिसो मत्तो विचरति । सो तं पटिपथे दिस्वा पटिबद्धचित्तो मग्गं उपरुन्धित्वा अट्ठासि । तेन वुत्तं — “धुत्तको सन्निवारेसी”ति, मम गमनं निसेधेसीति अत्थो । तमेनं अब्रवी सुभाति तमेनं निवारेत्वा ठितं धुत्तं सुभा भिक्खुनी कथेसि । एत्थ च “गच्छन्तिं भिक्खुनिं सुभं, अब्रवि सुभा”ति च अत्तानमेव थेरी अज्जं विय कत्वा वदति । थेरिया वुत्तगाथानं सम्बन्धदस्सनवसेन सङ्गीतिकारेहि अयं गाथा वुत्ता ।

“अब्रवी सुभा”ति वत्वा तस्सा वुत्ताकारदस्सनत्थं आह “किं ते अपराधित”न्तिआदि । तत्थ किं ते अपराधितं

मयाति किं तुहं, आवुसो, मया अपरद्धं । यं मं ओवरियाण तिडुसीति येन अपराधेन मं गच्छन्ति ओवरित्वा गमनं निसेधेत्वा तिडुसि, सो नत्थेवाति अधिप्पायो । अथ इत्थीतिसज्जाय एवं पटिपज्जसि, एवम्पि न युत्तन्ति दस्सेन्ती आह — “न हि पब्बजिताय, आवुसो, पुरिसो सम्फुसनाय कप्पती”ति, आवुसो सुवण्णकारपुत्त, लोकियचारित्तेनपि पुरिसस्स पब्बजितानं सम्फुसनाय न कप्पति, पब्बजिताय पन पुरिसो तिरच्छानगतोपि सम्फुसनाय न कप्पति, तिडुतु ताव पुरिसफुसना, रागवसेनस्सा निस्सगियेन पुरिसस्स निस्सगियस्सापि फुसना न कप्पतेव ।

तेनाह “गरुके मम सत्थुसासने”तिआदि । तस्सत्थो — गरुके पासाणच्छत्तं विय गरुकातब्बे मय्हं सत्थु सासने या सिक्खा भिक्खुनियो उद्दिस्स सुगतेन सम्मासम्बुद्धेन देसिता पज्जत्ता । ताहि परिसुद्धपदं परिसुद्धकुसलकोट्टासं, रागादिअङ्गणानं सब्बसो अभावेन अनङ्गणं, एवंभूतं मं गच्छन्ति केन कारणेन आवरित्वा तिडुसीति ।

आविलचित्तोति चित्तस्स आविलभावकरानं कामवितक्कादीनं वसेन आविलचित्तो, त्वं तदभावतो अनाविलं, रागरजादीनं वसेन सरजो, साङ्गणो तदभावतो वीतरजं अनङ्गणं सब्बत्थ खन्धपज्जके समुच्छेदविमुत्तिया विमुत्तमानसं, मं कस्मा ओवरित्वा तिडुसीति?

एवं थेरिया वुत्ते धुत्तको अत्तनो अधिप्पायं विभावेन्तो “दहरा चा”तिआदिना दस गाथा अभासि । तत्थ दहराति तरुणी पठमे योब्बने ठिता । अपापिका चसीति रूपेन अलामिका च असि, उत्तमरूपधरा चाहोसीति अधिप्पायो । किं ते पब्बज्जा करिस्सतीति तुहं एवं पठमवये ठिताय रूपसम्पन्नाय पब्बज्जा किं करिस्सति, वुड्ढाय बीभच्छरूपाय वा पब्बजितब्बन्ति अधिप्पायेन वदति । निक्खिपाति छुड्ढेहि । “उक्खिपा”ति वा पाठो, अपनेहीति अत्थो ।

मधुरन्ति सुभं, सुगन्धन्ति अत्थो । पवन्तीति वायन्ति । सब्बसोति समन्ततो । कुसुमरजेन समुट्ठिता दुमाति इमे रुक्खा मन्दवातेन समुट्ठहमानकुसुमरेणुजातेन अत्तनो कुसुमरजेन सयं समुट्ठिता विय हुत्वा समन्ततो सुरभी वायन्ति । पठमवसन्तो सुखो उत्तूति अयं पठमो वसन्तमासो सुखसम्फस्सो च उत्तु वत्ततीति अत्थो ।

कुसुमितसिखराति सुपुष्फितगा । अभिगज्जन्तिव मालुतेरिताति वातेन सज्जलिता अभिगज्जन्तिव अभित्थनिता विय तिडुन्ति । यदि एका वनमोगहिस्ससीति सचे त्वं एकिका वनमोगाहिस्ससि, का नाम ते तत्थ रति भविस्सतीति अत्तना बद्धसुखाभिरत्तता एवमाह ।

वाळमिगसङ्घसेवितन्ति सीहब्यग्घादिवाळमिगसमूहेहि तत्थ तत्थ उपसेवितं । कुज्जरमत्तकरेणुलोळितन्ति मत्तकुज्जरेहि हत्थिनीहि च मिगानं चित्ततापनेन रुक्खगच्छादीनं साखाभज्जनेन च आलोळितपदेसं । किज्चापि तस्मिं वने ईदिसं तदा नत्थि, वनं नाम एवरूपन्ति तं भिसापेतुकामो एवमाह । रहितन्ति जनरहितं विजनं । भिसनकन्ति भयजनकं ।

तपनीयकताव धीतिकाति रत्तसुवण्णेन विचरिता धीतलिका विय सुकुसलेन यन्ताचरियेन यन्तयोगवसेन सज्जिता सुवण्णपटिमा विय विचरसि, इदनेव इतो चितो च सज्जरसि । चित्तलतेव अच्छराति चित्तलतानामके उय्याने देवच्छरा विय । कासिकसुखुमेहीति कासिरट्ठे उप्पन्नेहि अतिविय सुखुमेहि । वग्गुभीति सिनिद्धमट्ठेहि । सोभसी सुवसनेहि नूपमेति निवासनपारुपनवत्थेहि अनुपमे उपमारहिते त्वं इदानि मे वसानुगो सोभसीति भाविनं अत्तनो अधिप्पायवसेन एकन्तिकं वत्तमानं विय कत्वा वदति ।

अहं तव वसानुगो सियन्ति अहम्पि तुहं वसानुगो किंकारपटिस्सावी भवेय्यं । यदि विहरेमसे काननन्तरेति यदि मयं उभोपि वनन्तरे सह वसाम रमाम । न हि मत्थि तथा पियत्तरोति वसानुगभावस्स कारणमाह । पाणोति सत्तो, अज्जो कोचिपि सत्तो तथा पियतरो मयं न हि अत्थीति अत्थो । अथ वा पाणोति अत्तनो जीवितं सन्धाय वदति, मयं जीवितं तथा पियतरं न हि अत्थीति अत्थो । किन्नरिमन्दलोचनेति किन्नरिया विय मन्दपुथुविलोचने ।

यदि मे वचनं करिस्ससि, सुखिता एहि अगारमावसाति सचे त्वं मम वचनं करिस्ससि, एकासनं एकसेय्यं ब्रह्मचरियदुक्खं पहाय एहि कामभोगेहि सुखिता हुत्वा अगारं अज्झावस । “सुखिता हेति अगारमावसन्ती”ति केचि पठन्ति, तेसं सुखिता भविस्सति, अगारं अज्झावसन्तीति अत्थो । पासादनिवातवासिनीति निवातेसु पासादेसु वासिनी । “पासादविमानवासिनी”ति च पाठो, विमानसदिसेसु पासादेसु वासिनीति अत्थो । परिकम्मन्ति वेय्यावच्चं ।

धारयाति परिदह, निवासेहि चेव उत्तरियज्ज करोहि । अभिरोपेहीति मण्डनविभूसनवसेन वा सरीरं आरोपय, अलङ्करोहीति अत्थो । मालवण्णकन्ति मालज्वेव गन्धविलेपनज्ज । कज्चनमणिमुत्तकन्ति कज्चनेन मणिमुत्ताहि च युत्तं, सुवण्णमयमणिमुत्ताहि खचितन्ति अत्थो । बहुन्ति हत्थूपगादिभेदतो बहुप्पकारं । विविधन्ति करणविकतिया नानाविधं ।

सुधोतरजपच्छदन्ति सुधोतताय पवाहितरजं उत्तरच्छदं । सुभन्ति सोभनं । गोनकतूलिकसन्थतन्ति दीघलोमकाळकोजवेन चेव हंसलोमादिपुण्णाय तूलिकाय च सन्थतं । नवन्ति अभिनवं । महारहन्ति महगधं । चन्दनमण्डितसारगन्धिकन्ति गोसीसकादिसारचन्दनेन मण्डितताय सुरभिगन्धिकं, एवरूपं सयनमारुह, तं आरुहित्वा यथासुखं सयाहि चेव निसीद चाति अत्थो ।

उप्पलं चुदका समुगतन्ति च-कारो निपातमत्तं, उदकतो उगतं उड्डितं अच्चुग्गम्म ठितं सुफुल्लमुप्पलं । यथा तं अमनुस्ससेवितन्ति तज्ज रक्खसपरिग्गहिताय पोक्खरणिता जातत्ता निम्मनुस्सेहि सेवितं केनच अपरिभुत्तमेव भवेय्य । एवं त्वं ब्रह्मचारिनीति एवमेव तं सुद्धु फुल्लमुप्पलं विय तुवं ब्रह्मचारिनी । सकेसङ्गेसु अत्तनो सरीरावयवेसु केनच अपरिभुत्तेसुयेव जरं गमिस्ससि, मुधायेव जराजिण्णा भविस्ससि ।

एवं धुत्तकेन अत्तनो अधिप्पाये पकासिते थेरी सरीरसभावविभावेन तं तत्थ विच्छिन्देन्ती “किं ते इथा”ति गाथमाह । तस्सत्थो — आवुसो सुवण्णकारपुत्त, केसादिकुणपपूरे एकन्तेन भेदनधम्मे सुसानवड्डने, इध इमस्मिं कायसज्जिते असुचिकळेवरे किं नाम तव सारन्ति सम्मतं सम्भावितं, यं दिस्वा विमनो अज्जतरस्मिं आरम्मणे विगतमनसङ्कप्पो, एत्थेव वा अविमनो सोमनस्सिको हुत्वा उदिकखसि, तं मयं कथेहीति ।

तं सुत्वा धुत्तको किज्चापि तस्सा रूपं चातुरियसोभितं, पठमदस्सनतो पन पड्डाय यस्मिं दिट्ठिपाते पटिबद्धचित्तो, तमेव अपदिसन्तो “अक्खीनि च तूरियारिवा”ति आदिमाह । कामज्चायं थेरी सुद्धु संयतताय सन्तिन्द्रिया, ताय थिरविप्पसन्नसोम्मसन्तनयननिपातेसु कम्मनुभावनिप्फन्नेसु पसन्नपज्जप्पसादपटिमण्डितेसु नयनेसु लब्भमाने पभाविसिद्धुचातुरिये दिट्ठिपाते, यस्मा सयं चरितहावभावविलासादिपरिकप्पवज्चितो सो धुत्तो जातो, तस्मास्स दिट्ठिरागो सविसेसं वेपुल्लं अगमासि । तत्थ अक्खीनि च तूरियारिवाति तूरि वुच्चति मिगी, च-सद्धो निपातमत्तं, मिगच्छापाय विय ते अक्खीनीति अत्थो । “कोरियारिवा”ति वा पाळि, कुज्जकारकुक्कुटियाति वुत्तं होति । किन्नरियारिव पब्बतन्तरेति पब्बतकुच्छियं विचरमानाय किन्नरिवनिताय विय च ते अक्खीनीति अत्थो । तव मे नयनानि दक्खियाति तव वुत्तगुणविसेसानि नयनानि दिस्वा, भिय्यो उपरूपरि मे कामाभिरति पवड्डति ।

उष्पलसिखरोपमानि तेति रत्तुप्पलअग्गसदिसानि पम्हानि तव । विमलेति निम्मले । हाटकसन्निभेति कञ्चनरूपकस्स मुखसदिसे ते मुखे, नयनानि दक्खियाति योजना ।

अपि दूरगताति दूरं ठानं गतापि । सरम्हसेति अञ्जं किञ्चि अचिन्तेत्वा तव नयनानि एव अनुस्सरामि । आयतपम्हेति दीघपखुमे । विसुद्धदस्सनेति निम्मललोचने । न हि मत्थि तथा पियत्तरो नयनाति तव नयनतो अञ्जो कोचि मय्हं पियतरो नत्थि । तयाति हि सामिअत्थे एव करणवचनं ।

एवं चक्खुसम्पत्तिया उम्मादितस्स विय तं तं विष्पलपतो तस्स पुरिसस्स मनोरथं विपरिवत्तेन्ती थेरी “अपथेना”तिआदिना द्वादस गाथा अभसि । तत्थ अपथेन पयातुमिच्छसीति, आवुसो सुवण्णकारपुत्त, सन्ते अञ्जस्मिं इत्थिजने यो त्वं बुद्धसुतं बुद्धस्स भगवतो ओरसधीतरं मं मग्गयसि पत्थेसि, सो त्वं सन्ते खेमे उजुमग्गे अपथेन कण्टकनिवुतेन सभयेन कुम्मग्गेन पयातुमिच्छसि पटिपज्जितुकामोसि, चन्दं कीळनकं गवेससि चन्दमण्डलं कीळागोळकं कातुकामोसि, मेरुं लङ्घेतुमिच्छसि चतुरासीतियोजनसहस्सुब्बेधं सिनेरुपब्बतराजं लङ्घयित्वा अपरभागे ठातुकामोसि, सो त्वं मं बुद्धसुतं मग्गयसीति योजना ।

इदानी तस्स अत्तनो अविसयभावं पत्थनाय च विघातावहतं दस्सेतुं “नत्थी”तिआदि वुत्तं । तत्थ रागो यत्थपि दानि मे सियाति यत्थ इदानी मे रागो सिया भवेय्य, तं आरम्मणं सदेवके लोके नत्थि एव । नपि नं जानामि कीरिसोति नं रागं कीरिसोतिपि न जानामि । अथ मग्गेन हतो समूलकोति अथाति निपातमत्तं । अयोनिमोमनसिकारसङ्घातेन मूलेन समूलको रागो अरियमग्गेन हतो समुग्धातितो ।

इङ्गलकुयाति अङ्गारकासुया । उज्झितोति वातुक्खित्तो विय यो कोचि, दहनिया इन्धनं वियाति अत्थो । विसपत्तोरिवाति विसगतभाजनं विय । अगितो कतोति अगितो अङ्गारतो अपगतो कतो, विसस्स लेसम्पि असेसेत्वा अपनीतो विनासितोति अत्थो ।

यस्सा सिया अपच्चवेक्खितन्ति यस्सा इत्थिया इदं खन्धपञ्चकं जाणेन अप्पटिवेक्खितं अपरिज्जातं सिया । सत्ता वा अनुसासितो सियाति सत्ता वा धम्मसरीरस्स अदस्सनेन यस्सा इत्थिया अननुसासितो सिया । त्वं तादिसिकं पलोभयाति, आवुसो, त्वं तथारूपं अपरिमदितसङ्खारं अपच्चवेक्खितलोकुत्तरधम्मं कामेहि पलोभय उपगच्छ । जानन्तिं सो इमं विहज्जसीति सो त्वं पवत्तिं निवत्तिञ्च याथावतो जानन्तिं पटिविद्धसच्चं इमं सुभं भिक्खुनिं आगम्म विहज्जसि, सम्पति आयतिञ्च विघातं दुक्खं आपज्जसि ।

इदानीस्स विघातापत्तितं कारणविभावेनेन दस्सेन्ती “मय्हं ही”तिआदिमाह । तत्थ हीति हेतुअत्थे निपातो । अक्कुट्टवन्दितेति अक्कोसे वन्दनाय च । सुखदुक्खेति सुखे च दुक्खे च, इट्ठानिट्ठविसयसमायोगे वा । सती उपट्ठिताति पच्चवेक्खणयुत्ता सति सब्बकालं उपट्ठिता । सङ्खतमसुभन्ति जानियाति तेभूमकं सङ्खारगतं किलेसासुचिपग्घरणेन असुभन्ति जत्वा । सब्बत्थेवाति सब्बस्मियेव भवत्तये मय्हं मनो तण्हालेपादिना न उपलिम्पति ।

मग्गट्ठिक्कयानयायिनीति अट्ठिक्कमग्गसङ्घातेन अरिययानेन निब्बानपुरं यायिनी उपगता । उद्धटसल्लाति अत्तनो सन्तानतो समुद्धटरागादिसल्ला ।

सुचिन्तिताति हत्थपादमुखादिआकारेण सुदु चिन्तिता विरचिता । सोम्भाति सुम्भका । दारुकपिल्लकानि वाति दारुदण्डादीहि उपरचितरूपकानि । तन्तीहीति न्हारुसुत्तकेहि । खीलकेहीति हत्थपादपिड्डिकण्णादिअत्थाय ठपितदण्डेहि । विनिबद्धाति विविधेनाकारेण बद्धा । विविधं पनच्चकाति यन्तसुत्तादीनं अञ्जनविस्सज्जनादिना पट्टपितनच्चका, पनच्चन्ता विय दिट्ठाति योजना ।

तम्हुद्धटे तन्तिखीलकेति सन्निवेसविसिद्धरचनाविसेसयुत्तं उपादाय रूपकसमञ्जा तम्हि तन्तिम्हि खीलके च ठानतो उद्धटे बन्धन्तो विस्सट्ठे, विसुं करणेन अञ्जमञ्जं विकले, तहिं तहिं खिपनेन परिक्रिते विकिरिते । न विन्देय्य खण्डसो कतेति पोत्थकरूपस्स अवयवे खण्डाखण्डिते कते पोत्थकरूपं न विन्देय्य, न उपलभेय्य । एवं सन्ते किम्हि तत्थ मनं निवेसये तस्मिं पोत्थकरूपावयवे किम्हि किं खाणुके, उदाहु रज्जुके, मत्तिकापिण्डादिके वा मनं मनसञ्जं निवेसेय्य, विसङ्गारे अवयवे सा सञ्जा कदाचिपि नपतेय्याति अत्थो ।

तथूपमाति तंसदिसा तेन पोत्थकरूपेण सदिसा । किन्ति चे आह “देहकानी”तिआदि । तत्थ देहकानीति हत्थपादमुखादिदेहावयवा । मन्ति मे पटिबद्धा उपट्टहन्ति । तेहि धम्मेहीति तेहि पथविआदीहि च चक्खादीहि च धम्मेहि । विना न वत्तन्तीति न हि तथा तथा सन्निविट्ठे पथविआदिधम्मे मुञ्चित्वा देहा नाम सन्ति । धम्मेहि विना न वत्ततीति देहो अवयवेहि अवयवधम्मेहि विना न वत्तति न उपलब्धति । एवं सन्ते किम्हि तत्थ मनं निवेसयेति किम्हि किं पथवियं, उदाहु आपादिके देहोति वा हत्थपादादीनीति वा मनं मनसञ्जं निवेसेय्य । यस्मा पथविआदिपसादधम्ममत्ते एसा समञ्जा, यदिदं देहोति वा हत्थपादादीनीति वा सत्तोति वा इत्थीति वा पुरिसोति वा, तस्मा न एत्थ जानतो कोचि अभिनिवेसो होतीति ।

यथा हरितालेन मक्खितं, अहस चित्तिकं भित्तिया कतन्ति यथा कुसलेन चित्तकारेण भित्तियं हरितालेन मक्खितं लित्तं तेन लेपं दत्त्वा कतं आलिखितं चित्तिकं इत्थिरूपं अहस पस्सेय्य । तत्थ या उपथम्भनखेपनादिकिरियासम्पत्तिया मानुसिका नु खो अयं भित्ति अपस्साय ठिताति सञ्जा, सा निरत्थका मनुस्सभावसङ्घातस्स अत्थस्स तत्थ अभावतो, मानुसीति पन केवलं तहिं तस्स च विपरीतदस्सनं, याथावतो गहणं न होति, धम्मपुञ्जमत्ते इत्थिपुरिसादिगहणम्पि एवं सम्पदमिदं दट्ठुब्बन्ति अधिप्पायो ।

मायं विय अगगतो कतन्ति मायाकारेण पुरतो उपट्ठापितं मायासदिसं । सुपिनन्तेव सुवण्णपादपन्ति सुपिनमेव सुपिनन्तं, तत्थ उपट्ठितसुवण्णमयरुक्खं विय । उपगच्छसि अन्ध रिक्तकन्ति अन्धबाल रिक्तकं तुच्छकं अन्तोसाररहितं इमं अत्तभाव “एतं ममा”ति सारवन्तं विय उपगच्छसि अभिनिविससि । जनमज्झेरिव रूप्यरूपकन्ति मायाकारेण महाजनमज्जे दस्सितं रूपियरूपसदिसं सारं विय उपट्टहन्तं, असारन्ति अत्थो ।

वट्टनिरिवाति लाखाय गुळिका विय । कोटरोहिताति कोटरे रुक्खसुसिरे ठपिता । मज्झे पुब्बुळकाति अक्खिदलमज्जे ठितजलपुब्बुळसदिसा । सअस्सुकाति अस्सुजलसहिता । पीळकोळिकाति अक्खिगूथको । एत्थ जायतीति एतस्मिं अक्खिमण्डले उभोसु कोटीसु विसगन्धं वायन्तो निब्बत्तति । पीळकोळिकाति वा अक्खिदलेसु निब्बत्तनका पीळका वुच्चति । विविधाति सेतनीलमण्डलानञ्चेव रत्तपीतादीनं सत्तन्तं पटलानञ्च वसेन अनेकविधा । चक्खुविधाति चक्खुभागा चक्खुप्पकारा वा तस्स अनेककलापगतभावतो । पिण्डिताति समुदिता ।

एवं चक्खुस्मिं सारज्जन्तस्स चक्खुनो असुभतं अनवट्ठितताय अनिच्चतञ्च विभावेसि । विभावेत्वा च यथा नाम

कोचि लोभनीयं भण्डं गहेत्वा चोरकन्तारं पटिपज्जन्तो चोरेहि पलिबुद्धो तं लोभनीयभण्डं दत्वा गच्छति, एवमेव चक्खुम्हि सारत्तेन तेन पुरिसेन पलिबुद्धा थेरी अत्तनो चक्खुं उप्पाटेत्वा तस्स अदासि। तेन वुत्तं “उप्पाटिय चारुदस्सना”तिआदि। तत्थ उप्पाटियाति उप्पाटेत्वा चक्खुकूपतो नीहरित्वा। चारुदस्सनाति पियदस्सना मनोहरदस्सना। न च पज्जित्थाति तस्मिं चक्खुस्मिं सङ्गं नापज्जि। असङ्गमानसाति कत्थचिपि आरम्भणे अनासत्तचित्ता। हन्द ते चक्खुन्ति तथा कामितं ततो एव मया दिन्नत्ता ते चक्खुसज्जितं असुचिपिण्डं गण्ह, गहेत्वा हरस्सु पसादयुत्तं इच्छितं ठानं नेहि।

तस्स च विरमासि तावदेति तस्स धुत्तपुरिसस्स तावदेव अक्खिम्हि उप्पाटितक्खणे एव रागो विगच्छि। तत्थाति अक्खिम्हि, तस्सं वा थेरियं। अथ वा तत्थाति तस्मिंयेव ठाने। खमापयीति खमापेसि। सोत्थि सिया ब्रह्मचारिनीति सेट्टुचारिनि महेसिके तुहं आरोग्यमेव भवेय्य। न पुनो एदिसकं भविस्सतीति इतो परं एवरूपं अनाचारचरणं न भविस्सति, न करिस्सामीति अत्थो।

आसादियाति घट्टेत्वा। एदिसन्ति एवरूपं सब्बत्थ वीतरागं। अग्गिं पज्जलितंव लिङ्गियाति पज्जलितं अग्गिं आलिङ्गेत्वा विय।

ततोति तस्मा धुत्तपुरिसा। सा भिक्खुनीति सा सुभा भिक्खुनी। अगमी बुद्धवरस्स सन्तिकन्ति सम्मासम्बुद्धस्स सन्तिकं उपगच्छि उपसङ्गमि। पस्सिय वरपुञ्जलक्खणन्ति उत्तमेहि पुञ्जसम्भारेहि निब्बत्तमहापुरिसलक्खणं दिस्वा। यथा पुराणकन्ति पोराणं विय उप्पाटनतो पुब्बे विय चक्खु पटिपाकतिकं अहोसि। यमेत्थ अन्तरन्तरा न वुत्तं, तं वुत्तनयत्ता सुविज्जेय्यमेव।

सुभाजीवकम्बवनिगाथेरीगाथावण्णना निड्डिता।

तिसनिपातवण्णना निड्डिता।

१५. चत्तालीसनिपातो

१. इसिदासीथेरीगाथावण्णना

चत्तालीसनिपाते नगरम्हि कुसुमनामेतिआदिका इसिदासिया थेरिया गाथा। अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे पुरिसत्तभावे ठत्वा विवट्टूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती चरिमभवतो सत्तमे भवे अकल्याणसन्निस्सयेन परदारिककम्मं कत्वा, कायस्स भेदा निरये निब्बत्तित्वा तत्थ बहूनि वस्ससतानि निरये पच्चित्वा, ततो चुता तीसु जातीसु तिरच्छानयोनियं निब्बत्तित्वा ततो चुता दासिया कुच्छिस्मिं नपुंसको हुत्वा निब्बत्ति। ततो पन चुता एकस्स दलिद्वस्स साकटिकस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति। तं वयप्पत्तं गिरिदासो नाम अज्जतरस्स सत्थवाहस्स पुत्तो अत्तनो भरियं कत्वा गेहं आनेसि। तस्स च भरिया अत्थि सीलवती कल्याणधम्मा। तस्सं इस्सापकता सामिनो तस्सा विदेसनकम्मं अकासि। सा तत्थ यावजीवं ठत्वा कायस्स भेदा इमस्मिं बुद्धुप्पादे उज्जेनियं कुलपदेससीलाचारादिगुणेहि अभिसम्मत्तस्स विभवसम्पन्नस्स सेट्टिस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति, इसिदासीतिस्सा नामं अहोसि।

तं वयप्पत्तकाले मातापितरो कुलरूपवयविभवादिसदिसस्स अज्जतरस्स सेट्ठिपुत्तस्स अदंसु । सा तस्स गेहे पतिदेवता हुत्वा मासमत्तं वसि । अथस्सा कम्मबलेन सामिको विरत्तरूपो हुत्वा तं घरतो नीहरि । तं सब्बं पाळितो एव विज्जायति । तेसं तेसं पन सामिकानं अरुच्चनेय्यताय संवेगजाता पितरं अनुजानापेत्वा, जिनदत्ताय थेरिया सन्तिके पब्बजित्वा विपस्सनाय कम्मं करोन्ती नचिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा, फलसुखेन निब्बानसुखेन च वीतिनामेन्ती एकदिवसं पाटलिपुत्तनगरे पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्ता महागङ्गायं वालुकपुलिने निसीदित्वा बोधित्थेरिया नाम अत्तनो सहायत्थेरिया पुब्बपटिपत्तिं पुच्छिता तमत्थं गाथाबन्धवसेन विस्सज्जेसि “उज्जेनिया पुरवरे”तिआदिना । तेसं पन पुच्छाविस्सज्जनानं सम्बन्धं दस्सेतुं —

४०२: “नगरम्हि कुसुमनामे, पाटलिपुत्तम्हि पथविया मण्डे ।
सक्यकुलकुलीनायो, द्वे भिक्खुनियो हि गुणवतियो ॥

४०३: “इसिदासी तत्थ एका, दुतिया बोधीति सीलसम्पन्ना च ।
ज्ञानज्झायनरतायो, बहुस्सुतायो धुतकिलेसायो ॥

४०४: “ता पिण्डाय चरित्वा, भत्तत्थं करिय धोतपत्तायो ।
रहितम्हि सुखनिसिन्ना, इमा गिरा अब्भुदीरेसु”न्ति ॥ —

इमा तिस्सो गाथा सङ्गीतिकारेहि ठपिता ।

४०५: “पासादिकासि अय्ये, इसिदासि वयोपि ते अपरिहीनो ।
किं दिस्वान ब्यालिकं, अथासि नेक्खम्ममनुयुत्ता ॥

४०६: “एवमनुयुज्जियमाना सा, रहिते धम्मदेसनाकुसला ।
इसिदासी वचनमब्रवि, सुण बोधि यथाम्हि पब्बजिता ॥

इतो परं विस्सज्जनगाथा ।

४०७: “उज्जेनिया पुरवरे, मय्हं पिता सीलसंवुतो सेट्ठि ।
तस्सम्हि एकधीता, पिया मनापा च दयिता च ॥

४०८: “अथ मे साकेततो वरका, आगच्छुमुत्तमकुलीना ।
सेट्ठी पहूतरतनो, तस्स ममं सुणुमदासि तातो ॥

४०९: “सस्सुया ससुरस्स च, सायं पातं पणाममुपगम्म ।
सिरसा करोमि पादे, वन्दामि यथाम्हि अनुसिट्ठा ॥

४१०: “या मय्हं सामिकस्स, भगिनियो भातुनो परिजनो वा ।
तमेकवरकम्पि दिस्वा, उब्बिग्गा आसनं देमि ॥

४११:“अन्नेन च पानेन च, खज्जेन च यज्ज तत्थ सन्निहितं ।
छादेमि उपनयामि च, देमि च यं यस्स पतिरूपं ॥

४१२:“कालेन उपट्ठहित्वा, घरं समुपगमामि उम्मारे ।
धोवन्ती हत्थपादे, पज्जलिका सामिकमुपेमि ॥

४१३:“कोच्छं पसादं अज्जनिज्ज, आदासकज्ज गण्हित्वा ।
परिकम्मकारिका विय, सयमेव पतिं विभूसेमि ॥

४१४:“सयमेव ओदनं साधयामि, सयमेव भाजनं धोवन्ती ।
माताव एकपुत्तकं, तथा भत्तारं परिचरामि ॥

४१५:“एवं मं भत्तिकतं, अनुरत्तं कारिकं निहतमानं ।
उट्ठायिकं अनलसं, सीलवतिं दुस्सते भत्ता ॥

४१६:“सो मातरज्ज पितरज्ज, भणति आपुच्छहं गमिस्सामि ।
इसिदासिया न सह वच्छं, एकागारेहं सह वत्थुं ॥

४१७:“मा एवं पुत्त अवच, इसिदासी पण्डिता परिब्यत्ता ।
उट्ठायिका अनलसा, किं तुय्हं न रोचते पुत्त ॥

४१८:“न च मे हिंसति किज्जि, न चहं इसिदासिया सह वच्छं ।
देस्साव मे अलं मे, अपुच्छाहं गमिस्सामि ॥

४१९:“तस्स वचनं सुणित्वा, सस्सु ससुरो च मं अपुच्छिंसु ।
किस्स तया अपरद्धं, भण विस्सट्ठा यथाभूतं ॥

४२०:“नपिहं अपरज्झं किज्जि, नपि हिंसेमि न भणामि दुब्बचनं ।
किं सक्का कातुय्ये, यं मं विदेस्सते भत्ता ॥

४२१:“ते मं पितुघरं पटिनयिंसु, विमना दुखेन अधिभूता ।
पुत्तमनुरक्खमाना, जिताम्हसे रूपिनिं लक्खिं ॥

४२२:“अथ मं अदासि तातो, अट्ठस्स घरम्हि दुतियकुलिकस्स ।
ततो उपट्ठसुट्ठेन, येन मं विन्दथ सेट्ठि ॥

४२३:“तस्सपि घरम्हि मासं, अवसिं अथ सोपि मं पटिच्छरयि ।
दासीव उपट्ठहन्ति, अदूसिकं सीलसम्पन्नं ॥

- ४२४:“भिक्षाय च विचरन्तं, दमकं दन्तं मे पिता भणति ।
होहिसि मे जामाता, निक्खिप पोढिञ्च घटिकञ्च ॥
- ४२५:“सोपि वसित्वा पक्खं, अथ तातं भणति ‘देहि मे पोढिं ।
घटिकञ्च मल्लकञ्च, पुनपि भिक्षं चरिस्सामि’ ॥
- ४२६:“अथ नं भणती तातो, अम्मा सब्बो च मे जातिगणवग्गो ।
किं ते न कीरति इध, भण खिप्पं तं ते करिहिति ॥
- ४२७:“एवं भणितो भणति, यदि मे अत्ता सक्कोति अलं मय्हं ।
इसिदासिया न सह वच्छं, एकघरेहं सह वत्थुं ॥
- ४२८:“विस्सज्जितो गतो सो, अहमि एकाकिनी विचिन्तेमि ।
आपुच्छितून गच्छं, मरितुये वा पब्बजिस्सं वा ॥
- ४२९:“अथ अय्या जिनदत्ता, आगच्छी गोचराय चरमाना ।
तात कुलं विनयधरी, बहुस्सुता सीलसम्पन्ना ॥
- ४३०:“तं दिस्वान अम्हाकं, उट्ठायासनं तस्सा पज्जापयिं ।
निसिन्नाय च पादे, वन्दित्वा भोजनमदासिं ॥
- ४३१:“अन्नेन च पानेन च, खज्जेन च यज्ज तत्थ सन्निहितं ।
सन्तप्पयित्वा अवचं, अय्ये इच्छामि पब्बजितुं ॥
- ४३२:“अथ मं भणती तातो, इधेव पुत्तक चराहि त्वं धम्मं ।
अन्नेन च पानेन च, तप्पय समणे द्विजाती च ॥
- ४३३:“अथहं भणामि तातं, रोदन्ती अज्जलिं पणामेत्वा ।
पापज्झि मया पकतं, कम्मं तं निज्जरेस्सामि ॥
- ४३४:“अथ मं भणती तातो, पापुण बोधिञ्च अगगधम्मञ्च ।
निब्बानञ्च लभस्सु, यं सच्छिकरी द्विपदसेट्ठो ॥
- ४३५:“मातापितू अभिवाद, यित्वा सब्बञ्च जातिगणवग्गं ।
सत्ताहं पब्बजिता, तिस्सो विज्जा अफस्सयिं ॥
- ४३६:“जानामि अत्तनो सत्त, जातियो यस्सयं फलविपाको ।
तं तव आचिक्खिस्सं, तं एकमना निसामेहि ॥

- ४३७:“नगरमि एरकच्छे, सुवण्णकारो अहं पट्टतधनो ।
योब्बनमदेन मत्तो, सो परदारं असेविहं ॥
- ४३८:“सोहं ततो चवित्वा, निरयमि अपच्चिसं चिरं ।
पक्को ततो च उट्ठित्वा, मक्कटिया कुच्छिमोक्कमिं ॥
- ४३९:“सत्ताहजातकं मं, महाकपि यूथपो निल्लच्छेसि ।
तस्सेतं कम्मफलं, यथापि गन्त्वान परदारं ॥
- ४४०:“सोहं ततो चवित्वा, कालं करित्वा सिन्धवारज्जे ।
काणाय च खज्जाय च, एळकिया कुच्छिमोक्कमिं ॥
- ४४१:“द्वादस वस्सानि अहं, निल्लच्छित्तो दारके परिवहित्वा ।
किमिनावट्ठो अकल्लो, यथापि गन्त्वान परदारं ॥
- ४४२:“सोहं ततो चवित्वा, गोवाणिजकस्स गाविया जातो ।
वच्छो लाखातम्बो, निल्लच्छित्तो द्वादसे मासे ॥
- ४४३:“वोढून नङ्गलमहं, सकटज्च धारयामि ।
अन्धोवट्ठो अकल्लो, यथापि गन्त्वान परदारं ॥
- ४४४:“सोहं ततो चवित्वा, वीथिया दासिया घरे जातो ।
नेव महिला न पुरिसो, यथापि गन्त्वान परदारं ॥
- ४४५:“तिसतिवस्समि मतो, साकटिककुलमि दारिका जाता ।
कपणमि अप्पभोगे, धनिकपुरिसपातबहुलमि ॥
- ४४६:“तं मं ततो सत्थवाहो, उस्सन्नाय विपुलाय वड्डिया ।
ओकट्ठति विलपन्तिं, अच्छिन्दित्वा कुलघरस्मा ॥
- ४४७:“अथ सोळसमे वस्से, दिस्वा मं पत्तयोब्बनं कज्जं ।
ओरुन्धतस्स पुत्तो, गिरिदासो नाम नामेन ॥
- ४४८:“तस्सपि अज्जा भरिया, सीलवती गुणवती यसवती च ।
अनुरत्ता भत्तारं, तस्साहं विद्देसनमकासिं ॥
- ४४९:“तस्सेतं कम्मफलं, यं मं अपकीरितून गच्छन्ति ।
दासीव उपट्ठहन्तिं, तस्सपि अन्तो कतो मया’ति ॥

तत्थ नगरम्हि कुसुमनामेति “कुसुमपुर”न्ति एवं कुसुमसद्देन गहितनामके नगरे, इदानीं तं नगरं पाटलिपुत्तम्हीति सरूपतो दस्सेति । पथविया मण्डेति सकलाय पथविया मण्डभूते । सक्कुकुलकुलीनायोति सक्कुकुले कुलधीतरो, सक्कपुत्तस्स भगवतो सासने पब्बजिताय एवं वुत्तं ।

तत्थाति तासु द्वीसु भिक्खुनीसु । बोधीति एवंनामिका थेरी । ज्ञानज्झायनरतायोति लोकियलोकुत्तरस्स ज्ञानस्स ज्ञायने अभिरता । बहुस्सुतायोति परियत्तिबाहुसच्चेन बहुस्सुता । धुतकिलेसायोति अगगमग्गेन सब्बसो समुग्धातितकिलेसा । भत्तत्थं करियाति भत्तकिच्चं निट्ठापेत्वा । रहितम्हीति जनरहितम्हि विवित्तट्ठाने । सुखनिसिन्नाति पब्बज्जासुखेन विवेकसुखेन च सुखनिसिन्ना । इमा गिराति इदानीं वुच्चमाना सुखा लापना । अब्भुदीरेसुन्ति पुच्छाविस्सज्जनवसेन कथयिंसु ।

“पासादिकासी”ति गाथा बोधित्थेरिया पुच्छावसेन वुत्ता । “एवमनुयुज्जियमाना”ति गाथा सङ्गीतिकारेहेव वुत्ता । “उज्जेनिया”तिआदिका हि सब्बापि इसिदासियाव वुत्ता । तत्थ पासादिकासीति रूपसम्पत्तिया पस्सन्तानं पसादावहा असि । वयोपि ते अपरिहीनोति तुय्हं वयोपि न परिहीनो, पठमवये ठितासीति अत्थो । किं दिस्वान ब्यालिकन्ति कीदिसं ब्यालिकं दोसं घरावासे आदीनवं दिस्वा । अथासि नेक्खम्ममनुयुत्ताति अथाति निपातमत्तं, नेक्खम्मं पब्बज्जं अनुयुत्ता असि ।

अनुयुज्जियमानाति पुच्छियमाना, सा इसिदासीति योजना । रहितेति सुज्जट्ठाने । सुण बोधि यथाम्हि पब्बजिताति बोधित्थेरि अहं यथा पब्बजिता अम्हि, तं तं पुराणं सुण सुणाहि ।

उज्जेनिया पुरवरेति उज्जेनीनामके अवन्तिरट्ठे उत्तमनगरे । पियाति एकधीतुभावेन पियायितब्बा । मनापाति सीलाचारगुणेन मनवट्ठनका । दयिताति अनुकम्पितब्बा ।

अथाति पच्छा मम वयप्पत्तकाले । मे साकेततो वरकाति साकेतनगरतो मम वरका मं वारेन्ता आगच्छुं । उत्तमकुलीनाति तस्मिं नगरे अगगकुलिका, येन ते पेसिता, सो सेट्ठि प्हूतरतनो । तस्स ममं सुण्हमदासि तातोति तस्स साकेतसेट्ठिनो सुणिसं पुत्तस्स भरियं कत्वा मय्हं पिता मं अदासि ।

सायं पातन्ति सायन्हे पुब्बण्हे च । पणाममुपगम्म सिरसा करोमीति सस्सुया ससुरस्स च सन्तिकं उपगन्त्वा सिरसा पणामं करोमि, तेसं पादे वन्दामि । यथाम्हि अनुसिट्ठाति तेहि यथा अनुसिट्ठा अम्हि, तथा करोमि, तेसं अनुसिट्ठिं न अतिक्कमामि ।

तमेकवरकम्पीति एकवल्लभम्पि । उब्बिग्गाति तसन्ता । आसनं देमीति यस्स पुग्गलस्स यं अनुच्छविकं, तं तस्स देमि ।

तत्थाति परिवेसनट्ठाने । सन्निहितन्ति सज्जितं हुत्वा विज्जमानं । छादेमीति उपच्छादेमि, उपच्छादेत्वा उपनयामि च, उपनेत्वा देमि, देन्तीपि यं यस्स पतिरूपं, तदेव देमीति अत्थो ।

उम्मारेति द्वारे । धोवन्ती हत्थपादेति हत्थपादे धोविनी आसिं, धोवित्वा घरं समुपगमामीति योजना ।

कोच्छन्ति मस्सूनं केसानञ्च उल्लिखनकोच्छं । पसादन्ति गन्धचुण्णादिमुखविलेपनं । “पसाधन”न्तिपि पाठो, पसाधनभण्डं । अञ्जनन्ति अञ्जननाळिं । परिकम्मकारिका वियाति अगगकुलिका विभवसम्पन्नापि पतिपरिचारिका चेटिका विय ।

साधयामीति पचामि । भाजनन्ति लोहभाजनञ्च । धोवन्ती परिचरामीति योजना ।

भक्तिकतन्ति कतसामिभतिकं । अनुरत्तन्ति अनुरत्तवन्तिं । कारिकन्ति तस्स तस्सेव इति कत्तब्बस्स कारिकं । निहतमानन्ति अपनीतमानं । उट्ठायिकन्ति उट्ठानवीरियसम्पन्नं । अनलसन्ति ततो एव अकुसीतं । सीलवतिन्ति सीलाचारसम्पन्नं । दुस्सतेति दुस्सति, कुञ्जित्वा भणति ।

भणति आपुच्छहं गमिस्सामीति “अहं तुम्हे आपुच्छित्वा यत्थ कत्थचि गमिस्सामी”ति सो मम सामिको अत्तनो मातरञ्च पितरञ्च भणति । किं भणतीति चे आह — “इसिदासिया न सह वच्छं, एकागारेहं सह वत्थु”न्ति । तत्थ वच्छन्ति वसिस्सं ।

देस्साति अप्पिया । अलं मेति पयोजनं मे ताय इत्थीति अत्थो । अपुच्छाहं गमिस्सामीति यदि मे तुम्हे ताय सद्धिं संवासं इच्छथ, अहं तुम्हे अपुच्छित्वा विदेसं पक्कमिस्सामि ।

तस्साति मम भत्तनो । किस्साति किं अस्स तव सामिकस्स । तथा अपरद्धं ब्यालिकं कतं ।

नपिहं अपरज्झन्ति नपि अहं तस्स किञ्चि अपरज्झिं । अयमेव वा पाठो । नपि हिंसेमीति नपि बाधेमि । दुब्बचनन्ति दुरुत्तवचनं । किं सक्का कातुय्येति किं मया कातुं अय्ये सक्का । यं मं विदेस्सते भत्ताति यस्मा अकारणेनेव भत्ता मय्हं विदेस्सते विदेस्सं चित्तप्पकोपं करोति ।

विमनाति दोमनस्सिका । पुत्तमनुरक्खमानाति अत्तनो पुत्तं मय्हं सामिकं चित्तमनुरक्खणेन अनुरक्खन्ता । जिताम्हसे रूपिनिं लक्खिन्ति जिता अम्हसे जिता वताम्ह रूपवतिं सिरिं, मनुस्सवेसेन चरन्तिया सिरिदेवताय परिहीना वताति अत्थो ।

अड्डस्स घरम्हि दुतियकुलिकस्साति पठमसामिकं उपादाय दुतियस्स अड्डस्स कुलपुत्तस्स घरम्हि मं अदासि, देन्तो च ततो पठमसुद्धतो उपड्डसुद्धेन अदासि । येन मं विन्दथ सेट्ठीति येन सुद्धेन मं पठमं सेट्ठि विन्दथ पटिलभि, ततो उपड्डसुद्धेनाति योजना ।

सोपीति दुतियसामिकोपि । मं पटिच्छरयीति मं नीहरि, सो मं गेहतो निक्कट्ठि । उपट्ठहन्तिन्ति दासी विय उपट्ठहन्तिं उपट्ठानं करोन्ति । अदूसिकन्ति अदुब्भनकं ।

दमकन्ति कारुज्जाधिट्ठानताय परेसं चित्तस्स दमकं । यथा परे किञ्चि दस्सन्ति, एवं अत्तनो कायं वाचञ्च दन्तं वूपसन्तं कत्वा परदत्तभिक्षाय विचरणकं । जामाताति दुहितुपति । निक्खिप पोट्टिञ्च घटिकञ्चाति तथा परिदहितं पिलोतिकाखण्डञ्च भिक्षाकपालञ्च छट्ठेहि ।

सोपि वसित्वा पक्खन्ति सोपि भिक्खको पुरिसो मया सद्धिं अद्धमासमत्तं वसित्वा पक्कामि ।

अथ नं भणती तातोति तं भिक्खकं मम पिता माता सब्बो च मे जातिगणो वग्गवग्गो हुत्वा भणति । कथं? किं ते न कीरति इध तुहं किं नाम न किरति न साधियति, भण खिप्पं । तं ते करिहितीति तं तुहं करिस्सति ।

यदि मे अत्ता सक्कोतीति यदि मय्हं अत्ता अत्ताधीनो भुजिस्सो च होति, अलं मय्हं इसिदासिया ताय पयोजनं नत्थि, तस्मा न सह वच्छं न सह वसिस्सं, एकघरे अहं ताय सह वत्थुन्ति योजना ।

विस्सज्जितो गतो सोति सो भिक्खको पितरा विस्सज्जितो यथारुचि गतो । एकाकिनीति एकिकाव । आपुच्छितून गच्छन्ति मय्हं पितरं विस्सज्जेत्वा गच्छामि । मरितुयेति मरितुं । वाति विकप्पत्थे निपातो ।

गोचरायाति भिक्खाय, तात-कुलं आगच्छीति योजना ।

तन्ति तं जिनदत्तत्थेरिं । उट्ठायासनं तस्सा पज्जापयिन्ति उट्ठित्वा आसनं तस्सा थेरिया पज्जापेसिं ।

इधेवाति इमस्मिं एव गेहे ठिता । पुत्तकाति सामज्जवोहारेन धीतरं अनुकम्पेन्तो आलपति । चराहि त्वं धम्मन्ति त्वं पब्बजित्वा चरितब्बं ब्रह्मचरियादिधम्मं चर । द्विजातीति ब्राह्मणजाती ।

निज्जरेस्सामीति जीरापेस्सामि विनासेस्सामि ।

बोधिन्ति सच्चाभिसम्बोधिं, मग्गजाणन्ति अत्थो । अग्गधम्मन्ति फलधम्मं, अरहत्तं । यं सच्छिकरी द्विपदसेट्ठोति यं मग्गफलनिब्बानसज्जितं लोकुत्तरधम्मं द्विपदानं सेट्ठो सम्मासम्बुद्धो सच्छि अकासि, तं लभस्सूति योजना ।

सत्ताहं पब्बजिताति पब्बजिता हुत्वा सत्ताहेन । अफस्सयिन्ति फुसिं सच्छाकासिं ।

यस्सयं फलविपाकोति यस्स पापकम्मस्स, अयं सामिकस्स अमनापभावसङ्घातो निस्सन्दफलभूतो विपाको । तं तव आचिक्खिस्सन्ति तं कम्मं तव कथेस्सामि । तन्ति आचिक्खियमानं तमेव कम्मं, तं वा मम वचनं । एकमनाति एकगमना । अयमेव वा पाठो ।

नगरम्हि एरक्खेति एवंनामके नगरे । सो परदारं असेविहन्ति सो अहं परस्स दारं असेविं ।

चिरं पक्कोति बहूनि वस्ससतसहस्सानि निरयगिना दट्ठो । ततो च उट्ठित्वाति ततो निरयतो वुट्ठितो चुतो । मक्कटिया कुच्छिमोक्कमिन्ति वानरिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हिं ।

यूथपोति यूथपति । निल्लच्छेसीति पुरिसभावस्स लक्खणभूतानि बीजकानि निल्लच्छेसि नीहरि । तस्सेतं कम्मफलन्ति तस्स मय्हं एतं अतीते कतस्स कम्मस्स फलं । यथापि गन्वान परदारन्ति यथा तं परदारं अतिक्कमित्वा ।

ततोति मक्कटयोनितो । सिन्धवारज्जेति सिन्धवरट्टे अरज्जट्टाने । एळकियाति अजिया ।

दारके परिवहित्वाति पिट्ठिं आरुह्य कुमारके वहित्वा । किमिनावट्टोति अभिजातद्वाने किमिपरिगतोव हुत्वा अट्टो अट्टितो । अकल्लोति गिलानो, अहोसीति वचनसेसो ।

गोवाणिजकस्साति गावियो विक्किणित्वा जीवकस्स । लाखातम्बोति लाखारसरत्तेहि विय तम्बेहि लोमेहि समन्नागतो ।

वोढूनाति वहित्वा । नङ्गलन्ति सीरं, सकटञ्च धारयामीति अत्थो । अन्धोवट्टोति काणोव हुत्वा अट्टो पीळितो ।

वीथियाति नगरवीथियं । दासिया घरे जातोति घरदासिया कुच्छिम्हि जातो । “वण्णदासिया”तिपि वदन्ति । नेव महिला न पुरिसोति इत्थीपि पुरिसोपि न होमि, जातिनपुंसकोति अत्थो ।

तिंसतिवस्सम्हि मतोति नपुंसको हुत्वा तिसवस्सकाले मतो । साकटिककुलम्हीति सूतककुले । धनिकपुरिसपातबहुलम्हीति इणायिकानं पुरिसानं अधिपतनबहुले बहूहि इणायिकेहि अभिभवितब्बे ।

उस्सन्नायाति उपचिताय । विपुलायाति महतिया । वड्डियाति इणवड्डिया । ओकड्डतीति अवकड्डति । कुलघरस्माति मम जातकुलगेहतो ।

ओरुन्धतस्स पुत्तोति अस्स सत्थवाहस्स पुत्तो, मयि पटिबद्धचित्तो नामेन गिरिदासो नाम अवरुन्धति अत्तनो परिग्गहभावेन गेहे करोति ।

अनुरत्ता भत्तारन्ति भत्तारं अनुवत्तिका । तस्साहं विद्देसनमकासिन्ति तस्स भत्तुनो तं भरियं सपत्तिं विद्देसनकम्मं अकासिं । यथा तं सो कुज्झति, एवं पटिपज्जिं ।

यं मं अपकीरितून गच्छन्तीति यं दासी विय सक्कच्चं उपट्टहन्तिं मं तत्थ तत्थ पतिनो अपकिरित्वा छट्टेत्वा अनपेक्खा अपगच्छन्ति । एतं तस्सा मय्हं तदा कतस्स परदारिककम्मस्स सपत्तिं विद्देसनकम्मस्स च निस्सन्दफलं । तस्सपि अन्तो कतो मयाति तस्सपि तथा अनुनयपापककम्मस्स दारुणस्स परियन्तो इदानीं मया अग्गमगं अधिगच्छन्तिया कतो, इतो परं किञ्चि दुक्खं नत्थीति । यं पनेत्थ अन्तरन्तरा न विभत्तं, तं वुत्तनयत्ता उत्तानत्थमेव ।

इसिदासीथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

चत्तालीसनिपातवण्णना निट्ठिता ।

१६. महानिपातो

१. सुमेधाथेरीगाथावण्णना

महानिपाते मन्तावतिया नगरेतिआदिका सुमेधाय थेरिया गाथा । अयम्पि पुरिमबुद्धेसु कताधिकारा तत्थ तत्थ भवे विवट्ठूपनिस्सयं कुसलं उपचिनन्ती, सक्कच्चं विमोक्खसम्भारे सम्भारेन्ती कोणागमनस्स भगवतो काले कुलगेहे

निब्बत्तित्वा विञ्जुतं पत्वा, अत्तनो सखीहि कुलधीताहि सद्धिं एकज्झासया हुत्वा महन्तं आरामं कारेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स निय्यादेसि । सा तेन पुञ्जकम्मेन कायस्स भेदा तावतिसं उपगच्छि । तत्थ यावतायुकं दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा ततो चुता यामेसु उपपज्जि । ततो चुता तुसितेसु, ततो चुता निम्मानरतीसु, ततो चुता परनिम्मितवसवत्तीसूति अनुक्कमेन पञ्चसु कामसङ्गेषु उप्पज्जित्वा तत्थ तत्थ देवराजूनं महेसी हुत्वा ततो चुता कस्सपस्स भगवतो काले महाविभवस्स सेट्ठिनो धीता हुत्वा अनुक्कमेन विञ्जुतं पत्वा सासने अभिप्पसन्ना हुत्वा रतनत्तयं उद्दिस्स उल्लारपुञ्जकम्मं अकासि ।

तत्थ यावजीवं धम्मपजीविनी कुसलधम्मनिरता हुत्वा ततो चुता तावतिसेसु निब्बत्तित्वा अपरापरं सुगतीसुयेव संसरन्ती, इमस्मिं बुद्धुप्पादे मन्तावतीनगरे कोञ्चस्स नाम रञ्जो धीता हुत्वा निब्बत्ति । तस्सा मातापितरो **सुमेधा**ति नामं अकंसु । तं अनुक्कमेन बुद्धिप्पत्तवयप्पत्तकाले मातापितरो “वारणवतीनगरे अनिकरत्तस्स नाम रञ्जो दस्सामा”ति सम्मन्तेसुं । सा पन दहरकालतो पट्टाय अत्तनो समानवयाहि राजकज्जाहि दासिजनेहि च सद्धिं भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा भिक्खुनीनं सन्तिके धम्मं सुत्वा चिरकालतो पट्टाय कताधिकारताय संसारे जातसंवेगा सासने अभिप्पसन्ना हुत्वा वयप्पत्तकाले कामेहि विनिवत्तितमानसा अहोसि । तेन सा मातापितूनं जातीनं सम्मन्तनं सुत्वा “न मय्हं घरावासेन किच्चं, पब्बजिस्सामह”न्ति आह । तं मातापितरो घरावासे नियोजेन्ता नानप्पकारेन याचन्तापि सज्जापेतुं नासक्खिंसु । सा “एवं मे पब्बजितुं लब्भती”ति खगं गहेत्वा सयमेव अत्तनो केसे छिन्दित्वा ते एव केसे आरब्ध पटिकूलमनसिकारं पवत्तेन्ती तत्थ कताधिकारताय भिक्खुनीनं सन्तिके मनसिकारविधानस्स सुतपुब्बत्ता च असुभनिमित्तं उप्पादेत्वा तत्थ पठमज्झानं अधिगच्छि । अधिगतपठमज्झाना च अत्तना घरावासे उय्योजेतुं उपगते मातापितरो आदिं कत्वा अन्तोजनपरिजनं सब्बं राजकुलं सासने अभिप्पसन्नं कारेत्वा घरतो निक्खमित्वा भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा पब्बजि । पब्बजित्वा च विपस्सनं पट्टपेत्वा सम्मदेव परिपक्कजाणा विमुत्तिपरिपाचनीयानं धम्मनं विसेसिताय न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तेन वुत्तं **अपदाने** (अप० थेरी २.१.१-१९) —

“भगवति कोणागमने, सङ्घारामहि नवनिवेसहि ।

सखियो तिस्सो जनियो, विहारदानं अदासिम्ह ॥

“दसक्खत्तुं सतक्खत्तुं, दससतक्खत्तुं सतानि च सतक्खत्तुं ।

देवेसु उपपज्जिम्ह, को पन वादो मनुस्सेसु ॥

“देवेसु महिद्धिका अहुम्ह, मानुसकम्हि को पन वादो ।

सत्तरतनस्स महेसी, इत्थिरतनं अहं आसिं ॥

“इध सञ्चितकुसला, सुसमिद्धकुलप्पजा ।

धनज्जानी च खेमा च, अहम्पि च तयो जना ॥

“आरामं सुकतं कत्वा, सब्बावयवमण्डितं ।

बुद्धप्पमुखसङ्घस्स, निय्यादेत्वा पमोदिता ॥

“यत्थ यत्थूपपज्जामि, तस्स कम्मस्स वाहसा ।

देवेसु अगगतं पत्ता, मनुस्सेसु तथेव च ॥

“इमस्मिंयेव कप्पमिह, ब्रह्मबन्धु महायसो ।
कस्सपो नाम गोत्तेन, उप्पज्जि वदतं वरो ॥

“उपट्ठाको महेसिस्स, तदा आसि नरिस्सरो ।
कासिराजा किकी नाम, बाराणसिपुरुत्तमे ॥

“तस्सासुं सत्त धीतरो, राजकज्जा सुखेधिता ।
बुद्धोपट्ठाननिरता, ब्रह्मचरियं चरिंसु ता ॥

“तासं सहायिका हुत्वा, सीलेसु सुसमाहिता ।
दत्त्वा दानानि सक्कच्चं, अगारेव वतं चरिं ॥

“तेन कम्मेन सुकतेन, चेतनापणिधीहि च ।
जहित्वा मानुसं देहं, तावतिसूपगा अहं ॥

“ततो चुता याममगं, ततोहं तुसितं गता ।
ततो च निम्मानरतिं, वसवत्तिपुरं गता ॥

“यत्थ यत्थूपपज्जामि, पुज्जकम्मसमोहिता ।
तत्थ तत्थेव राजूनं, महेसित्तमहारयिं ॥

“ततो चुता मनुस्सत्ते, राजूनं चक्कवत्तिनं ।
मण्डलीनञ्च राजूनं, महेसित्तमकारयिं ॥

“सम्पत्तिमनुभोत्वान, देवेसु मानुसेसु च ।
सब्बत्थ सुखिता हुत्वा, नेकजातीसु संसरिं ॥

“सो हेतु सो पभवो, तम्मूलं साव सासने खन्ती ।
तं पठमसमोधानं, तं धम्मरताय निब्बानं ॥

“किलेसा झापिता मय्हं, भवा सब्बे समूहता ।
नागीव बन्धनं छेत्वा, विहरामि अनासवा ॥

“स्वागतं वत मे आसि, बुद्धसेट्ठस्स सन्तिके ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥

“पटिसम्भिदा चतस्सो, विमोक्खापि च अट्ठिमे ।

छलभिज्जा सच्छिकता, कतं बुद्धस्स सासनं'न्ति ॥

अरहत्तं पन पत्वा अत्तनो पटिपत्तिं पच्चवेक्खित्वा उदानवसेन —

४५०:‘मन्तावतिया नगरे, रज्जो कोच्चस्स अगमहेसिया ।

धीता आसिं सुमेधा, पसादिता सासनकरेहि ॥

४५१:‘सीलवती चित्तकथा, बहुस्सुता बुद्धसासने विनिता ।

मातापितरो उपगम्म, भणति उभयो निसामेथ ॥

४५२:‘निब्बानाभिरताहं, असस्सतं भवगतं यदिपि दिब्बं ।

किमङ्गं पन तुच्छा कामा, अप्पस्सादा बहुविघाता ॥

४५३:‘कामा कटुका आसी, विसूपमा येसु मुच्छिता बाला ।

ते दीघरत्तं निरये, समप्पिता हज्जन्ते दुक्खिता ॥

४५४:‘सोचन्ति पापकम्मा, विनिपाते पापवद्धिनो सदा ।

कायेन च वाचाय च, मनसा च असंवुता बाला ॥

४५५:‘बाला ते दुप्पज्जा, अचेतना दुक्खसमुदयोरुद्धा ।

देसेन्ते अजानन्ता, न बुद्धारे अरियसच्चानि ॥

४५६:‘सच्चानि ‘अम्म’बुद्धवरदेसि, तानि ते बहुतरा अजानन्ता ये ।

अभिनन्दन्ति भवगतं, पिहेन्ति देवेसु उपपत्तिं ॥

४५७:‘देवेसुपि उपपत्ति, असस्सता भवगते अनिच्चमिहि ।

न च सन्तसन्ति बाला, पुनप्पुनं जायितब्बस्स ॥

४५८:‘चत्तारो विनिपाता, दुवे च गतियो कथञ्चि लब्भन्ति ।

न च विनिपातगतानं, पब्बज्जा अत्थि निरयेसु ॥

४५९:‘अनुजानाथ मं उभयो, पब्बजितुं दसबलस्स पावचने ।

अप्पोस्सुक्का घटिस्सं, जातिमरणप्पहानाय ॥

४६०:‘किं भवगते अभिनन्दि, तेन कायकलिना असारेन ।

भवतण्हाय निरोधा, अनुजानाथ पब्बजिस्सामि ॥

४६१:‘बुद्धानं उप्पादो, विवज्जितो अक्खणो खणो लद्धो ।

सीलानि ब्रह्मचरियं, यावजीवं न दूसेय्यं ॥

४६२:“एवं भणति सुमेधा, मातापितरो ‘न ताव आहारं ।
आहरिस्सं गहट्ठा, मरणवसं गताव हेस्सामि’ ॥

४६३:“माता दुक्खिता रोदति पिता च ।
अस्सा सब्बसो समभिहतो ।
घटेन्ति सज्जापेतुं, पासादतले छमापतितं ॥

४६४:“उट्ठेहि पुत्तक किं सोचि, तेन दिन्नासि वारणवतिम्हि ।
राजा अनीकरत्तो, अभिरूपो तस्स त्वं दिन्ना ॥

४६५:“अगमहेसी भविस्ससि, अनिकरत्तस्स राजिनो भरिया ।
सीलानि ब्रह्मचरियं, पब्बज्जा दुक्करा पुत्तक ॥

४६६:“रज्जे आणा धनमिस्सरियं, भोगा सुखा दहरिकासि ।
भुज्जाहि कामभोगे, वारेय्यं होतु ते पुत्त ॥

४६७:“अथ ने भणति सुमेधा, मा एदिसिकानि भवगतमसारं ।
पब्बज्जा वा होहिति, मरणं वा मे न चेव वारेय्यं ॥

४६८:“किमिव पूतिकायमसुचिं, सवनगन्धं भयानकं कुणपं ।
अभिसंविसेय्यं भस्तं, असकिं पग्घरितं असुचिपुण्णं ॥

४६९:“किमिव तहं जानन्ती, विकूलकं मंससोणितुपलित्तं ।
किमिकुललयं सकुणभत्तं, कळेवरं किस्स दियतीति ॥

४७०:“निब्बुहति सुसानं, अचिरं कायो अपेतविज्जाणो ।
छुद्धो कळिङ्गरं विय, जिगुच्छमानेहि जातीहि ॥

४७१:“छुद्धून नं सुसाने, परभत्तं न्हायन्ति जिगुच्छन्ता ।
नियका मातापितरो, किं पन साधारणा जनता ॥

४७२:“अज्झोसिता असारे, कळेवरे अट्ठिन्हारुसङ्घाते ।
खेळस्सुच्चारस्सवपरिपुण्णे पूतिकायम्हि ॥

४७३:“यो नं विनिब्भुजित्वा, अब्भन्तरमस्स बाहिरं कयिरा ।
गन्धस्स असहमाना, सकापि माता जिगुच्छेय्य ॥

- ४७४: खन्धधातुआयतनं, सङ्घतं जातिमूलकं दुक्खं ।
योनिस्सो अनुविचिनन्ती, वारेय्यं किस्स इच्छेय्यं ॥
- ४७५: दिवसे दिवसे तिसत्ति, सतानि नवनवा पतेय्युं कायम्हि ।
वस्ससतम्पि च घातो, सेय्यो दुक्खस्स चेवं खयो ॥
- ४७६: अज्झुपगच्छे घातं, यो विज्जायेवं सत्थुनो वचनं ।
दीघो तेसं संसारो, पुनप्पुनं हज्जमानानं ॥
- ४७७: देवेसु मनुस्सेसु च, तिरच्छानयोनिया असुरकाये ।
पेतेसु च निरयेसु च, अपरिमिता दिस्सन्ते घाता ॥
- ४७८: घाता निरयेसु बहू, विनिपातगतस्स पीळियमानस्स ।
देवेसुपि अत्ताणं, निब्बानसुखा परं नत्थि ॥
- ४७९: पत्ता ते निब्बानं, ये युत्ता दसबलस्स पावचने ।
अप्पोस्सुक्का घटेन्ति, जातिमरणप्पहानाय ॥
- ४८०: अज्जेव तातभिनिक्खमिस्सं, भोगेहि किं असारोहि ।
निब्बिन्ना मे कामा, वन्तसमा तालवत्थुकता ॥
- ४८१: सा चेवं भणति पितरमनीकरत्तो, च यस्स सा दिन्ना ।
उपयासि वारणवते, वारेय्यमुपट्ठिते काले ॥
- ४८२: अथ असितनिचितमुदुके, केसे खग्गेन छिन्दिय सुमेधा ।
पासादं पिदहित्वा, पठमज्झानं समापज्जि ॥
- ४८३: सा च तर्हि समापन्ना, अनीकरत्तो च आगतो नगरं ।
पासादे च सुमेधा, अनिच्चसज्जं सुभावेति ॥
- ४८४: सा च मनसि करोति, अनीकरत्तो च आरुही तुरितं ।
मणिकनकभूसितङ्गो, कतज्जली याचति सुमेधं ॥
- ४८५: रज्जे आणा धनमिस्सरियं, भोगा सुखा दहरिकासि ।
भुज्जाहि कामभोगे, कामसुखा दुल्लभा लोके ॥
- ४८६: निस्सट्ठं ते रज्जं, भोगे भुज्जस्सु देहि दानानि ।
मा दुम्मना अहोसि, मातापितरो ते दुक्खिता ॥

४८७:“तं तं भणति सुमेधा, कामेहि अनत्थिका विगतमोहा ।
मा कामे अभिनन्दि, कामेस्वादीनवं पस्स ॥

४८८:“चातुद्दीपो राजा, मन्धाता आसि कामभोगिनमग्गो ।
अतित्तो कालङ्कतो, न चस्स परिपूरिता इच्छा ॥

४८९:“सत्त रतनानि वस्सेय्य, वुड्ढिमा दसदिसा समन्तेन ।
न चत्थि तित्ति कामानं, अतित्ताव मरन्ति नरा ॥

४९०:“असिसूनूपमा कामा, कामा सप्पसिरोपमा ।
उक्कोपमा अनुदहन्ति, अट्ठिकङ्कलसन्निभा ॥

४९१:“अनिच्चा अधुवा कामा, बहुदुक्खा महाविसा ।
अयोगुळोव सन्तत्तो, अघमूला दुखप्फला ॥

४९२:“रुक्खफलूपमा कामा, मंसपेसूपमा दुखा ।
सुपिनोपमा वज्जनिया, कामा याचितकूपमा ॥

४९३:“सत्तिसूलूपमा कामा, रोगो गण्डो अघं निघं ।
अङ्गारकासुसदिसा, अघमूलं भयं वधो ॥

४९४:“एवं बहुदुक्खा कामा, अक्खाता अन्तरायिका ।
गच्छथ न मे भवगते, विस्सासो अत्थि अत्तनो ॥

४९५:“किं मम परो करिस्सति, अत्तनो सीसम्हि ड्हमानम्हि ।
अनुबन्धे जरामरणे, तस्स घाताय घटितब्बं ॥

४९६:“द्वारं अपापुरित्वानहं, मातापितरो अनीकरत्तञ्च ।
दिस्वान छमं निसिन्ने, रोदन्ते इदमवोचं ॥

४९७:“दीघो बालानं संसारो, पुनप्पुनञ्च रोदतं ।
अनमतग्गे पितु मरणे, भातु वधे अत्तनो च वधे ॥

४९८:“अस्सु थज्जं रुधिरं, संसारं अनमतग्गतो सरथ ।
सत्तानं संसरतं, सराहि अट्ठीनञ्च सन्निचयं ॥

४९९:“सर चतुरोदधी, उपनीते अस्सुथज्जरुधिरम्हि ।
सर एककप्पमट्ठीनं, सज्जयं विपुलेन समं ॥

- ५००: “अनमतगगे संसरतो, महिं जम्बुदीपमुपनीतं ।
कोलट्टिमत्तगुळिका, माता मातुस्वेव नप्पहोन्ति ॥
- ५०१: “तिणकट्टसाखापलासं, उपनीतं अनमतगतो सर ।
चतुरङ्गुलिका घटिका, पितुपितुस्वेव नप्पहोन्ति ॥
- ५०२: “सर काणकच्छपं पुब्बसमुद्धे, अपरतो च युगच्छिदं ।
सिरं तस्स च पटिमुक्कं, मनुस्सलाभम्हि ओपम्मं ॥
- ५०३: “सर रूपं फेणपिण्डोपमस्स, कायकलिनो असारस्स ।
खन्धे पस्स अनिच्चे, सराहि निरये बहुविघाते ॥
- ५०४: “सर कट्सिं वट्ठेन्ते, पुनप्पुनं तासु तासु जातीसु ।
सर कुम्भीलभयानि च, सराहि चत्तारि सच्चानि ॥
- ५०५: “अमतम्हि विज्जमाने, किं तव पञ्चकटुकेन पीतेन ।
सब्बा हि कामरतियो, कटुकतरा पञ्चकटुकेन ॥
- ५०६: “अमतम्हि विज्जमाने, किं तव कामेहि ये परिळाहा ।
सब्बा हि कामरतियो, जलिता कुथिता कम्पिता सन्तापिता ॥
- ५०७: “असपत्तम्हि समाने, किं तव कामेहि ये बहुसपत्ता ।
राजग्गिचोरउदकप्पियेहि, साधारणा कामा बहुसपत्ता ॥
- ५०८: “मोक्खम्हि विज्जमाने, किं तव कामेहि येसु वधबन्धो ।
कामेसु हि असकामा, वधबन्धदुखानि अनुभोन्ति ॥
- ५०९: “आदीपिता तिणुक्का, गण्हन्तं दहन्ति नेव मुज्जन्तं ।
उक्कोपमा हि कामा, दहन्ति ये ते न मुज्जन्ति ॥
- ५१०: “मा अप्पकस्स हेतु, कामसुखस्स विपुलं जही सुखं ।
मा पुथुलोमोव बळिसं, गिलित्वा पच्छा विहज्जसि ॥
- ५११: “कामं कामेसु दमस्सु, ताव सुनखोव सङ्खलाबद्धो ।
काहन्ति खु तं कामा, छाता सुनखं चण्डाला ॥
- ५१२: “अपरिमितञ्च दुक्खं, बहूनि च चित्तदोमनस्सानि ।
अनुभोहिसि कामयुत्तो, पटिनिस्सज अद्भुवे कामे ॥

५१३. “अजरमिह विज्जमाने, किं तव कामेहि येसु जरा ।
मरणव्याधिगहिता, सब्बा सब्बत्थ जातियो ॥

५१४. “इदमजरमिदममरं, इदमजरामरं पदमसोकं ।
असपत्तमसम्बाधं, अखलितमभयं निरुपतापं ॥

५१५. “अधिगतमिदं बहूहि, अमतं अज्जापि च लभनीयमिदं ।
यो योनिसो पयुज्जति, न च सक्का अघटमानेन ॥

५१६. “एवं भणति सुमेधा, सङ्खारगते रतिं अलभमाना ।
अनुनेन्ती अनिकरत्तं, केसे च छमं खिपि सुमेधा ॥

५१७. “उट्ठाय अनिकरत्तो, पज्जलिको याचतस्सा पितरं सो ।
विस्सज्जेथ सुमेधं, पब्बजितुं विमोक्खसच्चदस्सा ॥

५१८. “विस्सज्जिता मातापितूहि, पब्बजि सोकभयभीता ।
छ अभिज्जा सच्छिकता, अग्गफलं सिक्खमानाय ॥

५१९. “अच्छरियमब्भुतं तं, निब्बानं आसि राजकज्जाय ।
पुब्बेनिवासचरितं, यथा ब्याकरि पच्छिमे काले ॥

५२०. “भगवति कोणागमने, सङ्खाराममिह नवनिवेसमिह ।
सखियो तिस्सो जनियो, विहारदानं अदासिमह ॥

५२१. “दसक्खत्तुं सतक्खत्तुं, दससतक्खत्तुं सतानि च सतक्खत्तुं ।
देवेसु उपपज्जिमह, को पन वादो मनुस्सेसु ॥

५२२. “देवेसु महिद्धिका अहुमह, मानुसकमिह को पन वादो ।
सत्तरतनस्स महेसी, इत्थिरतनं अहं आसिं ॥

५२३. “सो हेतु सो पभवो, तं मूलं साव सासने खन्ती ।
तं पठमसमोधानं, तं धम्मरताय निब्बानं ॥

५२४. “एवं करोन्ति ये सद्वहन्ति, वचनं अनोमपज्जस्स ।
निब्बिन्दन्ति भवगते, निब्बिन्दित्वा विरज्जन्ती”ति ॥ —

इमा गाथा अभासि ।

तत्थ मन्तवतीति नगरेति मन्तवतीति एवंनामके नगरे । रज्जो कोज्जस्साति कोज्जस्स नाम रज्जो महेसिया कुच्छिम्हि जाता धीता आसिं । सुमेधाति नामेन सुमेधा । पसादिता सासनकरेहीति सत्थुसासनकरेहि अरियेहि धम्मदेसनाय सासने पसादिता सज्जातरतनत्तयप्पसादा कता ।

सीलवतीति आचारसीलसम्पन्ना । चित्तकथाति चित्तधम्मकथा । बहुस्सुताति भिक्खुनीनं सन्तिके परियत्तिधम्मस्सुतियुता । बुद्धसासने विनीताति एवं पवत्ति, एवं निवत्ति, इति सीलं, इति समाधि, इति पज्जाति सुत्तानुगतेन (दी० नि० २.१८६) योनिमोमनसिकारेण तदङ्गतो किलेसानं विनिवत्तत्ता बुद्धानं सासने विनीता संयतकायवाचाचित्ता । उभयो निसामेथाति तुम्हे द्वेपि मम वचनं निसामेथ, मातापितरो उपगन्त्वा भणतीति योजना ।

यदिपि दिब्बन्ति देवलोकपरियापन्नम्पि भवगतं नाम सब्बम्पि असस्सतं अनिच्चं दुक्खं विपरिणामधम्मं । किमङ्गं पन तुच्छा कामाति किमङ्गं पन मानुसका कामा, ते सब्बेपि असारकभावतो तुच्छा रिता, सत्थधारायं मधुबिन्दु विय अप्पस्सादा, एतरहि आयतिज्ज विपुलदुक्खताय बहुविधाता ।

कटुकाति अनिद्धा । सप्पटिभयट्ठेन आसीविसूपमा । येसु कामेसु । मुच्छिताति अज्झोसिता । समप्पिताति सकम्मुना सब्बसो अप्पिता खित्ता, उपपन्नाति अत्थो । हज्जन्तेति बाधीयन्ति ।

विनिपातेति अपाये ।

अचेतनाति अत्तहितचेतनाय अभावेन अचेतना । दुक्खसमुदयोरुद्धाति तण्हानिमित्तसंसारे अवरुद्धा । देसेन्तेति चतुसच्चधम्मे देसियमाने । अजानन्ताति अत्थं अजानन्ता । न बुज्जरे अरियसच्चानीति दुक्खादीनि अरियसच्चानि न पटिबुज्जन्ति ।

अम्माति मातरं पमुखं कत्वा आलपति । ते बहुतरा अजानन्ताति ये अभिनन्दन्ति भवगतं पिहेन्ति देवेसु उपपत्तिं बुद्धवरदेसितानि सच्चानि अजानन्ता, तेयेव च इमस्मिं लोके बहुतराति योजना ।

भवगते अनिच्चम्हीति सब्बस्मिं भवे अनिच्चे देवेसु उपपत्तिं न सस्सता, एवं सन्तेपि न च सन्तसन्ति बाला न उत्तसन्ति न संवेगं आपज्जन्ति । पुनप्पुनं जायितब्बस्साति अपरापरं उपपज्जमानस्स ।

चत्तारो विनिपाताति निरयो तिरच्छानयोनि पेत्तिविसयो असुरयोनीति इमे चत्तारो सुखसमुस्सयतो विनिपातगतियो । मनुस्सदेवूपपत्तिसज्जिता पन द्वेव गतियो कथज्जि किच्चेन कसिरेन लब्धन्ति पुज्जकम्मस्स दुक्करत्ता । निरयेसूति सुखरहितेसु अपायेसु ।

अप्पोस्सुक्काति अज्जकिच्चेसु निरुस्सुक्का । घटिस्सन्ति वायमिस्सं भावनं अनुयुज्जिस्सामि, कायकलिना असारेण भवगते किं अभिनन्दितेनाति योजना ।

भवतण्हाय निरोधाति भवगताय तण्हाय निरोधहेतु निरोधत्थं ।

बुद्धानं उप्पादो लब्धो, विवज्जितो निरयूपपत्तिआदिको अट्ठविधो अक्खणो, खणो नवमो खणो लब्धोति योजना ।

सीलानीति चतुपारिसुद्धिसीलानि । ब्रह्मचरियन्ति सासनब्रह्मचरियं । न दूसेय्यन्ति न कोपेय्यामि ।

न ताव आहारं आहरिस्सं गहट्ठाति “नेव ताव अहं गहट्ठा हुत्वा आहारं आहरिस्सामि, सचे पब्बज्जं न लभिस्सामि, मरणवसमेव गता भविस्सामी”ति एवं सुमेधा मातापितरो भणतीति योजना ।

अस्साति सुमेधाय । सब्बसो समभिहतोति अस्सूहि सब्बसो अभिहतमुखो । घटेन्ति सज्जापेतुन्ति पासादतले छमापतितं सुमेधं माता च पिता च गिहिभावाय सज्जापेतुं घटेन्ति वायमन्ति । “घटेन्ति वायमन्ती”तिपि पाठो, सो एवत्थो ।

किं सोचितेनाति “पब्बज्जं न लभिस्सामी”ति किं सोचनेन । दिन्नासि वारणवतिम्हीति वारणवतीनगरे दिन्ना असि । “दिन्नासी”ति वत्वा पुनपि “त्वं दिन्ना”ति वचनं दळ्हं दिन्नभावदस्सनत्थं ।

रज्जे आणाति अनिकरत्तस्स रज्जे तव आणा पवत्तति । धनमिस्सरियन्ति इमस्मिं कुले पतिकुले च धनं इस्सरियच्च, भोगा सुखा अतिविय इट्ठा भोगाति सब्बमिदं तुक्कं उपट्ठितं हत्थगतं । दहरिकासीति तरुणी चासि, तस्मा भुज्जाहि कामभोगे । तेन कारणेन वारेय्यं होतु ते पुत्ताति योजना ।

नेति मातापितरो । मा एदिसिकानीति एवरूपानि रज्जे आणादीनि मा भवन्तु । कस्माति चे आह “भगवतमसार”न्तिआदि ।

किमिवाति किमि विय । पूतिकायन्ति इमं पूतिकळेवरं । सवनगन्धन्ति विस्सड्डविस्सगन्धं । भयानकन्ति अवीतरागानं भयावहं । कुणपं अभिसंविसेय्यं भस्तन्ति कुणपभरितं चम्मपसिब्बकं, असकिं पग्घरितं असुचिपुण्णं नानप्पकारस्स असुचिनो पुण्णं हुत्वा असकिं सब्बकालं अधिपग्घरन्तं “मम इद”न्ति अभिनिवेसेय्यं ।

किमिव तहं जानन्ती, विकूलकन्ति अतिविय पटिक्कूलं असुचीहि मंसपेसीहि सोणितेहि च उपलित्तं अनेकेसं किमिकुलानं आलयं सकुणानं भत्तभूतं । “किमिकुलालसकुणभत्त”न्तिपि पाठो, किमीनं अवसिड्डसकुणानच्च भत्तभूतन्ति अत्थो । तं अहं कळेवरं जानन्ती ठिता । तं मं इदानि वारेय्यवसेन किस्स केन नाम कारणेन दिय्यतीति दस्सेति । तस्स तच्च दानं किमिव किं विय होतीति योजना ।

निब्बुहति सुसानं, अचिरं कायो अपेतविज्जाणोति अयं कायो अचिरेनेव अपगतविज्जाणो सुसानं निब्बुहति उपनीयति । छुद्धोति छट्ठितो । कळिङ्गरं वियाति निरत्थककट्ठखण्डसदिसो । जिगुच्छमानेहि जातीहीति जातिजनेहिपि जिगुच्छमानेहि ।

छुद्धून नं सुसानेति नं कळेवरं सुसाने छट्टेत्वा । परभत्तन्ति परेसं सोणसिङ्गालादीनं भत्तभूतं । न्हायन्ति जिगुच्छन्ताति “इमस्स पच्छतो आगता”ति एत्तकेनापि जिगुच्छमाना ससीसं निमुज्जन्ता न्हायन्ति, पगेव फुट्टवन्तो । नियका मातापितरोति अत्तनो मातापितरोपि । किं पन साधारणा जनताति इतरो पन समूहो जिगुच्छतीति किमेव वत्तब्बं ।

अज्झोसिताति तण्हावसेन अभिनिविट्ठा । असारेति निच्चसारादिसाररहिते ।

विनिब्भुजित्वाति विज्जाणविनिब्भोगं कत्वा । गन्धस्स असहमानाति गन्धं अस्स कायस्स असहन्ती । सकापि माताति अत्तनो मातापि जिगुच्छेय्य कोट्टासानं विनिब्भुज्जनेन पटिक्कूलभावाय सुट्ठतरं उपट्ठहनतो ।

खन्धधातुआयतनन्ति रूपक्खन्धादयो इमे पञ्चक्खन्धा, चक्खुधातुआदयो इमा अट्टारसधातुयो, चक्खायतनादीनि इमानि द्वादसायतनानीति एवं खन्धा धातुयो आयतनानि चाति सब्बं इदं रूपारूपधम्मजातं समेच्च सम्भुय्य पच्चयेहि कतत्ता सङ्घत्तं, तयिदं तस्मिं भवे पवत्तमानं दुक्खं, जातिपच्चयत्ता जातिमूलकन्ति । एवं योनिसो उपायेन अनुविचिनन्ती चिन्तयन्ती, वारेय्यं विवाहं, किस्स केन कारणेन इच्छिस्सामि ।

“सीलानि ब्रह्मचरियं, पब्बज्जा दुक्करा”ति यदेतं मातापितूहि वुत्तं तस्स पटिवचनं दातुं “दिवसे दिवसे”तिआदि वुत्तं । तत्थ दिवसे दिवसे तिसत्तिसतानि नवनवा पतेय्युं कायम्हीति दिने दिने तीणि सत्तिसतानि तावदेव पीतनिसितभावेन अभिनवानि कायस्मिं सम्पतेय्युं । वस्ससतम्पि च घातो सेय्योति निरन्तरं वस्ससतम्पि पतमानो यथावुत्तो सत्तिघातो सेय्यो । दुक्खस्स चेवं खयोति एवं चे वट्टदुक्खस्स परिक्खयो भवेय्य, एवं महन्तम्पि पवत्तिदुक्खं अधिवासेत्वा निब्बानाधिगमाय उस्साहो करणीयोति अधिप्पायो ।

अज्झुपगच्छेति सम्पटिच्छेय्य । एवन्ति वुत्तनयेन । इदं वुत्तं होति — यो पुगलो अनमतगं संसारं अपरिमाणञ्च वट्टदुक्खं दीपेन्तं सत्थुनो वचनं विज्जाय ठितो यथावुत्तं सत्तिघातदुक्खं सम्पटिच्छेय्य, तेन चेव वट्टदुक्खस्स परिक्खयो सियाति । तेनाह — “दीघो तेसं संसारो, पुनप्पुनञ्च हज्जमानान”न्ति, अपरापरं जातिजराब्बाधिमरणादीहि बाधियमानानन्ति अत्थो ।

असुरकायेति कालकज्जिकादि पेतासुरनिकाये । घाताति कायचित्तानं उपघाता वधा ।

बहूति पञ्चविधबन्धनादिकम्मकारणवसेन पवत्तियमाना बहू अनेकघाता । विनिपातगतस्साति सेसापायसङ्घातं विनिपातं उपगतस्सापि । पीळियमानस्साति तिरच्छानादिअत्तभावे अभिघातादीहि आबाधियमानस्स । देवेसुपि अत्ताणन्ति देवत्तभावेसुपि ताणं नत्थि रागपरिळाहादिना सदुक्खसविघातभावतो । निब्बानसुखा परं नत्थीति निब्बानसुखतो परं अज्जं उत्तमं सुखं नाम नत्थि लोकियसुखस्स विपरिणामसङ्घारदुक्खसभावत्ता । तेनाह भगवा — “निब्बानं परमं सुख”न्ति (ध० प० २०३-२०४) ।

पत्ता ते निब्बानन्ति ते निब्बानं पत्तायेव नाम । अथ वा तेयेव निब्बानं पत्ता । ये युत्ता दसबलस्स पावचनेति सम्मासम्बुद्धस्स सासने ये युत्ता पयुत्ता ।

निब्बिन्नाति विरत्ता । मेति मया । वन्तसमाति सुवानवमथुसदिसा । तालवत्थुकताति तालस्स पतिट्ठानसदिसा कता ।

अथाति पच्छा, मातापितूनं अत्तनो अज्झासयं पवेदेत्वा अनिकरत्तस्स च आगतभावं सुत्वा । असितनिचितमुदुकेति इन्दनीलभमरसमानवण्णताय असिते, घनभावेन निचिते, सिम्बलितूलसमसम्फस्सताय मुदुके । केसे खग्गेन छिन्दियाति अत्तनो केसे सुनिसितेन असिना छिन्दित्वा । पासादं पिदहित्वाति अत्तनो वसनपासादे सिरिगब्भं पिधाय, तस्स द्वारं थकेत्वाति अत्थो । पठमज्झानं समापज्जीति खग्गेन छिन्ने अत्तनो केसे पुरतो ठपेत्वा तत्थ पटिक्कूलमनसिकारं पवत्तेन्ती यथाउपट्ठिते निमित्ते उप्पन्नं पठमं ज्ञानं वसीभावं आपादेत्वा समापज्जि ।

सा च सुमेधा तर्हि पासादे समापन्ना ज्ञानन्ति अधिष्ठायो । **अनिच्चसज्जं सुभावेतीति** ज्ञानतो वुड्हित्वा ज्ञानं पादकं कत्वा विपस्सनं पट्टपेत्वा “यंकिञ्च रूपं”न्तिआदिना (अ० नि० ४.१८१; म० नि० १.२४४; पटि० म० १.४८) अनिच्चानुपस्सनं सुडु भावेति, अनिच्चसज्जागहणेनेव चेत्थ दुक्खसज्जादीनम्पि गहणं कतन्ति वेदितब्बं ।

मणिकनकभूसितङ्गेति मणिविचित्तेहि हेममालालङ्कारेहि विभूसितगतो ।

रज्जे आणातिआदि याचिताकारनिदस्सनं । तत्थ **आणाति** आधिपच्चं । **इस्सरियन्ति** यसो विभवसम्पत्ति । **भोगा सुखाति** इड्ढा मनापिया कामूपभोगा । **दहरिकासीति** त्वं इदानीं दहरा तरुणी असि ।

निस्सट्ठं ते रज्जन्ति मय्हं सब्बम्पि तियोजनिकं रज्जं तुय्हं परिच्चत्तं, तं पटिपज्जित्वा भोगे च भुज्जस्सु, अयं मं कामेहियेव निमन्तेतीति मा दुम्मना अहोसि । **देहि दानानीति** यथारुचिया महन्तानि दानानि समणब्राह्मणेषु पवत्तेहि, मातापितरो ते दुक्खिता दोमनस्सप्पत्ता तव पब्बज्जाधिष्ठायं सुत्वा तस्मा कामे परिभुज्जन्ती । तेपि उपट्ठहन्ती तेसं चित्तं दुक्खा मोचेहीति एवमेत्थ पदत्थयोजना वेदितब्बा ।

मा कामे अभिनन्दीति वत्थुकामे किलेसकामे मा अभिनन्दि । अथ खो तेसु कामेसु आदीनवं दोसं मय्हं वचनानुसारेण **पस्स** जाणचक्खुना ओलोकेहि ।

चातुद्दीपोति जम्बुदीपादीनं चतुन्नं महादीपानं इस्सरो । **मन्धाताति** एवंनामो राजा, कामभोगीनं **अग्गो** अगगभूतो आसि । तेनाह भगवा — “राहुगं अत्तभावीनं, मन्धाता कामभोगिनं”न्ति (अ० नि० ४.१५) । **अतित्तो कालङ्कतोति** चतुरासीतिवस्ससहस्सानि कुमारकीळावसेन चतुरासीतिवस्ससहस्सानि ओपरज्जवसेन चतुरासीतिवस्ससहस्सानि चक्कवत्ती राजा हुत्वा देवभोगसदिसे भोगे भुज्जित्वा छत्तिंसाय सक्कानं आयुष्माणकालं तावत्तिसंभवने सग्गसम्पत्तिं अनुभवित्वापि कामेहि अतित्तोव कालङ्कतो । **न चस्स परिपूरिता इच्छा** अस्स मन्धातुरज्जो कामेसु आसा न च परिपुण्णा आसि ।

सत्त रतनानि वस्सेय्याति सत्तपि रतनानि, **वुड्ढिमा** देवो दसदिसा ब्यापेत्वा, **समन्तेन** समन्ततो पुरिसस्स रुचिवसेन यदिपि वस्सेय्य, यथा तं मन्धातुमहाराजस्स एवं सन्तेपि न चत्थि तित्ति कामानं, अतित्ताव मरन्ति नरा । तेनाह भगवा — “न कहाणवस्सेन, तित्ति कामेसु विज्जती”ति (ध० प० १८६; जा० १.३.२३) ।

असिसूनूपमा कामा अधिकुट्टनट्टेन, **सप्पसिरोपमा** सप्पटिभयट्टेन, **उक्कोपमा** तिणुक्कूपमा अनुदहनट्टेन । तेनाह “अनुदहन्ती”ति । **अट्टिकङ्कलसन्निभा** अप्पस्सादट्टेन ।

महाविसाति हलाहलादिमहाविससदिसा । **अघमूलाति** अघस्स दुक्खस्स मूला कारणभूता । तेनाह “**दुक्खप्फला**”ति ।

रुक्खप्फलूपमा अङ्गपच्चङ्गानं फलिभज्जनट्टेन । **मंसपेसूपमा** बहुसाधारणट्टेन । **सुपिनोपमा** इत्तरपच्चुपट्टानट्टेन माया विय पलोभनतो । तेनाह “**वज्चनिया**”ति, वज्चकाति अत्थो । **याचितकूपमाति** याचितकभण्डसदिसा तावकालिकट्टेन ।

सत्तिसूलूपमा विनिविज्जनट्टेन । रुज्जनट्टेन **रोगो** दुक्खतासुलभत्ता । **गण्डो** किलेसासुचिपग्घरणतो । दुक्खुप्पादनट्टेन **अघं** । मरणसम्पापनेन **निघं** । **अङ्गारकासुसदिसा** महाभितापनट्टेन । भयहेतुताय चेव वधकपहूतताय च **भयं वधो** नाम,

कामाति योजना ।

अक्खाता अन्तरायिकाति “सग्गमग्गाधिगमस्स निब्बानगामिमग्गस्स च अन्तरायकरा”ति चक्खुभूतेहि बुद्धादीहि वुत्ता । गच्छथाति अनिकरत्तं सपरिसं विस्सज्जेति ।

किं मम परो करिस्सतीति परो अज्जो मम किं नाम हितं करिस्सति अत्तनो सीसम्हि उत्तमङ्गे एकादसहि अग्गीहि ड्हमाने । तेनाह “अनुबन्धे जरामरणे”ति । तस्स जरामरणस्स सीसडाहस्स, घाताय समुग्घाताय, घटितब्बं वायमितब्बं ।

छमन्ति छमायं । इदमवोचन्ति इदं “दीघो बालानं संसारो”ति आदिकं संवेगसंवत्तनकं वचनं अवोचं ।

दीघो बालानं संसारोति किलेसकम्मविपाकवट्टभूतानं खन्धायतनादीनं पटिपाटिपवत्तिसङ्घातो संसारो अपरिज्जातवत्थुकानं अन्धबालानं दीघो बुद्धजाणेनपि अपरिच्छिन्दनियो । यथा हि अनुपच्छिन्नत्ता अविज्जातण्हानं अपरिच्छिन्नतायेव भवपबन्धस्स पुब्बा कोटि न पज्जायति, एवं परापि कोटीति । पुनप्पुनज्ज रोदतन्ति अपरापरं सोकवसेन रुदन्तानं । इमिनापि अविज्जातण्हानं अनुपच्छिन्नतयेव तेसं विभावेति ।

अस्सु थज्जं रुधिरन्ति यं जातिव्यसनादिना फुट्टानं रोदन्तानं अस्सु च दारककाले मातुथनतो पीतं थज्जज्ज यज्ज पच्चत्थिकेहि घातितानं रुधिरं । संसारं अनमतग्गतो संसारस्स अनु अमतग्गत्ता जाणेन अनुगन्त्वापि अमतग्गत्ता अविदितग्गत्ता इमिना दीघेन अद्धुना सत्तानं संसरतं, अपरापरं संसरन्तानं संसरितं सराहि, तं “कीव बहुक”न्ति अनुस्सराहि, अट्ठीनं सन्निचयं सराहि अनुस्सर, उपधारेहीति अत्थो ।

इदानी आदीनवस्स बहुभावज्ज उपमाय दस्सेतुं “सर चतुरोदधी”ति गाथमाह । तत्थ सर चतुरोदधी उपनीते अस्सुथज्जरुधिरम्हीति इमेसं सत्तानं अनमतग्गसंसारे संसरन्तानं एकेकस्सपि अस्सुम्हि थज्जे रुधिरम्हि च पमाणतो उपमेतब्बे चतुरोदधी चत्तारो महासमुद्धे उपमावसेन बुद्धेहि उपनीते सर सराहि । एककप्पमट्ठीनं, सज्जयं विपुलेन समन्ति एकस्स पुगलस्स एकस्मिं कप्पे अट्ठीनं सज्जयं वेपुल्लपब्बतेन समं उपनीतं सर । वुत्तम्पि चेसं —

“एकस्सेकेन कप्पेन, पुगलस्सट्ठिसज्जयो ।
सिया पब्बतसमो रासि, इति वुत्तं महेसिना ॥

“सो खो पनायं अक्खातो, वेपुल्लो पब्बतो महा ।
उत्तरो गिज्झकूटस्स, मग्गधानं गिरिब्बजे”ति ॥ (सं० नि० २.१३३) ।

महिं जम्बुदीपमुपनीतं । कोलट्टिमत्तगुळिका, माता मातुस्वेव नप्पहोन्तीति जम्बुदीपोतिसङ्घातं महापथविं कोलट्टिमत्ता बदरट्टिमत्ता गुळिका कत्वा तत्थेकेका “अयं मे मातु, अयं मे मातुमातू”ति एवं विभाजियमाने ता गुळिका माता मातुस्वेव नप्पहोन्ति, माता मातूसु अखीणास्वेव परियन्तिका ता गुळिका परिक्खयं परियादानं गच्छेय्युं, न त्वेव अनमतग्गे संसारे संसरतो सत्तस्स मातुमातरोति । एवं जम्बुदीपमहिं संसारस्स दीघभावेन उपमाभावेन उपनीतं मनसि करोहीति ।

तिणकट्टसाखापलासन्ति तिणज्ज कट्टज्ज साखापलासज्ज । उपनीतन्ति उपमाभावेन उपनीतं । अनमतग्गतोति

संसारस्स अनमतग्गभावतो । **चतुरङ्गुलिका घटिका**ति चतुरङ्गुलप्पमाणानि खण्डानि । **पितुपितुस्वेव नप्पहोन्तीति** पितुपितामहेसु एव ता घटिका नप्पहोन्ति । इदं वुत्तं होति — इमस्मिं लोके सब्बं तिणञ्च कट्ठञ्च साखापलासञ्च चतुरङ्गुलिका कत्वा तत्थेकेका “अयं मे पितु, अयं मे पितामहस्सा”ति विभाजियमाने ता घटिकाव परिक्खयं परियादानं गच्छेय्युं, न त्वेव अनमतग्गे संसारे संसरतो सत्तस्स पितुपितामहाति । एवं तिणञ्च कट्ठञ्च साखापलासञ्च संसारस्स दीघभावेन उपनीतं सराहीति । इमस्मिं पन ठाने —

“अनमतग्गोयं, भिक्खवे, संसारो, पुब्बा कोटि न पज्जायति अविज्जानीवरणानं सत्तानं तण्हासंयोजनानं सन्धावतं संसरतं । तं किं मज्जथ, भिक्खवे, कतमं नु खो बहुतरं, यं वा वो इमिना दीघेन अद्धुना सन्धावतं संसरतं अमनापसम्पयोगा मनापविप्पयोगा कन्दन्तानं रोदन्तानं अस्सुपस्सन्नं पग्घरितं, यं वा चतूसु महासमुद्देसु उदक”न्तिआदिका (सं० नि० २.१२६) — ‘अनमतग्गपाळि’ आहरितब्बा ।

सर काणकच्छपन्ति उभयक्खिकाणं कच्छपं अनुस्सर । **पुब्बसमुद्दे अपरतो च युगच्छिदन्ति** पुरत्थिमसमुद्दे अपरतो च पच्छिमुत्तरदक्खिणसमुद्दे वातवेगेन परिभ्रमन्तस्स युगस्स एकच्छिदं । **सिरं तस्स च पटिमुक्कन्ति** काणकच्छपस्स सीसं तस्स च वस्ससतस्स वस्ससतस्स अच्चयेन गीवं उक्खिपन्तस्स सीसस्स युगच्छिदे पवेसनञ्च सर । **मनुस्सलाभम्हि ओपम्मन्ति** तयिदं सब्बम्पि बुद्धुप्पादधम्मदेसनासु विय मनुस्सत्तलाभे ओपम्मं कत्वा पज्जाय सर, तस्स अतीव दुल्लभसभावत्तं सारज्जभयस्सापि अतिच्चसभावत्ता । वुत्तज्हेतं — “सेय्यथापि, भिक्खवे, पुरिसो महासमुद्दे एकच्छिग्गळ्हं युगं पक्खिपेय्या”तिआदि (म० नि० ३.२५२; सं० नि० ५.१११७) ।

सर रूपं फेणपिण्डोपमस्साति विमद्दासहनतो फेणपिण्डसदिसस्स अनेकानत्थसन्निपाततो कायसङ्घातस्स **कलिनो**, निच्चसारादिविरहेन **असारस्स** रूपं असुचिदुग्गन्धं जेगुच्छपटिकूलभावं सर । **खन्धे पस्स अनिच्चेति** पज्चपि उपादानक्खन्धे हुत्वा अभावट्ठेन अनिच्चे पस्स जाणचक्खुना ओलोकेहि । **सराहि निरये बहुविधातेति** अट्ठ महानिरये सोळसउस्सदनिरये च बहुविधाते बहुदुक्खे महादुक्खे च अनुस्सर ।

सर कटसिं वट्ठेन्तेति पुनप्पुनं तासु तासु जातीसु अपरापरं उप्पत्तिया पुनप्पुनं कटसिं सुसानं आळहनमेव वट्ठेन्ते सत्ते अनुस्सर । “वट्ठन्तो”ति वा पाळि, त्वं वट्ठन्तोति योजना । **कुम्भीलभयानीति** उदरपोसनत्थं अकिच्चकारितावसेन ओदरिकत्तभयानि । वुत्तज्हि “कुम्भीलभयन्ति खो, भिक्खवे, ओदरिकत्तस्सेतं अधिवचन”न्ति (अ० नि० ४.१२२) । **सराहि चत्तारि सच्चानीति** “इदं दुक्खं अरियसच्चं...पे०... अयं दुक्खनिरोधगामिनिपटिपदा अरियसच्च”न्ति चत्तारि अरियसच्चानि याथावतो अनुस्सर उपधारेहि ।

एवं राजपुत्ती अनेकाकारवोकारं अनुस्सरणवसेन कामेसु संसारे च आदीनवं पकासेत्वा इदानि ब्यतिरेकेनपि तं पकासेतुं “**अमतम्हि विज्जमाने**”तिआदिमाह । तत्थ **अमतम्हि विज्जमानेति** सम्मासम्बुद्धेन महाकरुणाय उपनीते सद्धम्मामते उपलब्भमाने । **किं तव पञ्चकटुकेन पीतेनाति** परियेसना परिग्गहो आरक्खा परिभोगो विपाको चाति पञ्चसुपि ठानेसु तिखिणतरदुक्खानुबन्धताय सविधातत्ता सउपायासत्ता किं तुय्हं पञ्चकटुकेन पञ्चकामगुणरसेन पीतेन? इदानि वुत्तमेवत्थं पाकटतरं करोन्ती आह — “**सब्बा हि कामरतियो, कटुकतरा पञ्चकटुकेना**”ति, अतिविय कटुकतराति अत्थो ।

ये परिळाहाति ये कामा सम्पति किलेसपरिळाहेन आयतिं विपाकपरिळाहेन च सपरिळाहा महाविधाता । **जलिता**

कुथिता कम्पिता सन्तापिताति एकादसहि अग्गीहि पज्जलिता पक्कुथिता च हुत्वा तंसमङ्गीनं कम्पनका सन्तापनका च ।

असपत्तम्हीति सपत्तरहिते नेक्खम्मे । समानेति सन्ते विज्जमाने । “बहुसपत्ता”ति वत्वा येहि बहू सपत्ता, ते दस्सेतुं “राजग्गी”ति आदि वुत्तं । राजूहि च अग्गिना च चोरेहि च उदकेन च दायादादिअप्पियेहि च राजग्गिचोरउदकप्पियेहि साधारणतो तेस्वेवोपमा वुत्ता ।

येसु वधबन्धोति येसु कामेसु कामनिमित्तं मरणपोथनादिपरिविकलेसो अन्दुबन्धनादिबन्धो च होतीति अत्थो । कामेसूति आदि वुत्तस्सेवत्थस्स पाकटकरणं । तत्थ हीति हेतुअत्थे निपातो । यस्मा कामेसु कामहेतु इमे सत्ता वधबन्धनदुक्खानि अनुभवन्ति पापुणन्ति, तस्मा आह — “असकामा”ति, कामा नामेते असन्तो हीना लामकाति अत्थो । “अहकामा”ति वा पाठो, सो एवत्थो । अहाति हि लामकपरियायो “अहलोकित्थियो नामा”ति आदीसु विय ।

आदीपिताति पज्जलिता । तिणुक्काति तिणेहि कता उक्का । दहन्ति ये ते मुञ्चन्तीति ये सत्ता ते कामे न मुञ्चन्ति, अज्जदत्थु गणहन्ति, ते दहन्तियेव, सम्पति आयतिज्ज झापेन्ति ।

मा अप्पकस्स हेतूति पुप्फस्सादसदिसस्स परित्तकस्स कामसुखस्स हेतु विपुलं उळारं पणीतज्ज लोक्कत्तरं सुखं मा जहि मा छुड्ढेहि । मा पुथुलोमोव बळिसं गिलित्वाति आमिसलोभेन बळिसं गिलित्वा ब्यसनं पापुणन्तो “पुथुलोमो”ति लद्धनामो मच्छो विय कामे अपरिच्चजित्वा मा पच्छा विहज्जसि पच्छा विघाटं आपज्जसि ।

सुनखोव सङ्खलाबद्धोति यथा गहुलेन बद्धो सुनखो गहुलबन्धेन थम्भे उपनिबद्धो अज्जतो गन्तुं असक्कोन्तो तत्थेव परिब्भमति, एवं त्वं कामतण्हाय बद्धो, इदानीं कामं यदिपि कामेसु ताव दमस्सु इन्द्रियानि दमेहि । काहन्ति खु तं कामा, छाता सुनखं चण्डालाति खूति निपातमत्तं । ते पन कामा तं तथा करिस्सन्ति, यथा छातज्जत्ता सपाका सुनखं लभित्वा अनयब्यसनं पापेन्तीति अत्थो ।

अपरिमितज्ज दुक्खन्ति अपरिमाणं “एत्तक”न्ति परिच्छिन्दितुं असक्कुण्यं निरयादीसु कायिकं दुक्खं । बहूनि च चित्तदोमनस्सानीति चित्ते लब्भमानानि बहूनि अनेकानि दोमनस्सानि चेतोदुक्खानि । अनुभोहि सीति अनुभविस्ससि । कामयुत्तोति कामेहि युत्तो, ते अप्पटिनिस्सज्जन्तो । पटिनिस्सज अद्धवे कामेति अद्धवेहि अनिच्चेहि कामेहि विनिस्सज अपेहीति अत्थो ।

जरामरणव्याधिगहिता, सब्बा सब्बत्थ जातियोति यस्मा हीनादिभेदभिन्ना सब्बत्थ भवादीसु जातियो जरामरणव्याधिना च गहिता, तेहि अपरिमुत्ता, तस्मा अजरमहि निब्बाने विज्जमाने जरादीहि अपरिमुत्तेहि कामेहि किं तव पयोजनन्ति योजना ।

एवं निब्बानगुणदस्सनमुखेन कामेसु भवेसु च आदीनवं पकासेत्वा इदानीं निब्बत्तितं निब्बानगुणमेव पकासेन्ती “इदमजर”न्ति आदिना द्वे गाथा अभासि । तत्थ इदमजरन्ति इदमेवेकं अत्तनि जराभावतो अधिगतस्स च जराभावहेतुतो अजरं । इदमजरन्ति एत्थापि एसेव नयो । इदमजरामरन्ति तदुभयमेकज्झं कत्वा थोमनावसेन वदति । पदन्ति वट्टदुक्खतो मुच्चितुकामेहि पब्बजितब्बतो पटिपज्जितब्बतो पदं । सोकहेतूनं अभावतो सोकाभावतो च असोकं । सपत्तकरधम्माभावतो

असपत्तं । किलेससम्बाधाभावतो **असम्बाधं** । खलितसङ्घातानं दुच्चरितानं अभावेन **अखलितं** । अत्तानुवादादिभयानं वट्टभयस्स च सब्बसो अभावा **अभयं** । दुक्खूपतापस्स किलेसस्सापि अभावेन **निरुपतापं** । सब्बमेतं अमतमहानिब्बानमेव सन्धाय वदति । तज्झि सा अनुस्सवादिसिद्धेन आकारेन अत्तनो उपट्टहन्ती तेसं पच्चक्खतो दस्सेन्ती विय “इदं”न्ति अवोच ।

अविगतमिदं बहूहि अमतन्ति इदं अमतं निब्बानं बहूहि अनन्तअपरिमाणेहि बुद्धादीहि अरियेहि अधिगतं जातं अत्तनो पच्चक्खं कतं । न केवलं तेहि अधिगतमेव सन्धाय वदति, अथ खो **अज्जापि च लभनीयं** इदानीपि अधिगमनीयं अधिगन्तुं सक्का । केन लभनीयन्ति आह “**यो योनिसो पयुज्जती**”ति, यो पुग्गलो योनिसो उपायेन सत्थारा दिन्नओवादे ठत्वा युज्जति सम्मापयोगञ्च करोति, तेन लभनीयन्ति योजना । **न च सक्का अघटमानेनाति** यो पन योनिसो न पयुज्जति, तेन अघटमानेन न च सक्का, कदाचिपि लद्धुं न सक्कायेवाति अत्थो ।

एवं भणति सुमेधाति एवं वुत्तप्पकारेन सुमेधा राजकज्जा संसारे अत्तनो संवेगदीपनिं कामेसु निब्बेधभागिनिं धम्मकथं कथेति । **सङ्घारगते रतिं अलभमानाति** अणुमत्तेपि सङ्घारपवत्ते अभिरतिं अविन्दन्ती । **अनुनेन्ती अनिकरत्तन्ति** अनिकरत्तं राजानं सज्जापेन्ती । **केसे च छमं खिपीति** अत्तनो खग्गेन छिन्ने केसे च भूमियं खिपि छट्टेसि ।

याचतस्सा पितरं सोति सो अनिकरत्तो अस्सा सुमेधाय पितरं कोज्जराजानं याचति । किन्ति याचतीति आह “**विस्सज्जेथ सुमेधं, पब्बजितुं विमोक्खसच्चदस्सा**”ति, सुमेधं राजपुत्तिं पब्बजितुं विस्सज्जेथ, सा च पब्बजित्वा विमोक्खसच्चदस्सा अविपरीतनिब्बानदस्साविनी होतूति अत्थो ।

सोकभयभीताति जातिवियोगादिहेतुतो सब्बस्मापि संसारभयतो भीता जाणुत्तरवसेन उत्रासिता । **सिक्खमानायाति** सिक्खमानाय समानाय छ अभिज्जा सच्छिकता, ततो एव अगगफलं अरहत्तं सच्छिकतं ।

अच्छरियमब्भुतं तं, निब्बानं आसि राजकज्जायाति राजपुत्तिया सुमेधाय किलेसेहि परिनिब्बानं अच्छरियं अब्भुतञ्च आसि । छळभिज्जाव सिद्धिया कथन्ति चे **पुब्बेनिवासचरितं, यथा ब्याकरि पच्छिमे कालेति**, पच्छिमे खन्धपरिनिब्बानकाले अत्तनो पुब्बेनिवासपरियापन्नचरितं यथा ब्याकासि, तथा तं जानितव्वन्ति ।

पुब्बेनिवासं पन ताय यथा ब्याकतं, तं दस्सेतुं “**भगवति कोणागमने**”तिआदि वुत्तं । तत्थ **भगवति कोणागमनेति** कोणागमने सम्मासम्बुद्धे लोके उप्पन्ने । **सङ्घारामग्घि नवनिवेसम्हीति** सङ्घं उद्दिस्स अभिनवनिवेसिते आरामे । **सखियो तिस्सो जनियो, विहारदानं अदासिम्हाति** धनज्जानी खेमा अहज्जाति मयं तिस्सो सखियो आरामं सङ्घस्स विहारदानं अदम्ह ।

दसक्खत्तुं सतक्खत्तुन्ति तस्स विहारदानस्स आनुभावेन दसवारे देवेसु उपपजिम्ह, ततो मनुस्सेसु उपपज्जित्वा पुन सतक्खत्तुं देवेसु उपपज्जिम्ह, ततोपि मनुस्सेसु उपपज्जित्वा पुन दससतक्खत्तुं सहस्सवारं देवेसु उपपज्जिम्ह, ततोपि मनुस्सेसु उपपज्जित्वा पुन सतानि सतक्खत्तुं दससहस्सवारं देवेसु उपपज्जिम्ह, को पन वादो मनुस्सेसु । एवं मनुस्सेसु उप्पन्नवारेसु कथाव नत्थि, अनेकसहस्सवारं उपपज्जिम्हाति अत्थो ।

देवेसु महिद्धिका अहुम्हाति देवेसु उपपन्नकाले तस्मिं तस्मिं देवनिकाये महिद्धिका महानुभावा अहुम्ह ।

मानुसकम्हि को पन वादोति मनुस्सत्तलाभे महिद्धिकताय कथाव नत्थि । इदानीं तमेव मनुस्सत्तभावे उक्कंसतं महिद्धिकतं दस्सेन्ती **“सत्तरतनस्स महेसी, इत्थिरतनं अहं आसि”**न्ति आह । तत्थ चक्करतनादीनि सत्त रतनानि एतस्स सन्तीति सत्तरतनो, चक्कवत्ती, तस्स सत्तरतनस्स । छदोसरहिता पञ्चकल्याणा अतिक्कन्तमनुस्सवण्णा अपत्तिदिब्बवण्णाति एवमादिगुणसमन्नागमेन इत्थीसु रतनभूता अहं अहोसिं ।

सो हेतूति यं तं कोणागमनस्स भगवतो काले सङ्घस्स विहारदानं कतं, सो यथावुत्ताय दिब्बसम्पत्तिया च हेतु । **सो पभवो तं मूलन्ति** तस्सेव परियायवचनं । **साव सासने खन्तीति** सा एव इध सत्थुसासने धम्मे निज्झानक्खन्ती । **तं पठमसमोधानन्ति** तदेव सत्थुसासनधम्मेन पठमं समोधानं पठमो समागमो, तदेव सत्थुसासनधम्मे अभिरताय परियोसाने निब्बानन्ति फलूपचारेण कारणं वदति । इमा पन चतस्सो गाथा थेरिया अपदानस्स विभावनवसेन पवत्तत्ता अपदानपाळियम्पि सङ्गहं आरोपिता ।

ओसानगाथाय **एवं करोन्तीति** यथा मया पुरिमत्तभावे एतरहि च कतं पटिपन्नं, एवं अज्जेपि करोन्ति पटिपज्जन्ति । के एवं करोन्तीति आह — **“ये सद्वहन्ति वचनं अनोमपज्जस्सा”**ति, जेय्यपरियन्तिकजाणताय परिपुण्णपज्जस्स सम्मासम्बुद्धस्स वचनं ये पुगला सद्वहन्ति **“एवमेत”**न्ति ओक्कप्पन्ति, ते एवं करोन्ति पटिपज्जन्ति । इदानीं ताया उक्कंसगताय पटिपत्तिया तं दस्सेतुं **“निब्बिन्दन्ति भवगते, निब्बिन्दित्वा विरज्जन्ती”**ति वुत्तं । तस्सत्थो — ये भगवतो वचनं याथावतो सद्वहन्ति, ते विसुद्धिपटिपदं पटिपज्जन्ता सब्बस्मिं भवगते तेभूमके सङ्घारे विपस्सनापज्जाय निब्बिन्दन्ति, निब्बिन्दित्वा च पन अरियमग्गेन सब्बसो विरज्जन्ति, सब्बस्मापि भवगता विमुच्चन्तीति अत्थो । विरागे अरियमग्गे अधिगते विमुत्तायेव होन्तीति ।

एवमेता थेरिकादयो सुमेधापरियोसाना गाथासभागेन इध एकज्झं सङ्गहं आरूळ्हा **“तिसत्ततिपरिमाणा”**ति । भाणवारतो पन द्वाधिका छसतमत्ता थेरियो गाथा च । ता सब्बापि यथा सम्मासम्बुद्धस्स साविकाभावेन एकविधा, तथा असेखभावेन उक्खित्तपलिघताय संकिण्णपरिक्खताय अब्बूळ्हेसिकताय निरग्गलताय पन्नभारताय विसज्जुत्तताय दससु अरियवासेसु वुड्डवासताय च, तथा हि ता पञ्चङ्गविप्पहीना छळङ्गसमन्नागता एकारक्खा चतुरापस्सेना पणुन्नपच्चेकसच्चा समवयसट्टेसना अनाविलसङ्कप्पा पस्सद्दकायसङ्घारा सुविमुत्तचित्ता सुविमुत्तपज्जा चाति एवमादिना (दी० नि० ३.३६०) नयेन एकविधा ।

सम्मुखापरम्मुखाभेदतो दुविधा । या हि सत्थुधरमानकाले अरियाय जातिया जाता महापजापतिगोतमिआदयो, ता सम्मुखासाविका नाम । या पन भगवतो खन्धपरिनिब्बानतो पच्छा अधिगतविसेसा, ता सतिपि सत्थुधम्मसरीरस्स पच्चक्खभावे सत्थुसरीरस्स अपच्चक्खभावतो परम्मुखासाविका नाम । तथा उभतोभागविमुत्तिपज्जाविमुत्तितावसेन । इध पाळियागता पन उभतोभागविमुत्तायेव । तथा सापदाननापदानभेदतो । यासज्हि पुरिमेसु सम्मासम्बुद्धेसु पच्चेकबुद्धेसु सावकबुद्धेसु वा पुज्जकिरियावसेन कताधिकारतासङ्घातं अत्थि अपदानं, ता सापदाना । यासं तं नत्थि, ता नापदाना । तथा सत्थुलद्धूपसम्पदा सङ्गतो लद्धूपसम्पदाति दुविधा । गरुधम्मपटिग्गहणम्हि लद्धूपसम्पदा महापजापतिगोतमी सत्थुसन्तिकाव लद्धूपसम्पदत्ता सत्थुलद्धूपसम्पदा नाम । सेसा सब्बापि सङ्गतो लद्धूपसम्पदा । तापि एकतोउपसम्पन्ना उभतोउपसम्पन्नाति दुविधा । तत्थ या ता महापजापतिगोतमिया सद्धिं निक्खन्ता पञ्चसता साकियानियो, ता एकतोउपसम्पन्ना भिक्खुसङ्घतो एव लद्धूपसम्पदत्ता महापजापतिगोतमिं ठपेत्वा । इतरा उभतोउपसम्पन्ना उभतोसङ्घे उपसम्पदत्ता ।

एहिभिक्षुदुको विय एहिभिक्षुनिदुको इध न लब्भति । कस्मा? भिक्षुनीनं तथा उपसम्पदाय अभावतो । यदि एवं यं तं थेरिगाथाय सुभदाय कुण्डलकेसाय वुत्तं —

“निहच्च जाणुं वन्दित्वा, सम्मुखा अञ्जलिं अकं ।
एहि भदेति मं अवच, सा मे आसूपसम्पदा”ति ॥ (थेरीगा० १०९) ।

तथा अपदानेपि —

“आयाचितो तदा आह, एहि भदेति नायको ।
तदाहं उपसम्पन्ना, परित्तं तोयमदस”न्ति ॥ (अप० थेरी २.३.४४) ।

तं कथन्ति? नयिदं एहिभिक्षुनिभावेन उपसम्पदं सन्धाय वुत्तं । उपसम्पदाय पन हेतुभावतो या सत्थु आणत्ति, सा मे आसूपसम्पदाति वुत्तं ।

तथा हि वुत्तं अट्ठकथायं “एहि, भदे, भिक्षुनुपस्सयं गन्त्वा भिक्षुनीनं सन्तिके पब्बज्ज उपसम्पज्जस्सूति मं अवोच आणापेसि । सा सत्थु आणा मय्हं उपसम्पदाय कारणत्ता उपसम्पदा अहोसी”ति । एतेनेव अपदानगाथायपि अत्थो संवणितोति दट्ठब्बो ।

एवम्पि भिक्षुनिविभङ्गे एहि भिक्षुनीति इदं कथन्ति? एहिभिक्षुनिभावेन भिक्षुनीनं उपसम्पदाय असभावजोतनवचनं तथा उपसम्पदाय भिक्षुनीनं अभावतो । यदि एवं, कथं एहिभिक्षुनीति विभङ्गे निद्वेसो कतोति? देसनानयसोतपतितभावेन । अयञ्चि सोतपतितता नाम कत्थचि लब्भमानस्सापि अनाहटं होति ।

यथा अभिधम्मे मनोधातुनिद्वेसे (ध० स० ५६६-५६७) लब्भमानम्पि झानङ्गं पञ्चविज्जाणसोतपतितताय न उद्धटं कत्थचि देसनाय असम्भवतो । यथा तत्थेव वत्थुनिद्वेसे हृदयवत्थु, कत्थचि अलब्भमानस्सापि गहणवसेन । तथा ठितकप्पिनिद्वेसे । यथाह —

“कतमो च पुग्गलो ठितकप्पी? अयञ्च पुग्गलो सोतापत्तिफलसच्छिकिरियाय पटिपन्नो अस्स, कप्पस्स च उडुह्मवेला अस्स, नेव ताव कप्पो उडुह्मेय्य, यावायं पुग्गलो न सोतापत्तिफलं सच्छिकरोती”ति (पु० प० १७) ।

एवमिधापि अलब्भमानगहणवसेन वेदितब्बं, परिकप्पवचनञ्हेतं सचे भगवा भिक्षुनिभावयोग्यं कज्चि मातुगामं एहि भिक्षुनीति वदेय्य, एवम्पि भिक्षुनिभावो सियाति । कस्मा पन भगवा एवं न कथेसीति? तथा कताधिकारानं अभावतो । ये पन “अनासन्नसन्निहितभावतो”ति कारणं वत्त्वा “भिक्षू एव हि सत्थु आसन्नचारी सदा सन्निहिताव, तस्मा ते ‘एहिभिक्षू’ति वत्तब्बतं अरहन्ति, न भिक्षुनियो”ति वदन्ति, तं तेसं मतिमत्तं । सत्थु आसन्नदूरभावस्स भब्बाभब्बभावासिद्धत्ता । वुत्तञ्हेतं भगवता —

“सङ्घाटिकण्णे चेपि, भिक्षवे, भिक्षु गहेत्वा पिडितो पिडितो अनुबन्धो अस्स पदे पदं निक्खिपन्तो, सो च होति अभिज्झालु कामेसु तिब्बसारागो व्यापन्नचित्तो पटुमनसङ्कप्पो मुटुस्सति असम्पजानो असमाहितो विब्भन्तचित्तो पाकतिन्द्रियो, अथ खो सो आरकाव मय्हं, अहञ्च तस्स । तं किस्स हेतु? धम्मञ्चि सो, भिक्षवे,

भिक्षु न पस्सति, धम्मं अपस्सन्तो न मं पस्सति ।

“योजनसते चेपि सो, भिक्षवे, भिक्षु विहरेय्य । सो च होति अनभिज्झालु कामेसु न तिब्बसारागो अब्यापन्नचित्तो अप्पदुद्धमनसङ्कप्पो उपट्ठितस्सति सम्पजानो समाहितो एकग्गचित्तो संवुतिन्द्रियो, अथ खो सो सन्तिकेव मय्हं, अहञ्च तस्स । तं किस्स हेतु? धम्मज्झि सो, भिक्षवे, भिक्षु पस्सति, धम्मं पस्सन्तो मं पस्सती”ति (इतिवु० १२) ।

तस्मा अकारणं देसतो सत्थु आसन्नानासन्नता । अकताधिकारताय पन भिक्षुनीनं तत्थ अयोग्यता । तेन वुत्तं — “एहिभिक्षुनिदुको इध न लब्भती”ति । एवं दुविधा ।

अग्गसाविका, महासाविका, पकतिसाविकाति तिविधा । तत्थ खेमा, उप्पलवण्णाति इमा द्वे थेरियो अग्गसाविका नाम । कामं सब्बापि खीणासवत्थेरियो सीलसुद्धिआदिके सम्पादेन्तियो चतूसु सतिपट्टानेसु सुपट्ठितचित्ता सत्तबोज्झङ्गे यथाभूतं भावेत्वा मग्गपटिपाटिया अनवसेसतो किलेसे खेपेत्वा अग्गफले पतिट्ठहन्ति । तथापि यथा सद्भाविमुत्ततो दिट्ठिप्पत्तस्स पज्जाविमुत्ततो च उभतोभागविमुत्तस्स पुब्बभागभावनाविसेससिद्धो इच्छितो विसेसो, एवं अभिनीहारमहन्ततापुब्बयोगमहन्तताहिससन्ताने सातिसयगुणविसेसस्स निष्फादितत्ता सीलादीहि गुणेहि महन्ता साविकाति महासाविका । तेसुयेव पन बोधिपक्खियधम्मसेसु पामोक्खभावेन धुरभूतानं सम्मादिट्ठिसम्मासमाधीनं सातिसयकिच्चानुभावनिब्बत्तिया कारणभूताय तज्जाभिनीहारताय सक्कच्चं निरन्तरं चिरकालसम्भूताय सम्मापटिपत्तिया यथाक्कमं पज्जाय समाधिम्हि च उक्कंसपारमिप्पत्तिया सविसेसं सब्बगुणेहि अग्गभावे ठितत्ता ता द्वेपि अग्गसाविका नाम । महापजापतिगोतमिआदयो पन अभिनीहारमहन्तताय पुब्बयोगमहन्तताय च पटिलद्धगुणविसेसवसेन महतियो साविकाति महासाविका नाम । इतरा थेरिका तिस्सा वीरा धीराति एवमादिका अभिनीहारमहन्ततादीनं अभावेन पकतिसाविका नाम । ता पन अग्गसाविका विय महासाविका विय च न परिमिता, अथ खो अनेकसतानि अनेकसहस्सानि वेदितब्बानि । एवं अग्गसाविकादिभेदतो तिविधा । तथा सुज्जतविमोक्खादिभेदतो तिविधा ।

पटिपदादिविभागेन चतुब्बिधा । इन्द्रियाधिकविभागेन पञ्चविधा । तथा पटिपत्तियादिविभागेन पञ्चविधा । अनिमित्तविमुत्तादिवसेन छब्बिधा । अधिमुत्तिभेदेन सत्तविधा । धुरपटिपदादिविभागेन अट्ठविधा । विमुत्तिविभागेन नवविधा दसविधा च । ता पनेता यथावुत्तेन धुरभेदेन विभज्जमाना वीसति होन्ति, पटिपदाविभागेन विभज्जमाना चत्तालीस होन्ति । पुन पटिपदाभेदेन धुरभेदेन विभज्जमाना असीति होन्ति । अथ वा सुज्जताविमुत्तादिविभागेन विभज्जमाना चत्तालीसाधिकानि द्वेसतानि होन्ति । पुन इन्द्रियाधिकविभागेन विभज्जमाना द्विसतुत्तरसहस्सं होन्तीति । एवमेतासं थेरीनं अत्तनो गुणवसेनेव अनेकभेदभिन्नता वेदितब्बा । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारो पन हेट्ठा थेरगाथासंवण्णनायं वुत्तनयेनेव गहेतब्बोति ।

सुमेधाथेरीगाथावण्णना निट्ठिता ।

महानिपातवण्णना निट्ठिता ।

निगमनगाथा

एत्तावता च —

“ये ते सम्पन्नसद्धम्मा, धम्मराजस्स सत्थुनो ।
ओरसा मुखजा पुत्ता, दायादा धम्मनिम्मिता ॥

“सीलादिगुणसम्पन्ना, कतकिच्चा अनासवा ।
सुभूतिआदयो थेरा, थेरियो थेरिकादयो ॥

“तेहि या भासिता गाथा, अज्जब्बाकरणादिना ।
ता सब्बा एकतो कत्वा, थेरगाथाति सङ्गहं ॥

“आरोपेसुं महाथेरा, थेरीगाथाति तादिनो ।
तासं अत्थं पकासेतुं, पोराणट्टकथानयं ॥

“निस्साय या समारब्धा, अत्थसंवण्णना मया ।
सा तत्थ परमत्थानं, तत्थ तत्थ यथारहं ॥

“पकासना परमत्थदीपनी, नाम नामतो ।
सम्पत्ता परिनिट्ठानं, अनाकुलविनिच्छया ।
द्वानवृत्तिपरिमाणा, पाळिया भाणवारतो ॥

“इति तं सङ्खरोन्तेन, यं तं अधिगतं मया ।
पुज्जं तस्सानुभावेन, लोकनाथस्स सासनं ॥

“ओगाहेत्वा विसुद्धाय, सीलादिपटिपत्तिया ।
सब्बेपि देहिनो होन्तु, विमुत्तिरसभागिनो ॥

“चिरं तिट्ठतु लोकस्मिं, सम्मासम्बुद्धसासनं ।
तस्मिं सगारवा निच्चं, होन्तु सब्बेपि पाणिनो ॥

“सम्मा वस्सतु कालेन, देवोपि जगतीपति ।
सद्धम्मनिरतो लोकं, धम्मेनेव पसासतू”ति ॥

बदरतित्थविहारवासिना आचरियधम्मपालत्थेरेन

कता

थेरीगाथानं अत्थसंवण्णना निट्ठिता ।

थेरीगाथा-अट्टकथा निट्ठिता ।